

studio incumbunt, XII;
 c *Ab exemplo Socratis, Arcefilæ, Carneadis, Academicorum et Simonidis Felici*, XIII;

rimus, XXXVIII.
 c *Philosophorum exempla nihil nos movent*, Ib.

2° Dubia ergo quæ sunt, merito relinquenda, *Ib.*

2. Non dubia amplius sunt quæ dubia quondam fuerunt, cum veritas divinitatis jam maturuit.

V.

EPILOGUS

continet :

1° — Provocationem Cæ-

V.

EPILOGUS

ostendit :

1° — Quos stimulos ora-

A cili ad Octavium, *qua invitatur ad respondendum*, XIV;

2° — Orationem Minucii ad Cæciliam, *qua ipsum, non prius exultandum esse monet, quam utrimque fuerit peroratum*, Ib.;

3° Respon- sionem Cæciliæ, *qua Minucium taxat, quod se oratione gravissima interpellaverit, et attentum Januarii auditorem fore promittit*, XV, tot.

llo Octavii in animis audientium reliquerit, XXXIX, tot;

2° — Confessionem Cæciliæ, *qua victum se esse fatetur*, XL;

3° Dilationem quæstionis de rebus ad quas institutio perfectior requirebatur, *Ib.*;

4° Gratulationem Minucii conjunctam cum gratiarum actione ad Octavium XII, I, 2;

5° Letum omnium discessum, *Ib.*

MARCI MINUCII FELICIS OCTAVIUS.

PROCEMIUM.

In hoc Dialogo Cæcilius inducitur ethnicis superstitionibus addictus, qui patrium et avitum deorum cultum a nemine deserendum, variis rationibus probare conatur : neque illi esse anxie de religione inquirendum, sed antiquam retinendam, novam repudiandam. Contra vero Octavius, qui, impio illo cultu rejecto, christianæ professioni nomen cum Minucio Felice dederat, omnia Cæciliæ argumenta sic funditus evertit, tantisque rationum momentis christianæ religionis veritatem demonstrat, ut Cæcilius, gravissima disputatione fractus ac plane convictus, veram religionem læto gratantique animo fuerit amplexatus. Ac primum quidem Cæciliæ sermonem pro deorum

B cultu exponit auctor. Deinde vero Octavii responsionem ad singula orationis Cæcilianæ membra subinfert.

CAPUT PRIMUM.

ARGUMENTUM. — *Ab ipso dialogi exordio, narrat Minucius quam jucunda eorum quæ sibi cum Octavio, dum apud se Romæ ageret, contigerant, ac potissimum hujusce disputationis recordatione oblectantur.*

I. (1)^a COGITANTI mihi, et cum animo meo Octavii, boni et fidelissimi contubernalis, memoriam recensenti, tanta dulcedo et affectio hominis inhæsit, ut ipse quodam-

VARIORUM NOTÆ.

M. *Minucii Felicis*. Plura Minucie gentis cognomina, Ruffi, Thermi, Fausti, Maeri, Fundani, et in his etiam Felices. Vetus inscriptio Romana apud Gruter, pag. 918 :

DIIS MANIBVS
SACRVM
Q. MINUCIVS
FELIX.

Scribitur per C, quia non a *minutus* : quod correpta etiam syllaba jubet. Silius Italicus VII, 525 :

Nec mora, disjecto Minuci recordia vallo
Perdendi simul et pereundi ardebat amore.

CELLAR.

Octavius. Hoc nomen dialogi, sumptum a principe colloquentium persona, ut Cicero suos dialogos Catonis, Luculli, Bruti, Lælii nomine præscripsit, Platonem imitatus, cujus *Phædonem*, *Alcibiadem*, *Socratem* et alios libros, a principe colloquente nominatos habemus. Quis fuerit Octavius, ex cap. I et II, quantum de eo nobis traditum est, cognoscitur. Infra

cap. xv et Januarius plenis nominibus Jannarius Octavius appellatur. Cæteri collocutores sunt Cæcilius Natalis, paganus adhuc, post colloquium Christianus, et noster M. Minucius Felix, qui in hoc Dialogo aliquando solo prænomine Marcus vocatur. Vide capp. III et V. CELLAR.

* Ut accuratior exhibeatur unius codicis exstantis dialogi *Octavii* collatio ac verior effigies, in textu sunt interpositi numeri, quorum alii, nempe romani, capita seu divisiones codicis, alii vero, vulgares scilicet, exhibent folia. EDD.

CAP. I. — *Fidelissimi contubernalis*. Buzelinus de militia interpretatur, quod scilicet Minucius noster, ex more Romanorum, juvenis Cæciliæ contubernio usus fuerit. Hic probandum ipsi incumbit, an mos ille sæculis sequioribus tam constanter usu receptus manserit : nam de ipso Minucio hoc onus probandi nemini imponimus. Melius est in genere sodalem laboris ac studiorum intelligere. LINDNER.

Tanta dulcedo. Wopkenius tantum *dulcedo* rescribendum censet, minus recte. LINDNER.

modo mihi viderer in præterita redire, non ea quæ jam transacta et decursa sunt, recordatione revocare. Ita ejus contemplatio, quantum subtracta est oculis, tantum pectori meo, ac pene intimis sensibus, implicata est. (ii) Nec immerito discedens vir eximius et sanctus immensum sui desiderium nobis reliquit: utpote quum et ipse tanto nostri semper amore flagraverit, ut et in ludicris et seriis pari mecum voluntate concineret, eadem vellet vel nollet. Crederes unam mentem in duobus fuisse ³ divisam: sic solus in amo-

ribus, conscius ipse, socius in erroribus, et quum discussa caligine, de tenebrarum profundo in lucem sapientiæ et veritatis emergerem, non respuit comitem, sed, quod est gloriosius, præcurrit. Itaque, cum per universam convictus nostri et familiaritatis ætatem mea cogitatio volveretur, in illo præcipue sermone ejus mentis meæ resedit intentio, quo Cæcilius, superstitionis vanitatibus etiam nunc inhærentem, disputatione gravissima ad veram religionem reformavit.

VARIORUM NOTÆ.

Discedens. Ex toto orationis contextu liquido patet hunc dialogum a Felice nostro post Octavii fata litteris fuisse mandatum: quapropter legendum *decedens*. Ita persæpe Cicero, aliique scriptores optimi. Phædrus, lib. iv, fab. 4: *Quidam decedens tres reliquit filios.* Sulpicius Severus, *Hist. sacr.*, lib. i, cap. 7: *Sara quum septimum et vicesimum supra centesimum annum ageret, decessit.* Sic et alibi passim idem historicus. Claudianus tamen in Rufinum, lib. ii, 10:

Solatia letho
Exitium commune dabit, nec terribus ante
Discedam; cum luce simul linquenda potestas.

At ibi quidam codd. *decedam*: et vere quidem. Davis. — Si Grunerum audias in *Actis Societ. Latin. Jenens.*, vol. iv, pag. 209, editorum lectio retinenda, eodem sensu. Verum vir eruditus minus appositis exemplis id adstruere videtur; cujusmodi sunt: a vita *discedens*, ex vita *discedo*, *discessum a corpore*. Loca erant producenda, in quibus verbum *discedo* simpliciter usurpatum, de morte absolute ac sine controversia accipitur, quo modo sane constat de verbo *decedo*. GALLAND. — Nihil est quod de morte cogitare nos jubet, quod facit Gronovius, ob levem imitationem Ciceronis, qui in principio Bruti ait: *Quod vir egregius alienissimo reip. tempore extinctus, et auctoritatis et prudentiæ suæ triste nobis desiderium reliquerit.* Nam 1° scripsisse hæc Minucius æque poterat post Octavii e Roma discessum, quam mortem. 2° Memoria non minus est absentium, quam mortuorum. 3° Desiderium amici absentis est immensum; mortui triste, nec facile ferendum. 4° Octavius tunc adhuc erat junior, ob liberos infantes. 5° Dubito an *discedere* simpliciter dicatur pro *mori*. LINDNER.

Vir eximius et sanctus. Virum sanctum et sanctam feminam etiam ethnici dicebant moribus et virtute præstantem. Apud Christianos, qui datam Christo fidem servabat, qui Baptisma suum habebat integrum, *sanctus* appellabatur. Et hæc appellatio religionem designat et mores. Quod si aliquis moribus improbis notaretur, jam desinebat esse et haberi Christianus. RIGALT.

Et in ludicris et seriis. Cl. Heumannus, et in seriis. Sed nulla opus mutatione. Amant certe ejusmodi dicendi compendia veteres illi sæculi secundi et tertii auctores, illi imprimis, qui sermone brevi et conciso utuntur, et rerum magis quam verborum copiam sectantur. Ex Tacito, Plinio, Suetonio et illius ætatis aliis, non dubitare exempla peti satis multa posse. MÆCKEN. — Sic Livius, 34, 7, 14: *Et vos in manu et tutela..... debetis habere eas.* Tacitus, *Histor.*, 4, 36: *In luxum effusi et epulas et nocturnos cætus.* Plinius, *Panegy.*, 21, 3: *In animis nostris et iudicis eras pater patriæ.* LINDNER.

Eadem vellet vel nollet. Sic edidit Heraldus, auctoritate, si fallor, ms. regii. Rigaltius vero et Sig. Gelenius habent *eadem velle vel nolle*, quod explicat cl. Grunerus per infinita naturam nominum habentia. Wopkenius, cui glossam sapere quatuor hæc voces videntur, nullo modo est audiendus. Sed ipse, ut conjecturæ huic suæ parum confusus, statim subjun-

git: *Haud raro ita res eadem aut ferme eadem diversis vocibus ingeminatur, citra quam necesse sit, idque per ἀπὸ τοῦ τοῦ, et in hoc provocat ad cap. 3, emicaret, emergeret; 5, indignandum, indolescendum; 11, mortuis, extinctis; 37, uri, cremari; 24, sciunt, norunt.* Cl. Heumannus ita vult legi: *concineret, et eadem vel vellet vel nollet.* Sed usos frequentissime hoc dicendi genere veteres auctores, exemplis sat multis probat F. O. Menckenius, quibus addo Plin., lib. x, Ep. 50: *Superest ut tu libratorum vel architectum mittas.* Plorusi, 9, 10: *Ne potestas solitudine vel mora corrumpetur.* Minucius noster, 20: *Antiquitas fabellis delectata vel capta.* Id., 25: *Quorum cibo vel fastidio.* Itaque, sic ut vulgo legitur dicere Felicem potuisse, non est dubium; voluisse autem, hoc facilius crediderim, quo magis ipse cavendum intelligebat ne delicatas aures illa duas ejusdem formæ ac soni voculas repetendi ratio offenderet. LINDNER.

Crederes unam mentem... divisam. Nihil in hisce verbis inest vitii. Lactantius de *Mort. Persec.*, cap. 8: *Nec enim possent in amicitia tam fideli coherere, nisi esset in utroque mens una.* Vide Persium, Sat. v, 23, et ibi scholia; et Hieronymum, Epist. i et xv, edit. BB. DAVIS.

Sic solus in amoribus conscius ipse socius. Hæc equidem sic intelligo: *Sic is qui mihi solus erat in amoribus, cujus rei testis est ipse locupletissimus socius, etiam fuit in erroribus.* En similem locum apud Ciceronem, qui lib. vii, Ep. 32, de Curione ita: *Est mihi, ut scis, in amoribus.* Quod Minuc. fortasse ita esset elocutus: *Est mihi conscius ipse, in amoribus.* Schefferus illud *consciis* delet et ita legendum censet: *Sic socius in amoribus ipse, socius in erroribus.* Gronovius ita: *Sic solus in amoribus conscius, ipse socius in erroribus, et vult Octavium his verbis de se ipsum confiteri, quod venerem promiscue spargerent, dum more illorum adolescentiam ab se actam fatetur.* Heumannus ita: *Sic solus in amoribus ipsi, socius in erroribus, cum discussa caligine... emergerem.* Cause cur acquiescere in hac emendatione nequeam, sunt: primum, quod voces aliquot ejiciendæ sunt, quod, quomodo excusari queat, non video; deinde pars orationis optima excidit. Tria enim Minuc. de Octavio suo affirmat, 1° quod amicus fuerit; 2° quod ex sui amore simul errori adhæserit; 3° quod ex errore simul cum eo in lucem veritatis redierit. Hic vero, ex emendatione Heumanniana membrum secundum abest. Observet insuper lector elegantem paronomasiam, *consciis et socius, amoribus et erroribus.* LINDNER.

Sapientiæ et veritatis. Hoc est, veræ sapientiæ, nempe christianæ. Sic *feminas sapientiam consecutas* dixit Tertullianus, Christianas; et *Socratem sapere ad veritatem*, cum ad Christianorum scita propius accedebat. RIGALTIVS.

Præcurrit. Sic in ms. est; at in editione Romana, quæ omnium est prima, *præcurrit*. Sed nihil mutandum contra ms. auctoritatem. Habet hanc formam Plautus, *Menæchm.*, 5, 8, 8. Conf. de *concurrere, decurrere, procurrere*, eadem forma Freinshem, in *Indice ad Florum, v. concurrere.* LINDNER.

Etiam nunc inhærentem. Sic loquitur Minucius respiciens ad illud temporis sive negotii quod heic de-

CAPUT II.

ARGUMENTUM. — *Octavii Romani adventus forensium feriarum tempore, pergratus Minucio. Utrique ad marina Ostiæ balnea, adscito Minucii comite Cæcilio, ire placuit. Dum simul ad mare pergunt, Cæcilius conspecto Serapidis simulacro, manum ori ad-movens, illud colit.*

Nam negotii et visendi mei gratia, Romam contenderat, relicta domo, conjuge, liberis, et, quod est in liberis amabilius, adhuc annis innocentibus, et adhuc dimidiata verba tentantibus, loquelam ipso offensantis linguæ fragmine dulciorem. Quo in adventu

VARIORUM NOTÆ.

scribitur. LIND. — Proba lectio, quam varie corrupe-rant cum alii etiamnum, alii etiam tunc edidissent. Apuleius, Miles. 4 : *Ac paululum a via retractum, per altissimum præceps in viam proximam etiam nunc spirantem præcipitanti.* Heic etiam nunc est *Et*. HERALD.

CAP. II. — *Adhuc annis innocentibus.* Propter annos teneros qui fere sunt criminum nesci; nam male rem gessit Fulvius Ursinus, qui vocem *annis* expungendam censuit. DAVIS. — *Innocentem ætatum* dicit Prudentius in agone Romani martyris. Tacitus, lib. III, *innoctiam ætatem.* HERALD. — Lactantius, lib. I, cap. 20 : *Quum teneras, inquit, atque innocentes animas, quæ maxime est oras parentibus dulcor, sine ullo respectu pietatis extinguerent,* etc. VOUVER. — *Annis adhuc innocentibus.* Wopkenio intelligendi omnino videntur liberi qui sunt adhuc annis vel in annis innocentibus, subaudito per ellipsin tralaticiam participio *existentibus.* Innocentes quippe annos dixit Minucius, ut *fessos annos* Seneca, Hippol. 267 : *Rudes annos* Quintil. Instit. Orat. I. 1, c. n. BURM. — Ita satis, credo, lectio recepta stat confirmata, neque erat cur Heumannus rescriberet : *et, quod est amabilius, liberis adhuc innocentibus.* Adde posse hæc verba commodius et ita explicari : *liberis adhuc innocentibus annis, h. e. per annos, sive propter annos.* Ablativum certe hoc modo exponendum esse nonnumquam, docet Cortius ad lib. II Epist. Cic., Epist. 10, § 5. Menckenius *liberos annis innocentibus* interpretatur per *liberos qui sunt annorum innocentium.* LINDNER.

Loquelam.... dulciorem. Meursio reponendum videtur *loquela, ipso offensantis linguæ fragmine dulciore,* ac ita sane edidit Chr. Cellarius. Sed uti de *κακοροια* nihil dicam, vulgata et ms. regio firmata lectio *manum medicam non flagitat*; est enim appositio schema non infrequens, de quo adiri poterit G. J. Vosius de Construct., cap. 2. Vide et Casp. Barthium, *Advers.*, lib. XLII, cap. 25. DAVIS. — Crimen *κακοροιας* huic emendationi imputatum, declinare quidem Cel. Heumannus studet, adducto eum in finem loco Hieronym., Epist., p. 49, *Garrula atque bulbutientia linguæ offensaque fit dakrior.* Sed quis non videt hunc hunc longe diversum esse ab illo ubi quinque casus sextus repetitur? LINDNER.

Impatienti gaudio. Lego *impotenti.* Ita et *impotentem* (id est immoderatum, et qui efficit ut homo sui non sit potens) *amorem* Catullus dixit Epigr. 36, et Tacitus, Hist. IV, 44. Etiam in Lactantii lib. V, cap. 1 pro *impotentes* librarii scripserunt *impatientes.* HEUM. — Quid causa sit cur pro *impatienti* legendum Heumannus *impotenti* seiscat, baud intelligo. Vocabulum *impatiens* enim est ejusmodi, ut de vehementibus animi commotionibus imprimis usurpetur, atque adeo de gaudio recte possit usurpari. Nam, si dolorem dixerunt veteres *impatientem*, non video cur minus hoc vocabulum tribuendum gaudio, quod eandem commovendi animum habet vim, existimetur. Ita nempe de dolore Justinus, 12, 13 : *Quosdam impatientius dolentes consolatus est;* et 52, 5 : *His rebus offensus Philippus impatientius in dies mortem Deme-*

A ejus non possum exprimere sermonibus, quanto quamque impatienti gaudio exultaverim, quum au-geret maxime lætitiā meam amicissimi hominis inopinata præsentia. Igitur, post unum et alterum diem, quum jam et aviditatem desiderii frequens assiduitatis usus impleret, et quæ per absentiam mutam de nobis nesciebamus, relatione alterna comperissemus; placuit Ostiam petere, amœnissimam civitatem, quod esset corpori meo siccandis humoribus de marinis lavacris blanda et apposita curatio. Sane et ad vindemiam feræ judicariam curam relaxaverant. Nam id temporis, post æstivam diem, in temperiem semet autumnitas dirigebat. Itaque, quum

trii dolebat; et Aur. Victor in *Cæs.*, cap. 6 : *Qui prælatum adoptione ejus Pigeonem impatientius dolens,* et in *Epist.*, cap. 14 : *Dolore ardens, impatientisque;* et Plin., lib. IX, Ep. 22 : *Dolet, ut qui impatientissime;* et Tacitus, lib. IV *Annal.*, cap. 17 : *Tum vero, æquari adolescentes senectæ suæ impatienter indoluit.* MENCKEN. — Si vel maxime concesserim, *gaudium dici posse impatientem ut dolorem,* quod vix crediderim, tamen gaudium inopinatum et repentinum et præsens an sic dicatur, valde dubito. LINDNER.

Corpori meo. Heumannus scribit *corporis mei.* Sed usu satis trita constructio verbi substantivi cum casu tertio. Vide tamen Bunem. ad *Lactant.*, v, 2, 5. LINDNER.

Siccandis humoribus, pro *ad siccandos humores.* Nam balneis marinis utebantur quoties vitiosis intus humoribus contraxerant languorem, nervis remissionibus et laxis. Suetonius in *Augusto*, 82, 5. Adde Scriveriana ad Martialem, 10, 13. GRONOV. — Curatio-nis hujus etiam Vitruvius mentionem facit, lib. V, cap. 9. Refero huc et illud Symmachi, lib. VIII, Epist. 46. Quem locum in singulari Dissertatione an. 1734 edita Lipsiæ, et ibidem subsequenti anno in *Actis Academicis*, p. 120 et seqq., recensita interpretatus est Jac. Heur. Chr. Adami. HEUM.

Ad vindemiam. Heum. scribit *ob vindemiam.* Immerenti voculæ hæc injuria infertur, nec, qui satis habet cognitum in multis auctorum locis, quorum magna pars a Jo. Frid. Gronovio ad Senecæ lib. IV, de *Benef.*, cap. 6 collecta est, ad notare idem quod *illo tempore* aut *circa illud tempus*, is minus commode positum hoc in loco judicabit, quo *feriæ ad vindemiam* illæ sunt quæ vindemiæ tempore habentur, scilicet feriæ vindemiales et, ut verum dicam, elegantius ita quam si ob ponatur pro *ad*, dicuntur. MENCKEN. — Conferatur etiam Cortius ad *Cicer. Epist.*, lib. III, Ep. 5, n. 9. Est et aliâ explicatio non minus elegans et concinna, qua feriæ dicuntur laxare judicariam curam ad vindemiam fruendam. LINDNER.

Nam id temporis. Duo Minucius ponit quæ hanc curationem vel maxime commendabant, *ferias vindemiales* scilicet et *temperiem autumnitatis.* Blanda dubie non quod curatio ob autumnitatis temperiem; apposita, ob feriis vindemiales. LINDNER.

Autumnitas dirigebat. Frustra hic scrupulus injectus fuit ab doctissimo Meursio, quasi deessent nonnulla de Cæcilio deambulationis comite adscito. Itaque etiam nullum ex viris doctis qui postea ediderunt, sibi assentientem invenit, haud dubie non quod opinati fuerint omitti quasdam circumstantias veluti ex jure, quod historici non refugiant, sed quod crediderint satis colligi ejus comitatum partim ex superioribus, ubi ostendit se acturum de sermone Octavii, quo Cæcilius reformavit disputatione gravissima ad veram religionem; partim ex sequentibus, ubi describit Octavianus Cæcilius domi forisque lateri Minucii inhaerentem. Hæc enim duo loca sic ordinavit apte auctor, ut ex eis nequeat lector aliter cogitare, quam eum simul exivisse. GRONOV.

diluculo ad mare, inambulando littore, pergeremus, A ut et aura, ^a aspirans leniter, membra vegetaret, et cum eximia voluptate molli vestigio cedens arena subsideret; Cæcilius, simulacro Serapidis denotato, ut vulgus superstitiosus solet, manum ori admovent osculam labiis impressit.

CAPUT III.

ARGUMENTUM. — *Superstitiosi hominis actum indigno ferens Octavius, Minucio acriter exprobrat hujus impii facinoris in famiam non minorem in ipsum, ut*

VARIORUM NOTÆ.

Inambulando littore. Cellar. suscriptorum nactus cl. Heumannum, edidit *littori*. At vero incognita scriptoribus antiquis formula, *inambulare littori*, est; nec usquam hoc verbum cum dandi casu conjunctum invenio. Gerundii igitur, non participii, vim habet *inambulando* illud; *littore* autem pro *in littore* positum est eodem modo quo apud Livium, lib. xxiii. cap. 21: *Qui ceciderant pugna Cannensi*; et Florum, lib. iii. cap. 16: *Occiso palam comitiis Anno*; et Curtium, lib. vii. cap. 7: *Cecidere eo prælio peditum duo milia*; et Ovidium, Epist. 1. Her. v. 21:

Denique quisquis erat castris jugulatus Achivis; aliosque plures, adductos ex parte a cl. Drakenborchio ad Livii lib. ix. cap. 52. MENCKEN.

Ut et aura. Delet ut Heum. fortasse quia offendebatur quod hoc modo causa ambulandi esset, ut vestigio cedens arena subsideret, quod non probabat. LINDNER.

Molli vestigio. Vestigium hoc in loco plantam pedis denotat. Gellius N. A., lib. ix. cap. 4: *Vestigia pedum habentes retro porrecta, non, ut cæterorum hominum, prospectantia.* Prudentius in *Symmach.*, lib. xi. præf. v. 53:

Sed vestigia fluctibus
Suumis linguere cæperat.

Plura suppediabit Gasp. Barthius *Advers.*, lib. xliii. cap. 25, ubi tamen perperam reponit *membra vegetaret cum eximia voluptate, et molli vestigio cedens arena subsideret*: quasi scilicet arena, pedibus cedens, nullam prorsus ambulanti voluptatem afferat. DAVIS. — *Molli vestigio cedens arena.* Hic locus ab interpretibus varie est tentatus. Ouzelius et cum eo Schæfferus et Davisius *vestigium* accipiunt de *planta pedis*. Sed concoquere Schæff. non potuit, qui *plantæ* eorum in primis qui calcis non admodum frequenter utantur, dici queant *mollis*. Hac difficultate permotus, hoc *molli* plane eiecit. Grænerus, qui cum Wopkenio et Gronovio accipit de *vestigii pedisve* impressione per metonym., rem ita expedit: Cedens arena erat *molli vestigio*, quod, cedendo, locum, qui pede calcabatur, molliorem faciebat, quo sensu est casus sextus, ut *molle iter* apud Quintil. *Instit. Orat.* 4, 2, p. m. 350, *mollis trames*. Ovid. *Fast.* 3, 15, *vineæ mollis et cedens*. Neque vero Wowero *mollis*, quod in edit. Romana se invenit e perhibebat, reponenti assentiri debebant vel Davisius, vel Clericus in *Biblioth. select.*, tom. xxiv. pag. 124. Applaudo Heumanno, qui ait Minuc. dicere voluisse, arenam, etiam leviter ab euntibus impressam, cecidisse. Eodem modo dici potest: Cervicali molli cervici cedens subsidit; *Es liegt sich weich*. LINDNER.

Vulgus superstitiosus solet. M. lim legere *superstitiose solet*. Heum. — Fortasse quod masculinum genus additum voci *vulgus* voluit. Atqui habet vocem hanc eodem genere floral. lib. ii. Seru. 3, v. 68:

Huic ego vulgum
Errori similem cunctum insanire docebo.

Hæc Menckenius, qui etiam comparativum *superstitiosius* præfert. LINDNER.

Manum ori admovent.... pressit. Rom. edit. impressit. HERALD. — Plinius, lib. xxviii. cap. 11: *In*

potè Cæcilli hospitem, quam in eundem Cæcilium redundare.

Tunc Octavius ait: Non boni viri est, Marce frater, hominem domi forisque lateri tuo inhærentem, sic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deserere, ut tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, effigiatos sane, et unctos, et coronatos; quum scias hujus erroris non minorem ad te quam ad ipsum infamiam redundare. Cum hoc sermone ejus medium spatium civitatis emens, jam liberum litus tenebamus. Ibi arenas extimas, velut sterneret ambulacro

adorando dexteram ad osculum referimus. Hieronymus, tom. vi. in *Oseam*. cap. xiii. fol. 72: *Qui adorant, solent deosculari manum suam, quod Job fecisse se negat, dicens: Si osculatus sum manum meam apponens ori meo; et hoc mihi ad iniquitatem maximam reponetur.* De adorantium gestu, habitu, motu flexuque corporis, vide Barnab. Brissonium, lib. i. de *Formul.*, p. 35; et Petrum Pithæum, lib. i. *Adversar.*, cap. 3. ELMENHORSTIUS. — Quæ modo Elmenhorstius conferre suadet ac consulere, videsis doctissime et concinne collecta in nota quam Lugdunensi editioni ac versioni Octavii J. G. H. Greppo subjunxit, pp. 193-199. EDD.

CAP. III. — *Non boni viri est, Marce frater.* Octavius Marcum Minucium fratrem appellat, Christianus Christianum. At cap. v. Cæcilius, adhuc ethnicus, eundem Minucium sic etiam compellabit, *quamquam tibi, Marce frater.* Hæc igitur appellatio fuit affectus et religionis: utriusque certe in Octavio, affectus in Cæcilio. RIGALTIIUS.

Imperitiæ vulgaris cæcitate. Pati, ut in religione paganorum permaneat. *Vulgarem* vero dicit, quia tunc sensim, qui paulo emunctioris naris erant, gentilium religionis fraudes sentiebant, et Christum sequebantur, ita ut vulgus tantum in ethnicorum superstitione remaneret. LINDNER.

Effigiatos. De verbo *effigare* multa Savaro ad Sidonii Apollinaris lib. vi. Epist. 12, quibus hæc loca addere poteris. Papias: *Effigiare, formare.* Apuleius, *Metamorph.*, lib. ii. pag. 11: *Miris extrinsecus simulacris effigata.* Martianus Capella, de *Nupt. Philol.*, lib. vi. pag. 150: *Quippe memoratur omnia posse effigiare.* Pag. 228: *miris formis effigata.* Augustinus, de *Hæres.*, cap. 86: *Terullianus animam dicit effigiatum corpus esse... Deum corporeum esse, licet non effigiatum.* ELMENHORT. Aliter in ed. BB. t. viii. p. 25.

Unctos et coronatos. Utrumque morem satis illustrarunt Joan. Clericus ad *Genes.* cap. xxviii. 16; et Car. Paschalius, de *Coronis*, lib. iv. 4. DAVIS. — Undenam edit. Lugd. acceperit hanc lectionem, *unctos et coronatos*, ab eruditissimorum hominum recta correctione fluxisse, nec in cod. reg. aliud legi quam istud: *unquinas ordinatum*, prorsus incompertum. Nosmet oculis nostris vidisse testamur, *unctos et coronatos*. EDD.

Medium spatium civitatis, non est distantia Ostiæ a Roma, quod placuit Wopkenio, cum intervallum inter Romam et litus, quippe xvi stadiorum, vel cursoribus fatigandis sufficiat, nedum in spatio umbratici homines tale absolvere vel potuerint vel voluerint; neque est medium spatium per civitatem Ostiensem, qua parte mare spectabat, liberam muris, quæ sententia se commendavit Barthio, *Advers.* xliii. cap. 25, siquidem, hoc spatio confecto, non *liberum litus*, sed campos et agros nacti essent. Sed est spatium quod interjacet medium inter Ostiam civitatem et locum a deambulantibus pettum, id est mare. Quod bene monuit vir quidam doctus in *Observ. misc. Crit.*, vol. x. tom. i. p. 15. Ostiam enim petebant Romani, ut nostri homines Therasas, acidulas, vel etiam vineas. Ibi, per aliquod tempus commorati, detecta-

perfundens lenis unda tendebat : et, ut semper mare etiam positis flatibus, inquietum est, etsi non canis spumosisque fluctibus exibat ad terram, tamen crispis torosisque. Ibidem erroribus delectati perquam sumus, quum in ipso æquoris limine plantas tingere-mus, quod vicissim nunc appulsum nostris pedibus alluderet, fluctus nunc, relabens ac vestigia retrahens in sese resorberet. Sensim itaque tranquilleque progressi, oram curvi molliter littoris, iter fabulis fallentibus, legebamus. Hæ fabulæ erant Octavii, disserentis de navigatione, narratio. Sed ubi eundi spatium satis justum cum sermone consumpsimus, eandem emensi viam rursus, versis vestigiis, terebamus. Et quum ad id loci ventum est ubi subductæ naviculæ, substratis roboribus, a terrena labe suspensæ quiescebant; pueros videmus, certatim gestientes, testarum in mare jaculationibus ludere. Is lusus est : testam tere-

tem, jactatione fluctuum lævigatam, legere de littore; eam testam plano situ digitis comprehensam, inclinem ipsum atque humilem, quantum potest, super undas irrotare, ut illud jaculum, vel dorsum maris raderet, enataret, dum leni impetu labitur; vel summis fluctibus tonsis emicaret, emergeret, dum assiduo saltu sublevatur. Is se in pueris victorem ferebat, cujus testa et procurreret longius, et frequentius exsiliret.

CAPUT IV.

ARGUMENTUM. — *Subtristis Cæcilius de hujusmodi ob-jurgatione qua sui causa Octavius Minucium per-strinxit, petit ut sibi cum Octavio de suæ religionis veritate disputare liceat. Annui cum socio suo Octavius, ac medius inter Cæcilium et Octavium sedet Minucius.*

Igitur, quum omnes hæc spectaculi voluptate cape-remur, Cæcilius nihil intendere, neque de conten-

VARIORUM NOTÆ.

labantur quotidie, inambulando littore ad mare per-gentes, quod mare ab Ostia civitate tria stadia abest, et commode intra spatium horæ poterat absolvi. His vero observatis, nec Davisio assentiendum, qui vocem *civitatis* delet; nec Heumanno, qui *itineris* repom-it; nec Menckenio, qui *viæ et itineris* rescribit.

LINDNER.

Tendebat. Sic ms. Rom. edit. *tundebat* Wower. *Tendere* hic est *extendere*, ex mente omnium inter-pretum. Heumanno vero non est activum, sed neu-trum, et aqua exundans dicitur *tendere* in terra quam occupavit, velut exercitus in campo. Accusativus *arenas* vero regitur a participio *perfundens*. LINDNER.

Et, ut semper mare, etc. Hæc ego sic intelligo ac suppleo : *Ut semper mare, etiam positis flatibus, inquietum est (sic etiam tum erat, ei), et si non canis spumosisque fluctibus exibat ad terram, tamen crispis torosisque (sc. exibat ad terram per zeugma). De zeugmate est res nota ex Sallust. Jug. cap. 3, n. 2; de altero, quod in comparatione post propositionem, redditionem supplevi, non item. Ita tamen Cicero, lib. vii, Epist. 28, 6 : Respublica erat mihi curior; quam nunc, supple. Sidonius, ii, Epist. 8 : Perpetuis sedi-bus dormienti similior illata est; supple. quam mor-tuæ. Adeoque non erat cur cl. Heumannus sic emen-daret : et, ut semper mare, etiam positis flatibus, inquietum est, et, si non canis spumosisque fluctibus æstuat, terram tamen crispis tortuosisque lambit; delectati per-quam sumus, cum, etc.* LINDNER.

Crispis torosisque. Ita scriptum in ms. reg., non *tortuosis*, quod notam B. Hieronymus ad Heliodorum : *Licet in modum stagni fusum æquor arrideat, licet vis summa jacentis elementi spiritu terga crispentur.* Et in Epitaphio Paulæ : *Huc usque prosperis navigavimus ventis, et crispantia maris æquora labens carina sulcavit.* HERALD.—Parum attentis oculis regium exemplar inspexerat qui primus ex eo renuntiavit scriptum, *tortuosis*. Nam in eo libro scriptum prius fuerat, *crispis torosisque*, et qui correxit, legi voluit, *crispis torosis-que*. Venarum toros medici dixere, et jubarum toros poetæ. RIGALT.

Quod vicissim nunc resorberet. Locum interpungo in hunc modum, præeunte cl. Grunero : *Mare fluctus resorbere dicitur apud Ovidium, Heroid. xii, 125 :*

Quæque vomit fluctus totidem, totidemque resorbet.

Ubi Burm. Sabæi editio, *illideret*, Wowerus in ms, vult legi *allideret*, in quo tamen fallitur vir doctissimus, quippe qui ms. ipse non inspexit, sed alii id testanti, tenere credidit, cum Heraldus et Rigaltius pro recepta lectione pugnent. Gronovius mavult : *alluderet fluctu*. Davisius *allideret fluctus, ut σπινθῆρα* expediat.

Barthius *Advers.* lib. xliii, cap. 25, *appulsum*, et *se* in sese mutat. LINDNER.

Hæc fabulæ. Plena locutio, cujus exempla plura habet Cortius ad lib. ix, Epist. 25, Cic. 13, n. 2, et plura adhuc colligi ex Cæsare possent. LINDNER.

De navigatione, sc. sua. Sermonibus familiaribus occasionem subministrant tempus, locus, personæ, negotia et denique res quævis oculis objectæ. LINDNER.

Emensi viam. Heumannus tollit *emensi*, repetitum e cap. 2, quod præter necessitatem facit. LINDNER.

A terrena labe suspensæ. Labem dicit uliginem cœ-nosam, qua putrescerentariæ diutino situ. RIGALT.

Videmus. In narrationibus loco imperfecti præ-sens non sine vi adhiberi probat ex Longino Ber-gerus, de *Natural. Pulchr. Orat.*, pag. 203. LINDNER.

Eam testam. Plena locutio, v, n. LINDNER.

Vel enataret. In hisce Minucii verbis, nisi fallor, mendum latet, quod non animadvertenterunt viri perspicaces. Legendum credo *nec enataret*. Nonnumquam testa sine saltu maris superficiem lambebat : interim vero crebris saltibus in aerem erat ejecta. Hinc auc-tor : *Ut illud jaculum vel dorsum maris raderet, nec enataret, vel summis fluctibus tonsis, emicaret, emerge-ret.* Nisi recipiatur hæc emendatio, Felix τανταλογος erit censendus. Priorem modum describit Eustathius ad *Iliad.* 2, pag. 1249; posteriorem Pollux *Onom.* lib. ix, § 119. DAVIS.—*Raderet, vel enataret.* Vel prorsus alienum est ab hoc loco, adeoque delendum. Sunt enim locutiones synonymicæ *raderet, enataret*, æque ac verba sequentia *emicaret, emergeret*. Illa pertinent ad testarum *cursum*, hæc ad *saltum*. Wopken scribit *innataret*, approbante Heum. Davisius emendat *raderet nec enataret*. LINDNER.

Emicaret, emergeret. Amat Minucius plures voces ejusdem significationis copulare; unde σφάλματα irrepserunt, quæ observabimus postea. Non audemus igitur damnare *emergeret*, quod faciebat politissimi ingenii vir Joan. Woverius. Pro *resiliret*, quod sequitur postea, edidimus *exsiliret*, ms. Reg. et edit. Rom. secuti. HERALDUS.—*Emicaret, emergeret.* Posterior verbum ejectionis fuit a Wowero, sed meliori jure retinetur ab Heraldus, qui simul Minucii editoribus hanc regulam injungit : Amat Minuc. plures voces ejusdem significationis (idque ἀρσινῶς) copulare. LINDNER.

Exsiliret. Sic est in ms. et in ed. Rom.; pro quo non oportebat a nonnullis edi *resiliret*. Etsi enim hoc verbum non est huic loco inconueniens (nam et Ovid. *Metam.* xii, 480, dixit : *Resilit tecti a culmine grando*), tamen nihil est causæ cur *exsiliret* rejiciamus, quod etiam præcedenti *emicaret* similis est. Heum.

CAP. IV.—*Nihil intendere.* Hos infinitivos, sive per enallagen modorum interpreteris, sive per ellipsin

tione ridere; sed tacens, anxius, segregatus, dolere nescio quid vultu fatebatur. Cui ego: Quid hoc est rei? cur non agnosco, Cæcili, alacritatem tuam illam? et illam oculorum etiam in seriis hilaritatem requiro? Tum ille: Jamdudum me Octavii nostri acriter angit et remordet oratio, qua, in te invecus, objurgavit negligentiam, ut me dissimulanter gravius argueret inscientiam. Itaque progrediar ulterius: de toto et integro mihi cum Octaviores est. Si placet ut ipsius sectæ homo cum eo disputem, jam profecto intelliget facilius esse in contubernaliibus disputare, quam conserere sapientium modo; modo in istis ad tutelam balnearum factis, et in altum procurrentibus petrarum obicibus residamus, ut et requiescere de itinere possimus et intentius disputare. Et cum dicto ejus assedimus ita et me ex tribus medium lateris ambitione

A protegerent; nec hoc obsequii fuit, aut ordinis aut honoris, quippe cum amicitia pares semper aut accipiat aut faciat, sed ut arbiter, et utrique proximus, anres darem, et disceptantes duos medius segregarem. Tum sic Cæcilius exorsus est:

CAPUT V.

ARGUMENTUM. — *Disputationem suam aggreditur Cæcilius: et primum quidem omnia in rebus humanis dubia et incerta; adeoque dolendum quod Christiani, rudes plerumque et illiterati, de summa rerum ac divina majestate aliquid certi decernere audeant; hinc nulla providentia mundum regi arguit, concludi que scilicet esse traditis religionibus adherere.*

B Quamquam tibi, Marce frater, de quo maxime quocunq; VARIORUM NOTÆ.

verbi *cæpit*, ubique fere aliquid dissoluti habent et positos invenies in tristitia, confusione, trepidatione. *Cæsar de Bell. Gall. 1, 32: Nihil Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti permanere.* Id. c. 16: *Diem ex die ducere Edui, conferri, comportari, adesse, dicere.* Eadem ratio est *Asyndetor.* LINDNER.

Tacens, anxius, segregatus. Describit hominem vexatum mœroribus et curis ingentibus qualis erat Homeri Bellerophon (*Iliad. Z, 201*). RIGALT.

Segregatus, dolere nescio quid vultu fatebatur. Incommodè omnino ms. reg. et edit. exhibent *segregatus dolore, nescio quid vultu fatebatur*, affectu enim index est vultus, quem propterea Cicero in *Pisonem* vocavit *sermonem quendam tacitum mentis.* Vide et *Offic., lib. 1, cap. 29.* DAVIS. — *Dolere.* In ms. est *dolore*, unde Heum. facit *doloris.* Eleganter sane; sed elegantiam non minus est in lectione recepta. *Dolere nescio quid est dolere ob aliquid.* LINDNER.

Alacritatem tuam illam. Ne quem offendat junctura verborum *tuam illam? et illam*, hoc ex usu auctoris fieri ostendam. Sic Noster 21, 5: *Sacra ipsa et ipsa mysteria*; 35, 4: *Parentem omnium et omnium dominum*; 9, 8: *sexus omnis homines et omnis ætatis*; 10, 2: *templa nulla, nulla nota simulacra*; 10, 5: *in omnium mores, actus omnium inquirere*; 10, 6: *adstat factis omnibus, locis omnibus intererent*; 7, 4: *rata testis est, testis et*; 5, 5: *beati satis, satisque prudentes*; 28, 8: *bovm capita et capita vervecum*; 32, 8: *tenebris interest, interest cogitationibus*; 23, 8: *tormentis quibus et quibus machinis*; 24, 4: *ridenda quam multa, multa etiam miseranda sunt.* Hoc expedito, superest ut lector moneatur interrogat. *cur ante verbum requiro esse repetendam, per zeugma.* Si quis adeo in textum velit recipere, per me licet. Hoc certe liquet, supervacanam esse emendationem Heum. quam affert: *Cur non agnosco, Cæcili, alacritatem tuam illam, et illam oculorum, etiam in seriis hilaritatem?* nec Cellar., qui *illam?* et in *cur* mutat, esse audiendum. LINDNER.

Objurgavit. Sc. te, quod pronomen etiam omittitur apud Cic. lib. vii, Epist. 28, 5: *Intellecti enim ex tuo sermone, dicere te ex meis libris animum meum (te) desiderare.* LINDNER.

Ipsius sectæ homo. Opponitur adversario ficto et quasi umbratico, qui exercitii tantum gratia, adversarii partes in se suscipit, quod sit cum disputatur in contubernaliibus. Quo jure igitur Heum. rescribat: *Ut de ipsius secta hodie cum eo disputem, alii videant.* Wopken. etiam sinistre intellexit, qui de eadem cum Octav. secta cogitat. Melius utique Cellar. qui sectam paganorum intelligit, cui adhuc deditus erat Cæcilius. LINDNER.

Quam conserere sapientium modo. Sic facile restitimus ipsissimam scripturam Minucii depravatam in exemplari perversa litterula: *Facilius esse in contubernaliibus disputare, quam conserere sapientiam modo*

in istis ad tutelam balnearum, etc. Omnes hactenus editiones prava interpunctione sensum converterant. Et falsi sunt interpretes quiasserunt in manuscripto legi aliter quam hic retulimus. Ait Cæcilius facturum se ut Octavius intelligat facilius esse disputare et rixari inter contubernales vulgaribus diceriis et conviciis, quam eo modo conserere quo solent sapientes. Deinde incipit aliam clausulam: *In istis ad tutelam balnearum, etc.* RIGALTIIUS. — *Conserere sapientium modo*, h. e. accurate disputare, prout philosophos, quales nos esse profitemur, decet. *Conserere*, sc. argumenta, est disputare. *Modo* autem positum est pro *more.* Ita Lactant. 7, 7, 9: *Erravit ergo Democritus, qui vermiculorum modo putavit homines effusus esse de terra.* Etiam *de Ira*, cap. 20, 10. Nonnullæ edit. habent: *Pecudum modo humi repere.* In ms., teste Herald. et Rigaltio, est: *quam conserere sapientiam modo in istis, etc.* Inde Rigalt. primus fecit: *conserere sapientium modo.* In istis, etc. In hac emendatione unum illud desidero, quod clausula sequens nimis abrupte ita incipit. Hinc suspicor priorem clausulam desisse in modo, et posteriorem a modo incepisse, cujus quidem rationis exempla dedi ad capituli hujus num. 3. Omissionis autem ratio in alterutra clausula in promptu est. Nemo, credo, Heum. assentietur rescribenti: *Si placet ut cum eo disputem, in istis ad tutelam intentius disputare.* Jam profecto intelliget facilius esse, in contubernaliibus disserere (ita scribo pro *conserere*), quam disputare sapientium modo. Herald. *quam conserere sapientiam manu.* LINDNER.

Aut ordinis. Fallitur Wow. abesse a ms. codice hæc verba ratus. Contrarium testatur *ἀδύπητος* Heraldus, qui et cap. 9, 3, docet, sapius Wow. afferre aliquam scripturam, quasi illius vetusti codicis sit, cum tamen ibi non reperitur. Effellera videlicet cum amicis, qui a se inspectum esse istum codicem mentitus fuerat. Heum. — *Nec hoc obsequii fuit, aut ordinis, aut honoris.* Ms. reg. nihil mutat. Nam quod aiunt verba ista *aut ordinis* in eo nusquam apparere, falluntur; nec aliorum observationibus fidem arbitrari tam facile debuerant. Sane, si qui honoratioris, aut amplioris ordinis erant, locus honorator iis dabatur, et idcirco medius. Appianus *de Bellis civilibus*, lib. ix. *Καὶ συνδρασκον οἱ πρώτοι, Καίσαρος ἐν μέσῳ διὰ τὴν ἀρχὴν προκαθίστηντες.* HERALDUS.

Disceptantes. Editio Oxoniensis habet *discrepantes.* OUZEL.

CAP. V. — *Quamquam tibi, Marce frater.* Cæcilius ethnicus Minucium Christianum fratrem vocat, quocum erat amicitiam familiaritate conjunctissimus, ut indicant illa Octavii ad Minucium de Cæcilio, cap. 3: *Hominem domi forisque lateri tuo inhærentem.* RIGALTIIUS. — *De quo.* Minuc. id, de quo scripserit, necesse est. Tam dura enim ellipsis non convenit scriptori tam latine

rimus, non sit ambiguum, utpote quum, diligenter in utroque vivendi genere versatus, repudians alterum, [alterum] comprobans; in presentiarum tamen ita tibi informandus est animus, ut libram teneas æquissimi iudicis, nec in alteram partem propensus incumbas, ne non tam ex nostris disputationibus nata sententia, quam ex tuis sensibus prolata videatur. Proinde, si mihi, quasi novus aliqui et quasi igna-

rus partis utriusque, considas, nullum negotium est patefacere omnia in rebus humanis dubia, incerta, suspensa, magisque omnia verisimilia quam vera. Quo magis mirum est nonnullos lædio investigandæ penitus veritatis cuilibet opinioni temere succumbere, quam in explorando pertinaci diligentia perseverare. Itaque indignandum omnibus, indolendum est, audere quosdam, et hoc studiorum rude [rudes],

VARIORUM NOTÆ.

docto, tamque venustatis studioso. HEUM.—Atqui convenit ea Ciceroni lib. iii, Epist. 6, 7: *Ut tuum factum qui, quo animo inter nos simus, ignorant, alieni hominis... esse videatur*, ubi plura Curtius. Convenit Lactantio 6, 12, 39: *Sed quæ in supervacua fueras impensurus, ad meliora convertas*. Casari de Bello Gall. 1, 1: *Tertiam qui ipsorum lingua Celtæ appellantur*. LINDNER. Repudians alterum comprobans. Sic mss. R. mendose, ut videtur, ac proinde merito bis inducendum esse ad alterum inter duo verba, repudians, comprobans, censet Gronovius, quem impressi fere omnes secuti sunt. EDD.

In presentiarum. Gronovius non obscure damnare videtur vocem in presentiarum, non apud Minucium modo, sed apud Tacitum etiam et Cornelium Nepotem, quasi corruptam a librariis. Sed ea frustra disputari puto. Vox inpresentiarum omnino latina, et ad analogiam linguæ latinæ formata, orta ex in presentia rerum; ut illicet ex ire licet, etc. GRONOV. l. c. pag. 212.

Æquissimi iudicis. Miratur Heum, non jam dudum rescriptum fuisse iudicii. Ego virum doctissimum in hoc magis miror, qui in loco tam sano mutare quicquam ausus fuerit. Alludit aperte ad habitum iudicum, qui libram manu tenentes depingebantur. Libram iusti iudicis laudat Arnobius in Psalm. cxxxix. LINDNER.

Propensus. Pari facilitate rescribit Heum. propensus. Sed eadem facilitate lectio recepta defenditur. Certe formula propensus in alteram partem ipsi usurpata formula Ciceroni est lib. viii, ad Attic. Ep. 3. *Multitudo et infimus quisque propensus in alteram partem*. Quod vero voces duas, propensus et incumbas, coniungit Minuc., ad quarum utramque referri illud in utramque partem potest, id ei demum mirum et insolitum videri potest qui Minuc. non legit integrum, hoc dicendi genere sæpissime utentem. Ita enim supra c. 3, perfundens lenis unda tendebat, et 5: *Eandem emensi viam rursus versis vestigiis terebamus*. lb. *Quæ supra nos cælo suspensa sublata sunt*. Similes macrologias notavit Curtius ad Cic., lib. v, Epist. 7, n. 2, it. lib. xvi, Ep. 26, n. 1.

Ne non tam. Imitatur, ut alias quondam monuimus, Cicer. Parad. 1, 2: *Vereor, ne cui vestrum ex Stoicorum hominum disputationibus, non ex meo sensu deprompta hæc videatur oratio*. WOPK.

Si mihi... considas. Ex editione quadam Oxon. Jac. Ouzeliiu reponit: *Si vihi... confidas*, quod equidem miror, quum, hac lectione recepta, nullus sensus, nisi ineptus admodum et incommodus, exsurgat. Sed bonus ille vir in syntaxi expedienda laboravit, cum in animum non revocaret, istius modi pronomina apud optimos auctores, non raro παρέχειν, ut multis ostenderunt viri doctissimi, Dionys. Lambinus ad Lucretii lib. iii, p. 292, et Pet. Burmannus ad Phædri lib. i, Fab. 22, 3. Hoc idem etiam in Græcis scriptoribus animadvertit Athenag. *Legat. pro Christ.*, cap. 9: *Καὶ μὴ μοι γελοῖόν τις νομίση τὸν ἴδον εἶναι τὸ θεῶν*. Sic et Tattianus in Orat. ad Græc. aliiqve DAVIS. VERNERUS in *Hellenolexiæ* suæ lib. i. cap. 6, § 5. Addo nec Hebræos carere hoc pleonasmî genere, e. gr. *Genes. xii, 1, xxii, 5*; immo nec nos Germanos. HEUMANN.

Novus aliqui. In vulgatis editi., contra ms. fidem, legitur aliquis, absque causa sontica. Cicero Acad.

Quæst. lib. iv, cap. 7: *Deus aliqui requiratur*. Idem *Offic. lib. iv, cap. 7: Nisi aliqui casus vel occupatio consilium ejus peremisset*. Tertullianus *Apol.*, cap. 19: *Aliqui Manethon Ægyptius*. A. Gellius, *Noct. Attic. lib. i, cap. 13: Etiam repentinus aliqui (sic ms.) casus rem commodius agi posse polliceretur*. Idem lib. xi, cap. 13: *Dicatque mihi, quæso, aliqui vestrum*; ac mox: *Ne vos facile perstringeret modolatus aliqui currentis facundie sonitus*. Vide et G. J. Vossium *Annal. lib. iv, cap. 8*. DAVIS.—Rec. edit. Lugd. jam laudatus paulo supra, in cod. ms. legisse declarat: *Novus aliqui eo loci in nota inquis: Sic ms. edente Heraldio, non, quemadmodum Wouw. Gronov. Davis volunt, aliqui*. At editoris Lugdunensis pace, asseverandum est hanc lectionem nec ms. regii nec Heraldii esse. EDD.

Dubia incerta. Eadem jungit quæ Cic. lib. i de Orat., cap. 20. GRON.

Magisque omnia verisimilia. Sic est in ms.; editi omittunt omnia. LINDNER.

Quo magis. In ms. est quo magis. Sed præstat ad Rom. quæ, teste Wou. habet minus. LINDNER.

Investigandæ penitus... succumbere. Sic omnino ms. Hoc tamen non impedit quominus Fulv. Ursinus reposuerit: *investigandæ potius veritatis*. Jac. autem Ouzel. et Chr. Cellar. ediderunt: *investigandæ penitus veritatis cuilibet opinioni temere potius succumbere*. Male prorsus, cum vox illa potius crebro subaudiatur. Corn. Nepos *Datam. cap. 8, 1: Statuit congregari, quam cum tantis copiis refugere*. Livius 23, 45, 15: *Ipsorum quam Annibalis interesse*. A. Gellius. *Noct. Att. lib. ii, cap. 7: Declinanda sensim et reliquenda esse dicunt, quam respuenda*. Sed apud Græcos particula μάλλον intelligitur. Porphyr. *Abstin. lib. ii, Sect. 15: Καὶ μαρτυρεῖ γὰρ ἡ πείρα, ὅτι χερσὶ τοῦ φ*

οἱ θεοὶ ἢ τῶ πολυδαπάνη. Tattianus in *Orat. ad Græc.*, cap. 61: *Χρὴ τῶ πρῶτεύοντι κατὰ τὴν ἡλικίαν πιστεύειν, ἢ κατὰ τὴν ἀρετὴν ἀποκατάστασις ἔλληνων*. Euseb. *Lamien Præp. Evang. x, 2*, ibi legit: *μάλλον ἐπὶ*. Vide et Justin Mart. *Apol. 1, c. 18*. DAVIS.—Adde quos citat J. H. Maius fil. *Observ. Sacr. l. b. i, p. 26*. Grabiius ad Irenæum lib. iv, c. 25, l. 509, n. s., it. l. 525, n. b. Gronov. ad lib. v. 21. Sancti. et Perizon. ad Minerv. iv, 7, pag. 692. LINDNER.

Indignandum omnibus indolendumque est. Sollicitari non debuit hæc scriptura veteris exemplaris. Etenim proba est, et Octavii disceptatione firmatur, Cæciliî verba repetentis cap. xvi: *Et quoniam frater meus erupit ægre se ferre, stomachari, indignari, dolere, etc.* RICALT.

Indolendum est, indolendumque est, habent impressi omnes, perperam codicis ms. fidem sibi vindicantes. Ita et paulo infra in eodem codice legitur *audere*, quod accepit Heraldus et multi post eum; at editor Lugd. iterum mendose codici tribuit *audire*, inconsultoque codice hæc in nota subjungit ad vocem *Audere*: (Ita recte edidit Heraldus, pro ms. *audire*.) EDD.

Audere quosdam, et hoc studiorum rudes. Ita edidimus, ms. reg. auctoritate secuti. Antea legebatur, *audire quosdam*. In eodem ms. rude male, pro rudes. Christianos autem studiorum rudes habitos observabamus ad eum Arnobii locum lib. iii: *Hocine est illud fastidium vestrum, sapientia hæc arrogans, quæ despuit nos ut rudes, etc.* HERALD.

Et hoc. Non intelligo quemadmodum potuerint id

litterarum profanos, expertes artium etiam sordidarum, certum aliquid de summa rerum ac majestate decernere, de qua tot omnibus sæculis sectarum plurimarum usque adhuc ipsa philo-ophia delibet. Nec immerito: quum tantum absit ab exploratione divina humana mediocritas, ut neque, quæ supra nos cælo suspensa, sublata sunt, neque quæ infra terram profunda, demersa sunt, aut scire⁶ sit datum, aut scrutari permissum, aut stuprari religiosum: et beati satis, satisque prudentes jure videamur si, secundum illud vetus Sapientis oraculum, nosmetipsos familiariter noverimus. Sed quatenus in-

A dulgentes insano atque inepto labori, ultra humilitatis nostræ terminos evagamur, et in terram projecti, cælum ipsum et ipsa sidera audaci cupiditate transcendimus, vel hunc errorem saltem, non vanis et formidolosis opinionibus implicemus. Sint principio omnium semina, natura in se coeunte, densata: quis hic auctor deus? sint fortuitis concursuibus totius mundi membra coalita, digesta, formata: quis deus machinator? Sidera licet ignis accenderit, et cælum licet sua materia suspenderit; licet terram fundaverit B pondere, et mare licet influxerit e liquore; unde hæc

VARIORUM NOTÆ.

docti viri mutare. Sabæus in horum, alius hos. Est enim ipsum ad Hebræos xi, 12, ἄρ' ἔτις ἐγενήθησας, ΚΑΙ ΤΑΥΤΑ νεκροῦσθαι, ubi recte quidem: sed dubie Velus interpret, et hoc emortuus; sed corrupte Beza, eoque jam mortuo. Neque enim id est in Græcis. Achilles Tat. vii, p. 427: Καὶ ταλμῶσις οὗτος ἐπὶ τοῖς ἀλογιστοῖς ἀποδεικνύει, νομιζόμενος ποῦνδ, καὶ ταῦτα Διευκρίπτει. GRONOV.

Expertes artium etiam sordidarum. Distinctionem mutatione locus hic emendandus. Et sane ita scriptum fuerat, litterarum profanos, expertes artium etiam sordidarum. Dicit igitur Christianos esse litterarum profanos, expertes; quo de convicio plura observabamus ad Arnobium. Addidit artium etiam sordidarum. Christiani igitur non solum litterarum profani et expertes, ut illi volebant, sed etiam sordidis artibus mancipati; atque etiam ipsi Ecclesie doctores lanarii, sutores, fullones, ἱριουργοί, σκυτοῦχοι καὶ λυαρεῖς ab isleim habiti, ut observat Origenes lib. iii, contra Celsum. Sic autem apud Minucium plura reperiuntur vocabula rem unam eandemque significantia, nisi quod posteriora clariora sunt et quasi interpretationis vice funguntur: ut non immerito suspicari possit aliquis glossemata esse, nisi in toto hoc scripto id esset pene perpetuum. Sic antea ad cap. 3 observabamus emicaret, emergeret. HERALD.

De summa rerum ac majestate. Heum. summa rerum majestate, i. e. Deo. Sed magis mihi ne quid dissimilem, probatur lectio vulgata. Fortiorem enim et nervosiorum in vulgaris, quam in illis Heum. inesse sententiam putem. Eleganter a Minuc. summa rerum ipsa natura dicitur; quo modo etiam Tullius lib. ii, de Orat., cap. 31. Majestas autem est ipsum illud Numen quo sapientissime reguntur omnia, et a quo summa rerum administratur. Vide loca a me collecta in Miscellaneorum Lips. vol. i, p. iii, pag. 532, ii. Grævium ad Cic. Orat. pro Milone, cap. 30. MENCENIUS.

Tot omnibus sæculis. Terentius, Andr. i, 1, 28: Quod plerique omnes faciunt adolescentuli. ii, Eunuch. 1, 2, 5: Jam culces plus satis. Eodem modo Græci, πλείους δὲ πάντες, πάμπολλα. Sic universos omnes aliquando dixisse Latinos observant Patrens in lexico Plautino, ac Pricæus ad Apul. pag. 546. Placet etiam interpretatio Wopkenii: De qua tot, omnibus sæculis, sectarum plurimarum, h. e. tot sectarum plurimarum. Et placet præ illa emendatione quam antea protulit, totis, omnibus sæculis, per asyndet. Heumannii conjectura est liberior, post tot omnis sæculi sectarum inquisitionem, adeoque repudianda. LINDNER.

Ipsa philosophia, hoc est ipsi philosophi. Abstr. pro concr. Vid. Cortium ad Cic. lib. viii, Ep. 4, 5. LINDNER.

Exploratione divina, hæc est Dei. Heum. scribere non dubitat: Ab exploratione rerum divinarum. LINDNER.

Quæ supra nos cælo suspensa sublata sunt. Totus hic locus ad fidem exemplaris editus est. Et frustra sunt

qui pro sublata scribi jubent sublimata. Sustolluntur ea quæ sus sive sursum, id est in altum, tolluntur. Itaque sublata sunt τὰ ὑψώβητα. Sublata dixerè deliciares pro suslatis. Et heic sublata opponuntur demersis, ut suspensa profundis. Recte igitur Minucius ait non esse permissum scrutari quæ supra nos cælo suspensa sunt, neque esse religiosum ea quæ sub terram profunda sunt suprare; quasi stuprum inferant terræ, qui in viscera ejus penetrare audent. Elegantissima sunt in hanc sententiam a Plinio notata lib. ii, cap. 63, et præfatione lib. xxxiii. RIGALTIIUS. —Sublata sunt. Sustollere usurpatur de machinis, quibus aliquid in sublime tollitur. Lucret. 904, iv: Levi sustollit machina nisu; uti de sideribus Avien. in Arato, v. 631: Qua semet sidera porro sustollunt. Contrarium ejus est demerere. LINDNER.

Aut scire sit datum. Hæc verba in ms. regio ita leguntur: Ut scrutare permissum aut stuprari religiosum. Unde Herald: Aut scrutari permissum, aut stuprari (vicio, credo, operarum pro stuprari) religiosum. Jos. Scalliger legi posse existimabat ruspere, vel rusparsi, quod ad ms. proxime accedere videtur. Cellar. aciscitari rel., Heum. scitari permissum, aut scrutari religiosum. Posse stuprare explicari per corrumpere, sive errorem vanis et formidolosis opinionibus implicare, ut loquitur Noster, nullus equidem dubito. Cicero ipse ad Att. 1, 18, stupratum judicium, i. e. corruptum. LINDNER.

Sint principio omnium, semina natura in se coeunte densata. Ita edidimus, ms. reg. auctoritatem secuti. Et sane Epicurea disciplina, unde hausta ista sunt, lectionem hanc flagitabat, non principia, quæ erat vulgata lectio. HERALDUS.

Quis hic auctor deus. Pro hic legendum his, suspicatur Heum. Sed frequens ista enallage, vel Ciceroni lib. ii, Ep. 5: Hæc negotia quomodo se habeant, i. e. quomodo se negotia hic habeant. LINDNER.

Sua materia. Ita ms. reg. teste Her. Fallitur Wow. qui ibi esse ait pura materia, et legendum esse censet: levissima materia. LINDNER.

Licet terram fundaverit pondere. Ita exhibuimus, sæcte secuti lectionem unici codicis, exemplo doctissimi Heraldii, qui, revocans primævam Sabæi lectionem, optime id elegisset, statim mutare non dubitavit Rigaltius, rescribens licet terram fundaverint pondera: infeliciter omnino. GRONOV.—Barthio ita visum est rescribere: se fundaverit pondere. Cellario cum aliis: fundaverit pondus. Heum., licet terram suum fundaverit pondus. LINDNER.

Et mare licet influxerit e liquore. Hæc sane latina non sunt; et ab exemplari nimium recedere videtur Rigaltii conjectura restituens, et mare licet influxerit liquor seu eliquor. Reponendum puto, mare licet confluerit e liquore. Novatianus de Trin. cap. 5: Credamus in Deum Patrem... qui cælum alta sublimitate suspenderrit, terram dejecta mole sol'daverit, maria soluto liquore diffuderit. Qui locus huic Minuciano geminus est, DAVIS.—Lectionem tamen codicis nis. retinet enim Heraldus Gronovius. GALLAND.—Sensus est: Licet

religio, unde formido, quæ superstitio est? Homo, et animal omne quod nascitur, inspiratur et alitur, elementorum ut voluntaria concretio est, in quæ rursus homo, et animal omne dividitur, solvitur, dissipatur, ita in fontem refluit, et in semet omnia revolvuntur, nullo artifice, nec iudice, nec auctore. Sic, congregatis ignium seminibus, soles alios atque alios semper splendere; sic exhalatis terræ vaporibus, nebulas semper adolescere: quibus densatis coactisque, nubes altius surgere: iisdem labentibus, pluvias fluere, flare ventos, grandines increpare: vel nim-

A bis collidentibus, tonitrua mugire, rutilare fulgura, fulmina præmicare. Adeo passim cadunt, montes irruunt, arboribus incurunt: sine delectu tangunt loca sacra et profana; homines noxios feriunt, sæpe et religiosos. (iii) Quid tempestates loquar varias ac incertas? quibus, nullo ordine vel examine, rerum omnium impetus volutatur; in naufragiis, bonorum malorumque fata mixta, merita confusa; in incendiis, interitum convenire insontium nocentiumque; et, cum tabe pestifera cœli tractus inficitur, sine discrimine omnes deperire; et, cum belli ardore sævitur,

VARIORUM NOTÆ.

(sua materia) e liquore fluxerit in mare. Unde Rigalt. hanc lectionem infert: et mare licet influxerit eliquor, quod postremum vocabulum accipit pro nom. subst. Alii: influxerit liquor. Heum. confluxerit e liquore, et hanc emendationem probat loco Tibulli, lib. iv, 20:

Qualis et in curvum pontus confluxerit orbem.

Menck. qui lectionem ms. defendit, docet, mari crescenti, et tanquam in altum surgenti, propriam esse vocem *influre*, idemque notare quod Germanis *anflüssen anwachsen*. LINDNER.

Quæ superstitio est? Heum. legit: atque superstitio est. Et alitur. Rom. edit. et alitur Wow. In ms. est *attollitur*. Cuperi neque correctio neque interpretatio, quarum illam Clericus in *Biblioth. select.* tom. xxiv, p. 128, hanc in tom. xxvi, p. 459, profert, assensum meretur. HEUM.—Post tot summorum virorum conjecturas, proferam et meam qualemcumque, quæ cum ms. optime conciliari poterit: *Homo et animal omne quod nascitur, inspiratur et tollitur, elementorum ut, etc.; qui inspiratur, vitam capit; tollitur autem, cui vita eripitur. Homo et animal omne est subject.; inspiratur et tollitur est prædic.* Gronov. per modum interrogationis ita: *Elementorum ut voluntaria concretio est?* LINDN.—Nec mirum sane commentatorum sibi ulro ambages subnectentium exemplum! Plenissima luce in codice legitur et alitur, minime vero attollitur. Hinc susque deque ruit hæc prurientium eruditorum farrago, in quam iterum impedit editor Lugdun. qui cum scripisset et alitur, etc., hæc addit, et r-ferre piget: *Ita edit. Rom. sed ms. attollitur. Fortasse legendum: et tollitur, h. e. vitam capit et amittit.* p. 18. EDD.

Elementorum ut vol.... ita in fontem refluit. Hunc locum a viris eruditissimis varie sollicitatum, ejusmodi sola interpunctio suæ integritati restituit cl. Grunerus l. c., pag. 212. Quod quidem, inquit, unice verum est: etenim *ut* pro *uti* vel *quemadmodum* positum est, cui respondet sequens *vocula ita*.

Voluntaria concretio. Heum. Vera, inquit, scriptura hæc est: *fortuita concretio*. Sed nescio annon pari jure lectio vulgata retineri queat, præsertim cum *casus voluntarius* (Cic. de Fin. 65) sit idem qui et *fortuitus*. LINDNER.

Solvitur. Haud dubie legendum *resolvitur*. HEUM.—Soleat tamen sæpe simplicia pro compositis adhiberi. LINDNER.

Omnia revolvuntur. Heum. transponi verba jubet, *revolvuntur omnia*.

Nec iudice. Heum. quia vim vocis non assequatur, legit: *nec auspice*. Etiam Mencken., quid sibi velit illud, *iudice*, se ignorare fatetur. Hoc loco quid sit *iudex*, demonstrabit illud Ovidii *Metam.* i, 49:

Hanc Deus et melior litem natura diremit. LINDNER.

Quibus densatis. Non erat cur Heum. rescriberet: *atque his densatis*. LINDNER.

Labentibus. Sic est in ms. de edit. Romana, testatur idem Heum. Sab. vero et Bald., *labantibus*. LINDN.

Præmicare. Ut *promicare* potius cum doct. Heusingero legam, nihil me movet. Habet enim hoc ipsum *præmicare* sensum valde commodum et accommodatum ad mentem Minuc., qui summum et mirificum

fulminum splendorem verbo hoc significare voluit. Nimirum *præmicare* est *valde micare*, ut fere plerumque præpositio *præ* in compositione augere significatum simpliciter solet. Apuleianum verbum est, cujus scriptoris hæc sunt, *Metam.* lib. v: *Lucernamque concinnam, completam oleo, claro lumine præmicantem*. Et lib. x: *Nam et galeam nitore præmicantem*. Lib. xi: *Vide præmicantis lucæ candore nimio completum orbem*. Et eodem libro: *Quorum primus lucernam præmicantem, claro porrigebat lumine*. MENCK.

Adeo passim. Non debet cl. Heum. *adeo* mutare in *atque* (vel *ac*) *ea*. Est enim nota hæc Latinis dicendi forma, qua *adeo* ponitur initio propositionis, et *ut*, quod sequi debebat, construendum cum eo quod præcesserat, omittitur. Plene esset ita: *Adeo passim cadunt,.... ut facile inde appareat auctorem harum rerum deum non esse*. En similem Lactantii locum, iii, 9, 12: *Si te quispiam vocasset ad cœnam, in eaque optime acceptus esses; num sanus viderere, si pluris faceres ipsam voluptatem, quam voluptatis auctorem? adeo philosophi ad corpus omnia referunt, nihil prorsus ad mentem, supple: ut facile inde appareat eos pluris facere voluptatem, quam voluptatis auctorem*. Confer eundem auctorem ii, 4, 12; ii, 6, 6; v, 4, 17. LINDNER.

Montes irruunt. Rom. *diruunt* Wow. Bene *irruunt*, quod est in ms.; nam *irruere* est *ruere in quem*. Claudian. *Cons. Mall. Theod.* v. 195, in optimis libris niss. et ed.:

Irruet intrepidus flammæ.

Prudent. *Apotheos* v. 414.

Ecce Geranos legio irruit effera porcos.

Ammian. xvii, 28: *Ilas terras Parthicus irruens, obliquatis meatibus, Istro miscetur*. Avien. *Descript. Orbis*, v. 594, de Acheloo:

Irruit Hadriacum tergum maris.

Quæ loca a Cellario congesta, monstrante Gronovio sumpta sunt ex notis Nic. Heinsii ad locum Claudiani de *Cons. Mallii* v. 194. LINDNER.

Homines noxios feriunt, sæpe et (h. e. sæpe etiam) *Cæsar de Bello Civ.* i, 9: *Hæc quo facilius, certisque conditionibus fiant, et jurejurando sanciantur*. *Jact.* 4, 48, 43. *Nam et Herculi eadem ipsa porta patuit*. Quo jure Heum. scripserit Minuc. credat: *homines non modo noxios feriunt, sed sæpe religiosos, videant alii*. Hoc addo, in ms. esse et *sæpe*. LINDNER.—Ne nimis ita affirmanti credas, in ms. enim legitur: *sæpe et*. EDD.

Vel examine, h. e. judicio. Supersedere Heum. labore suo poterat, quo rescribit: *discrimine*. LINDN.

Rerum omnium impetus, h. e. periphrastice res omnes; hoc enim verbo veteres in periphrasi esse usus, docet cl. Ernesti in *Clave Ciceron.* Wopk. sumit pro *mole*. LINDNER.

Convenire. Heum., quia verbum deesse putat, a quo excipiantur accusativi infinitivis juncti, scribit *constat evenire*. At vero commodius a verbo *loquar* eosdem pendere aliquis dixerit, si modo interpungantur verba eo modo quo Gronov. nobis prævit. LINDNER.

Sævitur. Heum. non est dubium hæc esse veram

meliore potius occumbere. In pace etiam, non A tantum æquatur nequitia melioribus, sed et colitur: ut in pluribus nescias utrum sit eorum detestanda pravitas, an optanda felicitas. (iv) Quod si mundus divina providentia et alicujus numinis auctoritate regeretur, numquam mereretur Phalaris et Dionysius regnum, numquam Rutilius et Camillus exsilium, numquam Socrates venenum. (v) Ecce arbusta frugifera, ecce jam seges cana, jam temulenta vindemia imbrī corrumpitur, grandine cæditur: adeo aut incerta nobis veritas occultatur et premitur; aut, quod magis credendum est, variis et lubricis casibus, soluta legibus fortuna dominatur.

VARIORUM NOTÆ.

auctoris nostri scripturam: cum belli ardor sævit. B Qui tamen vir doctissimus hoc impersonali, ex neutro activo formato, magis offendatur, quam verbis *itur, statur*, equidem non video, maxime cum præter. *sævium est* occurrat apud Velleium, lib. II, cap. 74: *In Perusinos magis ira militum, quam voluntate sævium ducis*. Curtius lib. VIII, cap. 19, 6: *Etiam in lecta sævium est*.

Sed et colitur. Hæc est exemplaris lectio. Al., *sed attollitur*. Davisius, *sed præponitur*. Wopkensis delet *sed*. Mihi plane nihil mutandum videtur. Neque perspexisse videntur vocis *colitur* efficaciam, qui mutandam censuerunt. Non enim, si æquatur melioribus nequitia, statim et colitur. Illa enim eo ipso jam æquatur melioribus, si impune licet esse nequam. Sed colitur etiam, si homines improbi ea in fortuna ponuntur, ut alii venerari eos quasi mereantur, et in magno honore habere cogantur. Hoc enim vult vox *colere*. Cicero aliquoties *colere et observare* conjungit, ut ad *divers.* XIII, 78, *Neque præter cæteros colit et observat*. Et de *Offic.* I, 41: *Eos quorum vita perspecta in rebus honestis atque magnis est, ... sicuti aliquo honore et imperio affectos observare et colere debemus*. GRONOV. l. c. — Ellipsi, duriore sane, subaudiendum foret, *præ illis*, scil. melioribus. Quamobrem non rejiciendum quod conjicit Davis., *sed præponitur*: nisi forte, leviori mutatione, malimus: *in pace etiam in tantum æquatur nequitia melioribus et colitur, ut in pluribus* vel potius: *In pace etiam non tantum æquatur nequitia melioribus, sed ita colitur, ut in pluribus*, etc. i. e. ut plures mali, quam boni felices sint. WOPK. — *Sed et habet* Plin. VII, 50: *Sed et nostram gloriam percenseamus*. LINDNER.

Phalaris et Dionysius. Habet ex Cicerone, qui hæc latius diduxit de *Nat. Deor.* lib. III, capp. 32, 33. DAVIS.

Jam temulenta vindemia. Proxima temelo; de qua mox temetum fiat: unde et temulenti. RIGALTIVS.

Jam seges cana. Rescribit Heum. *jam cana seges*, sed perperam. Promiscue enim Noster adjectiva modo præponit, modo postponit. *Quam aut fortuna certa aut incerta natura sit*. 7, *dant cautelam periculis, morbis medclam*. 31, *non ut affirmator testimonium fecit, sed conviciam ut orator adpersit*. WOPK. notat in ms. esse *flava*, sed non est; testantur Ilern. et Rig. LINDNER.

Adeo aut. Hæc lectio non est ex emendatione Mursii pro vulgata *adeo ut*, sed est lectio ipsa ms. LINDNER.

CAP. VI. — *Quanto venerabilis*. In vulgatis erat *quando*. Sed laurea ex hac emendatione delbetur non Mursio, sed Her. qui sic ex edidit. LINDNER.

Antistites veritatis. Hæc est genuina cod. regii lectio. Imp. *antistitem*. EDD.

Ante imbutus es timere. Rectissima est hæc libri veteris scriptura. Et impersonaliter quidem accipienda videtur. RIGALT. — *Vulgati male: imbutus existimare, quam cognosse*. LINDNER.

CAPUT VI.

ARGUMENTUM. — *Quælibet natio, ac Romani postmodum numina sua ita colere, ut eorum cultum supremum totius orbis terræ imperium fuerint assecuti*.

Cum igitur aut fortuna certa, aut incerta natura sit, quanto venerabilis ac melius, antistites veritatis majorum excipere disciplinam, religiones traditas colere; deos quos a parentibus ante imbutus es timere, quam nosse familiaris, adorare; nec de numinibus ferre sententiam, sed * prioribus credere qui, adhuc rudi sæculo, ipsius mundi natalibus, meruerunt deos vel faciles habere, vel reges!

Adhuc rudi sæculo. Hæc verba desunt in ed. Gronov., typorum, ut opinor, vitio. LINDNER.

In ipsius mundi natalibus. Non opinor impleri emphasis ab pronomine, quam in eo voluit sitam esse Minuc. si edatur *in ipsius mundi nat.*, prout vult ms. Implebit autem, si scripseris *in ipsis mundi nat.*, ut infra, *ab ipsis imperii nascentis incunabulis*. Certe etiam sic ediderant olim Wow. et Elmenh., etsi quæta placere enallage casuum. Quod autem ex persona Cæcili nunc profert auctor, plane totum habes ut acceptum et probatum olim Germanis, apud Tacit. in *German.*, cap. 14: *Reverentius visum est de actis deorum credere, quam scire*. GRONOV.

Meruerunt deos vel faciles habere, vel reges. Faciles dicit beneficos, bene meritos. Plinius lib. II: *Hic est vetustissimus referendi bene merentibus gratiam mos, ut tales numinibus adscribantur* RIGALT. — Miror unde factum ut vir doctissimus Jac. Perizonius hoc in loco reposuerit *vel patres habere vel reges*, cum nec omnes ii qui statim recensentur, vel patres fuere vel reges. *Faciles sunt placidi et propitii, ac prouide benefici*. Virgilius *Eclog.* III, 9:

Faciles nymphæ risere

Ubi Servius hoc modo: *Ideo, inquit, indulgere nymphæ, quia miles sunt et exorabiles*; sic in Georgicis: *Et faciles venerare Naxas*. Prudentius contra Symmachum lib. II, 804:

Sic probus, atque reus canalis criminis Idem Sideribus, facilisque boli bonitate fruuntur.

Hinc apud Arnobium lib. I, pag. 5: *Sequitur ut abundantie tempore (dii) irati difficilesque non sint*. In ethnicis autem multos et munera artiumque inventionem deos esse habitos, nemini latet. Vide Clementem Alexandrinum in *Protrept.* pag. 13, A, ed. Lugdur. 1616, et Nostrum, cap. XX. DAVIS. — Scheff. *socios vel familiares* rescribit, voce *familie* contracte scripta cum lineola in capite. Heum. *cives*, ob ea quæ sequuntur cap. 20. Sed hæc correctiones sunt ejusmodi, ut vel ex dissensione partium, malam causam possis subodorari. Quid est quod in lectione recepta offendat? At illa optime cum cæteris Minucii verbis cohæret. Cap. 21 dicit Noster *ob merita virtutis (en reges) aut muneris (en faciles) deos habitos*. Verum quidem est quod capite præcedente mentio fiat *civium*, sed non *civium absolute*, sed *ut civium bonæ memoriæ*, h. e. talium qui alicujus muneris vel artis inventionem faciles se civibus suis præbuerunt, eoque ipso bonam memoriam suam consecuti. Verum etiam, quod Scheff. taxat, parum iustum sibi oppositionem videri, quam postulet conjunctio *vel*. Sed nullam oppositionem hic locum habere, sed *vel utrobique valere et bene monet* Wopk. et adducit Severum *Hist. Sacr.*, I, 53, *et sacra ornamenta vel publica, vel privata*. Digitized by Google

Inde adeo per universa imperia, provincias, oppida, A videmus singulos sacrorum ritus gentiles habere, et deos colere municipes, ut Eleusinos Cererem, Phrygas Matrem, Epidauros Æsculapium, Chaldaeos Belum, Astartem Syros, Dianam Taurus, Gallos Mercurium, universa Romanos. Sic eorum potestas et auctoritas totius orbis ambitus occupavit: sic imperium suum ultra solis vias et ipsius Oceani limites propagavit, dum exercent in armis virtutem religiosam, dum urbem muniunt sacrorum religionibus, castis virginibus, multis honoribus, ac nominibus sacerdotum: dum

obsessi, et citra solum Capitolium capti, colunt deos, quos alius jam sprevisset, iratos; et per Gallorum acies, mirantium superstitionis audaciam, pergunt telis inermes, sed cultu religionis armati: dum capti, in hostilibus mœnibus adhuc ferociente victoria, numina victa venerantur: dum undique hospites deos quarunt, et suos faciunt: dum aras exstruunt, dum etiam ignotis numinibus et manibus. Sic, dum universarum gentium sacra suscipiunt, etiam regna [meruerunt]. Hinc perpetuus merent venerationis tenor mansit, qui longa ætate non infringitur, sed augetur: quippe antiquitas cœremoniis

VARIORUM NOTÆ.

Deos colere municipes. Municipes deos appellat Minucius Felix, qui peculiari cultu in singulis civitatibus vel provinciis consecrati sunt. Horum catalogos texunt etiam Tertull., *Apolog.* c. 24, Lactantius lib. 1, Prudentius in *Symmach.* II. Sidonius (Apollinaris) qua excellit brevitate, binos singulis versibus conclusit (*Carm.* IX, vv. 165 sqq.): vetus epigramma singulos singulis, in hunc modum:

Dodone tibi, Juppiter, sacra est, etc.

Cf. D. Mari. *Religion des Gaulois*, II, 240; Burmann. *Anthol. lat.* pp. 147 sqq. EDD.

Eleusinos Cererem. Eleusini, dum colunt Cererem, nequeunt ita celebrari quasi deam colant municipem, ut habeant gentiles ritus sacrorum; quippe quam veteres deducant fabulæ ex Sicilia, aut, si ita fabulosa genti indulgere libet, ex Creta. Accedit quod aut gentes magnas aut urbes memorabiles ad hoc producat in proxime sequentibus, quibus anteponi Eleusinos (etsi Celeo regnantem urbem, ut jactabant), quæ ratio est? Possis vereri apices litterarum in ea voce confusos et Minuc. dedisse ut *Hennos Cererem*. Forsan id scriptum fuit *Henneios*, sicut cap. 51, in ms. fuit *Henneis*, pro quo restituerunt *Œtæis*. GRONOV.

Phrygas Matrem. Non opus est ut, cum Sigism. Gelenio, Laurentio Barrensi, Fulv. Ursino, eosque secuto Chr. Cellario, reponamus *Phrygas magnam Matrem*; renititur enim unicus ms., *Cybeleque* *ματὴρ* interdum *mater* dicitur. Virgilius *Georg.* IV, 64:

Tinnitusque cie, et Matris quate cymbala circum.

Ac *Æneid.* III, 3:

Hinc Mater cultrix Cybeli Corybantiaque æra.

Sic enim cum Servio legendum arbitror, non *Cybele*, ut habent editi. recentiores. Ita et Arnobius lib. V, p. 167. DAVIS.

Universa Romanos. Mox dicit, *Universarum gentium sacra suscepisse*. Et paulo post: *Initiasse ritus omnium religionum*. RIGALT.

Propagavit. Scribendum omnino *propagarunt*. HEUM. Nihil opus est, cum singularis respiciat ad eorum potestas et auctoritas. LINDNER.

Dum exercent. sc. *Romani*; debebat esse *exercent*, ut præcedens *propagavit*. Sed ita optimi auctores loqui consueverunt. Cæsar. *de Bello Gall.* VI, 24: *Quæ gens ad hoc tempus iis sedibus se continet, summamque habet justitiæ et bellicæ landis opinionem, nuncque in eadem inopia, egestate, patientia, qua Germani, permanent.* LINDNER.

Dum urbem. Ita ms. reg. Alii *orbem*. LINDNER.

Quos alius jam sprevisset iratos. Sic ms., ut videtur; et ex eo Sabarus Gelenius, Heraldus, Rigaltius alii que. At Wonwerius et Elmenhorstius, *quos alius jam sprevisset iratus*: quod mihi et Gronovio vehementer placet: nam sæpe factum est quod ait Livius lib. 1, cap. 54, ut homines fortunæ obirati, cultum reliquerunt deum. DAVIS. — Male a quibusdam editum est *iratus*. Recte enim prima illa editio *iratos* habet. At etiam ita peccarunt qui, *iratos* edentes, non præfixerunt huic verbo commam. *Irasci* scilicet dicebantur dii, cum urbs aliqua hostium veniebat in potesta-

tem. Hinc *aversos a Carthagine deos* vocabat Florus II, 6, 20. Tum vero deos suos ethnici solebant *aperire*, immo etiam *sava in sanctos verbera ferre deos*, ut Ovidii verbis utar ex *Amorum* I, 7, 6; de quo ritu Pitiscus ad *Sueton.* tom. I, p. 767; et Balus in suo *de Comætiis* libro, cap. 132. HEUM.

Dum capti, in hostilibus mœnibus. Romani, dum sunt in Capitolio, quantum erat ut non essent capti et in ditione hostium? et sic tamen in mœnibus jam hostilibus, hoc est, ab hoste inessis numina victa venerabantur. Quod optimum intellectu. Nunc illud *capti* magis promovet, quam supra dicebat *citra solum Capitolium capti*, ut pateat isto discrimine voluisse eum imitari Virgiliana ex VII *Æneid.*: *Num capti potuere capi?* GRON. — Vox penultima vel oscitantia librarii debetur, vel scribendum: *dum aras exstruunt demum etiam ignotis numinibus*. DAVIS. — Davis in mutavit in *vir feliciter*; sed etiam *hostilibus* mutandum erat in *hostili*. Sic cap. VII, *metu hostili*. HEUM. — Lindner secutus est lectionem Davisii. Sensus est, inquit: Romani urbibus hostium vi captis, etiam inter ferocitatem victoria, ubi alias pietas omnis exsulat, tamen numina victa venerati sunt. LERIC.

Dum aras exstruunt, dum etiam. Legendum fortasse *interdum etiam ignotis num.* Cæterum, quorsum addat *et manibus*, fateor me non satis intelligere. De diis ignotis proculcata res est. Manes etiam deos habitos pueris notum: sed quorsum hic eorum mentio? Quare nesciebam an legendum esset: *ignotis numinibus et inanimibus*. HERALD. — Lectionem delendit Gron. et vult *dum esse etiamdum*, vel etiam legendum: *dudum etiam ignotis*. LINDNER.

Numinibus et manibus. Bene *Cæcilius* componit *deos Manes cum ignotis numinibus*. Bene, inquam, ex Epicuri sensu, qui negabat esse aliquos Manes et subterranea regna. Etenim Manes eorum dicuntur qui jam esse desierunt, ac proinde nulli sunt. Et *Cæcilius ignotos Deos spernit*, quia sunt ignoti: et *Manes* sive defunctos, quia defuncti et jam nulli. RIGALT.

Meruerunt. sc. *suscipere*. Quod zeugma nec Cicero ignotum, lib. XI, Ep. 18: *Sin aliquid virum forte collegerit, sentiet, nec senatui consilium nec populo Rom. virtutem deesse, nec resp. te vivo imperatorem, sc. deesse*. Vel potius syllepsis, ut idem lib. XII, Ep. 10: *Cura igitur, si me tanti facis, quanti et Varro existimat, sc. te me facere*. II. lib. IX, Ep. 8: *Nunc autem quid est, sine his cur vivere velimus? Mihi vero cum ipsis, vix his autem detractis, ne vix quidem, sc. vivere libet*. Sic sane esse in ms. colligitur ex silentio Heraldii et Rigaltii. Meursius vero indicat et merito legi *merunt*, unde corrigit *merunt*, vel etiam *regnaverunt*. Gronov. *merunt*, nempe in illorum manuum velut comitantia deos. Heum. vult *eis etiam regnare meruerunt*. Davis. *merent*. Lectionem a nobis receptam (sc. *meruerunt*) ed. Romanam exhibere docet Heum. LINDNER.

Manserit. Lindner legit *mansit*, cum omnibus fere impr. Ed. Rom. *maneat*.

Antiquitas.... adstruxerit velustatis. Juvénastius

atque fanis tantum sanctitatis tribuere consuevit, A ut remuneraretur divina indulgentia, vel ut averteretur imminens ira, aut ut, jam tumens et saeviens, placaretur. Testis mater Idæa, quæ adventu suo et probavit matronæ castitatem, et urbem hostili liberavit: testes equestrium fratrum in lacu, sicut ostenderant, statuæ consecratae, qui anhelis, spumantibus equis atque fumantibus, de Perse victoriam eadem die qua fecerant, nuntiaverunt: testis ludorum, offensio Jovis, de somno plebei hominis iteratio: et Decuriorum devotio rata testis est: testis et Curtius, qui, equitis sui vel mole vel honore liatum profundæ voraginis

CAPUT VII.

ARGUMENTUM. — *Auspicia et auguria Romana penitenter omissa, observata feliciter.*

Nec tamen temere (ausim enim interim⁹ et ipse concedere, et sic melius errare), majores nostri, aut observandis auguriis, aut extis consulendis, aut instituendis sacris, aut delubris dedicandis, operam navaverunt. Specta de libris memoriam: jam eos deprehendes initiasse ritus omnium religionum, vel

VARIORUM NOTÆ.

antiquitas dicitur caeremoniis adstruere vetustatem. Sed tamen elegantissimo cuique talia aliquando excidunt. Cic. de Divin. ii, 33: Errabat enim in multiis antiquitas, quam vel usu jam, vel doctrina, vel vetustate immatam videmus. Tali forma etiam Vellei. Pat. i, 4, subsequenti tempore magna vis Græcæ juventutis abundantia virum sedes quæritans in Asiam se effudit. Ubi alia, ut et Lection. Tull. ii, 5. Wopk. — Inde Heum. rescribit: Fanis tantum sanctificatis tribuere consuevit, quantum (sanctitatis) adstruxerat vetustas. Etiam jam antea Fulv. Ursinus rescribebat: adstruxerat. LINDNER.

CAP. VII. — *Melius errare. Ait Cæcilius sese melius errare quam Octavium, si Romananorum superstitiones probare elegerit tam utiles et prosperas cultoribus suis RIGALT. — Rom. esse melius. Wow.*

Memoria. Lindner legit spectata de libris memoriam, h. e. spectata memoriam de libris hauriendam. In ms. est memoria: e quo inepte facit memoriam Lac. Gronov. RIGALTUS putat, aut hanc esse veram scripturam: Spectata de libris memoriarum; aut istam: Spectata de libris memorias. Wopk. pro de libris conjicit de his rebus, vel hoc, de libris, errore librarii natum potius existimat, ex voce delubris, quæ in præcedente versu exstat. DAVISIUS: spectata de libris; memoria jam eos. Heumannus, quia spectare plerumque ad externa refertur: insipie acta et de libris memoriarum; et acta accipit pro monumentis publicis res gestas exhibentibus. LINDNER.

Mater Idæa. Hæc est verissima lectio, cujus vestigia agnovimus in ms. reg. ubi scriptum sane fuerat Idæa; sed quia litera I parum collabebat, ac præcedente voce fuerat adjecta, idecirco eam pene deleverant; ut litterule istius non nisi simulacrum aliquid remanserit. Alii igitur ediderunt, Mater Deum; Fulv. Ursinus Mater dea, sed adjecta notula, qua Mater Idæa volebat legi, Cicerone auctore libro de Aruspicum Resp.: Atque illa mater Idæa. HERALD.

Testes equestrium fratrum. eum. emendatio: equestris fratrum, sicut se ostenderant, statuæ; bona illa quidem, sed lectioni ms. non præferenda. Tâ in lacu Barth. Advera. lib. LXIII, cap. 25, exterminat. LINDNER.

Sicut ostenderant. Sic et edidit vetustiores. Fulv. tamen Ursinus, deesse aliquid existimans, edidit: sicut se ostenderant, et Casp. Harthius Advers., lib. XLIII, cap. 25, non dubitandum ait vere conjectisse doctissimos viros qui reducunt sicut ostenderant se; quasi scilicet pron. recipi. subaudiri non possit. Corn. Severus in Ætna vs. 517:

Penitusque coacti

Exagitant venti.

Sedulius, Carm., l. IV, 80:

Propriique lavans in gurgite fletus.

Auctor Paneg. v, cap. 12, 8: Posuere venti, fugere nubes, etc. Multa hujusmodi, suppeditabit G. I. Vosius, Annal. lib. iii, cap. 5, et de Constr. cap. 58. Davis. — Non male Scheff. se ut ostendunt. LINDNER.

Qui anhelis, h. e. cursu anhelantibus. Non enim

equites equis insidentes anhelabant, sed equi equitibus onusti, et viæ longinquitate defatigati. Sic est, ut edidimus, ms. et in utraque ed. Romana: et Ursin. demum in margine addidit anhelis, quem postea cæteri sunt secuti. LINDNER.

Qua fecerant, sc. victoriam Romanis, sive præstiterant. Illic sensus cum fidei historice convenit, tum quoque latinæ sibi consentaneus est; secus quam vidit Meursius, qui neminem unquam Latinorum victoriam f. cere dixisse putabat, ideoque qua vicerant, rescribebat. Vegetius M. R. i, 20, a quibus sæpe, lacum esse constat victoriam. Incertus Paneg. Maxim. et Constantino, c. 15: Si pro divo Augusto Actiacam victoriam tantummodo gener Agrippa confecit, cætera. Wopk. — Utrumque verbum, tamquam glossema, delet Heum. LINDNER.

Offensi Jovis. Scriptum fuerat in aliquo exemplari primario, offens Jovis. Descriptum inde fuit in cod. reg. offensio Jovis. Legendum offensi Jovis. Et recte, ludorum Jovis. Erant enim dicati Jovi circenses, ludi maximi voti, bello Latino tum primum facti. Arnobius vii: Est, ut agere debeamus J. vi indignanti, non adhibitam curam sollicitiorem ludis Circensibus proprii. Propriis scilicet, Jovi ipsi dicatis. RIGALT. corrigit, offenso Jovis. Meurs. offenso Jove. CELLAR. LINDNER.

De somno. Sic est in ms., quamquam Wow. testetur esse somnio, quod et Meursius rescribit. Sic Cic. de Divin. i, 42: Visa est in somnis Hecuba; id. ii, 27, per somnum. Virgil. Æn. vii, 270. LINDNER. Iteratio. Instauratio. Totam hanc historiam prolixius certe, sed et scrupulosius, persequitur, Arnobius lib. vii, pag. 241. RIGALT.

Decuriorum. Sic aperte legitur in ms. reg., puta ex antiquarii sphalmate, pro Decuriorum, quod habent impress. EDD.

Testis est: testis et. Gronov. Hanc repetitionem scabrosam vocabat et ingratam, sed mutat tamen mentem in Addendis pag. 494. Vide quæ notamus D Cap. iv. LINDNER. — Equitis s. i. Equis pro equi. Rara quidem, boni tamen commatis locutio. Nonius cap. 2, equitem pro equo. Virgilius Georg. iii, 11:

Atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, et gressus glomerare superbos.

Orosius lib. ii, cap. 7: *Quam unum regionum equitum candore formaque excellentem, etc. DAVIS.*

Vel mole vel honore. Expressimus lectionem ms. Historia ad quam Noster respicit, exstat apud Livium vii, 6. Erat scilicet, seu motu terre, seu qua vi alia, forum medium ferme seu vasto collapsum. Quo facto id illi loco dicandum vates canebant, quo plurimum pop. Rom. posset, si remp. perpetuam esse vellent. Dubitantes M. Curtium castigasse ferunt, an ullum magis Romanum bonum, quam arma virisque esset. Tum equo, quam poterat maxime exornato, insidentem, armatum se in specum immisisset, donaque ac fruges super eum a multitudine congestas. Nunc ad explicationem verborum singu-

coæquavit. Frequentius etiam quam volebamus, A deorum præsentiam contempta auspicia contestata sunt. Sic Allia nomen infaustum, sic Claudii et Junii, non prælium in Pœnos, sed ferale naufragium est. Et, ut Trasimenus Romanorum sanguine et major esset et decolor, sprevit auguria Flaminii: et, ut Parthos signa repositamus, Dirarum imprecationes Crassus et meruit et irrisit. Omitto vetera, quæ multa sunt, et de deorum natalibus, donis, muneribus, negligo carmina poetarum; prædicta etiam de oraculis fata transilio, ne vobis antiquitas nimium fabulosa videatur. Intende templis ac delubris deorum quibus Romana civitas et protegitur¹⁰ et armatur: magis sunt augusta numinibus incolis præsentibus, inquilinis, quam cultus insignibus et muneribus opulenta. Inde adeo pleni et mixti Deo vates futura B præcerpunt, dant cautelam periculis, morbis medelam, spem afflictis, opem miseris, solatium

VARIORUM NOTÆ.

lorum accingamur. *Equitis sui* est appositio pro mole sua qui eques erat. *Moles* dicitur de pompa, majestate, vi ac potentia. Vid. Gronov. in *Observ.* 1, 20. *En arma*, in quibus vis omnis consistebat. *Honor* est præmium virtutis, iudicio studioque civium delatum ad aliquem, Cic., de *Clar. Orat.* 280, c. 81. *En Virtutem*, quæ duo requirebantur, ex oraculo, si rempsalviam esse vellent. Errat ergo Cellar. qui Curtium intelligit de lacu, et equitem de equo. Heum. veram scripturam hanc fuisse putat: *Curtius, qui eques sui olim devotione hiatum*, etc. et *equitis ortum ex equis sui*; pro *devotione* scripsisse *olevelone*, unde natum *ole vel honore*; olim denique ex *vel m* natum. Credat qui volet. LINDNER. — *Vel honore*. Rescribat Heraldus vel onere. Minus recte, ut videtur. Quis enim existimet scripsisse Minucium vel mole, vel onere? Vulgatam lectionem confirmat Rigaltius ex Valerio Max. lib. v, cap. 6, ita in hanc sententiam scribente: *Super quem universi cives honoris gratiæ certatim fruges iniecerunt*. Vide quoque Livium lib. vii, cap. 6. GALLAND. *Ferale naufragium est*. Leges grammaticæ postulant ut deleatur vox ultima. Minucius enim non de tempore tunc præsentem, sed diu præterito loquitur.

DAVIS.

Ut Parthos signa repetamus. Reponamus rescribere nullus dubitavit, ob oculos enim habuit Virgilium suum, *Æneid.* vii, 606:

Parthosque respicere signa.

Quem locum si in promptu habuisset, vel Heum. vel, quem inventorem emendationis laudat, Hensing., non utique rescripissent a Parthis. LINDNER.

Et, de deorum natalibus etc. Locus a vitiosa interpunctione laborat: sic autem distinguendus est: et, de deorum natalibus, donis, muneribus, negligo carmina poetarum; nemo enim nescit quam frequentes sint in his canendis poetæ. DAVIS.—Heumanus ita: *Omitto vetera, quæ multa sunt, de deorum natalibus, donis, muneribus, carmina poetarum*. At non dicitur: *multum esse de re*, sed, in re. LINDNER.

Antiquitas nimium fabulosa. Nam certe sciverunt eam omnem fabulosam esse, et forsitan hoc ipso Minucii tempore eam talem scripsit Justinus xi, 6: *Ut omnis antiquitas fabulosa est*. GRONOV.

Quam cultus insignibus. Sic olim habuit codex reg. Hodie præfert: *cultu insignibus*. Unde critici occasionem arripere corrigendi: *cultu insignia*. Sed apparent vestigia derasæ litteræ s quam nos hac editione reducimus in lucem, ut f. deat Minucii sensus iste genuinus: templa ac delubra Romana magis esse divinæ beneficentiæ titulis augusta, quam cultus insignibus et muneribus opulenta. *Beneficentiæ*

calamitatibus, laboribus levamentum: etiam per quietem deos videmus, audimus, agnoscimus, quos impie per diem negamus, nolumus, pejeramus.

CAPUT VIII.

ARGUMENTUM. — *Mimine ferenda Theodori, Diagoræ ac Protagoræ impia temeritas, qui deorum religionem vel penitus tollere, vel saltem infirmare volvere; at multo minus ferri debet latebrosa et lucifugæ Christianorum natio, qui deos deapunt, et dum mori post mortem timent, interim mori non timent.*

Itaque, cum omnium gentium de diis immortalibus, quamvis incerta sit vel ratio vel origo, maneat tamen firma consensus; neminem fero tanta audacia, tamque irreligiosa nescio qua prudentia tumescentem, qui hanc religionem tam vetustam, tam utilem, tam salubrem dissolvere aut infirmare nitatur. Sit licet ille Theodorus Cyrenæus, vel, qui prior, Diagoras Melius, cui Atheon cognomen apposuit

tituli sunt augustæ illæ inscriptiones:

NVMINIBVS. INCOLIS.

NVMINIBVS. PRAESSENTIBVS.

NVMINIBVS. INQUILINIS.

At opulenta cultus insignia sunt aureæ statuæ, thenæ, acerræ, lectisternia, solisternia, currus, et alia hujusmodi pretiosa. RIC. — Ita distinguendum existimat Her. quam cultu, insignibus, et muneribus opulenta. LINDNER.

Inde adeo. Ne, quæso, dubita mecum legere i. eo C pleni, inquit Heum., sed nescio an omnibus sit persuasurus. LINDNER.

Negamus, nolumus, pejeramus. Hæc est lectio ms. reg. Editio Romana, volumus; Gelenius, violamus, (conf. cap. xxix): quæ lectio non displiceret si librorum iteretur auctoritate. HERALD.—Mihi dubium non videtur quin vir summus J. F. Gronovius, *Observ. Eccl.* cap. vii, recte correxerit *negamus* nos videre, *nolumus* audire, *ejeramus*, quod idem valet ac *non agnoscimus*. DAVIS.—Retinendum omnino quod in ms. itemque in editione Romana est, *pejeramus*: scilicet *pejerare deos* eodem jure Minuc. dixit, quo dici solet *jurare deos*. Notissimum est illud: *Jovem lapidem jurare*, id est per Jovem:

Cujus jurare timent et fallere numen. (*Virgil.* vi, 524.)

Maria aspera juro. (*Ibid.* v. 551.)

Stygias juravimus undas. (*Ovid.*, *Metam.*, n, 101.)

Diis jurando palus. (*V.* 46.)

Dicitur vero et *perjurare*, sive *pejerare*, deos, hoc est mendaciter jurare per deos. En Ovidii locum *Amorum* iii, 10, 22:

Et perjurato in mea damna deos. HEUMAN.

CAP. VIII.—*Tam vetustam, tam utilem*. In aliquo exemplari scriptum fuerat antiquatio more, *tam vetus tam utilem*, quod est, tam vetustam, tam utilem. Syllabas proxime repetitas semel scribebant, ut videmus in editione *Pandectarum* juris ad exemplar Florentinum. Et hæc scriptura compluries in Minuciano exemplari reperitur. RIGALT.

Sic licet. Scribo, Sit licet. MEURS.—Et sic est in ms. reg. LINDNER.

Diagoras Melius. In ms. est *Diagoras Milesius*; ac ita sane eum vocarunt non modo Eusebius et Theodoretus, ut notavit vir doctissimus RIC. Bentley ad *Fragm. Callimachi* 86, sed et Chrysostomus Hom. iv, in *I Epist. ad Corinth.*, cap. 1, ut animi sim dubius, auctorine an sibiis hanc lectionem debeamus. Utcumque sit, atheus iste in Melo insula fuit natus. Vide *Ælianum*, *Var. Hist.* ii, 25, et Suidam. DAVIS.

Atheon cognomen. Heum. ad hunc locum et in

antiquitas, qui uterque, nullos deos asseverando, timorem omnem, quo humanitas regitur, venerationemque penitus sustulerunt: nunquam tamen in hac impietatis disciplina simulatæ philosophiæ nomine atque auctoritate pollebunt, quum Abderiten Pithagoram [Protagoram] Athenienses viri, consulte potius quam profane de divinitate disputantem, et expulerint suis finibus, et in concione ejus scripta

A deusserint; quid homines (sustinebitis enim me impetum susceptæ actionis liberius exserentem) homines, inquam, deploratæ, illicitæ ac desperatæ factionis grassari in eos, non iugemiscendum est? qui de ultima facie collectis imperitioribus, et mulieribus credulis, sexus sui¹¹ facilitate labentibus, plebem profanæ conjurationis instituunt; quæ nocturnis congregationibus, et jejuniis solemnibus et inhumanis

VARIORUM NOTÆ.

Actis Philosophorum, tom. 1, pag. 43, judicavit græcum ἀδίου rescribendum esse. Sed habet cognomen hujus philosophi perversi Cicero non græcum modo, sed et latinum, e. g. *de Nat. Deor.* 1, 23: *Quid? Diagoras, atheos qui dictus est*: Item III, 37: *At Diagoras, atheos ille qui dicitur*. Sic, cognomen Heracliti, quod Ciceroni, lib. II. *de Fin.* cap. 5, græcum est ἠρακλειδῶν. Livius, in alia licet persona, latine vertit, xxiii. 39: *Heraclitus, cui Scotino cognomen erat*. LINDNER. — Non debet hæc lectio mendi esse suspecta. A. Gellius *Noct. Attic.* lib. xv, 29: *«Dux istæ in loquendo figuræ notæ satis usitatæque sunt*: Mihi nomen est Julius, et mihi nomen est Julio. Tertiam figuram novam, hercle, reperi apud Pisonem in secundo *Annalium*. Verba Pisonis hæc sunt: L. Tarquinium collegam suum; quia Tarquinium nomen esset, meture; eumque orat uti sua voluntate Romam contendat. Quia Tarquinium, inquit, nomen esset: hoc proinde est tamquam si ego dicam: mihi nomen est Julium.» Et ita quidem plus vice simpliciter locutus est Livius. Plurimi sane mss. corrupte exhibent quia Tarquinio nomen esset; verum hæc scriptura menti Gellianæ prorsus adversatur, licet incertus hæreat Jac. Gronovius, recipienda sit necne. DAVIS.

Quo humanitas regitur. Humanitas hoc in loco genus humanum denotat. Noster, cap. xxvi: *Idem etiam dæmonas prodidit terrenos, vagos, humanitatis inimicos*. Arnobius lib. II, pag. 75: *Quorum cruciatibus pasceretur nescio quævis latens, et humanitati adversa creditus*. DAVIS.

Pollebunt. Davis legebat *pollebit*, et exponit: *Sit licet ille qui hanc religionem dissolvere nitatur, Theodoros vel Diagoras, nunquam tamen id valebit præstare*. Sed nihil ego in vulgata lectione moverim. Sensus est: *Fecerit hoc (comalus hoc fuerit) Theodoros ac prius etiam Diagoras, nunquam tamen apud posteros nomine auctoritateque simulatæ philosophiæ multum valcbunt*. Sic ad duo singularia recte refertur verbum plurale *pollebunt*. Vel hic accipiendum pro *et*, ut supra c. 1, *ut pari mecum voluntate concineret, eadem vellet vel nollet*. Vide quæ notavi ad cap. v. WOPK.

Athenienses viri. Ultimam vocem temere prorsus expunxit Fulv. Ursinus; eodem enim modo boni auctores passim loquuntur. Cæsar lib. 1, B. G., cap. 31: *Harudum millia hominum xxiv ad eum venissent*. D Prudent. in *Symmacho* 1, 550:

Ad sincera virum penetralia Nazaræorum.

Et lib II, 541:

Eneadumque ultro victricia signa virorum.

Ruffinus in *vers. Recogn. Clementis*, lib. 1, cap. 65: *Quiescite paulisper, 10 viri Israelitæ*. Vide et cap. 20. DAVIS. — Eodem modo etiam Græci loqui consueverunt, ἀνδρες Νινυϊται (Matth. VII, 24); ἀνδρες Γαλιλαῖοι (Act. 1, 11). Xenophon *Cyrop.* 2, p. 33: ἀνδρες Πέρσαι; et Demosthenes scripius, ἀνδρες Ἀθηναῖοι. LINDNER.

Consulte potius. Inconsulte ex emendatione Meursii, Heumanno approbante, a Cellario in textum est receptum, et retinui, quia omnino Protagoras inconsultus se gesserat; non quod ita sensisset, sed quod publice disputasset. Multa in cathedra privatim consulte proferuntur, quæ alius publice pro suggestu inconsulte disserit. LIND. — Jo. Meurs., cui placet *inconsulte pro consule*, eo modo se gessit, quem incaute secutus est Chr. Cellar. Quid enim miri si Cæ-

cilius *consultam* vocet Protagoræ ἰσοχὴν, qui cap. v., Academicum egit, et cap. XIII. *Carneudis et Academicorum plurimorum in summis questionibus tutam dubitationem* impense laudavit. DAVIS.

Deusserint. Verissima lectio, quam edit. Rom. et ms. regius nobis suppeditarunt. Ediderit G-lenius *deriserint*, inepta sententia. HERALD. — In Romana editione est *deriserint*. Sed veram restituerunt scripturam Leopardus *Emend.* lib. XI, cap. 11, et Lud. Carrio, lib. II, *Emend.* cap. 18. Dicit videlicet idem noster Minucius quod Diagoras Laertius, IX, 52: Ἐξέβληθη πρὸς Ἀθηναίων, καὶ τὰ βιβλία αὐτοῦ κατεκαύσαν ἐν τῇ ἀγορᾷ. HEUM. — Cicero *de Nat. Deor.* lib. 1, cap. 23: *Librique ejus in concione combusti*. RIGALT.

Homines, inquam. Epanalepsis est, Ciceroni usitatissima; lib. 1, ep. 9, n. 67: *Scripti etiam, nam etiam ab orationibus me refero ad mansuetiores musas, scripti igitur Aristoteleo more tres libros*. Cortius ad *Cicer.* lib. XV, ep. 10, n. 1. LINDNER.

Illicitæ, deploratæ, illicitæ ac desperatæ factionis. Aiunt in ms. legi, *inquinatæ* (Vouu. nempe, testis suspectus, ut alias sæpe, ita et nunc aperte fallax. EDD.). Sed codicem antiquum alium a regio exemplari nemo hactenus protulit. In regio disertissime scribitur, *illicitæ*. Et merito quidem exploditur quod Ferrarius et Priscianensis ediderant, *inclitæ*. Illud vero, *illicitæ*, etsi defendatur antiquitate exemplaris, nihilominus friget inter illa duo, *deploratæ ac desperatæ*. Itaque, si conjecturæ locus est, legam, *inclitæ*, quod est incitatæ, furiosæ, rabidæ. Catullus in Galliam: *Alios age incitatos, alios age rabidos*. Incitus, quemadmodum percitus. In Prudentii *Vincentio*, ubi de spiritibus immundis:

Qui vos latenter incitos, in omne compellunt nefas.

RIGALT. — Wopk. *incestæ*. Mihi quidem non est dubium scribi oportere *deploratæ incitæ*. Inferius etiam, cap. XII, ab ethnico Cæcilio Christiani vocantur *indocti, impo liti, rudes, agrestes*; et supra cap. v, *studiorum rudes, litterarum profani, expertes artium*. Etiam apud Livium VII, 2, est *inscitia pro ignorantia, inscientia*. HEUM. — Gronov. ex *inclitæ*, quod, teste Rigaltio, est in ms., *fecit incultæ*, tamquam ἀρυσκαρῆσις. Alii *inclinatæ*. LINDNER.

Quæ nocturnis. Heum. ob anaphoram legit *qui nocturnis*. LINDNER.

Jejuniis solemnibus. Correctionem Jac. Gronovii, *olentibus* reponentis, merito *putidam* appellavit Davis. in secunda sua Minucii nostri editione. HEUM. — Jejunia solemnia eo tempore quo Minucius scripsit, Christianos jam observasse nemo dubitabit. Tertull. *ad Uxor.* lib. II, p. 128. opp. t. II, ed. Paris, 1566-8: *Si jejunia observanda sunt, maritus eodem die convivium exerceat*. Sed ad recte intelligendum hunc Minucii nostri locum hæc observari insuper debent. Romani Christianorum sacra pro mysteriis habebant sceleratissimis, qualia olim bacchanalia experti fuerant, de quibus lib. XXXIX, 10. Ea mysteria nocturnis conventibus suis celebrare Christianos calumniabatur. Convenire igitur eos stato die et humanarum carniū esu, promiscuoque post epulas concubitu ad omne scelus conjurare inter se ac fœderari. Carnes illas humanas Græcilius vocat *inhumanos cibos*. Fœderari Christianos dicit, voce e mysteriorum ratione petita: sed *confederari non ad sacra*, ut initiati in mysteriis Romanæ religionis, sed *piaculis, carniū mimi-*

cibus, non sacro quodam sed piaculo fœderantur. A latebrosa et lucifugax natio, in publicum muta, in angulis garrula: templa, ut busta, despiciunt; deos despuunt, rident sacra, miserentur miseri, si fas est, sacerdotum honores et purpuras despiciunt ipsi seminudi. Pro mira stultitia et incredibili audacia, spernunt tormenta presentia, dum incerta metuunt et futura; et dum mori post mortem timent, interim mori non timent. Ita illis pavorem fallax spes solatio redivivo blanditur.

VARIORUM NOTÆ.

rum humanarum esu et promiscuo concubitu. Pluribus de improba ac Romanorum adversus Christianos calumnia disputamus in *Exercit. histor. de odio humani generis Christianis olim a Romanis objecto persecutione*. Christ. nominis causa, cap. 2, sect. 7. GRÜNER.

Inhumani cibus. Lego humanis. Florus, III, 5, 10, de L. Sylla: *Primunque Athenas, urbem (quis crederet) frugum parentem, obsidione ac fame ad humanos cibos compulsi.* LINDNER.

Lucifugax natio. Ita est in ms. et edit. Rom. prima, teste Rigaltio, non *lucifuga*. Emendandus igitur Gesneri *Thesaurus Lat. Lingue*, tom. III, pag. 154, ubi falso testatur in ms. et veteribus libris esse *lucifuga*, et in vulgatis *lucifugax*. LINDNER. — Voce *nationis* sectam sive genus indicat Minucius. Sic apud Phædrum lib. II, *Fab. v. 1*: *Est Ardelionum quedam Romæ natio.* Ita et *nationem* pro Epicureorum secta dixit Cicero N. D. lib. II, cap. 29. DAVIS.

In publicum muta. Sic ms. Recte quidam in publico rescripserunt: idque jam habet ed. Sabæi Romana. Ac obvia est mendæ causa. HEUM. — Sic cap. 19, in publicum dicere; cap. 28: *Hos nec audiendos in totum putabamus.* Quint. *Declam. 13*: *In publicum vitur, et omnes opes congeruntur in medium.* Nescio cur Her. retinuerit in publico. Gronov. Gellius, 6, 14, in medium relinquere. Plautus *Bacch. 1, 2, 55*:

In mentem nunc mihi fuit. LINDNER.

Ut busta despiciunt. Tertull. lib. *de Spectat. cap. 13*: *Nec minus templa quam monumenta despuimus.* Nempe cum plerisque gentium templis defunctorum cadavera sita essent ac tumultuata, quod Clem. Alex., Arnob., Eusebius et alii pluribus comprobant, Christiani ab eo usu ea ut sarpus et denominabant et æstimabant. Hinc etiam Amm. Marcell. lib. XXII, de Gregorio Alexandria: episcopo: *Reversus ex comitatu principis, quum transiret per speciosum Genii templum, multitudine stipatus ex more, flexis ad ædem ipsam luminibus: «Quandiu, inquit, sepulchrum hoc stabit?» Apposite autem ad hoc argumentum Tiberius apud Tacit. *Annal. lib. IV*: *Hæc mihi in animis vestris templa, hæ pulcherrimæ effigies et mansuræ. Nam quæ saxo struantur, si iudicium posterorum in odium vertit, pro sepulchris spernuntur.* HERALD. — Quia statim iteram occurrit despiciunt, iure suspicatus est Rigalt. errasse librarium. Quem affert Tertulliani locum *de Spect. cap. 13*, is viam aperit emendationi. Norant scilicet Christiani iis locis extracta fuisse templa ubi ii sepulti fuerant qui pro diis colebantur. Jam, cum ob oculos Tertullianum fuisse Minucio nostro inter doctos constet, facile apparet ita eum scripsisse: *Templa ut busta despuunt.* Tolle igitur despiciunt et deos ita iunge sequentibus: *Deos rident et sacra.* Perge nunc: *miserentur miseri.* Ac *miserentur*, non *miserantur*, est in edit. Romana (et in cod. reg.). Interjectionem *fas* est inde natum videtur, quod librarius bis scripserat *sacer*, deinde prius delere noluit. HEUM. — Hæ mutationes ortum habuerunt inde quod ferre viri doctissimi noluerunt *despiciunt* bis positum. Sed ferendum est partem apud Casarem. *de B. G. 1, XII*, *sexies* positum, et locum, cap. 49, ejusdem libri quin-*

CAPUT IX.

ARGUMENTUM. — *Christianorum religio stulta, hominem siquidem crucifixum, ipsumque hujus supplicii instrumentum venerantur. Astri caput colere, ipsamque parentis sui naturam adorare dicuntur. De cæde infantis et sanguine intantur, ac per impudentes tenebras incerta sorte omnes permiscuntur.*

Ac jam, ut fœcundius nequiora proveniunt, serpentibus in dies perditis moribus, per universum orbem sacraria ista teterrima impiæ coitionis adole-

quies; et cap. 1, libro IV, quater positum. LINDNER. *Miserentur miseri.* Ita distinguit Heraldus. Vulgo sic: *miserantur miseri, si fas est, sacerdotum.* Interpunctio Heraldii unice vera. Notum est honorem pro magistratu dici, vid. Rittersh. ad Plin. ep. XI, 11, 2; *purpura vero magistratum Insigne.* Vid. Andr. Steyeri *Dissert. de Purpura sacræ Dignitatis Insigni.* GRÜNER. — Lusum in verbis captat, ut *mori post mortem*, 9, 8; *sacra sacrilegits omnibus testiora*, 27, 2; *falluntur et fallunt*, 10, 2; *aut puniendum est, aut pudendum.* LINDNER.

Pro mira stultitia et incredibili audacia spernunt. Nihil cod. reg. interjicit nec distinguit, dum impress. habent: *Proh! mira stultitia et incredibili audacia! spernunt.* EDD.

Presentia. Adeoque certa supplendum ex altero membro. Eodem modo supplendus *Johannes Ep. 1, 18.* LINDNER.

Ita illis pavorem... blanditur. In ms. est *solatia rediviva.* *Blandiri* hoc loco est *mollire, levare, mitigare*, ut apud Columellam, VII, 16: *Blanditur tac caprinum igneam sævitiam sacri ignis.* Ex quo loco simul patet constructio verbi *blandiri* cum casu quarto. *Pavor* est metus mortis et tormentorum presentium. *Solatum redivivum* est, quale a redivivis speratur in altera vita. *Blandiri solatio redivivo* dixit, ut Ovid. *Metam. x, 555*:

Umbra blanditur populus.

Sensus ergo est: *Mitigat timorem mortis et tormentorum presentium spes illa fallax, fore ut aliquando rediviscant.* Certe Lactant. VII, 22, 8: *Redivivas justorum animas dicit pro redivivis justis, vel animis justorum redivivorum; siquidem Latini sæpe adjectivum nomini alieno aptant, ut Virgil. *Æn. II, 713*:*

Templumque vetustum
Desertæ Veneris.

Hoc est templum vetustum et desertum. — Postquam de hoc loco quid ipse sentirem exposui, conjecturas et emendationes virorum doctissimorum ordine subjungam, unde sibi quisque quid velit eligat. Heraldus edidit: *Ita illis pavor et fallax spes solatio redivivo blanditur.* Gronovius lectionem ms. ita interpretatur sensu verbi pragnante: *Fallax spes blandiens vel blandiendo pavorem illis ponit solatia rediviva.* Davisius: *Vita illis pavorem, fallax spes solatia rediviva blanditur.* Wopkenius: *Ita illis prava et fallax spes solatia ridicula blanditur, i. e. ominatur, pulicetur, ut cap. XI, inepta solatia.* Heumannus: *Ita illis inter pavorem fallax spes solatii redivivi blanditur.* Recidivum enim dicitur quod, postquam evanuit et interit, restituitur et quasi renascitur. Grunerus: *Ita illius pavorem fallit (fallit spes, solatia rediviva blanditur. Et Ovidius *Trist. v, 7, 39*):*

Detineo studii animum falloque dolores. LINDNER.

CAP. IX. — *Sacraria... adolevant.* *Sacrarium* est templum parvum, vel etiam locus ubi sacra reponuntur. Sic vocatur *domus* in qua Christiani oratum conveniunt. *Adolevant* loca quum frequentantur et magnus hominum numerus eo congregatur. Sic Valerius, II, 30, 6: *Numerus in tantum adolevit.* Tacitus *Histor. II, 34*: *Cremona numero colonorum, opportunitate fluminum, ubertate agri, annexæ comunitate gentium adolevit.* Eæ

scunt. Eruenda prorsus hæc, et execranda consensio. Occultis se notis et insignibus noscunt, et amant mutuo pene antequam noverint: passim etiam inter eos velut quedam libidinum religio miscetur; ac se promisce appellant fratres et sorores, ut etiam non insolens stuprum, intercessione sacri nominis, fiat incestum: ita eorum vana et demens superstitio sceleribus gloriatur. Nec de ipsis, nisi subsisteret veritas, maxima et varia maxime nefaria et honore præfanda, sagax fama loqueretur. Audio eos turpissimæ pecudis caput asini consecratum, inepta nescio qua persuasione, venerari: digna et nata religio talibus moribus. Alii eos ferunt ipsius antistitis ac sacerdotis colere genitalia, et quasi parentis sui adorare naturam. Nescio an falsa¹², certe occultis ac nocturnis sacris

A apposita suspicio: et qui hominem, summo supplicio pro facinore punitum, et crucis ligna feralia, eorum caerimonias fabulantur, congruentia perditis sceleratisque tribuit altaria, ut id colant quod merentur. (vi) Jam de initiandis tirunculis fabula tam detestanda quam nota est: infans farre conlectus, ut decipiat incautos, apponitur ei qui sacris imbuatur. Is infans a tirunculo, farris superficie, quasi ad innocios ictus provocato, cæcis occultisque vulneribus occiditur: hujus, proh nefas! sitienter sanguinem lambunt, hujus certatim membra disperiunt: hæc fœderantur hostia; hæc conscientia sceleris ad silentium mutuum pignerantur: hæc sacra sacrilegiis omnibus tetriora. (vii) Et de convivio notum est, passim omnes loquuntur, id etiam Cirtensis nostri testatur oratio: ad epulas so-

VARIORUM NOTÆ.

Christi Ecclesiam, etiam ante principum Christianorum tempora, per orbem disseminatam! LINDNER.

Eruenda prorsus. Heum, scriptum fuisse suspicatur *ejicienda*, et Minucium ob oculos habuisse Cicero. *de Offic. 1, 41: Cynicorum vero natio tota est ejicienda.* Sed quidni eruere consensionem pari jure dici potest, ac dicimus: eruere herbas, arborem, oculos, civitatem? LINDNER.

Occultis se notis et insignibus noscunt. In hunc locum Dodwellus *Dissert. Cyprian. II, § II, pag. 49.*

Ac se promisce. Ita edidi, jubente ms. In impressis omnibus est *promiscue*, quasi altera vox non esset latina. Gellius, in præf. Noct. Attic. : *Indistincte atque promisce annotabam: hinc promiscam cogitationem dixit idem scriptor lib. XI, cap. 16, et promiscas questiones, lib. XIII, c. 9.* DAVIS. — *Promisce*, ms. quod auctoritate Gellii probat Davisius. Verum aliter Gellium loqui monet Heum., aliter Minucium; illius notam esse cæcozeliæ antiquariam, hunc vero fugientem omnis affectionis. LINDNER.

Maxime nefaria. Sic recte rescripsit Fulv. Ursinus, cum in ms. sit *maxima et varia*, hoc est multa et multorum generum. LINDNER. — Qui error scribæ cum sit lucentulus, miror hanc scripturam retentam esse a Davisio. Burmanni vero correctionem, *maxima et valida*, h. e. certo vera, scribi jubentis in not. *ad Sueton.*, merito rejicit Woyk., simul Ursinianam emendationem comprobans. HEUM.

Caput asini. Ordinem verborum suadere putabat doctissimus Davisius, ut, cum Cupero, deleatur (ad Cæsaris lib. m, B. G. c. 1), tanquam glossa, vox *asini*. Delet etiam el. Henmannus, tanquam margini aliquis hoc verbum adscripsit e cap. 28, 8. Immerito, ut vidimus lectionem. Tullian. II, 6, *Prodig. cap. 128, ante Pontificis M. domum Lepidi.* Sic pollice utroque laudanda videtur ista mss. lectio. Valer. max. III, 2, 3, *fusisque hostibus, opima Deo spolia Jovi Fetretrio retulit; ubi vulgo, de eo.* Nec rejicienda ista Flori IV, 1: *Tum consul, habito senatu, in presentem... Cicero peroravit: Ubi et Cicero Grævio videbatur ex glossa irrepisse, aut saltem alieno loco poni. Conferatur lib. II, 2. Alter Consulum interceptus Asina Cornelius.* Woyk. — Sic Noster cap. 26, *Tiresias cæcus; 49, 2, parens omnium Deus; 28, 9, Apim bovem; 31, 9, Unius Dei parentis; 34, 3, ipsi artificii, Deo soli; 35, 3, ignes Ætnæ et Vesuvii montis.* LINDNER.

Digna et nata religio talibus moribus. Heum. Minucium scripsisse putat: *Digna sane talis religio talibus animalibus.* Sed cave quæquam nutes in loco sanctissimo. Christianos tanquam libidinosos scortatores et incestos sugillaverat Cæcilius. His itaque moribus optime ait convenire cultum asini, animalis salacissimi. Phædrus, lib. 1, *Fab. 29.* Deinde alludit ad patientiam Christianorum asinam. Quippe asinus cum

honore et officiis prosequitur, a quo vapulat et contempui habetur; unde proverbium Rabbiorum: *כבוד מלכותך מעלך*. Vide Buxtorfii *Lexicon Chald. Talmud.* p. 788. Notat dignum, quod ab Hebr. *אָסוּן*, asinus, descendat *אָסוּן* turpe. LINDNER.

Naturam. Hieronymus epist. LXI: *Part corporis nostri secretior a nobis natura, phœbe, dicitur.* WOWERIUS.

Qui hominem. En naturam calumniæ et mendacii! quædam necessaria omittunt; alia ex ingenio adlunt: hominem dicunt, omittunt *Deum*, sive *θεομαρτυρον*. De summo supplicio loquuntur, tanquam infami et servili, non ut a vatibus prædicto et necessario. *Pro facinore aiunt punitum*, omittunt ejus, ut intelligatur facinora propria, cum debebant aliena. LINDNER.

Eorum caerimonias fabulantur. Sic quidem est in ms. regio; sed legendum *caerimonias fabulatur*, ut edidero Sig. Gelenius, Des. Heraldus alique; nam sine numero singulari non constat *καταξικ*. Frustra autem est J. Meursius, qui ponit: *caerimonia fabulantur*. Caerimoniam enim apud Latinos dicuntur *sacra omnia*, ut ait Isidorus *Origin. VI, 19*, et ante eum Servius ad Virgil. *Æn. IV, 302*. Christianis igitur vitio vertit Cæcilius quod et Christum et crucem colant. DAVIS. — Sane aliquem nominatum designari videtur significare Octavius ipse infra capp. 28, 30. HERALD.

Imbuatur. Sic ex ms. reg. Herald. *Imbuatur* alii, inter quos Lindnerius, Heraldus lectione allegata, « Nescio, inquit, utrum ex ms. an errore typothetarum. » Porro geminam codicis lectionem exhibemus. EDD.

Is infans. De hac epanalepsi conf. cap. VIII. LINDNER.

Notum est, passim omnes loquuntur, id etiam... oratio. Non audiendus est el. Heum. qui legendum arbitratur: *nonne, quod passim omnes loquuntur, id etiam... oratio?* interrupta enim ora ione affectus indignationis apprimè exprimitur. Sic cap. XI: *Multa ad hæc suppetunt, ne festinet oratio. Injustos ipsos magis nec laboro, jam docui.* LINDNER.

Cirtensis nostri. Nemiùm dubium quin hic Noster indigitaverit M. Cornelium Frontonem, Cirtæ in Numidia natum, oratorem inter Latinos istius ævi hand despicibilem, hostem Christianis infensissimum, de quo iterum auctor cap. xxxi meminit; hinc et aliunde constat eum adversus Christianorum sectam orationem scripsisse. Jam ne eum temere velim habere esse alterum Frontonem quem laudant Juven. Satyr. I, 12; Plin. Jun. Epist. XI, 2; Martial. Epig. Ipsa vero Cirtensis, teste Entropio VII, 6, Marci Antonii imp. et Lucii Veri latinis litteris præceptor fuit; quem Eumenius magnis excipit laudibus ac velut *Romanæ eloquentiæ non secundum, sed alterum decus prædicat.* Si qua Joanni Salisberiensis fides, *Polycrat. VIII, 49*, ab eximio Cheronensi Plutarcho ex gente materna

lemni die coeunt, cum omnibus liberis, sororibus, ma- A
tribus, sexus omnis hominis et omnis ætatis: illic, post
multas epulas, ubi convivium caruit [caluit], et incestæ
libidinis ebrietatis fervor exarsit, carnis [canis] qui
candelabro nexus est, jactu offulæ ultra spatium lineæ
qua vinculus est, ad impetum et saltum provocatur:
sic everso et extincto conscio lumine, impudenti-
bus tenebris nexus infandæ cupiditatis involvunt per
incertum sortis; et, si non omnes opera, conscientia
tamen pariter incesti, quoniam voto universorum
appetit quicquid accidere potest in actu singu-
lorum.

CAPUT X.

ARGUMENTUM. — *Quidquid colunt, magnopere occultare
nituntur: nullas aras habent, templa nulla, nulla*

VARIORUM NOTÆ.

oricbatur. Excidisse videbantur illius opera pene B
universa, paucis exceptis grammaticæ reifragmentis:
cum illustriss. S. R. E. presbyter cardinalis Ang.
Maius, in bibliotheca Ambrosiana, e vetustissimi codi-
cis *καληφύστου* visceribus feliciter ad lucem revoca-
vit pleraque Frontonis opera, ac ea vulgavit sub hoc
epigrammate: *M. Cornelii Frontonis opera inedita, cum
epistolis item ineditis Antonini pii, M. Aurelii, L. Veri
et Appiani, necnon aliorum veterum fragmentis. Mediol.
1815, in-8°. Deest adversus Christianos declamatio.*

F. DD.

Cum omnibus liberis. Notari debet hic locus, qui ex
mentionem luminis indicat fuisse cœnam; et, quum
omnes liberis et omnis ætatis homines adfuisse testa-
tur, an credimus illos omnes liberis non fuisse bap-
tizatos? Certe mihi contra videtur narratio innuere
manifeste etiam in ætate prima Baptismum fuisse da-
tum. GRONOV. — Pia est hæc meditatio, dubito an
etiam solida. Ex præsentia hominum in cœna colligi
vir doctissimus eos omnes fuisse baptizatos.
Multi, inter quos etiam Constantinus ille Magnus,
Baptismum ad mortem usque reservabant, quos ta-
men vix verosimile est toto illo tempore agapis
Christianorum abstinuisse. Deinde ipsa vox *missæ*
de populi dimissione nos cogitare jubet. Sed fac
ita hæc esse, ut vult v. d. et Justinus, *Apol. 1, c. 85*
testatur: *Οἱ καλούμενοι παρ' ἡμῶν διάκονοι, διδάσκον ἐκείτων
τῶν παρόντων μεταλαβείν ἀπὸ τοῦ εὐχαριστηθέντος ἄρτου καὶ
οἴνου καὶ ὕδατος, καὶ τοῖς οὐ παροῦσιν ἀποπέρουσι* Id.
cap. 86: *τῆς εὐχαριστίας οὐδὲν ἄλλω μετασχεῖν ἐξόν ἐστιν,
ἢ τῷ πιστεύοντι καὶ λουσαμένῳ τὸ ὕπερ ἁρτίσιν ἀμαρτιῶν
καὶ εἰς ἀνγκύνησιν λουτρῶν.* Infirmum tamen erit testi-
monium ex ore inimici, qui, quæ testatur, non ad-
spexerit ipse, sed fama tantum, eaque incerta et dubia,
cognoverit. Si enim ex hoc loco probari posset libe-
ros in sacra cœna administranda fuisse præsentem,
non video quidni eodem jure probari posset canem
candelabro vere fuisse nexum. Liberis enim præsen-
tibus, mysteria, credo, Christianorum non diu occulta
mansissent. Neque ex accensione lucernæ colligi
usus cœnæ recte potest, siquidem persecutionum
tempore conventus plerumque nocturnos celebrabant.

LINDNER.

Convivium caluit. Formula eadem utitur quoque
Sulp. Severus, *Hist. Sacr. 11, 15*: *Igitur, quum jam
post epulas multis poculis convivium calere cœpisset.*
WOPK. — Non dubito rescribendum esse *incaluit*.
Curtius, v. 7, 5; viii, 4, 22: *Cum rex multo incaluis-
set mero.* Nec movet me quem Wopk. profert Sulpici-
cii locum: nam et hic *calere* se ipsis se librarium pro
incalere, antecedens *mi* mihi persuasit facile. HEUM.
— Quid vero faciet loco Horatii. *Carm. 11, 21, 12*:

Narratur et prisca Catonis sæpe mero caluisse virtus.

LINDNER.

Incestæ libidinis exarsit. In ms. est *incestæ libidinis*

*nota simulacra. Deus illorum, sicut et Judæorum,
unicus esse fertur: quem cum nec videre nec osten-
dere queant, illum nihilominus molestum, inquietum
et præpostere curiosum arbitrantur.*

Multa præterea consulto; nam et hæc nimis multa
sunt quæ aut omnia aut pleraque omnium vera de-
clarat ipsius pravæ religionis obscuritas. Cur etenim
occultare ¹³ et abscondere quicquid illud colunt ma-
gnopere nituntur, quum honesta semper publico gau-
deant, scelera secreta sint? cur nullas aras habent,
templa nulla, nulla nota simulacra? numquam palam
loqui, numquam libere congregari [sustinent], nisi
illud quod colunt et interpretantur, aut puniendum est
aut pudendum? Unde autem, vel quis ille, aut ubi
Deus unicus, solitarius, destitutus; quem non gens

ebrietatis fervor exarsit. Gelenius: *Incestæ libidinis
ebrietate fervor exarsit* Meursius reponit, *ebriatis*. Rigal-
tius: *Et incestæ libidinis ebrietatis fervor exarsit.* Grono-
vius: *Et in cæcis libidinis ebrietatis fervor exarsit.*
Valer. Maximus, lib. 11, 4, 5: *Proximus a Libero patre
intemperantiæ gradus ad inconcessam venerem esse
consuevit.* Hinc vinum Libero propter excitandam libidi-
nem attributum esse testatur Isidorus *Orig. viii, 8.*

Canis provocatur. Carnis, indubium antiquarii vete-
ris mendum, pro *canis*. EDD. — Unde Gentes calum-
niam hanc habuerint, conjectu est difficile. Credide-
rim tamen hanc rei fuisse originem: *Canes* dicebantur
qui ad investigandas et odorandas res adhibebantur,
docente Ven. Ernesti in *Clave Ciceron.*, quod verbi
etiam Plautus pro *vigili* adhibuit. Quumque nascentis
Ecclesiæ temporibus plures essent qui Christianis in-
sidiarentur, aluerint etiam quosdam qui in conven-
tibus dispicerent an adesset speculator, qui sermo-
num et mysteriorum aucupium faceret. Hunc dice-
bant *canem*. Fortasse illi fuit negotium candelarum
extinguendarum, si quando insidias vererentur, vel
certe fenestrarum obstruendarum, quibus inconsulti
illi spectatores excluderentur. LINDNER.

Opera. Lectio sana, quam non debet cl. Heum.
sollicitare, et rescribere *opere*. Cicero de *Offic. 1, 35*:
*Liberis dare operam re honestum est, nomine obscæ-
rum.* Plaut., *Merc. 4, 5, 10*: *Pot haud censebam istam
operum operum esse patrem.* LINDNER.

CAP. X. — *Pleraque omnium.* Wopk.: *pleraque omnia*,
ut plerique omnes apud Terentium et Nepotem. Heu-
mannus: *pleraque omnino.* Ego, vel vulgatum retinen-
dam, vel omnium delendum puto. LINDNER.

Quidquid illud colunt. Heum. rescribit: *quidquid
illud est quod colunt.* Mihi illud pleonastice videtur
esse positum. LINDNER.

Cur nullas aras habent. Adeoque de sacrificio Missæ
iis temporibus altum silentium! LINDNER.

Nulla nota simulacra. Vota pro nota scribendum
videtur Nic. Heinsio. *Advers. lib. 1, cap. 18, pag. 185.*
At nil mutandum. Innuat ethnicus Christianos simu-
lacrum aliquid quod colant, sed vulgo incognitum:
paulo enim ante dixit *eos id quod colunt occultare et
abscondere.* HEUM.

Sustinent. Hoc verbum, quod in ms. non est, inse-
ruit Cellar. et quia in ms. non est, uncinulis clausit.
Ac certe, vel hoc vel simile verbum excidit. HEUM.

Unde autem, vel quis ille, aut ubi. Sic quæri de igno-
tis solet. Florus, 1, 18, 5: *Qui enim aut unde Ro-
mani? Seneca de Morte Cl. Cæsaris, p. m. 814, ex
Homeri Odys. A: Τίς, πόθεν εἰς ἀνδρῶν, τοῦτι τοι προτῆς...*

LINDNER.

Gens libera Romana superstitio noverunt. Magna
fiducia rescribo: *gentes liberæ*; sequitur enim *regna*,
sequitur *noverunt*. Quare et *Romanæ* *superstitutiones*
rescribo non timide. HEUM. — Ego vero hunc locum
per syllepsin consuetam ita interpretor: *gens libera*

libera, non regna, non saltem Romana superstitione A noverunt? Judæorum sola et misera gentilitas unum et ipsi Deum, sed palam, sed templis, aris, victimis caerimoniisque colucrunt: ejus adeo nulla vis nec potestas est, ut sit Romanis numinibus cum sua sibi natione captivus. At etiam Christiani quanta monstra, quæ portenta confingunt? Deum illum suum, quem nec ostendere possunt nec videre, in omnium mores, actus omnium, verba denique et occultas cogitationes diligenter inquirere, discurrentem scilicet, atque ubique præsentem; molestum illum volunt, inquietum, impudenter etiam curiosum, siquidem adstat factis omnibus, locis omnibus intererrat: cum nec singulis inservire possit, per universa

districtus, nec universis sufficere, in singulis occupatus. (viii) Quid? quod toto orbi, et ipsi mundo cum sideribus suis minantur incendium, ruinam moluntur? quasi aut naturæ divinis legibus constitutus æternus ordo turbetur, aut rupto elementorum omnium federe, et cœlesti compage divisa, moles¹⁴ ista qua continetur et cingitur subruatur.

CAPUT XI.

ARGUMENTUM. — *Futurum quoque asserunt totius mundi incendium; ac post corporum nostrorum resurrectionem, justis beatissimæ vitæ, injustis maximarum pœnarum æternitatem pronuntiant.*

Nec hac furiosa opinione contenti, aniles fabulas

VARIORUM NOTÆ.

novit, non regna noverunt, non saltem Romana superstitione novit. Ita singularia et pluralia permutantur: Divitiæ, decus, gloria in oculis sita sunt. Quid enim mirum si verbum quod ad plura præcedentia refertur, numero plurali ponitur? LINDNER.

Judæorum... gentilitas. Gentilitas hoc in loco gentem denotat. Tertullianus de Anima, cap. 30: Aborigines nunc in suis sedibus permanent, et alibi amplius gentilitatem fœverunt. Eodem sensu Vasconum gentilitatem dixit Prudentius *perì erap.* Hymn. 1, 94.

DAVIS.

Romanis numinibus. In ms. est noninibus, quod emendant in numinibus Wow., Rig., Heum., Cell. alique complures. Sic pro nominis rescripsit numinis Heum. ad Lactant. iii, 29, 14. At in ed. Romana est hominibus, quod retinet et defendit Wopk., quia cæteroquin languida nimis oratio videretur, neque ex mente Cæciliï imbecillitatem Dei Judæorum adeo evinceret, si Romanis numinibus, quam si Romanis hominibus esset captivus: conf. cap. 33, 6. Huic sententiæ patrocinatur etiam Livius iii, 17, 3: At vos vereverimini Deos patrios ab hostibus captos. LINDNER. — Ego cum illis facio qui Romanis hominibus verum putant. Id poseunt omnino verba quæ præcedunt, *cujus adeo nulla via nec potestas est.* Deinde nullibi invenies deos gentis alicujus victæ cum gente sua Romanis numinibus captivos dici. Populus vero victor cepisse ac detriumphasse victi populi deos, sæpe dictum. Tertullianus, *Apolog.* 25: Tot de diis, quot de gentibus triumphis; tot manubiæ, quot manent simulacra captivorum deorum. Eodem sensu Minucius ipse inferius, cap. 25. GRUNERUS. l. c. pag. 222 sqq.

At etiam enim Uncinulas huic verbo circumdedit Cellarius, ut indicaret, melius id abesse. Cum vero et in ms. sit, et in editione Romana, rescribo enim. HEUM.—Conjungunt has particulas in affectu indignationis Terentius *Eunuch.* v, 7, 10. At etiam primo callidum et disertum credidi hominem. Cicero. *Philipp.* ii, p. m. 438. C: At etiam litteras recitavit. II. pag. 442. A: At etiam quodam loco factus esse voluisti. II. pag. 441: At etiam ausus es dicere. Idem de Nat. Deor. 1, 41: At etiam de sanctitate, de pietate adversus deos, libros scripsit Epicurus. LINDNER.

Quanta monstra. Vetus exemplar, *quam ta nra.* RIGALT. — Hic Rig. obscuræ ms. codicis scripturæ nimirum intentus, edidit *qua in tam nostra*, et quod vix credibile, defendit etiam acriter (et explicat: *Christiani, qua sunt in urbes Italiæ, in P. R. provincias, in tam nostra diffusi*). Adeo cæco tenetur illius codicis amore. Schefferus agnoscit peccatum librarii, sed minus felix est corrector, ita hunc locum censens restituendum: *At jam Christiani, quæ, mirum, monstra (quod miram tamen ante ista monstra ac portenta mirifice languet et sordet. W.).* Ego DAVISIO subscribo, cui legendum videtur: *quanta monstra.* Proxime enim hoc accedit ad scripturam vetusti illius codicis. HEUM. Teste Rigaltio, Ferrarius et Priscianensis legunt:

PATROL. III.

B *quænam monstra.* Onzelius: *At Christiani, quæ monstra.* Gronovius: *Christiani quam inania, quæ portenta confingunt?* et provocat ad Prud. in Cassiano: *Non est inanis aut anilis fabula.* Grunerus: *Quæ contra naturam, quæ portenta confingunt,* et probat ex Cicerone de Nat. Deor. ii, 5. Tertium (sc. deorum notionem posuit Cleanthes eam, quæ terret animos), præter naturam hominum, pecudumque portentis. LINDNER.

In omnium mores. Miratur Gronovius, qui Cæcilius Ethnicus dicere hæc potuerit, quibus siquidem *Δακνς ἰφθαμὸς τὰ πνευτ' ἔργα*, per omnia scripta celebrabatur. At ego optime scio, quomodo dicere potuerit. Dixit scilicet, ut epicureus, non ut ethnicus. Eodem modo providentiam exagitavit, quo Velleius apud Cicer. de N. D. i, 20. LINDNER.

C *Toto orbi.* Aliæ editt. *toti orbi*, sed lectio, quam recipimus, est in ms. Reg., ut testatur Nic. Rigaltius, nec mutari sane debuit, quum eadem forma usi sint Apuleius alique. Propertius, lib. iii, *El.* ix, 57.

Septem urbs alta jugis toto quæ præsidet orbi.

Lactantius de Phœnice, v, 139:

Æquatur toto capiti radiata corona.

Hyginus Fab. v. *Ob id Juno toto generi ejus fuit infestis.* In aliis hujusce formæ vocibus similia multa collegit G. J. Vossius in *Anal.* lib. iv, cap. 6. Vide et Janum Gulielmum ad Ciceronem *pro Quintio* cap. 1. DAVIS.

Compage divisa. Burmannum, qui ad Valerii Flacci lib. i, pag. 139, *diruta* scribi jubebat, jure refellit Wopkenius adductis locis. Hegeppi, ii, 9, extr. *a quo dirutis divisisque porticibus, templum separatis.* Cypriani de Unit. *Ecl.* p. 110, *qui scindit et dividit Ecclesiam Dei.* Firmici de *Errore Pro. Rel.* p. 19, *quis laceravit? quis divisit? quis membris ejus epulatus est?* Sic Prud. nt. *Peristeph.* hymn. x, 494, et xi, 93, et alii passim; atque ita *dispartire* pro *distrahere*, *dilacerare*, *discerpere*, supra cap. ix. LINDNER.

Qua continetur et cingitur. Repete ex antecedentibus *totus orbis et ipse mundus.* Ita Cicero de Nat. Deor. ii, 57: *Quæ (natura) primum oculos membranis tenuissimis vesivit et sepsit: quas primum perlucidas fecit; ut per eas cerni possent; firmas autem, ut continerentur (repete:) oculi membranis illis.* Conf. Wopken. *Lection.* Tull. ii, 17. Fieri non posse, ut totus orbis rueret, Cæcilius exinde colligit, quod non ex omni latere apertus, ruinæque expositus sit, sed potius, instar castelli firmissimi, tanta mole undique contineatur et cingitur. LINDNER. — *Qua continetur et cingitur.* Meursius emendat, *qua continetur et cingitur.* Et sic edidit Cellarius. Nobis autem minore mutatione legendum placet, *quæ continetur et cingitur.* Cicero de Nat. Deor. lib. ii, cap. 36: *Terra sita in media parte mundi, circumfusa undique est hac animabili spirabilique natura, cui nomen est aer;*

adstruunt et annectunt; renasci se ferunt, post mortem et cineres et favillas: et nescio qua fiducia mendaciis suis invicem credunt; putes eos jam revixisse. Anceps malum, et gemina dementia! Cælo et astris, quæ sic relinquimus ut invenimus, interitum denuntiare: sibi mortuis, extinctis, qui sicut nascimur et interimus, æternitatem reponere. Inde videlicet et execrantur rogos, et damnant ignium sepulturas; quasi non omne corpus, etsi flammis subtrahatur, annis tamen et ætatibus in terram resolvatur: nec intersit utrum feræ diripiant, an

VARIORUM NOTÆ.

et cap. 40: *Omnia cingens et coercens dicitur cæli complexus.* Lucretius lib. 7, pag. 614:

Denique jam tuere hoc circum superaque; quod omnia em
Continet amplexu terram. DAVIS.

CAP. XI.—*Et cineres et favillas*, hoc est: licet post mortem cinis et favilla sint per appositionem. Multi enim in illa tyrannorum persecutione vel vivi comburebantur, vel, post violentam necem, illati in ignem, in cineres et favillas redigebantur. Hoc adeo mirum videbatur ethnicis, quod Christiani, etiam in cinerem redacti, se resuscitatum iri crederent. Heumannus non dubitat scribere: *e cinere et favilla*, quod præter necessitatem facit. Ideoque etiam comma post *ferunt* posui. LINDNER.

Putes eos jam revixisse. Hæc interpret Gallus ita vertit: *Vous diriez qu'ils sont déjà ressuscités.* Appellius autem in versione Germanica, Gallum cæco quodam impetu secutus, ita: *Wolltet ihr sagen, es waren bereits eliche Wieder auserwecket.* Quo ipso nec Gallice nec Latine se intelligere proficitur. LINDNER.

Sibi mortuis, extinctis. Non opus est ut cum Fulv. Ursino et Chr. Cellario reponamus, *sibi mortuis et extinctis*: pari enim ratione dicit Noster cap. 3, 7: *Fluctibus tonsis emicaret, emerget*, ubi frustra est J. Wowerus, qui ultimam vocem glossematis suspectam habet. Arnobius lib. 1, pag. 8: *Congelare, constringere sanguinis sui fervorem solet.* Et paulo post: *Perferre, sustinere flagrantissimos soles non potes.* Ac pag. 11: *Propulsare, defendere suas valant contumelias.* Ita passim scriptor ille οὐκ ἔστιν ἄλλοθι coerat. DAVIS.—Ita scripsisse Heumannus videtur Minuc.: *Morte extinctis*, ut apud Curt. III, 5, 10: *Innobili morte extingui.* LINDNER.

Annis et ætatibus. Hoc est, cum annis et ætatibus, *mit der Zeit und mit den Jahren.* Nic. Heinsius *Advers.* lib. II, cap. 19, pag. 366, pro *ætatibus* scribebat *ætatis vi.* LINDNER.

In terram resolvatur. Gronovius videndum, an non ediderit auctor: *In auram resolvatur*, quia non agatur in hac disputatione de materia, in quam resolvatur cadaver, sed de reductione in nihilum, ut de eo sperari aliquid nequeat. Sed quis non videt nimis longe petita hæc esse. LINDNER.—Non est cur quidquam mutemus: nam corpora mortuorum terram fieri statuere Gentilium plurimi. Ita Sophocles, *Electra* v. 246. Epicharmus apud Plutarchum, *Cons. ad Apollon.* pag. 110, ait, γὰρ μὲν εἰς γῆν ἀναδίδου. Euripides *Hyrpippyla*:

ἀδρός τε βίβρασι καὶ τῶδ' ἀγέροντα βροτοί,
Εἰς γῆν ἐφόροντες γῆν.

Eos versus Latine reddidit Cicero *Tuscul.* lib. III, cap. 25. Vide Lactantium *Div. Instit.* lib. VII, cap. 12. DAVIS.

Nec intersit. Davisio prorsus legendum videbatur: *et intersit*, ob præcedens quasi non. Neque mirum. Aliter tamen sensus est, si observasset ἀμάρτυρα Minucii nostri παρασκευάζειν, qualia observari debere a Criticis in *Arte mea Critica* dudum monui § 40, 41, 42

A maria consumant, an humus contegat, an flamma subducat, cum cadaveribus omnis sepultura, si sentiunt, pœna sit; si non sentiunt, ipsa conficiendi celeritate medicina. Hoc errore decepti beatam sibi, ut bonis et perpetem vitam mortuis, pollicentur: cæteris, ut injustis, pœnam sempiternam. Multa ad hæc suppetunt, ni festinet oratio, injustos ipsos, magis nec laboro, jam docui: quamquam etsi justos darem, culpam tamen, vel innocentiam fato tribui sententiis plurimorum et hæc vestra consensus est. Nam quidquid agimus, ut alii fato, ita vos

et 43. Putabat scilicet Minucius, antea se scripsisse, cum omne corpus... resolvatur. Merito igitur non subscripsit Davisio Wopkenius. Heum.—Est hæc observatio V. D. pererudita illa quidem, sed hoc tamen loco minus necessaria. Etenim quasi non efficit in interrogatione propositionem eam affirmantem, quam sibi in animo habuisse Minucium concepit Heumannus. LINDNER.

Omnia sepultura. Putabam olim legendum esse *ignis sepultura*, ob conficiendi celeritatem, siquidem corpus nulla, quam ignis sepultura, citius conficitur. Obstat quidem, quod jam § 3, præcesserat *ignium sepulturas*. Obstat, quod post pœna splendendum erat quidem, et ante si adversativa *sed*. Obstat etiam, quod videbam, sub omni sepultura comprehendi sepulturam in visceribus separatim, maris, humi, flammarum. Sed hæc leviora erant, quam quæ tam bellæ emendationis memoriam supprimerent. Jam vero video omnem sepulturam hic opponi *conditura cadaverum* per aromata et unguenta ex more Ægyptiorum, unde fiebat, ut cadavera sero admodum conficerentur, licet ut Noster supra loquebatur, annis et ætatibus in terram resolverentur. LINDNER.

Beatam sibi ut bonis. Ita ediderat Gelenius, nec aliter scriptum in ins. Reg. Ibidem postea *mortui pro mortuis.* HERALD.

Perpetem vitam. Perpetuam, ut habent nonnulli edidit, ex glossemate. Festus: *Perpetem pro perpetuo* dixerunt poetæ. Et ita sane non raro loquitur Plautus; nec Poetæ soluti sed etiam soluta orationis scriptores. Cf. Mamertinus *Pan.* I, cap. 3, 4: *Noctes omnes dieque perpeti sollicitudine pro omnium salute transigere.* Et *Pan.* II, cap. 3, 4: *Perpeti cura quamvis compositum gubernat imperium.* Vide et Tertullianum, *Apol.* cap. 18. DAVIS.

Injustos ipsos magis nec laboro. Hæc verba duplicem sensum pariunt, prout magis vel ad antecedentia, vel ad consequentia refertur. *Injustus magis est injustior*, quæ loquendi ratio vel ex lexicis satis est nota. Hinc sensus est: *Injustiores ethnicis esse Christianos, non amplius demonstrabo, qui jam docui.* Et hæc explicatio optime convenit cum responsione Octavii cap. 35: *Tamen si vobiscum Christiani comparantur... multo vobis meliores deprehendantur.* Deinde magis nec laboro est non amplius laboro, scil., docere injustos ipsos, esse. Heumannus hæc videtur vera esse auctoris scriptura: *Injustos esse ipsos, minimeque bonos, jam docui.* LINDNER.

Culpam tamen vel innocentiam fato tribui sententiis plurimorum, et hæc vestra consensus est. Hæc est lectio Reg. Gelenius ediderat, etiam vestro consensus est. Editio Rom. *Et hæc vestram.* Hæc igitur ait, nec bene nec male facta cuiquam imputari debere, cum ea fato tribuantur, qua de re plura observabamus ad Tertullianum *Apolog.* cap. 2. HERALD. Heumannus legit: *Tribuit sententia plurimorum. Et hæc vestra etiam consensus est.* LINDNER.

Ita vos Deo dicitis. Cellarius post alios edidit, *ita vos Deo addicitis.* Minore mutatione reponi possit, *ita vos Deo dicitis*, id est, attribuitis. Tertullianus

Deo addicitis : sic sectæ vestræ non spontaneè cupere, sed electos. Igitur iniquum iudicem fingitis, qui sortem in hominibus puniat, non voluntatem. Vellem tamen sciscitari, utrumne cum corporibus? et corporibus quibus? ipsisme an innovatis, resurgatur sine corpore? Sine corpore. Hoc, quod sciam, neque mens, neque anima, neque vita est. Ipso cor-

pore? sed jam ante dilapsus est. Alio corpore? ergo homo novus nascitur, non prior ille reparatur. Et tamen tanta ætas abiit, sæcula innumera fluxerunt, quis unus ullus ab inferis, vel Protesilai sorte, remeavit, horarum saltem permisso comætu, vel ut exemplo crederemus? Omnia ista signa malesanæ opiniois, et inepta solatia, a

VARIORUM NOTÆ.

*Apol. cap. 13. Imperatoribus defunctis honorem divinitatis dicatis. Iterum cap. 24 : Nec tantum tamen honoris facti Romani dicaverunt. Vide sis ejusdem libri cap. 28 et Scitellium, Carm. iii, 88. Verum non est cur a ms. lectione recedamus, ut ea ostendunt quæ de verbo dicendi monuerunt Heinssius ad Ovidii Fast. vi, 594, et Gravius ad Ciceronem pro Flacco, cap. 34. DAVIS. — Ne moveatur aliqua in destina optimo Minucio, dum maluit simpliciter uti, sed in significatione compositi; quum perinde id amavisse Cyprianum orobent *Observationes paternæ cap. 3, ad ecclesiasticos. Et jam ediderat Cicero pro Flacco : Doti, inquit Valeria, omnem pecuniam dixerat. Et Plautus, Aulul. 9, 4, 14 : Nempse huic dimidium. dicit. Gronov. — Non video quomodo Davisius defendere potuerit dicatis adductis locis Tertulliani Apolog. 13 23. 27. nec Heumannus cum Collario aliisque addicis ex ejusdem Tertull. cap. 14. LINDNER.**

Sic sectæ vestræ non spontaneè cupere. Ait Rigaltius Hellenismum esse, quam in rem hæc verba tamquam Suidæ adducit. Ἐπιθυμῶν γενικῆ προαιρητικῆς ἔχων. At, præterquam quod vox antepenultima in isto scriptore non compareat, phrasis est Latinissima, nec casum genitivum, sed dativum regit. Cæsar lib. 1, B. G. cap. 18 : Ferere et cupere Helvetiis. Tullius Tiro apud Gellium Noct. A. lib. vii, cap. 3 : Accusabantur quod adversus P. R. regi magis capierint faveri que. Sic etiam Terentius Andr. act. v. sc. iv. 2. DAVIS.

Sed electos. Paulus ad Rom. ix, 16 : Οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ ἐπιχοντος, ἀλλὰ τοῦ κεισθόντος θεοῦ. RIGALT. — Totum hunc locum ita relinquit : Sic sectæ vestræ non spontaneè cupere, sed electos, fingentes, iniquum iudicem fingitis, etc. Sed nihil opus est, modo ex præcedentibus post electos subaudiatis dicatis, quamquam alia notione. Ita, Cic. lib. ix, Ep. 17, 6 : Nos illi (Cæsari) servimus, ipse temporibus, sc. servit. Ubi alia est verbi notio, cum Cæsari servire dicas; alia, cum temporibus servire. LINDNER.

Utrumne sine corpore. an. Heraldus ex ms. Regio edidit : Utrumne cum corporibus, et corporibus quibus; ipsisme, an innovatis resurgatur? sine corpore? sine corpore hoc, etc. Hic his positum sine corpore indicat, prius illud, hæc non suo, esse positum. Unde Fulvius Ursinus hæc duo verba inserens inter utrumque et cum, loco motu restituit, non ex conjectura sua supplevit. LINDNER. — Utrumne cum corporibus? Recentiores habent, utrumne sine corpore, an cum corporibus? Et ita quidem plenior ac rotundior sit oratio. Sed quum sola Fuyii Ursini conjectura nitatur illa lectio, nos ms. fidem sequendam duximus. DAVIS.

Hoc, quod sciam, etc. Sic loquitur, quia nihil animo potuit concepere, quod non erat corporatum. Eodem modo Velleius apud Cic. de N. D. lib. i. cap. 12 : Quod vero sine corpore ullo Deum vult esse, ut Græci dicunt, ἀσώματος, id quæ esse possit, intelligi non potest; caret enim sensu necesse est, caret etiam prudentia, caret voluntate. Et cap. 14 : Cum autem sine corpore idem vult esse Deum, omni illum sensu privat, etiam prudentia. Sed et saniores Philosophi, inferiores naturæ ratione utentes, corporibus instructas esse censuerunt; qua in sententia fuerunt Origenes aliique a Patribus, ut docuit P. D. Huetius,

Origen. lib. ii, Quæst. 5, Sect. 3 sqq., et Quæst. 6, Sect. 13. DAVIS.

Et tamen tanta ætas abiit... fluxerunt. Rescribit sine dubitatione : At cum tanta ætas... abiit fluxerint, Heum. Sed nihil opus. Sic. cap. 36 : Et tamen facultates, si utiles putaremus. a Deo posceremus; 37, Et imperator tamen, quod non habet, non dat; 36. Et tamen, qui potest pauper esse. Et hæc tamen nobis nata sunt. LINDNER.

Quis unus ullus ab inferis. Hoc habet a Minucio Lactantius lib. vii. D. I. c. 23, omissa dictio, ullus. Sed legitur in exemplari, etsi contrarium affirmant qui excerpta sua venditant nimium credulis. RIGALT. — Si verum esset, quod testatur Wow. scilicet ins non agnoscere ad ullus, omnia essent plana et cum Lactantii loco ex amissi convenirent. Sed, tantum abest, ut Herald. et Rigalt. sibi habeat consentientes, ut h. c. potius Lactantium defectus postulet, et dictionem ullus in Lact. omissam. dicat legi in exemplari Regio Parisie si. Sed cum Bonemannus, diligentissimus lib. et codd. per investigator, nihil tale se deprehendisse testetur, est, de quo dubitemus. Sic Livio c. Ciceroni frequens est quis unus. (Wow. pro more suo fallitur : ullus in cod. adesse recte testatur Her. et Rigalt. Ed.) De hoc paganorum contra resurrectionis fidem argumento vide præter Lactant. vii, 22, 10; etiam Theophili lib. 1, ad Autolycom cap. 18 : πῶς γὰρ ἰσθὲν μοι εἶναι τὰ ἐπεθίοντα ἐκ νεκρῶν, τὰ ἰδὲν πιστεύω. Conf. Lucæ xvi, 27. seqq. LINDNER.

Horarum saltem. Brookhusius ad Propertii lib. 1, Eleg. xix, 10. aliquid excidisse ratus, emendat : Horarum saltem paucarum permisso comætu. Davisius vero horarum saltem ut, quod refert Hyginus Fab. cii; idque fieri facile potuisse probat, ex similitudine notæ numer. his cum littera præcedente. Receptionem tamen lectionem probe defendit Gronovius. En ipsissima ejus verba : Quum de suavissima translatione vocis comætuus norit jam unusquisque, ex respectu sive castrorum, sive aulæ Cæsareæ, tum iste genitivus horarum ita solus declarat perfectionem maximam. Harum numerus in computando tempore apud Romanos non processit ultra duodecim; unde ad exiguum temporis partem modo signandam, et quæ non ultra unum diem processerit, immo nec unum impleverit, recte accessit auctor horas, non dies aut hebdomadas aut menses. Hanc mentem venustatis manifeste præbet Lucianus in Catalepto, ubi dicit Megapenthes : ὃ τοῖς χρόνοις, ὃ μέτροις, αἰτῶ, et opportune explicat Scholia-tes Academia nostræ Bibliothecæ etc. Πρωτοπλασὸν ἀποσώματα, ut ita, quod Græci vulgo di crent non multi temporis comætuus. is ab Minucio describatur horarum; integerrime prorsus, præsertim quum etiam comætuus isti militares pro loci intervallo potuerint horis fuisse descripti, non modo diebus aut hebdomadibus. It. et illas ipsas voces, ut plenissimas notavit quoque Cl. Prærens ad illustrationem Apuleii lib. ii Miles. p. 114. Scilicet quum sic dicit horarum, ex venere Latini sermonis, non subintelligitur vox omnium, sed aliquot.... Non, quod non interdum placuerit eis integrum id efferre, (sic enim Cicero, in Orat. 18 : Locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas. Suetonius, Aug. 56 : Sedit in subselliis per aliquot horas, et patet causa diversitatis satis liquide) aut quod non definire eas licet certo apposito numero, quo contineantur; sed id maluerunt tacere in momentis spatiorum, quæ exacte nosse

poctis fallacibus in dulcedine carminis lusa, a vobis, A nimirum credulis, in Deum vestrum turpiter reformata sunt.

CAPUT XII.

ARGUMENTUM. — *Quid autem ipsismet Christianis post mortem eventurum sit, inde augurari possimus, quod nunc omni ope destituti, summis calamitatibus et miseriis premuntur.*

Nec saltem de præsensibus capitis experimentum, quam vos irritæ pollicitationis cassa vota decipiant: quid post mortem impendat, miseri, dum adhuc vivitis, æstimate. Ecce pars vestrum et major [et] mellior, ut dicitis, egetis, algetis, opere, fame, laboratis: et Deus patitur, dissimulat; non vult, aut non potest opitulari suis. Ita aut invalidus, aut ini-

Non tum agnoscis fragilitatem? Invitus, miser, infirmitatis argueris, nec fateris? Sed omitto communia; ecce vobis minæ, supplicia, tormenta, et jam non adorandæ, sed subeundiæ cruces: ignes etiam, quos et prædictis, et timetis: ubi Deus ille, qui subvenire reviscentibus potest, viventibus non potest? Nonne Romani sine vestro Deo imperant, regnant, fruuntur orbe toto, vestrique dominantur? Vos vero suspensi interim atque solliciti, ¹⁶ honestis voluptatibus abstinetis. Non spectacula visitis, non pompis interestis: convivia publica absque vobis; sacra certamina, præcerptos cibos, et delibatos altaribus potus abhorretis. Sic reformidatis deos, quos negatis. Non floribus caput nectitis; non corpus odoribus honestatis: reservatis unguenta funeribus: coronas etiam sepulchris denegatis, pallidi, trepidi, misericordia digni, sed nostrorum deorum. Ita nec resurgitis miseri, nec interim vivitis. (ix) Proinde si quid sapientiæ vobis, aut verecundiæ est, desinite cœli plagas, et mundi fata

VARIORUM NOTÆ.

refert, ut idem Suetonius in Nerone c. 35, de hædo, postquam is quinque horas protraxit. Id quod ad hanc fabulam conferri nequit, in qua, ut passim, narrandi est varietas. Displicuit etiam exacta determinatio temporis Nostro infra cap. 18: *Omitto Persas*. At quis non gestivit et exultavit celebrare illos septem Persas... Locum Justini lib. II, cap. 14, tam brevi horarum momento de victoria nuntiatum sit, citat DAVIS.

In dulcedine. Præstaret in dulcedinem: nec credo tam sæpe Latinos, præsertim elegantiores, ablativo pro accusativo usos, quam casus hos permixtos a scribis. Sic certe Justinus lib. IV, 1: *Hoc ab antiquis in dulcedinem fabulæ compositum*. WOPK.

A vobis nimirum credulis. Ita ms. et edit. Rom. Rigalt. Gronov. Davie. Sed Gelenius et Cellarius, nimirum credulis, quod sententiam postulare Heraldus arbitratus est. Distingue: a vobis, nimirum credulis, in Deum vestrum turpiter reformata sunt. Ita nihil superest, quod offendere possit. GRONER.

CAP. XII.—*Æstimate*. Male Cellar. edidit *æstimatis*. Recte Guz. et Dav. et Gron., *æstimate*, quod et habet Romana editio. HEUM. — Addo, et ms. LINDNER.

Egetis, algetis, etc. In ms. est quidem opere uno verbo, sed divise proferendum, ut plerique ediderunt. Cæterum locus est sanissimus et planissimus *Egere et algere* conjungit etiam Jacobus II, 15, 16. *Ope laborare* est inopem esse, sive, ut loquitur Cic. *egere ope*. *Re laborare* est re familiari carere. *Fame laborare* habet Columella I præf. Exaggerat Christianorum paupertatem per exergasiam Cæcilius ethnicus. Miror, hunc locum a viris doct. fuisse tentatum: a Davisio qui rescribit, *ægetis, algetis, pauperie, fame laboratis*; Wopk. qui legit, *egetis, algetis, opere inani laboratis*. Heum qui locum sic restituit: *corpore et animo laboratis*. *Id Deus dum patitur et dissimulat, aut non vult, aut non potest opitulari suis*. LINDNER.

Non vult aut non potest. Pro aut non vult. Vide, quæ notamus supra cap. I, it. cap. 34. LINDNER.

Quum periculo. Herald. Rig. ex ms. Baluz. Ursin. Wov. Lindner legunt, cum querquo quateris; i. e. algore et tremore. Pompeius Festus, aut interpolator Paulus: QUERQUERAM. *frigidam cum tremore, a Græco κέρκηρα certum est dici*. Addit ex Lucilio, *Querquera consequitur febris, capitisque dolores*. Gellius lib. XX, cap. 1: *Ægrotationem gravem cum febre rapida et quercera*. Est et apud Apuleium. Apolog. *querquerum*. Legunt autem querquo apud Minucium Fr. Balduinus, Fulv., Ursinus et Jo. Woverius: contra, periculo, Heraldus et Rigaltius ex libris antiquis: quos sequeretur, si commodum videretur ad dicendum,

periculo quati, præsertim hoc loco, et in tali nexu verborum. CELLAR.—*Consulatur de hoc morbo: Keuchernius ad Samonicum, pag. 269, qui tamen, cum querqueram dici vult, non querquerum, patrocinator Lud. Carrioni Emend. lib. II, cap. 18, in Minucio nostro rescribenti querquera. HEUM.*

Et jam non. Male in edd. quibusdam est, etiam non adorandæ. Jam sic sæpius intendit vim negativi non. Infra cap. 21: *Hæc jam non sunt sacra; tormenta sunt*. Lactant. de Morte Persec. 19: *Jam non percorum, sed militum pastor*. Salvianus de Gab. Dei I, pag. 47, edit. Brem.: *In Ægypto quippe tunc, jam non simplex tantum, sed multiplex, etc.* Sic ibi legerim cum vulgo, *tunc enim non, etc.* Paulinus Epist. ad Aprum: *Nec jam scholastico magis, quam divino sermone*. Justinus in Præfat.: *Quod ad te, non jam cognoscendi magis, quam emendandi causa transmisi*. WOPK.

Coronas etiam sepulchris denegatis. Primi Christiani abstinerunt hoc ritu, ne quid commune cum nationibus haberent. Pagani enim sepulchra sertis ornabant. Propertius lib. III. Eleg. 16:

Afferet huc unguenta mihi, sertoque sepulchrum
Ornabit, custos ad mea busta sedens.

Et vetus poeta in Copa:

Quid cineri ingrato servas bene olentia sarta?
Anne coronato vis lapide ista tegi?

Hinc est quod inter crimina Christianis objecta, Justinus Martyr Apolog. II, pag. 68, refert. *μη τοῖς ἀποθανόντες χάρις καὶ πίστις, καὶ ἐν τῷ παλάτι* (ut Meursius emendat) *εὐρέθουσι καὶ θύρας πίπτειν*. Posteriores autem recesserunt ab hac simplicitate. Prudentius Cathemer. Hymno X, Exsequiarum extremo:

Nos tecla fovebimus ossa
Violis et fronde frequenti,
Titulumque et frigida saxa
Liquido spargemus odore. CELL.

Misericordia digni, sed nostrorum deorum. Pro sed rescripsit et Jos. Fr. Gronovius *Observat. in Script. Eccl.* cap. 7, pag. 75, et Davisius vel nostrorum. Sed sana est lectio ms. Si quem ordo verborum offendit, legat: *Misericordia digni deorum, sed nostrorum*. Sic infra cap. 26: *Angelos, id est, ministros et nuntios Dei, sed veri, quod posset etiam esse: nuntios, sed Dei veri*. Florus I, 1, 6: *Prior ille sex vultures, hic postea, sed duodecim videt*. Plinius 53, 3: *Antonius apud nos in contumeliam naturæ vilitatem auro fecit proscriptione dignum, sed Spartaci*. LINDNER. 21

et secreta rimari : satis est pro pedibus aspicere, A maxime indoctis, impolitis, rudibus, agrestibus : quibus non est datum intelligere civilia, multo magis dencgatam est disserere divina.

CAPUT XIII.

ARGUMENTUM. — *Concludit tandem Cæcilius repudian-*
dam religionem novam ; nec de rebus dubiis temere
pronuntiandum.

Quamquam, si philosophandi libido est, Socratem sapientie principem, quisque vestrum tantus est, si po-

VARIORUM NOTÆ.

Pro pedibus. Hoc est, quæ pro pedibus sunt. Cicero de Divinat. II, 13: *Quod est ante pedes, nemo spectat: cæli scrutantur plagas.* LINDNER.

Disserere divina. Disserere de divinis. Ita Cicero de Nat. Deor. lib. III, cap. 40. *Ea quæ disputavi, disserere malui, quam judicare: Sulpicius Severus, Hist. sacr. lib. II, cap. 28: Reliqua vero ejus incertum pigent an prudent magis disserere.* Hieronymus in Jovin. lib. I, col. 147, edit. BB: *Præceptor meus Gregorius Nazianzenus, virginitalitatem et nuptias disserens, Græcis versibus explicavit.* Idem Epist. XXXI ad Pammachium: *Illam Apostoli περιχρηῖς aliter disserere compelleris.* Sic et Tacitus alicuius scriptores celeberrimi. DAVIS.

CAP. XIII. — *Quisque vestrum tantus est.* Sic ms. Haud tamen defuere qui emendarunt, *quisquis vestrum tantus est*: ac ita sane edidit Chr. Cellarius; sed nihil opus est ut ab exemplaris lectione recedamus. Prudentius *Peristeph.* Hymn. X, 214:

Junonis iram sentiet, *quisque* ut Deum
Signo aut facelo consecrarit Herculem.

Juvenius *Hist. Evang.* lib. I, pag. 35, ed. Lugd. 1553:

Quisque meis monitis, aureque et facta dicabit.

Et lib. II, pag. 45:

Quisque rigitur justæ repetit primordia vitæ,
Hunc s' similem, etc.

Symmachus lib. I, Epist. 52: *Quisque bonæ frugis est, in publicum commodum vindicatur.* Ubi vide Fr. Juvenium, ut et ad Ambrosii cont. *Symmachum*, lib. I, pag. 318. IDEM.

Si potuerit. Si poterit video primum in Rigaltiana, cuius auctor, si id fecit ex fide codicis ms., recte est. Sed antea omnes, ab ipsa Sabrona, *si potuerit*. Sane quamvis cap. 15, *Si potest refutari*; at cap. 27, *in festare, si possit*. Ac licet digitum vix moveris, tamen ita maluit Tullius lib. II *Orat.* 20, dicere, *si potuero*; III, 22; *si non potueris*. GRONOV.

Quod supra nos, nihil ad vos. Hoc Socratis dictum memorant Lactantius lib. III, cap. 19, et Hieronymus in *Apolog. adv. Rufin.*, cap. 8. Vide Xenophontem lib. I *Memorab.* fol. 710; Theodoretum *contr. Græc. Orat.* IV, de *Mut. et Mundo*, fol. 60, et Gellium lib. XIV, cap. 3. ELMENHORST. — *Merito*, etc. Hoc est: Merito Socrates dixit: *Quod supra nos, nihil ad nos.* RIGALT. — Hoc fuit Apollinis de Socrate responsum:

Ἀντίφω ἀπὸ τῶν Σωκράτους σοφάτατος.

Id memorant veterum plurimi, quorum testimonia collegit Ægid. Menagius ad Diogenis Laertii lib. II, § 37. DAVIS.

Quod oraculum, idem ipse, præsensit, idcirco universis esse præpositum. Ita exhibuimus verba ipsissima ms. Regii, et illa hoc modo intelligimus: *Oraculum scilicet idem ipse Socrates, præsensit, idcirco*, etc. Non adeo absurdum est virum sapientem oraculum appellari, cum ipse Cicero de *Orat.* lib. I, cap. 45, *domum Jurisconsulti totius oraculum civitatis nuncupaverit.* Ante infinitivum esse, suppleendum est se, quod etiam fit ex more linguæ latinæ. Jam videamus conjecturas Interpretum super hoc loco. Rigaltius: *Quod supra nos, nihil ad nos. Merito. Ergo de oraculo testimonium*

meruit, imitetur; ejus viri, quoties de cœlestibus rogabatur, nota responsio est: QUOD SUPRA NOS, NIHIL AD NOS.

Merito ergo de oraculo testimonium meruit prudentiæ singularis, quod oraculum, idem ipse præsensit, idcirco universis esse præpositum; non quod omnia comperisset, sed quod nihil se scire didicisset: ita confessæ imperitiæ summa prudentia est. Hoc fonte defluxit Arcesilæ, et multo post Carneadis, et Academicorum plurimorum in summis quæstionibus tuta dubitatio; quo genere philosophari et caute indocti possunt, et docti gloriose. (x) Quid? Simonidis Melesii

meruit prudentiæ singularis (quod oraculum idem ipse præsensit), idcirco universis esse præpositum, non quod,

B etc. J. F. Gronovius in *Obs. ad Script. Eccl.* cap. 6, pag. 76: *Quod oraculum ipse præsensit: idcirco universis esse præpositum, etc.* Gronovius filius: *Quid oraculum? idem ipse præsensit, idcirco*, etc. Ouzelius: *Quo oraculo ipse præsensit idcirco universis se esse præpositum, non quod*, etc. Wopk.: *Idcirco universis sese præpositum*, et ita explicat: *Cujus oraculi mentem idem ipse recte percepit; sese nimirum per illud ideo universis esse præpositum. non quod*, etc. Davis.: *Quo oraculo idem ipse præsensit, idcirco universis sese præpositum*, etc. Grunerus: *Quod oraculum, idem ipse præsensit, idcirco*, etc., et addit, *Velle Minucium omnem a Socrate dissimulationem remove, quod et Justinus fecerit, in verbis ab Heraldio allatis.* Heumannus verba, *Quod oraculum.... præpositum* tamquam glossena delet, et ita vult legi: *Merito.... singularis: non quod.... didicisset*, etc. LINDNER.

Ita confessæ. Confessio alii. Ita et infra cap. 38, I, *confessio timoris.* Ac res ipsa loquitur, peccasse librarium. HEUM.

C *Academicorum plurimorum, hoc est numerosorum et variorum.* Plinius 9, 12; *Aquatilium tegmenta plura sunt.* Et omnino secta Academicorum numerosa erat. Numeratur enim Academia vetus, media, nova, quarta et quinta. Et hæc classes ac veluti capita plures itidem personas complectebantur. Davisius conjecit: *Academicorum, Pyrrhonorum in summis*, etc., cum tamen *Pyrrhonii*, ut bene monet Wopk. facile intelligantur in *Academicis.* Heumanno rescribere placet: *Academicorum juniorum.* An vero per appositionem? Sed Arcesilas erat caput *Academiæ mediæ.* An vero Academicorum juniorum sit mentio præter hos duos viros a Cæcilio nominatos? Sed erat Carneades assecla *Academiæ novæ.* Et annou *Academiæ veteri* æque placuit de *singulis dubitare ac novæ sive juniori?* LINDNER.

Simonidis Melesii. Undenam nemine contradicente editores omnes usque ad novissimum legerint: *Simonidis Melici*, latet. Nec sanius ipsemet Lindnerus scripsit, etsi hæc in Notis habeat. Ita scriptum in ms. Reg. Et sane voces istas repetere amat Minucius, hoc modo infra cap. 19: *Sit Milesius Thales omnium primus, qui de cœlestibus disputavit. Idem Milesius Thales rerum initium aquam dixit.* Sic Apuleius Miles. 4: *Thessaliam, nam et illic originis maternæ nostræ fundamenta a Ptoarcho illo inclityo, ac mox Sexto Philospho, nepote ejus, prodita, gloriam nobis faciunt: eum Thessaliam ex negotio petebam.* Sed ejusmodi repetitiones apud ipsum Cæsarem meminimus sæpius observare. HERALD. — Sic cap. 22: *Saturnum enim principem hujus generis et examinis omnes scriptores velutatis, Græci Romanique hominem prodiderunt.* — *Is itaque Saturnus, Creta profugus*, etc. cap. 26: *Spiritus sunt insinceri, vagi, a cœlesti vigore terrenis labibus et cupiditatibus degravati. Isti igitur Spiritus, posteaquam, etc., et cap. 27: Isti igitur impuri spiritus* Cap. III, 7, *testam teretem jactatione fluctuum levigam legere de littore, eam testam plano situ digitis etc., C. Nepos, Eumene III, 5: Eumenes quum neque magnas copias, neque firmas haberet.* — Eumenes igitur intelli-

nonne admiranda omnibus et sectanda conctatio? qui Simonides, cum de eo, quid et quales¹⁷ arbitraretur dicens, ab Hierone tyranno quaeretur, primo deliberationi diem petiit, postridie biduum prorogavit, mox alterum tantum, admonitus, adiunxit: postremo, cum causas tantæ moræ tyrannus inquireret, respondit ille, quod sibi, quanto inquisitio tardior pergeret, tanto veritas fieret obscurior. Mea quoque opinione, quæ sunt dubia, ut sunt, relinquenda sunt: nec, ut ac tantis viris deliberantibus, temere et audaciter in alteram partem ferenda sententia est, ne aut anillis inducatur superstitio, aut omnis religio destruat.

CAPUT XIV.

ARGUMENTUM. — *Non sine unimi elati fastidio provocat Octavium Cæcilium, ut argumentis suis respondeat. Cui Minucius modeste respondet, de sua haud mediocri eloquentia, deque concinna orationis varietate non esse ipsi exultandum.*

gebat; ad quem locum videatur Boeclerus. LINDNER.

Quid et quales. Sic supra cap. 17, *Hominem nosse se et circumspicere debere, quid sit, quare sit.* LINDNER.

In alteram partem. Non est cur alteram velis pro alteram (ut fecit Davisius): quod posterius sæpissime pro priore adhibetur a Latinis. Supra, cap. 8, *Ut libram teneas, æquissimi iudicis, nec in alteram partem propensus incubas.*, Cicero Acad. II, 43: *Non potest igitur uterque esse sapiens,.... sed alter.* Plura de promi exempla ex Fabri Thes. Turcellino de Part. Freinsheimii Indice in Florum, et aliunde possunt. WOPK.

Homo Plantinæ prosapiæ. Et tamen adhuc hæret illius animo diracitas Octavii, Cæcilium tam luculento die imprigisse in lapides, eo quod in Ostiensi littore lapidem auctum et effigiatum Ethnicorum adorasset. Itaque Octavium suum alto sale defricat; et *Hominem* esse dicit *Plantinæ prosapiæ*: quod prima quidem fronte ad Plantinos tantum foros referri videatur. At subinde illum ipsum hominem Plantinum in pistrinum trudit, ubi tres fabulas scripserit M. Accium Plantum Varro et plerique alii tradiderunt. Hoc vero pistrinensis militiæ probrum torquet in Octavium Cæcilium ob religionis christiæ simplicitatem, cuius sequaces magna pars erant iditiæ et opifices; ut pistores, satores et id genus alii. At igitur Octavium esse quidem inter pistorum Christianorum præcipuum, at inter philosophos postremum. RIGALT. — Hanc olim tritam fuisse proverbii formulam testantur hæc sat frequentia apud D. Hieron. *Inventæ sunt Plantinæ famulitæ, Epist. xxvii. Plantinæ famulitæ columen.* Epist. xlvii. EDD.

Parce in eum plaudere. Cæcilium Minucius jam repercutit *Plantinæ prosapiæ*. *Parce*, inquit, *in eum plaudere.* Quasi diceret: Noli in Octavium nostrum latrare cum illa tua Plantina, sive latrante prosapia. Et est locus duplex. Nam perfecta comœdia solent actores plausum prætere. Hic Cæcilium sibi plaudit in odium et infamiam Octavii. *Plausus* autem datur complausus sive complausus manibus; et *plantiores conchæ* dicuntur quæ sunt ad plausum aptiores; et *plumti canes* quorum aures dependunt, staccidæ et latiores applaudunt capiti. RIGALT.

CAP. XIV. — *Plenus.* Gronovius legi vult *penitus*, sed frustra. Latini *plenus* dicunt, cui nihil deest, de qua significatione vocis plura datus ad Aur. Victor. *Orig. Gent. Rom.* xii, 12. Inde *plene* dicitur pro *omnino*. cxc. ad Qu. *Fratr.* I, 1, 15. s. *hæc plene vitare non potes.* Juven. xi, 41, 9. Hinc apud Minucium, *quam utrumque plenus et omnino fuerit peroratum.* Ad comparativum quod attinet, potest exponi perpositivum. Sed accuratiores volunt, semper debere unam, vel

Sic Cæcilium, et reidens (nam indignationis ejus tumorem effusæ orationis impetus relaxaverat): Ecquid ad hæc, ait, aude Octavius, homo Plantinæ prosapiæ, ut pistorum præcipuus, ita prostremus philosophorum? *Parce*, inquam, in eum plaudere; neque enim prius exultare te dignum est concinnitate sermonis, quam utrimque plenus fuerit peroratum; maxime quum non laudis, et veritati disceptatio vestra nitatur. Et quamquam magnum in modum me, subtili varietate, tua delectaverit oratio, tamen altius moveor, non de præsentis actione, sed de toto genere disputandi: quod plerumque pro disserentium viribus, et eloquentiæ potestate, etiam perspicuæ veritatis conditio metetur. Id acciderè pernotum est auditorum facilitate, quæ, dum verborum lenocinia a reum intentionibus advocantur, sine delectu adsentuntur dictis omnibus: nec a rectis falsa¹⁸ secerunt, ne scientes inesse et incredibile verum, et in verisimili

VARIORUM NOTÆ.

plures voces subintelligi. Vide Sanctium et Perizonium in *Minerva* II, 10. p. m. 219. In Minucii verbis poteris quam adhuc subaudire. GRONER.

Non laudis et veritati, ms. R. Unde Herald, *laudi, sed veritati.* Alii *laude, sed veritate.* EDD. Heumannus legit *plausu*, quia paulo ante dixerat: *Parce in eum plaudere.* Sed signum *laudis* est *plausus*. LINDNER.

Subtili varietate tua delectari oratio. *Subtilem Cæcilii varietatem* dicit Minucius, quam mox Octavius dicit *subtilem variationem et vacillationem*, quæ proxime accedat ad cavillationem et versutiam. RIGALT.

Pro disserentium viribus. Scribò *disserendi viribus*, quia sequitur *eloquentiæ potestate*. HEUM. Pro disserentium viribus nonnumquam bona causa male; et mala causa bene defenditur. Et ea *vis* omnis posita est in pondere argumentorum et sententiarum. Atamen argumenta neque sola neque ubique vim suam exeunt, nisi elegantia verborum simul continentur. Si quidem *eloquentiæ* ea est potestas, ut auctoritatis animum afficiat, eumque præclaro dicendi genere commodum, elatum, percussum, in admirationem et assensum abripiat. LINDNER.

Sine delectu. Ita ms. Reg. et Editio Rom. Alii *delectu*. LINDNER.

A rectis. Bene se habere vocem *rectis* existimo, secus quam iudicabat Jac. Gronovius, dum corrigiit *certis*. *Recta* enim dicta sunt *vera sincera, nihil ficti habentia*, adeoque *falsis* contraria. Sic infra cap. xvi, 9: *Sermo.... non fucatur pompa facundiæ, sed, ut est, recti regula sustinetur.* Plantius cap. 5: *Recta et vera loquere.* WOPK. Cicero de *Amic.* cap. 10, *Ab amicis, quod rectum non est, postulare.* Et c. 11, *si rectum statuerimus, concedere amicis quicquid velint.* Item lib. ut de *Offic.* cap. 11. *Rectum est (h. e. verum est) id non licere.* Ovidius, *Metam.* vii, 72, *rectum pietasque pudorque.* Apparet hinc, *rectum* dici et id quod honestum est, et id quod verum. Quid? ipse noster Minucius in clausula hujus capituli ait, *ea quæ recta sunt, eligere et probare nos oportere.* HEUM.

In incredibili. In exemplari legitur, et *incredibili*. Sed mens auctoris poscit ut duas syllabas intelligamus in unam fuisse contractas antiquario more, quem supra notavimus. Ut *in esse in verisimili mendaciam* dixit Minucius, ita sane dixerit *in esse in incredibili verum*. Incredibile est, Deum hominem fatuum esse: crucifixum. Incredibile est, fore ut corpora mortuorum, sive cremati, sive sepulta, etiam post multa sæcula, reviviscant. Etiamen isthæc, quamvis incredibilia, vera sunt. Rursus: *Verisimile est, non esse deum, aut non agere curam rerum humanarum, aut si ageret, fore ut*

mendacium. Itaque quo sæpius asseverationibus credunt, eo frequentius a peritioribus arguuntur: sic assidue temeritate decepti. Culpam iudicis transferunt ad incerti querelam, ut damnatis omnibus malint universa suspendere, quam de fallacibus iudicare. Igitur nobis providendum est, ne odio identidem sermonum omnium laboremus, ita, ut in execrationem et odium hominum plerique simpliciores efferantur. Nam incaute creduli circumveniuntur ab his, quos bonos putaverunt: mox, errore consimili jam suspectis omnibus, ut improbos metuunt etiam, quos optimos sentire potuerunt. Nos proinde solliciti, quod utrinque in omni negotio disseratur, et ex altera parte plerumque obscura sit veritas, ex altero latere mira subtilitas, quæ nonnumquam ubertate dicendi,

A fidem confessæ probationis imitetur: diligenter quantum potest, singula ponderemus, ut argutias quidem laudare, ea vero quæ recta sunt, eligere, probare, suscipere possimus.

CAPUT XV.

ARGUMENTUM. — *Regerit Minucio Cæcilius non sine aliqua læsi animi significatione, ipsum religiosi iudicis officio recedere, dum suæ disputationis vires infirmat. Integrum, Octavio esse ea omnia, quæ in medium protulerat, consutare.*

Decedis, inquit Cæcilius, officio iudicis religiosi; nam perinjurium est, vires te actionis meæ, intergressu gravissimæ disputationis, infringere cum Octavius integra et illibata habeat singula. Si potest reputare; id quod

VARIORUM NOTÆ.

pollueretur tam tristi atque multiplici ministerio. Item verisimile est morte omnia humana finire. Et tamen hæc, etsi verisimilia sint, falsissima sunt. RICALT.

Culpam iudicis transferunt ad incerti querelam. Sana non est hæc lectio: nam de multis iudicibus agit Minucius Ideo Woverius reponit culpam iudicii. Meursius et Cellarius emendant, culpam iudicis transferunt ad incerti querelam. Mihi languere videtur sententia, nisi forsan addito pronomine legatur: SUAM culpam IUDICES transferunt ad incerti querelam. AUGUSTINUS in *Cupid. crucif.* v. 64:

Transferunt ut proprias aliena in crimina culpas.

Sallustius Jug. cap. 4: SUAM quippe culpam auctores ad negotia transferunt. Sic metum a scelere suo ad ignaviam veterani transferra dixit idem e. 34. DAVIS.— Ita Heum. explicat: *Cam suam iudicandi temeritatem accusare deberent, ex eo, quod falluntur sæpius, concludunt, nihil esse recti, sed esse perpetuo dubitandum de omnibus.* Sed in ms. est iudicis, quod bene se habet, exponente Gronovio ad h. l. *Culpa enim iudicis est quam iudex admittit remissa intentione in auditu, vel, dum in audiendo animo est omisso, aut omissior ab actione dicentis, ut Terentius loquitur notante patre lib. in *Observat.* cap. 7, et idcirco in iudice vitari debet vitium, quod in sola iudicis persona committitur, transferunt ad rem et materiam, quam queruntur plenam fuisse caliginis et obcuritatis et incerti, quam penes ipsum iudicem sit causa difficultatis vel caliginis. Estque prorsus eadem pronuntiatio, qua titur Sallustius loc. cit. LINDNER.*

Ut damnatis omnibus. Lego, ut ampliatis. MEURS. Sed ampliatis idem est, quod suspensio, quum debuisset alia quædam vis esse in isto participio et diversa ab verbi suspendere significatione; immo cur voluit tam fatue abundare, ut diceret, *ampliatis omnibus malint universa suspendere, quam ampliare universa malint, vel suspendere universa malint? Damnatis autem est rejectis, alienatis, sepositis propter difficultatem penetrandi non ad aliquod tempus, sed in perpetuum.* GRONOV.— Si quid tamen mutandum est, malint ego: *damnatis opinionibus.* Opiniones enim sunt *inveræ, sunt fallaces,* et recte opponuntur certitudini. LINDNER.

Laboremus; ita ut, etc. Lege et distinguo: *laboremus ita ut, in execrationem, etc.* A Gellius N. A. lib. iv. cap. 8: *Id autem, quod supra scripsi Fabricium de Corn. Rufino, ita ut in pleraque historia scriptum est, dixisse.* Et lib. ix. cap. 14: *Libris plusculis ita, ut Cæcilius nit, scriptum invenni.* Sic et Noster infra locutus est. DAVIS.

Efferantur. Davisius mutat in efferantur. Male. Est enim verbum efferare, non efferre. In geminum Livii locum v. 27: *Efferati odio iraque.* Hoc si animadvertisset Wopk. non verborum tantum frustra con-

sumpsisset, refutando Davisium et ostendendo, haud raro ita per subiuictivum at infinitum obliquari orationem, quæ proprie recta esse deberet. HEUM.

Nam incaute creduli. Heum. non dubitat, ita scripsisse Minucium: *Nam dum incaute etc.* Et hæc emendatio minus est necessaria, ad summum particula *dum* potest intelligi. LINDNER.

Solliciti. Hoc verbum cum hoc loco sit alienum, scribo *soliti*: eumque nunc desideretur verbum infinitivum, sic lego: *Nos proinde audire soliti.* Sensus: Nos, qui in foro causas agimus, audire consuevimus, quod utrimque, etc. HEUM. Bene se habet lectio recepta ms.; *sollicitus* enim est *dubius, attentus.* Cicero pro domo 96: *Suspensa atque sollicita tota civitate.* Idem de Amic. 52: *Suspecta ac sollicita semper omnia in vita tyrannorum.* Livius, v. 47: *Canes, sollicitum animal, ad nocturnos strepitus.* LINDNER.

Ex altero latere. Ita ms. Rom. E. lateat. Supple *sit.* *Ex altero latere mira (sive) subtilitas.* Heumannus, quamquam dubitanter, scribit tamen *luceat.* Emendatio Fulvii Ursini, quæ est in Ed. Romana, mihi, fateor, perplacet. LINDNER.

Susplicere. Fortasse *suscipere.* Sic cap. 6, 7: *Dum universalium gentium sacra suscipiunt.* Sed et sic gradatio satis bene procedit. Est enim *susplicere* plus, quam probare. Sed jam video, ita Heraldum ex ms. Regio elidisse, ut adeo nesciam, unde Cellarius verbum *susplicere* hauserit, prorsus tollendum. LINDNER.

CAP. XV. — *Si potest, etc.* Reg. ms. *reputare.* Locus non videtur sanus; et fortasse scriptum fuerit: *Cum Octavius integra et illibata habeat singula, si potest refutare. Id quod, etc.* HERALD.—Interpunterim... *habeat singula, si potest, refutare,* id est, *habeat refutanda.* Nisi potius *habere* pro *debere* dixerit, aut, quod malim *debeat legendum* sit. WOPK.—Inspectio hujus loci accuratior me perduxit ad hanc emendationem: *Si potest, refutabit crimina, quæ in commune, nisi fallor, compendium protuli.* Significat Cæcilius illa crimina quæ adhuc in Christianos contulerat. Hæc, inquit, *in commune compendium protuli*, h. e. breviter et compendiöse recitavi, putans, id tibi pariter et mihi fore commodum. HEUM.—Hunc locum equidem sic intelligo: Si Octavius, *potest refutare id, quod tu, Cæcili, criminaris, i. e. crimini das Christiani, in commune,* tribus nobis *compendium protuli* (profui.) Neque tamen lectio adeo perplexa est, ut sensus prorsus nullus exsculpi queat. Mihi certo ita exponi posse videtur: Si Octavius, qui justiore irascendi mihi haberet causam *potest reputare* ea, quamvis diversa sint, quæ tibi dicta sunt cap. 16; etiam post longiorem interpellationem meam, qua intercedente, alii fortasse objectiones, ad quas respondere debebat, excidissent: *id, quod criminaris, vitio mihi vertis, affirmando perinjurium esse vires actionis tuæ intergressu gravissimæ disputationis infringere in commune compendium pro-*

criminaris, inquam, in commune, nisi fallor, cam- A
pendium protuli, ut examine scrupuloso nostram
sententiam non eloquentiæ timore, sed rerum ipsa-
rum soliditate liberemus: nec avocanda, quod qua-
reris, diutius intentio, cum toto silentio liceat
responsionem Januarii nostri, jam gestientis, au-
dire.

CAPUT XVI.

ARGUMENTUM. — *Suam itaque orditur responsionem Octavius: seque veracium verborum flumine amarissimam conviciorum labem dilaturum confidit. Dehinc ad infirmanda singula Cæciliï argumenta digreditur.*

VARIORUM NOTÆ.

tuli; et, inquam, certe declarat, orationem, quæ incipit
a si potest, esse M. Minucii Felicis. Planior tamen
esset oratio, si inquam positum esset post reputare,

LINDNER.

Toto silentio. Rescribo tuto. Sic supra cap. XIII, 3,
tuta dubitatio. HEUM. Est vero tuta dubitatio, ob pe-
riculum errandi. Unde vero illi periculum, qui verbo
silitia rumpit? Totus hoc loco est omnis. Sic infra
cap. XIII, 6: *Plures totis hominibus deos haberemus;*
XVIII, 8: *Totos asinos in stabulis, cum vestra Epona*
consecratis. Vell. Patere. II, 109, 2: *Totumque, ex*
male dissimulato, agebat æmulum. LINDNER.

Jam gestientis. Eloqui, scilicet. RIGALT. — Corpo-
reo motu demonstrantis, se verba facturum: nam
gestire proprie est sensum corporis gestu indicare,
prout monet Donatus ad Terentii Eunuch. act. III,
scen. V, 7. Hinc oratorie Cicero pro Marcello cap.
3: *Parietes medius fidius, ut mihi videtur, hujus curiæ,*
tibi gratias agere gestiunt. DAVIS.

CAP. XVI. — *Ut potero pro viribus.* Duas priores voces
glossinatis suspectas habet Jos. Wowerus et duas po-
steriores Heumannus, L. Immerito quidem, ut opinor,
cum scriptoris Africi phrasen ejusdem significatus non
raro genuerunt conjungantque. Arnobius lib. II, pag.
42: *Passim, sine ullius persone discriminibus,* ubi
postremis verbis primum explicatur, ut observavit
Des. Heraldus. Sic et lib. VII, pag. 225: *Esseque in*
usibus vestris, alimoniarum in parte jussurunt. Sane
quæ Romano characteri signantur, pari jure pos-
sent ejici. DAVIS. Sic Florus II, 2, 5: *Statimque ac si-*
ne mora: conf. II, 3, 1. It. II, 8, 12: *Statim et e vest-*
igio. Cicero lib. VIII Ep. 4, 4: *Quod enim non medio-*
criter Cæsar.... valde contempsit. LINDNER.

Adnitendum tibi mecum est. Ambigua oratio, Minu-
cio sit adnitendum, an Cæcilio. Sed vultu gestuque
dicentis tolli potuit omnis ambiguitas; si conversus
ad Cæcilium hæc dixerit Octavius. Quod sane factum
videtur. RIGALT. — Ex parte contraria, nihil mihi
certius videtur, quam Minucium intelligi; præter-
quam enim, quod is ultimus verba fecit, ac proinde
sermo cum respiciat necesse est, cui nisi Christiano
convenit, conviciorum, quæ profuderat Cæcilius, ama-
rissimam labem, verborum veracium flumine diluere?
Omnes, nisi fallor, mecum sentient, et lapsum Ri-
galtium fatebuntur. DAVIS.

Verborum veracium in flumine scriptum in ms. Reg.
et editione Rom. Gelenius ediderat lumine. Suspi-
cantur alii flumine. HERALD. — *Flumine* Fulv. Ursinus,
idque recte. Nam 1^a labes non in lumine, sed flumine
sive aqua, sive quo alio fluido diluitur. Seneca Hippol.
890: *Labem hanc pudoris eluet noster cruor.* 2^a *Flu-*
men orationis et verborum notum est apud scriptores
optimos. Contra lumina orationis diversum quid si-
gnificant. 3^a Natura verbi diluamus hoc postulat.
Nam quod colores et odores diluuntur; hoc longe sit
alia notione. 4^a Non est dubium quin in mente ha-
buerit Ciceronis locum lib. II de Natur. Deor. cap.

Primum itaque statuit, nemini ægre ferendum quod
Christiani quantumvis indocti, de cælestibus rebus
disputent: non enim disputantis auctoritas, sed dis-
putationis ipsius veritas est spectanda.

Et Octavius: Dicam equidem, ut potero, pro viribus;
et adnitendum tibi mecum est, ut conviciorum amarissimam labem verborum veracium in flumine diluamus.
Nec dissimulabo principio ita Natalis mei errantem,
vagam, lubricam nutasse sententiam, ut sit nobis
ambigendum, utrum tua eruditio turbata sit, an
vacillaverit per errorem. Nam interim deos credere,
interim se deliberare variavit, ut, propositionis in-

B 7: *Orationis flumine reprehensionis vitia diluuntur.*
Conviciorum amarissima labes, hoc est, conviciorum
amarissimorum labes. LINDNER.

Ita Natalis mei.... sententiam. Obliqua oratione
affatur Cæcilium Natalem. RIGALT. — Dubitat Va-
lerius, an hic Cæcilius Natalis qui disputatione Octa-
vii ad Christi fidem conversus est, idem sit cum
Natali, de quo Cajus Romanus apud Eusebium Hist.
Eccl. lib. V, cap. 28. Nomen certe convenit, inquit,
et tempus atque professio.

Nutasse. Percommodo verbo usus est Cicero N. D.
I, 43: *Nutare videtur in natura deorum.* Marc. Capel-
la lib. I, pag. 9:

Anxia cum trepidis nutat sententia rebus.

Sic et nutantem fidei gressum dixit Juvencus Hist.
Evang. lib. III, p. 80; vide et p. 95. Franc. tamen
Juretus ad lib. II Ambrosii contra Symmachium pag.
330, ex edit. Romana reponit *mutasse h. e. muta-*
tam esse sententiam, nec negari quidem potest, ita
locutos esse veteres, ut ostendit etiam. Jac. Palm-
erius, Spicil. in Sallustium, pag. 300. Sed, cum recepta
lectio multo sit elegantior, alteram illam meudo ty-
pographico irrepsisse putaverim, præcipue, quod hanc
varietatem minime novent II, qui unicum ms. diligen-
ter tractarunt. DAVIS.

Utum tua eruditio. Ita ex ms. Regio ediderunt
Herald. et Rigalt. Estque Enallage personarum, qua
oratio ex obliqua mutatur in directam, ut Actor. I,
4, quod tum fieri in primis consuevit, ubi ista tertia
persona, adest, in Minucio. GAONON. Ita Cæsar de B.
G. II, 32. *Dimisso concilio curio, concionem advocat*
militum, commemorat, quo sit eorum studio usus, ad
Corfinium, Cæsar. Et post nonnulla: *Vos enim ves-*
trumque factum, inquit, omnia deinceps municipia sunt
secuta. Vid. Bergerus de Naturali Pulchr. Orat. pag.
208. Cellarius aliique legunt *ana,* sed et sic est con-
tra reciprocorum legem, cum debebat esse *ejus,* scilicet
Cæciliï. LINDNER.

Eruditio turbata sit. Vel lege, *fucata sit.* Cap. XVI, 9:
non fucatur pompa faciendæ et gratiæ. Eruditio enim
fucata versutia, subtilitate, dolo, opponitur *vacillanti*
per errorem. Hanc innocentem, non veteratoriam il-
lam, in Natale suo, agnoscit Octavius. Fraudis enim
est, *variare, ut propositionis incerto, incertior respon-*
sionis intentio fundetur. Sed vacillat per errorem, qui
in trivitiis hæret anxius, nec singulas audet eligere, nec
universas probare. Vel quod magis placet, supple
studio et consilio, ut justa sit oppositio inter eruditio-
nem turbatam studio, et, *vacillantem per errorem.*
LINDNER.

An vacillaverit per errorem. Ethnicum scilicet. Quam
pene transpositis literis scripsit, an *vacillaverit.* Ut
vacillare seu *vacillari* dicuntur fontes, cum sui copiam
non faciunt, cum frustrantur et subterfugiunt. In
veteri glossario *Vacillator* dicitur *αυκλόβητος.* RIGALT.
Variavit. Lib. XXVII, cap. 27: *Si, quæ de Marce-*

certo, [in]certio[r] responsionis nostræ intentio fundaretur. Sed in Natale meo versutiam nolo, non credo: procul est ab ejus simplicitate subtilis urbanitas. Quid igitur? Ut qui rectam viam nescit, ubi, ut sit, in plures una diffunditur, quia viam nescit, hæret anxius, nec singulas adest eligere, nec universas probare; sic cui non est veri stabile iudicium,

A prout inflata suspicio spargitur, ita ejus dubio opinio dissipatur. Nullum itaque miraculum est, si Cæcilius identidem in contrariis ac repugnantibus jactetur æstu et fluctuetur: quod ne fiat ulterius, convincam, et redarguam, quamvis diversa sint, quæ dicta sunt; una veritate confirmata probataque, nec dubitandum ei de cætero est, nec vagandum. Et

VARIORUM NOTÆ.

morte variant auctores, omnia exsequi vellem. Ibidem: Ita fama variat, ut tamen plerique tradant, etc. Idem lib. II, cap. 57: Timon atque iri invicem sententias variabant Ovidius. Metam. xv, 618, Dissidet et variat sententia. Apparet hinc, pro variavit injuste scribere declaravit Wopk. in Obs. misc. crit. tom. x, lib. 1, p. 29. HEUM.

Incertior responsionis nostræ intentio. In ms. legitur certio, pro certior, quom non solentur repetere eandem litteram, ut sæpius patet ex Pandedis Gronov.—Addo in esse omissum, quia antea in incerto propositionis jam adfuerat, et subscribo Rigaltio, qui restituit negativam, quæ exciderat, et est, ad Octavii mentem necessaria. Heumannus legit nec certius, quod tamen vix verosimile. LIND.—Restitui compositionem negativam quæ exciderat, et est ad Octavii mentem necessaria. At enim, Cæcilius subtili vacillatione per ethnicum errorem interdum deos credere, interdum addubitare an ulli sint: ut per hæc variationem et per incertum suæ propositionis, sive per incertam propositionem suam, incertum reddat Octavianæ responsionis fundamentum. Hoc versutiam mox dicit Octavius. RIGALTII.—Rigaltio non assentior; nec tamen ex omni parte sana videtur ms. lectio: nam, nisi fallor, prorsus repugnat: Ut propositionis incerto, certior responsionis intentio fundaretur. Si aliter se res haberet, propositionum variatio non versutia, sed stultitia suspicionem deberet inferre. Hæc incommoda vitabuntur, si modo legamus: Ne propositionis incerto, certior responsionis nostræ intentio fundaretur. Istæ voculæ crebro sunt a librariis confusæ. Lactantius Div. Inst. lib. II, cap. 1: Ut id, cui dominari debet, imitetur. In aliis cod. est: Ne id..... dominetur, etc. DAVIS.

In Natale meo. Scribo, Natali meo. MEURS.—Scribo Natale. Sic, a Juvénalis et Martialis ablativus est Juvénale, Martiale. Vid. Vossius. lib. II de Analogia, cap. 41, pag. 295. De quodam Romano Consule C. Bellicio Natale vid. Gorius in Annot. ad Inscriptiones Florentinas P. 1, pag. 259. Nostrum Cæcilius Natalem invenisse sibi videbatur Valesius in Eusebii Hist. Eccl. lib. V, cap. 28. Sed jure id reliquit in medio.

HEUM. Nolo, non credo. Posterius ut glossema, delet Heum, quia nolo idem esset, quod non credo, non statuo. Sed sunt tamen diversa. Versutiam nolo, quatenus omnia bona de aliquo spero; et, si vel maxime aliquis contrarium testetur, tamen non credo.

LINDNER. Simplicitate. De hac simplicitatis notione videndus est Jo. Clericus ad Pedonis Albinovani Eleg. II, 22. Ac ita sane ediderunt Sigism. Gelenius, Laur. Birrensis, alii (pro eo, quod est in ms. subtilitate, simplicitate); minimeque arrident ea quæ in hunc locum conatus est N. C. Rigaltius (scribens subtilitate simplici). Oscitans Librarius inanem vocem scripsit, delendam autem non existimavit, ne codicem litturis delonestaret; atque hæc multis mendis origo, quæ etiamnum hærent, ut ostendi ad Cæsaris lib. II. B. G., cap. 49. Nunc exemplum insigne ex Theoph. Antiochen. subjiciam. Is igitur lib. II ad Antolyc., pag. 104 B. sic loquitur: Καὶ ἔπειτα εἰ δὴ εἰς ἀρχὴν πλεον ὁ δὴ καὶ αὐτὸ δείκνυσται τελευτῶμενος ἐν ἡαῖν αὐτοῖς. Τίς γὰρ οὐχὶ ὁ νομῆμας γυμῶν εὐ καταρροῖ-ι μηρῶς. καὶ πατρὸς καὶ συγγενίας πάσης καὶ πάντων. Quæ verba eo quidem in loco sensum turbant et paulo post repetuntur, ac proinde omnino sunt delenda. Lege igitur, ἀμα δ' ἐπολεσεν ὁ Θεὸς τὴν γυναικα αὐτοῦ καὶ ἴνα πλεον ἢ ἡ εὐνοια πρὸς αὐτοῦς, etc. Ejusdem

vocis repetitio fecit, ut nonnulla omitterentur, quod cum animadverteret descriptor, ea sane inseruit, reliqua tamen non expunxit, ne libri pulchritudinem macularet. DAVIS.—Notandus etiam Jac. Gronovius, pro subtilitate rescribens sinceritate. HEUM.

Diffunditur. Ita recte rescriptum pro diffunditur. Ob oculos Felici nostro haud dubie fuit illud Virgilii Æn. V, 540: Partes ubi se via findit in ambas. Nec displicet Heraldo diffunditur. Cærum vero ducem sequuntur Rigaltius ac Davisius, itemque Jac. Gronovius, cum diffunditur defendunt auctoritate veteris illius librarii. In eodem ms. Codice post diffunditur adjecta sunt tria hæc verba: quia viam nescit. Rectis in me vero eiecerunt hoc glossema Critici, nec audiendus Wopkenius, reponere gestiens, quia veram nescit. HEUM.—Quia in apodosi dicit spargitur, etiam in protasi convenientius est diffunditur. Pomponius Mela III, 3: Mare vagum atque diffusum facie amium spargitur. Gronov.—Cicero de Invent 1, 52: Enumeratio est, per quam res disperse et diffuse dicitur, unum in locum coguntur. Plinius XII, 5: Vastis ramis diffunditur ficus in India LINDNER.—Etsi quia viam nescirem glossema redoleat, ac fluxisse videatur eo quod præresset, qui rectam viam nescit, in nostro tamen auctore ferri talis pleonasmus potest, quo causa cur hæreat indicatur. EDD.

Æstuet, fluctuetur. In ms. teste Herald. et Rigalt. est, jactetur æstu, et fluctuetur. Recte ita Meursius rescripsit: Jactetur, æstuet, fluctuetur. Æstuate dubitatione dixit Cicero lib. IV in Verrem, c. 30. HEUM.—Ad describendum Cæcilius incerto animi hærentem, itque aperientem in indignatione infausta, utitur gradu satis placenti ut primo dicat jactetur, quod satis notum, sed et diversitatem admittit magnam, et sic non satis exprimens id quod volebat: unde addit secundum æstuate quod ordinarium est in Oceano, sed gravius priore. Tertium igitur accedit fluctuari, quod et ipsum, quom sit satis notum, tum certe complectitur gravissimas procellarum agitationes, nequaquam perpetuas.

GRONOV. Quamvis diversa sint quæ dicta sunt, Turbata est libri veteris scriptura, Quamvis diversa quæ dicta sunt, una veritate confirmata probataque sint. RIGALT.—Ex hac turbata libri veteris scriptura, mihi videtur veram lectionem collegisse. Nimirum ita reponendum censo: Convincam et redarguam, quamvis diversa, quæ dicta sunt, una veritate confirmata probataque. Sic nec dubitandum ei de cætero est, nec vagandum. Hæc emendatione recepta, bene cohærent sententiæ: sed, si vulgatam lectionem retineamus, mera sit arena sine calce. DAVIS.—Deleo cum Davisio sint, quod nec in ms. est, nec in Ed. Romana. HEUM.—Sed est tamen in post probataque, quamquam non suo loco, ut optime vidit Rigaltius, unde a criticis jure insertum est post diversa. LINDNER.

Una veritate confirmata probataque. Supple tamen. Una tamen veritate, etc. Idque jubet antecedens particula quamvis. Ovidius, Trist. I, 4, 25:

Neu cave defendas, quamvis mordebere dictis. Hoc est: Tamen cave ne defendas. Horatius lib III, Od. 10, 45:

O quamvis neque te munera, nec preces
Nec tinctus viola pallor amantium
.....
Curvat; supplicibus tuis
Parcas,

quoniam meus frater erupit aere se fere, stomachari, indignari, dolere, illiteratos, pauperes, imperitos, de rebus caelestibus disputare; sciat omnes homines sine defectu aetatis, sexus, dignitatis, rationis et sensus capaces et habiles procreatos: nec fortuna nactos, sed natura insitos esse sapientiam: quin ipsos etiam philosophos, vel si qui alii artium repertoires²⁰ in memorias exierunt, priusquam solertia mentis parerent nominis claritatem, habitos esse plebeios, indoctos, seminudos; adeo divites facultatibus suis illigatos, magis aurum suspicere consuere, quam caelum: nostrates pauperes, et commentos esse prudentiam, et tradidisse caeteris disciplinam. Unde apparet ingenium non dari facultatibus, hec studio parari, sed cum ipsa mentis formatione generari. Nihil itaque indignandum, vel dolendum, si quicumque de divinis quaerat, sentiat, proferat; quum non disputantis auctoritas, sed disputationis ipsius veritas requiratur: atque etiam quo imperitorum sermo, hoc illustrior ratio est: quoniam non fucatur pompa faucundiae et gratiae, sed, ut est, recti regula sustinetur.

VARIORUM NOTÆ.

Hoc est tamen parcas. Lucretius, iv, 157:

Et quamvis subito ... quamque

Rem contra speculum ponas, apparet (lumen) imago.

Quod cum non animadverterent, vel Davisius, vel Heumannus, male coherere vulgatam lectionem sententiae questi sunt, ideoque rescripserunt, ille: *Sic nec dubitandum*, etc. hic, *Ne dubitandum sit*. LINDNER.

Sciat omnes. Sic recte ediderat Gelenius, atque ita scriptum in ms. Reg. At edit. Rom. scil. HERALD.

Sine defectu. Ita ms. Reg. et ed. Romana non *dilectu*. LINDNER.

Habiles procreatos. Nihil opus, ut legamus eum Meursio, *habiles procreatos esse*, quoniam infinitivus esse sic saepe subaudiendi solet. Ita Noster supra cap. v: *Omnia in rebus humanis dubia, incerta, suspensa, nequeque verisimilia, quam vera, scilicet esse*. viii, *Nullo deos (esse) asseverando*. ix, *Eorum caerimonias (esse) subulatur*. x, *Verã (esse) declarat*. xi, *Quamquam etsi justos (esse) darem*. xvii, *Non divina ratione perfectum (esse) volunt*. §. 15, *Formae nostrae pulchritudo Deum fatetur (esse) artificem*. xviii, *Qui Jovem principem volu(ess)it*. xix, *Democritus intelligentiam deum (esse) loquitur*. Ibid., *Rationem Deum (esse) disseruit*. Ibid., *Interpretando Junonem (es) e) ara*. Ibid.; *Deam (esse) novimus*, et sexcenta alia plura. LINDNER.

Sed natura insitos esse sapientiam. Puto legendum esse: *insitam habere*. Clero, de Fin. iv. 2: *Habere etiam insitam quandam, vel potius innatam cupiditatem*. Idem pro Font. 331: *Inimicitias insitas habere*. Vel qua Cl. Gruteri est sententia *insitam esse* Schefferus putabat ante verbum *sapientiam* excidisse verba aliquot, ex conjecturis non facile supplenda. Vopkenius indutos rescribi vult pro *insitos*. Heumanno haec videtur vera esse emendatio: *Nec a fortuna dari, sed natura insitam esse, sapientiam*. Alii *indeptos esse* volunt; alii *inditam esse*. In hac opinionum farragine eligis licet emendationem, quae bonum sensum fundat, nec tamen a ductu litterarum multum abeat, vel linguae regulis adversetur. LINDNER.

Susplicere. Sic est in ms. Romana edit. habet *susplicere*. Cf. cap. xiv. LINDNER.

Nostrates. Rescribo *contra*, inquit Heum., in quo tamen me non habet sibi a-sentientem. *Nostratum* enim vocabulum partes notat, quarum quisque studiosus est, et *sectas*. Hoc loco complectitur et Judaeos et Christianos veteres, qui commenti sunt sapientiam, quia inde Gentium et philosophi et poetae sua

CAPUT XVII.

ARGUMENTUM. — *Fatetur quidem hominem debere se ipsum nosse: sed plane negat hanc cognitionem ab eo posse comparari, quin anted rerum universitatem et Deum ipsum agnoscat. Ex ipsius autem mundi constitutione atque ornatu, quisque ratione praeditus, compertum habet eum a Deo conditum fuisse atque ab eo regi et administrari*

Nec recuso, quod Caecilius adserere inter praecipua connisus est, hominem nosse se et circumspicere debere, quid sit, unde sit, quare sit; utrum elementis concretus, an concinnatus atomis, an potius a Deo factus, formatus, animatus? Quod ipsum explorare et eruere, sine universitatis inquisitione non possumus, quum ita coherentia, connexa, concatenata sint, ut, nisi divinitatis rationem diligenter excusseris ne-clas humanitatis: nec possis pulchre gerere rem civilem, nisi cognoveris hanc communem omnium mundi civitatem: praecipue quum a feris belluis hoc differamus, quod illa prona, in terramque vergentia, nihil nata sint prospicere, nisi pabulum nos, quibus vultus erectus, quibus suspectus in coe-

hausurunt, quod probat Kortholt ad Justini Apol. i, pag. 92; et ad Athenag. Apol. sect. 21, p. 94, n. 1.

LINDNER.

Facultatibus. II. e. pro *facultatibus*. Plautus Pers. iv. 4. 13: *Datur haec sexaginta minis*. Id. Asin. 1, 3, 20: *Pro pecunia si data*. LINDNER.

Si quicumque. Rom. edit. *quicumque*. Male. HERALD.

Quaerat, sentiat, proferat. Rescribit Davisius *censeat*.

Male vero. Nam *sentire* et *proferre* hic inter se opponuntur. *Nec omnia, quae sentimus, dicere* libet aut licet *proferre*. *Rara temporum felicitas*, inquit Tacitus. Hist. i, cap. 1, *Ubi, quae sentimus, dicere licet*. HEUM.— Dicit me hic locus ad emendationem, si forte minus necessariam, non coactam tamen illam. Locum sic lego: *Si quicumque divinis quaerat, quae sentiat, proferat*. Patuit quae excidisse ob antecedens *quaerat*, quod a *quae* incipit. Nec aliter Ablancourtius: *S'enquerrir des choses divines, et en vouloir dire ce qui leur en semble*. Hoc enim in primis in Christianis taxaverat Caecilius, quod certum aliquid de summa rerum et maiestate decernerent, cap. v. adeoque, quae sentirent, proferrent, eum philosophi, qui se toti ei studio dedissent, non nisi dubitanter pronuntiarent, et, deliberare se velle dicerent. Nisi forte malis per syllepsin ita supplere: *Si quicumque de divinis quaerat (divina) sentiat (divina) proferat*. LINDNER.

Hoc illustrior est. Nupiam id iure dici potest.

Attamen sic nuper Ouzeliana, secuta Rigaltianam, At Romana Sabarj, Woweriana, Elemenhorstiana, utraque Heraldj, *Hoc illustrior ratio est*. GRONOV.

CAP. XVII. — *Connisus est*. Sic Heraldus ex ms. Reg. CELLAR. *connisus est*. LINDNER.

Quod illa prona. Imitatur notissimos versus Ovidij *Metam* 1, 84:

Pronaque cum spectent animalia caetera terram,
Osi homini sublimis dedit: caelumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.

Nata sint. Legendum esse *nata sunt*, ego quidem non dubito HEUM. — Pro recepta sit, quod explicari potest, *nihil nata esse videri possint*. Non enim sequitur, quia animalia in terram vergunt, ergo nihil nata sunt prospicere, nisi pabulum, sed hoc tantummodo exinde, non sine veritatis specie, colligitur. LINDNER. Caeterum notandus est Minucius, qui sic scribit, ac si non dixisset tantum *feris belluis*, sed apposuisset etiam *pecoribus vel animalibus* ut cap. xix, *Pecudumque genus, et quidquid aliud animalium*, hinc univ-

lum datus est, sermo et ratio, per quæ Deum agnoscimus, sentimus, imitatur, ignorare nec fas nec licet ingerentem sese oculis et sensibus²¹ nostris cœlestem claritatem. Sacrilegii enim vel maximi instar est, huius querere, quod in sublimi debeas, invenire. (xi) Quo magis mihi videntur, qui hunc mundi totius ornatum non divina ratione perfectum volunt, sed frustis quibusdam temerè coherentibus conglobatum, mentem, sensum, oculos denique ipsos non habere. Quid enim potest esse tam apertum, tam confessum, tamque perspicuum, quam oculos in cœlum sustuleris, et quæ sunt infra circaque lustraveris, quam esse aliquid numen præstantissimæ mentis, quo omnis natura inspiraretur, moveatur, alatur, gubernetur? Cœlum ipsum vide. Quam late tenditur! quam rapide volvitur! vel, quod in noctem astris distinguitur, vel, quod in diem sole lustratur: jam scies, quam sit in eo summi moderatoris mira et divina libratio. Vide et annum ut solis ambitus faciat: et mensem vide ut luna auctu, senio, labore circumagat. Quid tenebrarum et luminis dicam recursantes vices, ut sit nobis operis et quietis alterna reparatio? Relinquenda vero astrologis prolixior de sideribus oratio vel quod regant cursum navi-

A gandi, vel quod arandi metendique tempus inducant; quæ singula, non modo, ut crearentur, flerent, disponerentur, summi opificis et perfectæ rationis egerunt, verum etiam sentiri, perspicui, intelligi, sine summa solertia et ratione non possunt. Quid quum ordo temporum ac frugum stabili varietate distinguitur, nonne auctorem suum parentemque testatur veræque cum suis floribus, et æstas cum suis messibus, et autumnus maturitas grata,²² et hiberna olivitas necessaria? Qui ordo facile turbaretur, nisi maxima ratione consisteret. Jam providentiæ quantæ, ne hiems sola glacie ureret, aut sola æstas ardore torreret, autumnus et veris inserere medium temperamentum, ut per vestigia sua anni revertentis occulti et innoxii transitus laberentur. B Mari intende: lege littoris stringitur. Quidquid arborum est vide, quam e terræ visceribus animatur. Aspice Oceanum: refluit reciprocis æstibus. Vide fontes: manant venis perennibus; fluvios intueri: eunt semper exercitis lapsibus. Quid loquar apte disposita recta montium collium flexa, porrecta camporum? quidve animantium loquar adversus sese intelam multiformem? alias armatas cornibus, alias dentibus septas, et fundatas unguis, et spicatas aculeis: aut

VARIORUM NOTÆ.

sum hoc. in neutro plurali edens; aut solummodo quod sic in lingua promptus et ab juvena assuefactus exstaret locus, vel Sallustii vel Ovidii, ut consuetudo ista auferret alios sensus. Nam assidua fuisse in posteriorum linguis illa ipsa verba, probat consensus quoque istorum duorum, quos profert Bartholus, lib. xix *Advers.*, cap. 7. Cui generis mutationi simile præbet Livius xxvi, 27. fin. et Paræus in *Lexici Critici mantissa*, pag. 61 et 62, collegit alia exempla. Gronov.

Sermo et ratio. Forte, *datus, et sermo et ratio*, etc. Asyndetis tamen delectatur quoque Minucius W. PK. — Orationis nervos incidit Heu n. dum verba: *Sermo et ratio, per quæ Deum agnoscimus, sentimus, imitatur*, tamquam e margine in textum irrepissent, delect. Tria enim sunt, quibus a feris belluis distinguimur, *status erectus*, quo *Deum agnoscimus*, oculos in cœlum tollentes; *sermo*, quo Deum *sentimus*, omnis enim de divinitate notio et sensus, ope sermonis, ab infantia nobis instillatur; *ratio*, in quo similitudo nostra cum Deo consistit, quemque eo ipso *imitatur*, siquidem est Ens ratione non modo utens, sed rationis ipsius auctor. LINDNER.

Per quæ. Bene, consueta Syllepsis. Cicero, lib. vii Ep. 20, 4, *Domum, agros, eaque ameno loco* LINDNER.

Quæ sunt infra circaque. Alii legunt *supra circaque*, sed contra fidem ms. LINDNER.

Quo. Haud dubie rescribo a quo. HEUM — Nisi prepositio pari jure omittas, quo apud Horat. *editæ (a) regibus*, et omnes alios. LINDNER.

Vel quod. Ita ms. Romana editio *vel quæ*, subaudi *sidera*. HEUM.

Inducant. Nonnullis placet *tempus indicant*; sed nulla necessitate ducti, lectionem a ms. retentam deseruerunt. Vide Virgilium *Georg.* 1, 24. DAVIS. — Ovidius *Fastor.* lib. v, 163:

Aut simul inducant obscura crepuscula noctem.

LINDNER.

Ac frugum. Ita est in ms. Codice, non item in editione Romana. Hec enim habet *hæc frugum*, idque perperam, quod et Heraldus agnoscit. Ac omnino, ut est in ms. ita scriptis *Minucium*, frequentia docent verba, quibus et *temporum* et *frugum* varietas exponitur. HEUM.

Hiberna olivitas. Scopum non tetigit hic Rigaltius. At recte vidit J. Fr. Gronovius *Observ. eccl.*, cap 7, *olivitatem hibernam* pro ipsa hieme a Minucio accipi, quemadmodum *messis* apud Poetas pro æstate ponitur. Olive enim decembri mense maturescunt, ut testatur Columella lib. xii, 50. DAVIS.

Inserere. L. go *interserere* HEUM. — Plinius, lib. iii, Ep. 19: *Prædia agris meis vicina, atque etiam inserta, venalia sunt.* Quædam exemplaria legunt *inter certa*, sed frustra. LINDNER.

Occulti et innoxii transitus. Ita loquitur, quoniam existimabant Philosophi, omnia corpora ex Empedocleis elementis constare, similitaque fruentis necessum esse ut *corruptæ* debitis copis adsint, apteque inter se commisceantur, quod in subita nimique cœli mutatione fieri nequit. Vide Apuleium *Phil. Platon.* lib. 1, p. 8, et Max. Tyrium *Dissert.* xiiii, 254. DAVIS. — Si verba hæc essent Cæcili, locum habere observatio posset. Jam vero cum Octavius Christianus loquatur, vix est verisimile, cogitasse eum de elementis Empedocleis, cum ratio hujus rei peti commodius ex *impedita transpiratione* possit. LINDNER.

Quam. Deleri *quam* oportere, decebit quemvis inspectio eorum, quæ antecedunt, quæque subsequuntur. HEUM.

Apte disposita. Hoc est, *quam apte deposita sint.*

LINDNER.

Recta montium. I. e. *errecta.* Lactant, lib. ii, cap. 4, 14, *Nobis autem status rectus—adeo datus est.* Ibid. § 16, *Nisi forte id ipsum, quod recte sumus, sine causa homini attributum putant.* Adeoque non erat, cur Meursius rescriberet *arrectu*; Perizonius *errecta*; Wopkenius *ardua*. LINDNER.

Et fundatus unguis, et spicatas. Minime dubio quia locus hic librariorum negligentia in mendu cubet. Minucius enim non vult easdem animantes et *fundatas unguis, et spicatas aculeis* fuisse: sed has unguis, illas vero aculeis in sui tutelam gaudere. Quare procul dubio legendum, *aut fundatus unguis, aut spicatas aculeis*: quod sequentia verb. prorsus confirmant. DAVIS. — *Spicatas.* Glossæ: *Spico, arno, abrado.* Vide Servium ad illa Virgillii *Georgicon.*: — *Ferroque faces inspiciat acuto.* WOWER. — Dalecampius rescribit: *munitas unguis, Recto*

pedum celeritate liberas, aut elatione pinnarum? Ipsa præcipue formæ nostræ pulchritudo Deum fatetur artificem, status rigidus, vultus erectus, oculi in summo, velut in specula, constituti, et omnes cæteri sensus velut in arce compositi.

CAPUT XVIII.

! Longum est ire per singula: nihil in homine membrorum est, quod non et necessitatis causa sit, et decoris: et quod magis mirum est, eadem figura omnibus, sed quædam unicuique lineamenta deflexa. Sic et similes universi videmur, et inter se singulis dissimiles invenimur. Quid nascendi ratio? Quid cupido generandi? Nonne a Deo data est? et ut ubera partu maturescente lactescant, et ut tener sætus ubertate lactei roris adolescat? Nec universitati so-

læ deficitur, sed circumfluentis maris tepore recreatur: Ægypti siccitatem temperat Nilus annis: colit Euphrates Mesopotamiam: pro imbribus pensat Indus, et serere Orientem dicitur et rigare. Quod si ingressus aliquam domum, omnia exculta, disposita, ornata vidisses, utique præesse ei crederes dominum, et illis bonis rebus multo esse meliorem: ita in hac mundi domo, cum cælum terramque perspicias, providentiam, ordinem, legem, crede esse universitatis dominum parentemque ipsis sideribus et totius mundi partibus pulchriorem. Ni forte, quoniam de providentia nulla dubitatio est, inquirendum putas, utrum unius imperio, an arbitrio plurimorum cæleste regnum gubernetur: quod ipsum non est multi laboris aperire cogitanti imperia terrena, quibus exempla utique de cælo: quando unquam regni societas aut cum fide cœpit, aut sine

VARIORUM NOTÆ.

vero fundatas scribitur. Nam et Lucretius v. 929, dixit: *Genus humanum scilicet ossibus insidit v. 929, esse. Pro fundatus unguis. Lact. de Opific. Dei, cap. 2, dicit suffulus unguis. HEUM.*

Compositi. Heum. legit dispositi. Sed non agitur de diversitate locorum et oriline, quo disponuntur, sed de uno loco, quo componuntur. Disponuntur milites ubi plures sunt aditus, ab utroque latere dextra levæque; sed componuntur in arce. Possent esse sensus dispositi per totum corpus; sed maluit Deus in eos in capite componere. LINDN.

CAP. XVIII. — Et inter se invenimur. Inter se, pro inter nos, more Græcorum, qui sic passim ἐν ταῖς αἰσῶσι dicunt. Sic supra, cap. 14, cælo et astris.... interitum denuntiare; sibimortuis, extinctis, qui sicut nascimur et interimus, æternitatem repromittere. Rarius hoc apud Latinos. WOPK. — Evocationem Latini dicunt, cum persona verbi a nomine vel pronomine discrepat. Virgilius vi, 347 Quisque suos patimur manes.

Nonne a Deo data est. Hisce et ut ubera, etc. præcedentia non satis recte adaptari posse putabat Davistius, nisi legatur in neutro plurali a Deo data sunt. Sed recte per ellipseos genus usitatissimum hæc ita accipias, ut si plenius audiremus.... data est? et illud datum itidem ut ubera, etc. Sic, ut jam in Lection. Tull. monuimus. Tacitus Annal. 1, 15: Sed decreta pecunia ex ærario, utque per circum triumphali veste uteretur. Ubi consulendus J. F. Gronovius. Cicero, Famil. 1, ep. 3: Commendo tibi ejus omnia negotia.... imprimisque, ut.... eum ita tructes, etc. sc. rogo. Salustius, Jug. cap. 29: Ac pauca.... locutus de invidia facti, atque in deditioem uti acciperetur.... in deditioem accipitur. Ubi hortatus, aut tale quid subaudiendum. Aurcl. Victor de Vir. Illustr., cap. 1, quibus regnum annis vicibus habendum reliquit, et ut alternis imperarent, scil. voluit. Novatianus de Cibis Jud. cap. 2: Alitum quoque discrimen induxit, quidque aut reprobum judicaretur aut mundum, scil. distinxit, significavit. WOPK.

Consulti. Quia etiam in loco Ciceronis de Divin. lib. 1, pag. 575, unde nosier est expressus, exstat præsens, non est, cur cum Cl. Heumano legas, consuluit. LINDNER.

Deficitur. Defici hic non notat languescere, ut intellexit Appellius, qui in versione Germanica ita vertit: *Britannien, so durch die Sonnen Hitze ganz entkräft und abgemattet wird*, quod contrarium plane est ab eo, quod Minucius voluit intelligi; sed notat destitui, carere. Melius utique si Ablancourtium, antesignanum, esset secutus, qui vertit: *Il échauffe par les vapeurs tièdes de la mer l'Angleterre, qui ne le pouvait être par le soleil.* LINDN.

Ægypti siccitatem, etc. Hæc verba ms. ita exhibet:

....Temperat Nilus annis: colit Euphrates Mesopotamiam. pro imbribus pensat: Indus flumen et serere, etc. Cicero ii, de Nat. Deor.: Ægyptum Nilus irrigat. Mesopotamiam fertilem efficit Euphrates. Indus vero non aqua sola agros lætificat, et immitit sed etiam consertit, magnam enim vim seminum dicitur secum deportare. Hæc expressit Minucius; ideo facile mihi persuaderi patior, verba Minucii glossematis inquinata. Nam illa, pro imbribus pensat, interpretantur verbum colit. Ego vero malui cum Heum. interpretationem esse verborum siccitatem temperat. L. Deinde non Indus flumen, sed Indum flumen, ut Horat. flumen Rhenum, Metaurum, Cæsar flumen Rhodanum. WOPK. — At mutata distinctione, ni fallor, recte legetur: Ægypti siccitatem temperat Nilus annis, colit Euphrates Mesopotamiam: pro imbribus pensat Indus flumen et serere Orientem dicitur et rigare. DAVIS. — Ægyptum temperat Nilus annis: Euphrates Mesopotamiam pro imbribus pensat Indus: flumen et serere Orientem dicitur et rigare. Verbo colere adjecit mentionem imbrum, ut patet ratio colendi, quam Euphrates adhibet, quum alioquin colere æquivocum sit τὴ ἀραρε. Quod si liceret transponere voculam, libenter vellem pensat et Indus: flumen serere or. d. et rig. Pro imbribus, mavult Plinius explicare vicem imbrum. GRONOV.

Quod si ingressus. De hoc argumento videatur Cicero de Nat. Deor., lib. ii, 5, 6, 37.

Cælum terramque. Glossema, adscriptum a quopiam margini, qui explicare voluerat hanc mundi domum. Quod si observasset non utique scripsisse putaret Minucius: Perspicies providentiam ordinem, legem vides. LIND.

Ni forte. Crediderit facile quispiam, nisi forte scriptum a Minucio, cum aliter illud non sit usitatum. HEUM.

Quibus exempla utique de cælo. Subaudi sunt. Heumannus delet quibus, et ita intelligit, Imperia terrena esse exempla de cælo, hoc est, formata ad similitudinem cælestis imperii. Sed obstat usus Latina lingua. Exemplum enim non dicitur id, quod ad similitudinem alius cujusdam rei formatum est, sed exemplum est rei, de quacumque nobis sermo sit, formula, quæ semper et ubique sibi constet, et cujus apographa dari plura possint. Hinc exempla in plurali dicere maluit, quia plura imperia terrena ad exemplum imperii cælestis formata sunt. Singularem exemplar rescribentem probe refellit. LIND.

Aut sine cruore desit. Aptiore longe oppositione legas desit, quam discessit (quod habet Rom. Ed. et Heraldus): atque ita emendandum esse, silem facit, quod etiam de Idol. Van. cap. 5, in his Minucii verbis exprimentis verbo desit usus est. WOPK.

cruore discessit? Omitto Persas, de equorum hinc et Thebanorum permortuam fabulam, transeo; ob pastorum et casæ regnum de geminis memoria notissima est; generi et soceri bella toto orbe diffusa sunt: et tam magni imperii duos fortuna non cepit. Vide cætera: rex unus apibus, dux unus gregibus, in armentis rector unus: tu in cælo summam potestatem dividi credas,

VARIORUM NOTÆ.

Omitto Persas. Jubet respicere lib. 1, cap. 10, ubi tantummodo dicitur: *Persas inter se pactos esse, ut, die statuta, omnes equos ante regiam primo mane producerent, et, cujus equus inter solis ortum primus hinnitum edidisset, is rex esset.* Quasi vero hic locus faciat ad Minucium intelligendum, ac non potius monstrari debebat lib. x, cap. 1, ubi refert, ex Trogo, Justinus, *Quod Artaxerxes viuis, Darium filium, per indulgentiam, regem fecit, nihil sibi ablatum existimans, quod in filium contulisset, sinceriusque gaudium ex procreatione capturus, si insignia majestatis, viuis, in filio conspexisset. Sed Darius interficiendi patris consilium cepit.* En! societatem regni, quæ non sine cruore desitit, quam tamen nihil atinet referre, quia non ratio, sed equorum hinnitus in electione judicavit. LINDNER.

Et Thebanorum par, mortuam fabulam transeo. Ita distingimus hunc locum, ms. Regio anctore, et sententia flagitante. Haud dubie scripserat Minucius, *Thebanorum par*, neque aliter legebat Cyprianus, cum dixit *Thebanorum fratrum germanitatem.* Statius, *par infandum et geminis sceptrum exitiale tyrannis, et consanguineum scelus, et unius ingens bellum uteri.* Sed cur mortuam fabulam dicit Minucius, paulo ante sua tempora tota Stati Thebaide decantata? Fortean scripserat *mutuam fabulam.* Etenim pacti erant fratres (Eteocles et Polynices) ut mutuus annis regnarent, et mutua perniciis utrisque; unde et *mutua fabula.* Sed expectanda auctoritas alterius exemplaris. RIGALT. — Eo quidem sic debui edere cum Rigaltio, utpote quod proxime accedit ad lectionem codicis antiqui; quod miror eundem virum doctissimum, non satis intelligentem, mox deserere. Noster ad exemplum citat modo, sed nequaquam ut ejus fidem præstet. Hinc et *fabulam* vocat, et *mortuam*, hoc est jam exoletam, sine efficacia et vi, ut demonstrando valide vero nequeat opitulari. Prorsus ut Plato in *Phæd.* ἰδρυτοῦν καὶ λῆρον. Nec aliter in *Culice* Virgilius:

Hic et fama vetus nunquam moritura per ævum
Curtius, e mediis quem quondam sedibus urbis
Devotam bellis consumpsit gurgis inundans.

Ubi Scaliger, pag. 35. Gronov. — Lego et dispungo totum locum: *Thebanorum par mortuam, fabulam transeo ob pastorum et casæ regnum, memoria notissima est.* MEURS. — *Thebanorum præmortuam fabulam,* ELMEN. — *Thebanorum germanorum fabulam,* anonymus criticus in *Obs. misc. crit. novis*, t. 1, pag. 438, *par fratrum fabulosam.* Scilicet, non credit Minucius veram esse illam narrationem. Quare ei statim opponit historiam de Romulo et Remo. Eodem modo Horatius lib. 1, *Oda* 22, Hydaspem appellavit *fabulosam.* HEUM. — Paucis hæc commentatio absolvenda est, immo uno tantum verbo quod in cod. reg. disertissime legitur: *permortuam*, id est omnino inane et evanidam fabulam. EDD.

Historia. In editione Romana est memoria, item in ms. reg. quod exhibet Heraldus. — *Ob pastorum et casæ regnum, de geminis historia notissima est.* Hieronymus, tract. ix, part. iii, Epist. 39, *ad Rusticum monachum de Contemptu sæculi: Roma ut condita est, duos fratres simul reges habere non potuit.* Vide et Lucanum lib. 1, 92 seqq. ELMENHORSTIUS.

Generi et soceri bella. Pompeii et Cæsaris, unde

et scindi veri illius ac divini imperii totam potestatem? cum palam sit parentem omnium Deum nec principium habere, nec terminum; qui nativitate omnibus præstet, sibi perpetuitatem, qui ante mundum fuerit sibi ipse pro mundo; qui universa, quæcumque sunt, verbo jubet, ratione dispensat, virtute consummat. Hic nec videri potest, visu clarior est; nec comprehendi, tactu purior est; nec

vulgatum illud: *Socer generque perdidistis omnia.*

RIGALT.

Duos fortuna non cepit. Mirari subito unde factum, ut Jo. Meursius reposnerit *sora una non cepit*; aperte enim Minucius Lucanum respexit lib. 1, 109 sqq:

Populique potentis

Non cepit fortuna duos.

DAVIS. — Verisimilius tamen ut respexerit ad hunc locum Flori iv, 2, 14: *Sic de principatu laborabant tanquam duos tanti imperii fortuna non ceperit.* Ubi Florus, ut alibi, imitator Lucanum, cum Florum exprimat Minucius, quod et infra, cap. 37, videbimus. WOPK. — Heumannus Minucium scripsisse putat *fortuna duos.* Sed sunt ejusmodi transpositiones frequentes apud Nostrum: cap. 31: *Propter hanc fabulam Galli eam; c. 7, Jam eos deprehendens initiasse; c. 9, Turpissimæ pecudis caput asini pro asini caput; c. 12, Misericordia digni, sed nostrorum deorum, pro deorum sed nostrorum.* LINDNER.

In gregibus. Heum. delet in, quia præcedit *rex unus apibus.* Nihil opus: eodem modo Cyprianus de *Idol. Vanit.* c. v: *Rex unus est apibus, et dux unus in gregibus.* Varro de *R. R.* 1, 2: *Quod ludis circensibus novissimæ curriculi finem facit quadrigæ; quod in cereali pompa solet esse primum.* LINDNER.

Tu in cælo summam potestatem, totam potestatem? Non ita scripsit Minucius; hoc enim modo potestatem repetere balbutientis est infantia. Mihi proinde videtur potestatem priore rerum loco positam, a mala manu fluxisse. Quapropter, ista voce deleta, lego: *Tu in cælo summam dividi credas, et scindi veri illius ac divini imperii totam potestatem?* Summa nominatur id quod in eo genere rerum de quibus sermo habetur, primum sit atque præcipuum. Velleius Paterculus lib. ii, cap. 76: *Natus obscurissimis initiis parum habebat. Summam accepisse.* Ovidius *Fast.* lib. v, 71:

Romulus hoc vidit, selectaque pectora Patres
Dixit: ad hos urbis Summa relata novæ.

Gronovius rescribit *majestatem* vel *auctoritatem*; Heumannus, *unitatem.* Neutrum necessarium. Cf. cap. viii, ix, et quæ disputat de grata vocum iteratione Bergerus de *Natur. Pulchr. Orat.* pag. 239. LINDNER.

Verbo jubet consummat. Nisi leges grammaticas perperit Minucius, legendum: *Qui universa quæcumque sunt, verbo jubet, ratione dispenset, virtute consummet;* ut antea, qui nativitate omnibus præstet, ... *qui ante mundum fuerit.* DAVIS.

Potest; ... tactu purior est. Primam vocem a Jac. Ozuelo et Chr. Cellario prætermittam, ex antiquitus editis revocavi; reliquas a ms. exsultantes ex Cypriano restituere Joan. Meursius et Fulv. Ursinus: ac recte quidem; Carthaginiensis enim episcopus de *Idol. Van.* cap. 5, § 6. Nostrum describit, ut noster sua ex Tertulliani *Apolog.* cap. 17, adumbravit. DAVIS. — *Tactu purior est.* Loco horum verborum in ms. Reg. est *potest.* Hæc tamen verba ejus loco jure inseri probat, 1° quia causa deesset cur *comprehendi Deus non possit*; 2° Cyprianus, epitomator Minucii, hæc verba habet cap. 5; 3° testatur Theodorus Canterus ex antiquo manu exarato

æstimari, sensibus major est, infinitus, immensus, et soli sibi, tantus quantus est, notus; nobis vero ad intellectum pectus angustum est; et ideo sic eum digne æstimamus dum inæstimabilem dicimus. Eloquar quemadmodum sentio; magnitudinem Dei qui se potat nosse, pinnit; qui non vult minuire, non novit. Nec nomen Deo quæras, Deus nomen est. Illic vocabulis opus est cum per singulos propriis appellationum insignibus multitudo dirimenda est: Deo, qui solus est, Dei vocabulum totum est. Quem si patrem dixeris, terrenum opineris; si regem, carnalem suspiceris; si dominum, intelliges utique mortalem. Aufer additamenta nominum, et perspicies ejus claritatem. Quid? quod omnium de isto habeo consensum: audio vulgus, quum ad cælum manus tendunt, nihil aliud quam DEUM dicunt; et, **DEUS MAGNUS EST; et, DEUS VERUS EST, et, si DEUS DEDERIT.** Vulgi iste naturalis sermo est, an Christiani

contitenti oratio? et qui Jovem principem volunt, falluntur in nomine, sed de una potestate consentiunt. Audio poetas quoque « unum patrem divum atque hominum » prædicantes, et « talem esse mortalium mentem qualem parens omnium diem duxerit. »
CAPUT XIX.

ARGUMENTUM. — Præterea poetæ illum divum hominumque Parentem, omnium rerum creatorem, mentem et spiritum appellarunt. Quin et ipsimet præstantiores philosophi eadem fere ac Christiani de Deo uno sensere.

Quid Mantuanus Maro? nonne apertius, proximius, verius? (Principio, ait, cælum et terras,) et cætera mundi membra (spiritus intus alit, et infusa mens agitat. Ipse hominum pecudumque genus) et quidquid aliud animalium. Idem alio loco, mentem istam et spiritum, Deum nominat; hæc enim vera [impr. verba] sunt:

VARIORUM NOTÆ.

codice se illas voces proferre in libro 1, Variar. lection. cap. 7, quæ editæ fuerunt MDLXXIV; 4^o potest hoc loco est insuavius, inde fortasse orium quod librarius, omni-*so tacit*, scripserat purior est. Quod cum, relegens locum non intelligeret, inde mutavit in potest, quod ante adfuerat post verbum *videri*.

LINDNER.

Qui non vult minuire. Permirum, inquit Heum., hoc non tam diu tenuisse hunc locum. Tunc scilicet verba hunc habent sensum: Deum ignorari ab eo qui velit Deum minuire; cujus siquidem majestatem si compertam haberet, nunquam de Deo minuendo cogitaret. Jam vero ex lectione recepta sensus est: Qui non vult minuire magnitudinem Dei, nimisque humiliter abjecteque de ea sentire, non novit, id est, is proflitetur se non nosse hanc magnitudinem. Uter sensus sit preferendus, facile patet. LINDNER. — Immo obvius est et præclarus vulgaris lectionis sensus, nempe Deum minui ab eo qui se eum comprehendere et nosse presumat; quod non audet, qui non vult ad exiguam mentis sue comprehensionem Deum deprimere. Nosse Deum est minuire; non novit, qui non minuit. EOD.

Deo quæras. Meursio alii-que non assentior, qui ex Cyprano de Idol. Van. cap. 5, reponunt nomen Dei; nam ms. Veron. etiam Cyprano dativam casum vindicat, et *εὐχαριστῶν* defendit Justinus martyr, *Apol.* 1, cap. 80: *ὄνομα γὰρ τῶ ἀρχόντι Θεοῦ εὐχαριστῶν εἶναι, ac in eandem mentem passim Christiani veti. Idem Apol. II. cap 6, pag. 12: ὄνομα δὲ τῶ πάντων πατρὶ Θεοῦ, ἀγαπητῶ ὄντι. οὐκ ἔστιν. ἢ γὰρ ἂν καὶ ὄνοματι προσγορήσινται, πρῶτον ἔχει τὸν ὄνοματι.* Ubi omnino legendum *ὃ γὰρ ἂν ὄνοματι*, ut attendenti fiet manifestum. Vide etiam *Cohort. ad Græcos*, cap. 20; *Lactant.* 1, 6, de *Ira Dei*, cap. 2: unde patet Platonicos Christianis prævisse. Max. Tyrius. *Dissert.* 1, pag. 12: *Τούτου (Θεοῦ) ὄνομα μὲν οὐ λέγει (ἠλλάτων) οὐ γὰρ οἶδεν, idemque paulo post nomen dicit ἀρχόντων* *ωνῶ, et Dissert. XXXVII. ἀνάνομον νομοθέτην.* DAVIS. — Genitivus Dei, regitur a substant. nomen; sed dativum Deo, a verbo *quæras*, sensu eodem. LINDNER.

Quem si patrem Epitheta terrenum et carnalem aptius haud dubie sic transposueris: quem si patrem dixeris, carnalem opineris; si regem, terrenum suspiceris. WOPKE.

Vulgus dicunt. Constructionem verborum sensuum cum indicativi loco infinitivi exemplis sat multis probat Cortius ad Cicer. lib. III, ep. 1, 3. Unde per se corruptum emendationes Heumannii, qui rescribendum jubet: *Audis, vulgo dici; Wopkenii, Rude vulgus nihil aliud; vel: Audis tendentes, nihil dicunt; vel: Adeo vulgus, cum tendunt, nihil.... dicunt.* LINDNER.

Sed de. Quis latine supra vulgus doctus non videbit, sed ejici oportere? Tali quippe in tractu verborum subaudiunt quidem sed latini scriptores, at non exprimitur. HEUM.

CAP. XIX. — *Poetas prædicantes.* Heumannus rescribit *poetam prædicantem.* Sed nequaquam, quod vult vir doctissimus, de solo Homero sermo est, qui κατ' ἔξοχην poeta appellari solet, sed etiam de Ennio, cujus verba sunt: *unum patrem divum atque hominum.* Cicero de Nat. Deor. lib. II, cap. 2. Et ut idem Ennius,

Patrem, divumque hominumque.

Ibidem, cap. 25: Ipse Jupiter a poetis pater divumque hominumque dicitur. LINDNER.

Qualem diem duxerit. Ms. Reg. *diem direxit;* atque hinc existimamus veram lectionem elici posse. Scriptum igitur putamus, *qualem parens omnium in diem induxerit.* Homerus *Odys.* XVIII, 156:

Ὅλον ἐπὶ ἡμᾶρ εἴρησι πατέρ' ἀνδράωνε θείωνε.

HERALD. — In exemplari legitur, *Qualem parens omnium diem duxerit.* nisi quod scriptura paulum exerante apparet *duxerit.* Itaque legendum, ut edilimus, *qualem parens omnium diem duxerit, οἷον ἐπέλεγχοι ἡμᾶρ.* Talis est meus qualis dies, quo die mens edita est. Hoc sibi vult Homerus et versio Ciceronis, quæ refertur ab Augustino, lib. V, de C. D. cap. 8. R. GALT. *In diem eduxerit* mavult HEUMAN. — Mallem *induxerit* cum DAVISIO. GALLAND

Proximius. Frustra est J. Wowerus, qui reponit *proximius veris;* proximius enim hic dicitur quod præsentioris est fidei, quemadmodum vidit J. F. Gronovius *Observ.* lib. I, cap. 21, pag. 494. DAVIS. — Est etiam Heumannus qui reponit *distinctius.* Non enim quaeritor quam distincte omnia creata sint, sed quis omnino creaverit, an *pater deorum*, an vero, quod proximius accedit ad veritatem christianam, *spiritus.* LINDNER.

Verius. Non assentior Heumanno rescribenti *uberius.* Sic infra cap. 36, *disputaturi alias et verius et plenius.* Lactant. IV, 30, *postea plenius et verius pugnabimus;* ubi *et verius* defendunt Guelferb. Goth. Witteb. duo Lips. Angl. Reim. et edd. ante Gallarum omnes. Longe pauciores agnoscunt *et uberius.* Idem. de Opif. XX, 1: *Tunc ego te et planius et verius cohortabor.* Hyginus poet. Astron. præf.: *Quæ fuerant ab Arato obscurius dicta, persecuti planius ostendimus effecti ut neque brevius neque verius diceret quispiam.* Conferatur omnino Bunemannus ad *Lactant.*, VI, 30, LINDNER.

Principio. *Æneid.* VI, 724 sqq.
Hæc enim verba sunt. Sc. ipsissima Virgilia. In

Deum namque ire per omnes
Terrasque tractusque maris cœlumque profundum.
Unde homines, et pecudes, nude imber et ignis.

Quid aliud et a nobis Deus, quam mens et ratio et spiritus prædicatur? Recenseamus, si placet, disciplinas philosophorum, deprehendes eos, etsi sermonibus variis, ipsis tamen rebus in hanc unam coire et conspirare sententiam. (xii) Omitto illos rudes et veteres qui de suis dictis sapientes esse meruerunt. Sit Thales Milesius omnium primus, qui primus omnium de cœlestibus disputavit. Is Milesius Thales rerum initium aquam dixit; Deum autem eam mentem quæ ex aqua cuncta formaverit. Eho! altior et sublimior aquæ et spiritus ratio, quam ab hominibus potuerit inveniri; a Deo traditum. Vides Philosophi principalis

VARIORUM NOTÆ.

ms. Reg. est vera. Sunt enim vera quæ affert Virgilius, Deum esse mentem et spiritum. LINDNER. — *Hæc enim ejus verba sunt.* Sic post Fulv. Ursinum edidere recentiores. DAVIS.

Deum namque. Prior versus cum hemistichio exstat *Georg. iv.*, 221; posterior autem ex *Æneid. i.*, 747 est desumptus, nisi quod in Virgilio ob metrum legatur: *Unde hominum genus et pecudes.* Illic autem poeta Deum ex mente Pythagoreorum depingit. Cicero de *N. D.*, lib. 1, cap. 2: *Pythagoras censuit animum esse per naturam rerum omnem intentum et comitantem, ex quo nostri animi carperentur;* et hinc sua de Pythagoræ sententia hausere Minucius et Lactantius *Div. Inst. i.*, 5. DAVIS.

Omnium primus, qui primus omnium. Satis concinna iteratio et conversio; et mirum nisi repetierit ex Ovidio *Metam. iv.*, 474:

Primus adulterium Veneris cum Marte putatur
Hic vidisse deus. Videt hic deus omnia primus.
GRONOV.

Eho! altior et sublimior. Qui Minucium antehac edidit, non videntur cepisse Minucii mentem: nec sane perviderant quid vetus exemplar suggereret, editioni Romanæ nimium creduli. Etenim secundum eam sic ediderant: *Et altior et sublimior aquæ et spiritus ratio, quam ut ab homine potuerit inveniri, a Deo tradita.* Scriptum est in exemplari: *Eo altior et a Deo traditum.* Reddita aspiratione ac disjunctio, reddiit sensus claustræ, alias male coherenti. Postquam apposuit Cœcilio sententiam Thalesis prope consentaneam Mosi de Deo et mundo condito, subsistit hac interjectione, *Eho!* ac subinde, considerata sublimitate sententiæ, altiozem esse ait quam ut ab homine potuerit inveniri aut cogitari; et continuo pronuntiat absolute, *a Deo traditum*, per Moysen scilicet, a quo Thales accipiat. BIGALT. — J. F. GRONOV. *Observ. eccl.*, cap. 7, p. 80, putat hæc verba e margine in textum irrepsisse, aut transposita esse ac hoc ordine legenda: *Vides philosophi principalis nobiscum penitus opinionem consonare. Sed altior et sublimior, etc.* Virum illum summum per omnia, incaute nimis, sequitur Cellarius: est enim *ἐπιόνημα παραθετικόν*, summæ locum debet obtinere. Homines doctissimos in fraudem induxit absurda ista sententia, qua statuerunt *παραθετικὰς* christianam sive Baptismum aqua et spiritu denotari, cum respexerit Minucius ad *Gen. i.*, 2, 9; ubi vide J. Clerici annotata Aliquid porro vitiosus latere putat Jac. Gronovius, quod *altior et sublimior* connectantur, quum a se non differant, sed idem plane denotent. Ita tamen Novatianus de *Trinit. cap. 2*: *Qui (Deus) est sublimitate omni sublimior, et altitudine omni altior.* Cyprianus ad Donatum, pag. 9: *Solo altior, et hac omni terrena potestate sublimior.* Igitur sacra lecta maneat vulgata lectio. DAVIS.

Anaxagoræ vero. Bubierius, apud Clericum in *Bi-*

A nobiscum penitus opinionem consonare. Anaximenes deinceps, et post Apolloniatas Diogenes, aera Deum statuunt, infinitum et immensum. Horum quoque similis de divinitate consensus est. Anaxagoræ vero descriptio et motus infinite mentis Deus dicitur. Et Pythagoræ Deus est animus, per universam rerum naturam commeans et intentus: ex quo etiam animalium omnium vita capiatur. Xenophanem notum est omne infinitum cum mente Deum tradere; et Antisthenem, populares deos multos, sed naturalem unum præcipuum; Zenxippum [*imp. Speusippum*], vim naturalem, animalem, qua omnia regantur, Deum nosse. Quid Democritus? quamvis atomorum primus inventor, "nonne plerumque naturam, quæ imagines

biath. anc. et mod. t. xvi., p. 222, verba Minucii depravata esse censet, 1^o quia non motus mentis infinite est Deus, sed mens infinita ipsa, quæ motum et descriptionem rebus dat, 2^o quia confundit artificem cum operere Octavius: ideoque in hunc modum restituit: *Anaxagoræ rerum descriptio et motus infinite mentis opus dicitur.* Fieri enim potuit ut vocabulum *Deus* fuerit explicatio infinite mentis, margini adscripta, quæ postea in textum irrepsit. Locus Ciceronis quem expressit Noster, exstat *lib. i.*, de *Nat. Deor. cap. ii*: *Anaxagoras omnium rerum descriptionem et motum (aliū modum) mentis infinite vi ac ratione designari et confici voluit.* Pro notus legit *modus* et intelligit *ordinem et ornatum*, qui locum dedit varietati quæ in hoc universo cernitur. Accedit quod Augustinus, *Ep. cxviii.*, 24, in Cicerone videtur legisse *modum*. Qui pro contraria sententia digladiatur.

Davisius provocat ad seriem orationis et testimonia Aristotelis, Eusebii et Herudæ, qui omnes in referenda Anaxagoræ sententia *dispositionem et motum* conjungunt. Cum Bubierio facit Heumannus. LINDNER.

Capiatur. In ms. depravate, *capitur.* Hinc recubere gestit Meursius *capitur.* En verba Lactantii, *i.*, 5: *Pythagoras ita definit quid esset Deus: Animus qui per universas mundi partes omnemque naturam commeans atque diffusus, ex quo omnia quæ nascuntur, animalia vitam capiunt.* HEUM.

Vim naturalem, animalem. Dele *naturalem*, quod nec est in loco Ciceronis quem ob oculos habuit, Minucius. Scilicet librarius id *naturalem*, quod paulo ante præcessit, errante oculo repetierat, posteaque delere noluit, ne vitium inferret suo codici: de quo librarium more pulchre supra disseruit Davisius ad cap. 16. Ac hic ipse Dav. in Annot. ad Ciceronis *lib. i. de N. D. cap. 15*, putat eliminandum e Minucii hoc loco esse *naturalem*. HEUM. — Leendum forte, *vim naturamve animalem*, conjicit Wopk.; quod non exacte, perque omnia verba, exprimere Ciceronem noster voluerit. LINDNER.

Deum nosse. Pro *nosse* legit esse Fulv. Ursinus et Heumannus. Si tamen *nosse* aliquem *tenem* eo sensu accipias quo dicimus *nosscere excusationem*, salva est lectio recepta. LINDNER.

Quid Democritus. Doct. Arntzenius ad Plinii *Paneg. c. ii.*, 7, distinguit: *Quid? Democritus, quamvis, etc.* Sed nulla distinctionis mutatione opus est, nisi malis; *Quid Democritus, quamvis .. inventor? nonne, etc.* Sic supra hoc cap.: *Quid Mantuanus Maro? cap. 7: Quid nascendi ratio? Vid. et cap. 21, 26, bis.* WOPK.

Primus inventor. In loco Lactant. *iii.*, 47, inventio doctrinæ atomorum Lucippo adscribitur. De antiquitate illius philosophiæ aliquid videre licet in Burneti *Archæologia*, *i.*, *t. c.* 7. Burn. it. in eorum sententiam qui putant hanc hypothesin ortum debere Leu-

fundat, et intelligentiam, Deum loquitur? Straton quoque et ipse naturam: etiam Epicurus ille qui deos aut otiosos fingit aut nullos, naturam tamen superponit. Aristoteles variat, et adsignat tamen unam potestatem. Nam interim mentem, mundum interim Deum dicit, interim mundo Deum præficit. Aristoteles Ponticus variat, alias mundo, alias menti divinæ tribuens principatum. Heraclides Ponticus quoque Deo divinam mentem, quamvis variè, adscribit. Theophrastus, et Zenon, et Chrysippus, et Cleanthes, sunt et ipsi multiformes; sed ad unitatem providentiæ omnes revolvuntur. Cleanthes enim mentem, modo animum, modo æthera, plerumque rationem Deum disseruit. Zenon, ejusdem magister, naturalem legem atque divinam, et æthera interim, interdumque rationem, vult omnium esse principium. Item interpretando Junonem aera, Jovem coelum, Nepunum mare, ignem esse Vulcanum, et cæteros similiter vulgi deos elementa esse monstrando, publicum arguit graviter et revincit errorem. Eadem

A fere Chrysippus, vim divinam, rationalem naturam, et mundum interim, et fatalem necessitatem Deum credit, Zenonemque interpretatione physiologiæ in Hesiodi, Homeri Orphei que carminibus imitatur. (xii) Babylonio etiam Diogeni disciplina est exponendi et disserendi Jovis partum et ortum Minervæ, et hoc genus cæterarum rerum vocabula esse, non deorum. (xiv) Nam Socraticus Xenophon formam Dei veri negat videri²⁷ posse, et ideo quæri non oportere. Aristo Stoicus [impr. Chius], comprehendi omnino non posse. Uterque majestatem Dei, intelligendi desperatione; senserunt. Platoni apertior de Deo et rebus ipsis et nominibus oratio est; et quæ tota esset cælestis, nisi persuasionis civilis nonnumquam admixtione sordesceret. Platoni itaque in *Timæo* Deus est ipso suo nomine mundi parens, artifex animæ, cælestium terrenorumque fabricator; quem et invenire difficile, præ nimia et incredibili potestate; et, cum inveneris, in publicum dicere impossibile præfatur.

VARIORUM NOTÆ.

cippo aut Democrito. Cudworthus demonstravit, ut puto ei majorem antiquitatem attribuendam. Dicit in *System. Intell.* l. 1, c. 1. *Pythagoram, Empedoclem, Anaxagoram, Parmenidem, Echphantum, Arcesilaum aut Archelaum*, ut Sid. Apollinaris de eo testatur, huic opinioni favere. ut et maximam partem veterum physicorum ante Democritum: Democritum autem et Leucippum fuisse primos atheos atomicos; atomorum autem fautores ante Democritum fuisse incorporealistas et theistas. *Miscell. Obs. Crit.*, vol. iv, t. iii, pag. 59.

LINDNER.

Quæ imagines fundat. Simulacra, *ἰδῶν*, quibus incidentibus visum peragi Democritus existimavit. Vid. Diogenem Laert. lib. ix, § 44; et Cicer. *de Divin.* lib. ii, pag. 4903 et lib. i *de Nat. Deor.* cap. 12. DAVIS.

Et ipse naturam. Sc. Deum esse loquitur. LINDNER.

Deos aut otiosos fingit, aut nullos. Sic loquitur Minucius, quia qui Providentiam tollit, Dei existentiam negare censendus est; nam, ut eleganter Silvianus *de Gubern. Dei* lib. iv, pag. 416: *Qui nihil aspici a Deo affirmant, prope est ut cui aspectum admunt, etiam substantiam tollant: et hinc factum, ut nonnullis videretur Epicurum, ne in offensionem Atheniensium caderet, verbis reliquisse deos, resustulisse, teste Cicerone de N. D. lib. 1, c. 50: ideoque illum ἐβέβαρο; insimularunt. Ælianus V. H. lib. ii, cap. 31, et Theophilus ad Autolyt. lib. iii, pag. 121. DAVIS.*

Aristoteles Ponticus variat, alias mundo, alias menti divinæ tribuens principatum. Hæc verba sunt purum putum glossema. MEURS.

Mentem, modo animum. Heum, legit, mentem modo et animum, sed nihil opus. Debebat esse, modo mentem, modo animum. Sed sæpius noster vocabulum, quod ter erat ponendum, semel omittit: cap. 8, tam vetustam, utilem, tam salutarem. Vel, si quid mutandum est, malle, mentem modo, modo animum. Nec audiendus Davinius, qui ad Cicer. de N. D. 1, 14, legendum censebat, C. enim mundum, modo animum. LINDNER.

Disseruit. Lege disserit; nam verba presentis temporis antecedunt et subsequuntur. DAVIS.

Vim divinam. H. e. vim, scilicet divinam, Deum esse, credit. LINDNER.

Disciplina exponendi. Peregrina hæc verba latinis auribus censet Heum: ideoque rescribit, licet dubitanter: *Babylonio enim Diogeno, discipulo ejus placet id disserenti, etc., sed habemus disciplinam dicendi, Cicero Orat. pro Archia 1, 2, Disciplinam capessendæ reipublicæ. Id. pro Sextio cap. 6: Intelligendi disci-*

plinam. Idem in Orat. 71: Est mihi disciplina, idem est ac doceo, profiteor. Ut disciplina dicendi est rethorica, ita dicere possum, est mihi disciplina dicendi, h. e. dico vel profiteor rethoricam; est mihi disciplina capessendæ reip. h. e. capesso temp. vel profiteor politicam; est mihi disciplina intelligendi, h. e. intelligo s. intellectum præceptis acuo, vel logicam profiteor; sic est mihi disciplina exponendi et disserendi, h. e. expono et dissero, vel profiteor doctrinam quæ disserit de ratione deorum ad physiologiam traducenda. LINDNER.

Cæterarum rerum, ms.: unde Meursius reponit *cætarum rerum*. Nec minus errant Fulv. Ursinus et Chr. Cellarius, quibus placuit *hoc genus rerum esse*, etc.: nulla enim necessitate coacti vocem commodam omisere. Davis. ex codicis cætera tum, facit cætera tantum. GRONOV.

Aristo Chius. Romana in editione est *Aristo Stoicus*. Quædam edit. habent *Aristo Chius Stoicus*. Sed omitti debuisset verbum postremum, ex vero judicat Lud. Carrio, *Emend. lib. ii, cap. 18. HEUM.* — Quod Minucius Aristo Chio, id Cicero tribuit Aristoni, inquit Elmeh., qui incogitantia lapsus est; Aristo enim non est, vel dat. vel abl., sed est nominativus. Conf. Bællii *Diction.* sub voce ARISTO. LINDNER.

Et rebus ipsis. H. e. quod ad res ipsas attinet, quos ablativos, cum a præpositione de derivaret Meursius, non dubitavit emendare; et *rebus ipsis et hominibus, pro nominibus* LINDNER. — *Et rebus ipsis et nominibus.* Vult Minucius Platonem non vero tantum nomine, sed et rectis attributis summum Numen insignisse, quum Deum factorem parentemque omnium prædicat. Videsis inter alios Clementem, *Recognit.* lib. viii, cap. 20. DAVIS.

Ipso suo nomine. Oratio cælestis est Christiana. EV. LUCR. — Quia Cicero Deum nominari omnino negat posse, et Apuleius l. i de Dogmat. Plat. Deum carere nomine ait. Exinde Bullerius luce clarius apparere credit legendum esse in Nostro: *ipse sine nomine*. Contra quam emendationem, lectionem receptam defendens Clericus in *Biblioth. anc. et mod.* t. xvi, pag. 223, ait Minucium nihil asserere quod placitis hujus philosophi principalis adversetur. Qui Deum, ipso suo nomine mundi parentem profiteatur, Deum nomen habere negat. Parens enim mundi non est nomen, siquidem Plato in *Timæo* ipse Deum πατέρα τοῦδε τοῦ παντός vocat, salva propositione illa qua Deo nomen esse negat. LINDNER.

(xv) Eadem fere et ista quæ nostra sunt nam et Deum novimus et parentem omnium dicimus, et numquam publice, nisi interrogati, prædicamus.

CAPUT XX.

ARGUMENTUM. — *Quod si Providentia mundus regitur et unius Dei nutu gubernetur, non nos debet antiquitas imperita rapere ad mutui consensus errorem; quæ nimirum fabellis suis delectata, ridiculas traditiones invenit. Nec minus evidenter ostenditur insulsam impiumque semper fuisse deorum cultum, dum mortalium antiquissimi suos reges, duces inclytos artiumque inventores, ob præclara illorum facinora, non secus ac deos venerati sunt.*

Exposui opiniones omnium ferme philosophorum, quibus illustrior gloria est Deum unum multis licet

A designasse nominibus; ut quivis arbitretur, aut nunc Christianos philosophos esse, aut philosophos fuisse jam tunc Christianos. Quod si Providentia mundus regitur et unius Dei nutu gubernatur, non nos debet antiquitas imperitorum, fabellis suis delectata vel capta, ad errorem mutui rapere consensus; quum philosophorum suorum sententiis refellatur, quibus et rationis et vetustatis adsistit auctoritas. Majoribus enim nostris tam facilis in mendaciis fides fuit, ut temere crediderint etiam alia monstruosa mira miracula: Scyllam multiplicem, Chimeram multiformem, et Hydram felicibus vulneribus renascentem, et Centauros, equos suis hominibus implexos; et quidquid famæ licet fingere, illis²⁸ erat libenter audire. Quid? illas aniles fabulas, de hominibus aves et feras, homines et de hominibus arbo-

VARIORUM NOTÆ.

Eadem fere et ista. Sic et habet Romana editio. Fulv. Ursinus non habebat cur ita resingeret: *Eadem fere ista, quæ et nostra sunt.* HEUM.

CAP. XX. — *Deum unum.* nominibus. Hæc verba glossæmatica suspecta habet Cel. Heumannus; sed bene cohærent, si interpretaris, eos scilicet Deum unum, licet multis nominibus, designasse. Eodem modo explicabimus verba hujus capituli: *Eadem fere Chrysis, vim scilicet divinam,* etc. Lactant. 1, 5: *Sive enim natura, sive æther, sive ratio, sive mens, sive fatalis necessitas, sive divina lex, sive quid aliud dixeris, idem est quod a nobis dicitur Deus. Nec obstat appellationum diversitas, quum ipsa significatione ad unum omnia revolvantur.* LINDNER

Antiquitas imperitorum. Interpretes, quod sciam, tantum non omnes, hæc ita vertunt, ut vox imperitorum absit, adsit, parum referat. Sic Gallicus: *Nous ne devons point nous laisser emporter aux fables de l'antiquité.* At vero neutiquam ea vox erat negligenda. Distinguit enim Octavius inter antiquitatem imperitorum et peritorum, sive philosophorum, id agens ut doceat, ab iis qui, præjudicata quadam opinione, antiquitatem temere sectentur, philosophos potius quam imperitos esse audiendos, quoniam utrique parti vetustatis ex æquo assistat auctoritas, illi insuper rationis. LINDNER.

Delectata vel capta. Gaudere et capi ita conjungit Tullius *Fam.* vi, ep. 7: *Tu, pro tua prudentia, quibus rebus gaudeat quibus capiatur Cæsar, tenes.* Multum autem Noster in jungentis synonymiis, quæ sublimior et altior, figmenta et mendacia, defendere et tueri, errare et falli. capp. 19, 22, 28, 32, et alibi. Sæpius porro synonyma ejusmodi copulantur conjunctione vel pro et. Sulp. Severus, *Hist. Sacr.* ii, 15: *Satis se Domino ob peccata vel crimina dedisse penarum,* ubi plura cumulamus. Conf. quæ supra ad cap. viii. Jam vero nihil erat cur Davisius ista *delectata vel proscriberet,* tantumque legeret, *fabellis suis capta.* Immerito enim causatur quod de fabularum delectatione vel suavitate hic non sit agendi locus. *Delectari enim fabulis* qualibuscumque, sensu hic percommodo dicimur, si faciles illis aures præbeamus, magisque illas faciamus. Similiter *multitudo deorum delectare* dicitur apud Lactant. 1, 7, atque infra, cap. 22, *dulcia figmenta ac mendacia* dicuntur, quibus capi se facile patiantur homines. Conf. Cicer. *de Divin.* ii, 55 WOPK.

Monstruosa scripsisse sæpe librarios pro *monstruosa*, secutos enuntiationem vulgi, docet Heumannus ad Lactant. 1, 20. et iv, 15. Sed jam annotavit Bünemannus, Scheffero, Heinsio, Gæσιο, Burmanno rectius in prosa *monstruosus*, quam *monstruosus*, quod poetis magis familiare. *Mira miracula* dici posse ex

fragmento Varronis, quod citat Nonius, probat Gronovius: *Eodem conjecisse mira miracula nescio quæ.* Ad emendationes quid attinet, Meursius vult *monstruosa miracula*; Heraldus *monstruosa, mira, miracula*; Davisius *dira miracula*; Cellarius et Heum., *monstruosa miracula*; Grunerus, *alia monstruosa, mira miracula.* LINDNER. — *Mira miracula.* Nihil mutandum. Est lusus in verbis, ut supra *miserentur miseri, et mori post mortem.* GRUNER., l. c., pag. 226. — Sic et Davisius in secunda edit., ubi quoque similibus locutionibus usos esse veteres observat. Apuleius *Metam.*, lib. 1, p. 15, et lib. ii, pag. 185, *gratas gratias* dixit. Ansonius Epigr. 20: *Potare immixtum sueta merumque merum;* etc. Vide superius ad finem cap. 8 annotata. GALLAND.

Equos suis hominibus. Frustra est vir eruditus J. Woverus, qui reponendum conjecit *equos semihominibus implexos*; nam retinenda est vulgata lectio. Arnobius, lib. 1, juxta finem: *Ipsius mortis extinctor hominem suum permisit interfici.* De hujusce pronominis vi et potestate adeundus est J. F. Gronovius, *Observ.* lib. 1, cap. 11. DAVIS.

Licet. Haud dubie rescribendum *libet.* HEUM.

Illis erat libenter audire. Ita Germ.: *Es war ihnen lieb zu hören, h. e. libenter audiebant.* Propertius 1, 20, 13:

Ne tibi sit duro montes et frigida saxa,
Galle, nec expertes semper adire lacus.

Ubi ne tibi sit adire est ne adeas, ne velis adire, ubi videatur Passeratius, in notis. Adeoque non erat cur Heum. rescriberet: *Illis erat libenter audire.* LINDNER.

De hominibus aves. Pro *ex hominibus.* Tertulliani est hic stylus: id quod observavi ad Lactantii v, 9. Saniissima igitur est hæc scriptura, contra quam sentit anonymus quidam in *Obs. crit. Brit. et Bat.*, vol. 1, p. 29. HEUM. — *De hominibus aves, et feras homines.* Editio Woveri, *de hominibus aves, et de feris homines.* Paulo quidem melius; aliquid tamen deesse censeo: hoc enim modo hominum in feras metamorphosin non memorat Minucius. Itaque rescribendum puto: *De hominibus aves et feras, de feris homines, et de hominibus arbores atque flores?* Clemens *Recognit.* lib. x, cap. 26: *Ex hominibus aiunt stellas fieri, et arbores, et animalia, et aves, fontesque ac fluvios.* DAVIS.

Aves et feras. In ms. est *et feras homines.* Equis vero, vel a me non monitus, non videt *et homines* turpissimum esse glossæma. Binas enim classes constituit Minucius earum rerum in quas homines formatos esse fabulæ ferant, alteram animatarum, scilicet avium atque ferarum, inanimatorum alteram, scilicet arborum atque florum. Woverus aliis aperite, Gronovio dubie assentiente, ediderat, *de hominibus aves,*

res atque flores : quæ si essent facta, fierent; quia A fieri non possunt, ideo nec facta sunt. Similiter vero, ac erga deos quoque majores nostri improvidi, creduli, rudi simplicitate crediderunt : dum reges suos colunt religiose, dum defunctos eos desiderant in imaginibus videre, dum gestiunt eorum memorias in statuis detinere, sacra facta sunt quæ fuerant adsumpta solatia. Denique, et antequam commerciis orbis pateret, unaquæque natio conditorem suum, aut ducem inclytum, aut reginam pudicam sexu suo fortiolem, aut alicujus muneris vel artis repertorem venerabatur, ut civem bonæ memoriæ. Sic et defunctis præmium et futuris dabatur exemplum.

CAPUT XXI.

ARGUMENTUM. — *Mortales in deos fuisse assumptos B*

VARIORUM NOTÆ.

et de feris homines. Male Schefferus, de hominibus aves et feras omnes esse de hominibus. Pessime vero, mea quidem sententia. LINDNER.

Quia fieri non possunt. Recte sic in ms. codice. Plures ita ediderant pessime : Quæ si essent facta, fierent, quæ fieri non possunt : ideo nec facta sunt. Illud addo, breviter dictum esse fierent, pro nunc etiam fierent, et quia fieri non possunt pro quia nostro tempore fieri non possunt. Cæterum, quid sentiendum sit de hac Minucii argumentatione, dixi in *Pæciles*, tom. II, pag. 282. HEUM.

Similiter ac vero erga deosquoque. Gerade so, wie sie auch in Ansehung der Goetter., etc. In ms. voce sunt transpositæ, similiter ac vero. Quod cum sit alienum ab usu lingue, Rigiltius interpunxit Similiter ac vero. Wov et Elmerih. ediderunt : similiter vero erga deos, ommissa particula ac; Gronovius, inepte, simili veratro; Schefferus, similiter ac vere; Heumannus, simili errore. Nulla ex his emendationibus videtur verum nobis sistere Minucium. Similiter vero est similiter sane. Cicero ad Quint frat. I, 4 : Tibi et fuit hoc semper facilitinum, et vero esse debuit. Sequitur ac post similiter apud Ciceronem de Nat. Deor. III, 3 : Tu autem qui id quæris, similiter facis ac si me roges. LINDNER.

Improvidi, creduli. Talia asyndeta notavimus supra aliquoties. Heum. legit improvide creduli, ut supra cap. 14 : incaute creduli. LINDNER.

Rudi simplicitate crediderunt. Heumannus mavult rudi simplicitati, h. e. veteribus, magna simplicitate et imperitia conspicuis. Sed quinam sunt veteres illi simplices respectu majorum, nisi majores ipsi? et hi non rudi simplicitati crediderunt, quia majoribus ita veteres essent præponendi, sed ex rudi simplicitate. LINDNER.

Memorias in statuis. Primo ita pro edito instantius rescripsit Lud. Carrio Emend. lib. II, cap. 18. D Legi vero etiam in ms. in statuis, docet Heraldus. Pro memorias legit memoriam Heum. LINDNER.

Denique et. Sic edidi, secutus Heraldum et Rigaltium; unde opinor ita in ms. exstare, quum ceteræ editiones deleant secundam voculam sine causa. GRONOV.

Sexu suo fortiolem. Decipi enim facile possunt, ut ait Ovidius, *Heroid.* II, 65 :

Fallere credentem, non est operosa, puellam,
Gloria.

Item :

Sum decepta tuis et amans et femina verbis.

Quæ se ergo decipi non patiebatur, sexu suo erat fortior. Heum. rescribit sexuve suo. LINDNER.

CAP. XXI. — *Lege Stoicorum scripta.* Lege est imperativus. Quod me monentem si quis forte miretur, sciat in Indice Cellariano hæc verba legi sub titulo *Lex Stoicorum scripta.* LINDNER.

confirmat Octavius Euhemeri, Prodicti, Perses et Alexandri Magni testimonio, a quibus deorum patrias, natales, sepulchra recensentur. Exponit præterea deorum tristes exitus, fata et funera. Ad hæc ineptas putidasque nugæ videt, quas de suorum deorum forma et figura ethnici venditant.

Lege Stoicorum scripta vel scripta sapientium, eadem mecum recognosces. Ob merita virtutis aut muneris deos habitos Erueret [impr. Euhemerus] exsequitur, et eorum natales, patrias, sepulchra dinumerat et per provincias monstrat : dicta [impr. Dictæ] Jovis et Apollinis Delphicæ [impr. Delphici], et Paricæ [impr. Phariæ] Isidis, et Cereris Eleusinicæ. Prodigiiis [impr. Prodicus] assumptos in deos loquitur, qui errando inventis novis utili-

Vel scripta sapientium. Has voces delendas censuit Cellarius. Alii reponunt : *Lege historicorum scripta, vel scripta sapientium.* Sed nihil mutandum : nam apud optimos auctores speciei genus apponitur. Ovid. *Metam.* v. :

Daulia Threicio, Phocæaque milite rura,

quum Daulis oppidum sit Phocidos. DAVIS. — Ad Stoicorum jactantiam pertinet quod titulum sapientium sibi vel in primis vindicaverunt, quod vel leviter in Senecæ scriptis versum non fugit. Sapientes igitur κατ' ἔχοντες sunt Stoici. Ecquid vero Stoicorum mentio præcessit? an ut speciei apponatur genus? Non puto. Quid igitur? *Historicorum*, non *Stoicorum* legendum esse. Idque probatur, 1° quod etiam in Hieronymi quodam loco librarius scripsisse *Stoicorum*, alios *historicorum*, observavit Heumannus. *Pæciles* t. II, pag. 344 : 2° quod Lactantius similiter loquitur, v. 4 : *Oportebat prius humana testimonia afferri, id est philosophorum et historicorum*; 3° quod Minucius etiam revera testimonia *Stoicorum* et *historicorum* attulit. Ad sapientes referuntur Euhemerus, Prodictus, Persæus; ad historicos Alexander M., Nepos, Casius, Thallus et Diodorus; 4° quod glossa *Stoicorum* vocem *historicorum* pellere facile potuit, quia descriptores non animadvertentibus vel positum esse adversative, ut cap. I. Gronovius Minucium vel scita sapientiam edidisse putat. LINDNER.

Ob merita virtutis aut muneris deos habitos, Erue-ret, etc. Locus ab interpunctione laborat, et sic distinguendus est : *recognosces. Ob merita deos habitos Euhemerus exsequitur, et, etc.* Hæc enim præstitit antiquus ille scriptor. Cicero de *N. D.* lib. I, c. p. 42 : *Qui aut fortes aut claros aut potentes viros tradunt post mortem ad deos pervenisse, nonne expertes sunt religionem omnium? quæ ratio maxime tractata ab Euhemero est.* Adisid Lactant. de *Ira Dei* cap. 2. Vide et lib. I *Div. Inst.* cap. 41. DAVIS.

Prodigiis. Unde Des. Heroldus reponit *Posidippus*; sed optime restituit Nic. Rigaltius ex Ciceronis *N. D.* lib. I, cap. 42 : *Quid, inquit ille, Prodictus Chius? qui ea quæ prodessent hominum vitæ, deorum in numero habita esse dixit.* Ubi legendum, quid Prodictus Ceus? Suidas Πρόδικος Κεῖος ἀπὸ Κεῶ τοῦ ἡεροῦ. Passim etiam apud Platonem Κεῖος vocatur. Erasmus tamen in *Adagiis* et J. Alb. Fabricius *Bibl. Græc.* lib. II, cap. 18, hunc sophistam falso Cium appellant; licet hic ejusdem lib. XXIII cap. 41, recte Cium statuatur. DAVIS. — Neque adeo est audiendus Sevinius, qui in *Commentariis Academicis Inscriptionum regiarum* t. VIII, pag. 2, vult *prodigiis* mutari in *prodit.* I. HEUM.

Novis [frugibus]. Dele frugibus, quod nec est in edi-

tati hominum profuere. In eandem sententiam et A Persæus philosophatur, et annectit inventas fruges et frugum ipsarum repertores iisdem nominibus, ut comicus sermo est, Venerem ²⁹ sine Libero et Cerere fringere. Alexander ille Magnus, Macedo, insigni volumine ad matrem suam scripsit, metu suæ potestatis proditi-

tum sibi de diis hominibus a sacerdote secretum: illi Vulcanum facit omnium principem, et postea Jovis gentem et despicias Isidis ad hirundinem, sistrum, et adpersis membris inanem (xvi) tui Serapidis sive Osiridis tumulum. Considera denique sacra ipsa et ipsa mysteria, invenies exitus tristes, fata et funera,

VARIORUM NOTÆ.

tionem Romana, si Wowero credimus; qui et percommode producit illud Plinii: *Singula quosdam inventa numero deorum addidere*. Delevit vero et Fulv: Ursinus *frugibus*. HEUM.

Alexander ille Magnus, Macedo. Wowero ultimum horum verborum videbatur abjectitum, mihi penultimum. Non enim laudare Alexandrum illum volebat Noster, sed ab aliis Alexandris discernere. HEUM. — B Alexander ille Magnus, Macedo. Statuunt Nic. Rigaltius, eumque secutus Chr. Cellarius, lapsum esse Minucium, et Alexandrum non Magnum, sed Πολυίστορα intelligi debere. Athenagoras tamen *Legat. pro Christ.* cap. 24: Ἐρόδοτος μὲν οὖν, ἠκούει, καὶ Ἀλέξανδρος ὁ τοῦ Φιλίππου, ἐν τῇ πρὸς τὴν μητέρα ἐπιστολῇ.... φασὶ παρ' ἑαυτῶν (ἑπτῶν) ἀνθρώπων αὐτοῦς γενέσθαι μαθεῖν. Sic et Augustinus C. D. lib. viii. cap. 3 et 27. Ac sane iuvenem esse prorsus hanc doctorem virorum suspicionem multis rationibus ostendit optimus et eruditissimus præsul Joan. Fellus ad Cypriani *de Idol Van.* pag. 12 ed. Oxon. DAVIS. — Eam tamen Alexandri Magni epistolam suppositam esse omni ope contendit doctiss. vir Sablonsky, *Pantheon Ægypti. Prolegom.* 15, 16. Vide quæ ad Tert. *Apolog.* annotavimus. EDD.

Illic Vulcanum. Ms. reg. illi. HER. et RIGALT. — Quid ergo? an Heraldus et Rigaltius ita spernunt codicem ms., ut quod ipsi in eo viderunt repudient? Indicarunt vero id propter Ursinum qui edidit ille, C ipsi in pejus elabentes: an vero ignorarunt in Plauto ac Terentio tam studiose eam particulam esse annotatam isto sensu, ut dum illi sedeo? Non dubitavi ergo restituere Minucio quod ipsius est; nam scio ita legi in unico libro. GRONOV. — Illic recte rescripsit Rigaltius pro ms. illi. Intra cap. 22: *Illic obiit, illic phibos habuit*. HEUM. — Uranum. Ita rescribere nullo dubitavi pro eo quod est in vulgatis (atque etiam in unico ms. reg. EDD.) Vulcanum. En Lactantium de eodem argumento discentem, 1, 13: *Ennius quidem in Euhemero non primum dicit regnasse Saturnum, sed Uranum patrem*. Cui quamquam plures essent filii, ex iis tamen non nisi Croni f. Saturni mentionem facit, et, omissis Saturni filiis, solam Jovis gentem commemorat. Sic omnia facillima. Quam contorta vero emendatio Heumannii: *illi Vulcanum facit Lemniorum principem, Vesta et Jove genitum*. LINDNER.

Despicias. Ordinem disputationis paginarum aliquot in codice permutatione, sive alio casu, esse interruptum equidem pro certo credo. Restituendum, nisi partium luxatarum dispositione, posse non puto. Mihi coherere verba Minucii ita videntur. cap. XXI, 4: *Illic Vulcanum facit omnium principem et postea Jovis gentem. Saturnum enim principem hujus generis et examinis*, etc. Cap. 22 usque ad cap. 23: *Unde manifestum est homines illos fuisse quos et natos legimus et mortuos acinus. Despice Isidis ad hirundinem sistrum, scilicet et reperies eos quos natos legimus, mortuos etiam esse*. Cap. 21, usque ad cap. 23, et in iisdem opinionibus miseri consenescent, quum sit veritas obvia, sed requirentibus. Quis ergo dubitat, etc. cap. 23. Conferatur etiam *Dispositio* quam huic operi præmisi. LINDNER. — Non *dispice*, sed *despicias*. in ms. apertissimo legi testis est Rigaltius, qui et interpretari conatur: id quod et facit pro sua codicis ms. superstitiosa veneratione Jac. Gronovius. Verum recte durissimam et maxime contortam vocat hanc interpretationem Davisius, qui, duce Salmasio, ita censet

rescribendum, *Respicias Isidis ad hirundinem sistrum*. At nec hæc oratio est fluida et concinna. Deterior vero est illa correctio quam in secundâ sua editione protulit: *Ridet spicas Isidis ac hirundinem*. Nec probare possum Woweri conjecturam, in annotatione ad Sidonii Apollinaris lib. ii, Ep. 9, pag. 418, re-cribentis *despicias*, qui sit genitivus a *disper*. Quæ hariolatus est in *Obs. misc. crit.* t. ii, pag. 54. seqq.; t. iv, pag. 442, quidam Britannicæ criticus, ea quidem mihi non placere fateor; immo dubito an ullisint placitura. Putabat ille Minucii verba *et de spicis Isidis* posse cum superioribus coherere, ut supponatur antecedens verbum, *facit*, hic subintelligi pro *agit*. LINDNER. — Ignosceat etiam, spero, Elsnerus, vir singulari ingenio doctrinæque florens, fatenti mihi nec suarum conjecturarum unam mihi videri felicem. Hic in *Schediasmate critico*, an. 1744 edito, cap. 11, p. 111, seqq., vel ita cum nonnullis legi oportere censet: *Despice Isidis ad hirundinem sistrum; vel ita Despice Isidis hirundinum sistrum*. Interpretatur etiam, pag. 114, hoc *despice* per *aspice obiter*, aut *cum contemptu*. Cum vero ad *hirundinem* dici putat pro ad *similitudinem hirundinis*, merito, per genium latinæ lingue ita loqui licere, negat criticus quidam in *Novis litterariis*, Hamburgi an. 1744 editis, pag. 8. Optimus mihi *μάρτυς* esse videtur J. Huberus, Basileensis juris doctor, idemque vir criticæ artis peritissimus. Hic, cum aliquot annos in academia Goettingensi versaretur, privato in sermone ita relinebat hæc verba: *Aspice Isidis ac Anubidis sistrum*. Anubidem constat Isidis fuisse filium. HEUM. — Ego vero retineo lectionem Callarianam, eamque explico: *Dispice*, h. e. *considera Isidis sistrum ad* (i. e. juxta) *hirundinem*. Isis enim depingebatur cum hirundine avicula et sistro. Erat vero, ut sistrum instrumentum ita hirundo animal querulum et lucubigerum aptum. Unde facile ad funera et fata licet colligere. Tertullianus *Apog.* cap. 15: *Dispiciet Lentulorum et Hostiliorum venustates*, etc. LINDNER. — Alii, pro libitu suo hinc inde lacerum locum disturbantes, in alias ahære sententias, unde tantum sit satis novissima indigite tentamenta, editoris nempe Lugdunensis, cui hæc forsân arrideant: *Dispice Isidis ab hirundine sistrum...* vel: *Vide spicas Isidis horridulæ sistrum*, vel si melius placet: *Spicam Isidis hordeaceam et sistrum*, vel demum (parce, lector): *De aspide Isidis I. ad erisonum sistrum*.

Claudite jam rivos, pueri!

EDD.

Et adpersis. Lego et *dispersis*. Apponam Lycophronis scholiastæ verba, a quibus non parum lucis huic loco: Ὀσπρις ὁ καὶ Διόνυσος, βασιλεὺς ὑπάρχων Αἰγύπτου ὑπὸ Τυρώνας τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τῶν συνουσιῶτόν μετ' αὐτὸν κατετάχθη, καὶ ἔξετιθη πολλαχοῦ. Ἰσο δὲ ἢ καὶ Διμήτρα, γυνὴ Διονύσου μετὰ Ὀρου τοῦ υἱοῦ τῶν Τυρώνας καὶ πάντας τοὺς σὺν ἑαυτῷ φωνεῖς ἀνιέρει· τὰ δὲ τοῦ Διονύσου μέρη καὶ μόρια σὺν λέξεσσι, ἐκαστὰ γὰρ καὶ τὰ ἑκαδομοῖον. Aliorum auctororum loca, quæ abunde, adscribere supersedeo. METRS.

Tui Serapidis. Hic rursus per derisum objicit Octavii Cæcilio, quod simulacro Serapidis, obviam sibi notato, manum ori admovisset, osculum labiis impressisset, quod est, adorasset. RIGALT.

Fata et funera. Ita est in ms. Jul. Firmicus de *Errore prof. Rel.*, pag. 408: *Sed in his funeribus et Incubibus, quæ vere sunt funera quæ facta sunt; ubi lego facta sunt, Heumannus legit et facta funera*. LINDNER.

et luctus atque planctus miserorum deorum. Isis perditum filium cum Cynocephalo suo et calvis sacerdotibus luget, plangit, inquit, et Isiaci miseri cædunt pectora, et dolorem infelicissimæ matris imitantur: mox, invento parvulo, gaudet Isis, exsultant sacerdotes, Cynocephalus inventor gloriatur: nec desinunt annis omnibus vel perdere quod inveniunt, vel invenire quod perdunt. Nonne ridiculum est vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas? hæc tamen Ægyptia quondam, nunc et sacra Romana sunt. Ceres facibus accensis, et serpente circumdata, errore subreptam et corruptam Liberam anxia et sollicita vestigat. Hæc sunt Eleusina. Et quæ Jovis sacra sunt? Nutrix capella est, et avido patri subtrahitur infans, ne voretur; et Corybantum cymbalis, ne pater audiat vagitus, tinnitus eliditur. Cybele

A Dyndima, pudet dicere, quæ adulterum suum infeliciter placitum, quoniam et ipsa deformis et vetula, ut multorum ** deorum mater, ad stuprum inicere non poterat, exsecuit, ut deum scilicet faceret eunuchum. Propter hanc fabulam Galli eam et semiviri sui corporis supplicio colunt. Hæc jam non sunt sacra; tormenta sunt. Quid formæ ipsæ et habitus? Nonne arguunt ludibria et decora [impr. dedecora] deorum vestrorum? Vulcanus claudus deus et debilis; (xvii) Apollo tot ætatibus levis; Æsculapius bene barbatus, etsi semper adolescentis Apollinis filius; Neptunus glaucis oculis, Minerva cæsis, bubulis Juno, pedibus Mercurius alatis, Pan unguatis, Saturnus compeditis; (xviii) Janus vero frontes duas gestat, quasi ut aversus incedat. B Diana interim est alte succincta venatrix; et Ephesia

VARIORUM NOTÆ.

Calvis sacerdotibus. Elegans lectio, quam ms. regius repræsentat. Ante in omnibus editionibus, et aliis sacerdotibus. I. idis sacerdotes caput rasi esse notum est, et nos plura observabamus in juvenilibus nostris ad Martialem *Epigr.* 29 lib. xii, in hæc verba:

Linigeri fugiunt calvi, sistrataque turba.

Artemidorus I, 23: *Ἐυραῖοι δὲ δεξιὴν τὴν κεφαλὴν ὄλην, πλὴν Διγυπτιῶν ἱερέων καὶ γελωτοποιῶν, καὶ τοῖς ἐξ ἑθῶς ἔχουσι Ἐυραῖοι, ἀγασθῶ, πᾶσι δὲ τοῖς ἄλλοις ποικρόν.* Prudentius lib. contra Symmachum priore:

Isidis amissum semper plangentis Osirim
Mimica ridendaque suis solemnia cavis

HERALD.

Cynocephalus. Qui et *Anubis*. Mercurius, ut Plutarchus de *Iside*. Is cultus Ægyptiis canina facie. Apuleius: *Attollens canis cervicis arduas Anubis, læva caduceum gerens* WOWERUS.

Hæc tamen Ægyptia quondam. Puta Jac. Ouzelius nihil ob stare quominus dicatur Minucium eo respicere, quod, sicut Ægyptii *Isidem*, ita Romani *isdem* ferre solemnibus et cæremonis *Cybelen* colerint: qua in re multum fallitur vir eruditus: moris enim fuit Romanis nullos deos, nisi publice adscitos, colere. Vide doct. virum J. Clericum ad Pedonius Albinovani *Elcg.* 1, 24. Hinc Pisone et Gabinio *co*ss. *Isidis* sacra Roma sunt expulsi, quæ tamen populus superstitiosus postea recepit. Tertullianus in *Apolog.* cap. 6: *Serapide* et *Isidem* et *Harpocratem* cum suo *Cynocephalo*, *Capitolio* prohibitos, id est curia deorum pulsos, *Piso* et *Gabinium* *co*ss. non utique Christiani, *eversis* etiam *arist* eorum *abdicaverunt*. *His* vos *resstitutis* summam *majestatem* contulistis. Vide et eundem ad *Nationes* lib. 1. c. 10. Arnobius lib. v, pag. 95: *Vos Ægyptiaca* numina, quibus *Serapis* atque *Isis* est nomen, non post *Pisonem* et *Gabinium* *co*ss. in numerum vestrorum *retulistis* deorum. Huc respexisse Minucium luce meridiana est clarius. DAVIS.

Et serpente circumdata. Codex regius, affirmante Herald, *circumdata*: sed præstat *circumlata*. Ovidius *Fastor.* iv, 497, de *Cerere*:

Frenatos curribus angues
Junxit, et æquoreas sicca pererrat aquas

Defendit etiam hanc scripturam Hieron. Alexander in *Explicatione antiquæ tabulæ solis effigie symbolisque exsculptæ*, pag. 754 editionis Græviæ. Quod Gronovius affert a nigra, nempe faces circumdatae serpente, non probat lectionem codicis ms.: nam, quia Ceres in eo numino non curru insidens repræsentatur, serpentes etiam junctæ curru esse non possunt, sed simpliciter faces circumdatæ serpente effectæ sunt. LINDNER.

Liberam. Sic vocabatur Proserpina. Cicero in *Ver-*

rem, lib. iv, pag. 1281, ed. Lamb.: *Raptam esse liberam, quam eandem Proserpinam vocant, ex Ennensium nemore.* Ac de *N. D.* lib. ii, cap. 24.: *Quod ex nobis natos, liberos appellamus, idcirco Cerere nati, nominati sunt Liber et Libera, quod in Libera servant, in Libero non item.* Vide et Arnobium lib. v, pagg. 171, 182. DAVIS.

Et quæ. Ita ms. et editio Romana.

Tinnitus eliditur. Ita esse in ms. colligo ex silentio Herald, qui, si aliter legisset, locum intactum haudquam reliquisset. Interim Rigaltius ibi esse testatur *intus eliditur*: id quomodo conciliari queat, equidem non video; video tamen ex *intus* facili negotio fieri posse *tinnitus*, quod probò. Ut Noster dicit *tinnitum elidere*, ita Celsus iv, 4, dixit *sibulum elidere*, et Plinius xi, 51, *sonum elidere similem sternutamento*. Is vero tinnitus ideo Corybantum cymbalis elidebatur, ne pater audiret vagitus, i. e. vagitum crebrum atque indesinentem. Rigaltius mavult *intus eliditur*; Wowerus *tinnitus editur*; Heumannus, *vagitus tinnitu eliditur*.

LINDNER

Cybele Dyndimena. Hæc emendatio debetur Cel. Heumanno, cæteris quæ adhuc lucem conspexerunt, longe præferenda. Rigaltius *Cybelæ Dyndima* legi volebat; Davisius, *Cybelæ Dyndimena*; Cellarius, *Cybelen Dyndimenam*; Meursius auctore, in ms. est: *Cybele Dyndima pudet dicere quæ*, etc. LINDNER. — *Cybele Dyndima.* Τὰ Δυδύμα. Nec fuit heic mutandum quidquam. Virgilius, *ite per alta Dyndima*. Servius: *Montes matris deum*. Catullus dixit *deam Didymi*, sive *Didymi* RIGALT. — Ms. repræsentat *Cybele Dindymena*, unde vet. edit. exhibent de *Cybele Dindymena*. Joan. autem Meursius reponendum censuit *Cybelen Dindymenam*, ac ita edidit. Chr. Cellarius: *Mihi vix dubium videtur quin legi debeat Cybele Dindymena*; a mente enim quo agebantur, ita dicta sunt *Cybeles sacra*. DAVIS.

Et ipsa. Clare apparet, rescribendum esse *ipsa et*. HEUM.

Et semiviri. Qui, quæso, *semiviri*, præter Gallos, *Cybelem sui corporis supplicio colebant*? Nulli. Omnino legendum: *Galli eam semiviri, delecta conjunctione, in vexit librariorum stultitia*. DAVIS. — Quid, si Minucius *ἡμπατικῶς* conjunctionem illam addiderit? In hanc nimirum sententiam: *Galli usque adeo Cybelen colunt, ut etiam semiviri, sui corporis supplicio eam colant*.

Et dedecora. Recte ita rescriptum pro ms. *et decora*. Heum. Heraldus scriptum arbitratur *ludibria dedecora*. LINDNER.

Quasi ut aversus. Ita est in cod. ms. et ita ediderunt ea verba Heraldus, Rigaltius, Davisius, Gronovius, qui posterior tamen inesse iis vitii aliquid suscipitur, legendumque *quasi ut aversus incedat*. Sed eam cor-

mammis multis et veribus exstructa; et Trivia trinis A capitibus, et multis manibus horrida. Quid? ipse Jupiter vester modo imberbis statuitur, modo barbatus locatur: et quum Hammon dicitur, habet cornua; et quum Capitolinus, tunc gerit fulmina; et quum Latiaris, cruore perfunditur; et quum Feretrius, non aditur. (xix) Et, ne longius multos Joves obeam, tot sunt Jovis monstra quot nomina. Erigone suspensa de laqueo est, ut Virgo inter astra, ignata sit. Castores alternis moriuntur, ut vivant: Æsculapius, ut in deum surgat, fulminatur: Hercules, ut hominem exuat, Heneis [vulg. Œteis] ignibus concrematur.

CAPUT XXII.

ARGUMENTUM.— *Has porro fabulas, ab imperitis hominibus primum traditas, alii deinceps celebraverunt, ac poetæ potissimum, qui haud parum veritati sua auctoritate nocuere; atque hujusmodi, figmentis et mendacis dulcioribus corrumpunt ingenia puerorum, qui proinde in iis miseri consensuerunt, quum alioquin sit obvia, sed requirentibus.*

(xx) Has fabulas et errores et ab imperitis parentibus discimus, et, quod est gravius, ipsis studiis et disciplinis elaboramus, carminibus præcipue poetarum, qui

VARIORUM NOTÆ.

rectionem probare non possum, utut eam defendat B vir doctissimus in *Ludibr. Malevola Clerici*, pag. 47. Neque vero magis placet Ursini, Woweri et Elmenhorsti conjectura, quasi ut *aversus*. Cod. ms. lectionem. unice veram, tuetur Plauti locus *Mercat.* 1, 1, 90: *Serrum una mittit, qui olim a puero parvulo mihi pædagogus fuerat, quasi ut mihi foret custos.* Nam in his *τὸ ut παύλαι* ut *τὸ quod* non raro. *Aversus* autem idem est quod *a tergo*. Livius, xxxiii, 8, quod cedebantur *aversi*. Aur. Victor, *Orig. gent. Rom.* vi, 2, de Caco, Evandri servo: *Recaram hospitii boves surripuit, ac, ne quod esset indicium, aversos in speluncam attraxit.* Duas frontes Jano dedisse veteres notum est. Ovid. *Fast.* 1, 89, sqq.

Sitque quod a tergo, sitque quod ante videt.

Causas cur bifrontem fluxerint veteres, allegant Vossius, de *Orig. et progr. Idolol.* 1, 19; et Everh. Otto, de *Tivola Viar. publ. part.* 1, c. 7, p. 126. GRUNER. — Addo Lactantium, iii, 24: *Quid dicam de iis nescio qui, quum semel aberraverint, constanter in stultitia perseverant, nisi quod prudentes et scios mendacia de fendenda suscipere, puto quasi ut ingenia sua in malis rebus exercent;* ubi conferatur Bün-mainus. LINDNER.

Veribus exstructa, alii l-g. *uberibus*; non est hic sub-tantivum (quod ab omnibus est creditum), sed adjectivum. *Mammæ uberes* vocat Noster, quæ multo lacte plene sunt: (quod fortasse ex magnitudine uberum colligere datur, licet alias ex mammarum magnitudine ad earum ubertatem minus recte colligatur. LINDNER. — Sic *uber ager* apud Tacitum xxix, 25, et xlxiv, 62; *uber solum* apud Tacitum, *Hist.* v, 6, et Curtium, vi, 4. In ms. codice Minucii est *veribus*, quod factum esse ex *uberibus* (ita enim sæpe scribebant librarii, licet *ras b et u* permutantur) acute conjicit Rigaltius, ideoque *uberibus* rescribere non dubitat: id quod et Heraldus placuit. Ac eodem modo locum hunc Lipsius emendavit ad Taciti *Annalium* iii, 61. Supra quoque cap. 19. codex ms. *verius* habet, pro *uberibus*; et infra cap. 36, *verius* est in Romana editione pro *uberibus*. Apparet nunc falsissimam esse correctionem D Lucae Holstenii, qui, in *Epistola de veribus Dianæ Ephesiæ* Romæ primum an. 1488 edita, et in *Actis Eruditorum* recensita, *supplem.* 1, pag. 350, posteaque in tom. vii *Antiquitatum Græcarum* Gronoviano recuso, rescribendum iudicabat *veribus*: quod quidem etiam in editione Romana reperitur. Rejicit vero et Davisius hanc correctionem, quæ tamen se præbarat Jac. Gronovio. HEUM. — Hujus explicationis auctor primus non est Heumannus, sed J. Tristannus, teste Luca Halsteno, cujus *Epistola de Veribus Dianæ* calci hujus libri subjeci. LINDNER. — Vid. eandem epist. in hoc tomo, paulo infra, post D. Nic. Le Nourry dissertationem, col. 365. EDD.

Barbatus locatur. Verbum *locatur* tollendum esse iudicat Heum, sed commodius retinetur. Est enim pro composito *collare*, quod habet Phædrus in *Epilogo* lib. ii: *Esopo ingratum statuam posuere Attici, servanque collocarunt æterna in basi.* LINDNER.

Tunc gerit fulmina. Offendebat Gronovium particu-

la *tunc*; quæ tamen neminem hoc loco magis offendere debet, quam tum apud Ciceronem pro *lege Manilia* cap. 6: *Quum venit calamitas, tum detrimentum accipitur*; et Plantum: *Ego tunc adero quum tui videndi mihi copia erit.* Similis redundantia adfuit cap. 17, *quam e terra*, etc. LINDNER.

Non aditur. Sc. a supplicaturis. *Supplicaturi enim*, inquit Broukhuis, ad Tibull. i, 593, p. g. 104, vel *gratias acturi, propria locutione adire deus dicebantur, et adire ad deos.* Jupiter enim Feretrius non ideo erat ut a supplicaturis adiretur, qui honos potius capitolino est habitus, sed ut ei spolia opima, hostibus devictis, ferrentur. Ita Wow. et Rigalt., pro eo quod in codice est: *non auditur legunt*, sed aliter explicant: *Wowerus*, cum dicit, *intra annos paulo minus dxxx, auctore Festo, tantum trina opima spolia Jovi Feretrio suspensa*; Rigaltius, cum scribit *Jovem Feretrium ideo non adiri quia spolia opima non Feretrio ferebantur, sed Marti, sed Quirino.* Jac. Gronovius, nomen auditur, non vero etiam statua vel habitus cernitur. J. F. Gronovius, *opimis induitur*; Schefferus, *non clauditur*, putans templum ejus, sicut Pacis, semper fuisse apertum, quia et Feretrius pacem ferre credebatur. Witholius in *Encæntis Criticis*, an. 1741 editis, *volis aditur*; sed hoc commune illi cum Hammon, Capitolino et Latiari Perizonius. *pompa aditur*, Heumannus, *cum pompa aditur*. Sed et Capitolinum cum pompa adibant. LINDNER. — *Cum Feretrius, non auditur*. Locus est a variis tentatus. Eorum conjecturas recenset rejicitque Davisius, qui sic demum concludit: *Multo quidem facilius est redarguere falsa quam vera reperire; forsitan tamen haud incommode correxerim: cum Feretrius, non audit.* Romanos tecte ridet Minucius quod a tanto tempore opima spolia non tolerant.

GALLAND.

Et ne longius. Perplacet sententia Heumannii, qui irrepisse multos *Joves* e margine ait, et *ne longius abeam* legendum esse monet, ut Cicero, lib. ii de *Fin.* cap. 50, *ne longius abeam, quid dicat Epicurus.* Sed nolui quidquam mutare in re adhuc dubia, in primis cum Cicero de *Nat. Deor.* lib. iii, cap. 16: *Joves plures commemorat; et obire terram, pro perlustrare notum sit.* Sic Pallas, apud Virgilium *Æn.* lib. x, v. 446:

Corpusque per ingens

Lumina volvit, obitque truci procul omnia visu.

Ignita. Ita pro ms. *ignata* scribentes Rigaltium et Heraldum duces secuti sunt editores omnes, præter Gronovium Jacobum, qui *signata* rescribendum duxit, invita profecto Minerva critica. Illud tamen probe videt, verbum *ignata* non cum *astra*, sed cum *virgo* conjungi oportere. Clarius utique dicere poterat Minucius: *Ut inter astra sit virgo ignita.* HEUM.

Œteis ignibus. In ms. *Heneis*. Dictatum fuerat, *Æteis*, prave pro *Œteis*. RIGALT.

CAP. XXII.—*Discimus*. Sic ms. reg., melius quam vulgo, *didicimus*. HERALD. Tuetur etiam lectionem ms. Lud. Carrio, *Emendat.* lib. ii, cap. 18. HEUM.

Elaboramus. Elaborare est *exornare, expolire*, Ci-

plurimum quantum veritati ipsi sua auctoritate nocue-
re.³¹ Et Plato ideo præclare Homerum illum inclytum,
laudatum et coronatum, de civitate quam in sermone
instituebat, eiecit. Hic enim præcipuus bello Troico
deos vestros, etsi ludos facit, tamen in hominum re-
bus et actibus miscuit : hic eorum paria composuit,
sauciavit Venerem, Martem vinxit, vulneravit, fugavit.
Jovem narrat a Briareo liberatum, ne a diis cæteris
ligaretur; et Sarpedonem filium, quoniam morti non
poterat eripere, cruentis imbribus flevisse; et thoro
[impr. loro] Veneris illectum, flagrantius quam in adul-
teras soleat, cum Junone uxore concumbere. Alibi Her-
cules stercora egerit, et Apollo Admetto pecus pascit;
Laomedonti vero muros Neptunus instituit, nec mer-
cedem operis infelix structor accipit : illic Jovis
fulmen cum Æneæ armis in incude fabricatur, B
quin cælum et fulmina et fulgura longe ante fue-
rint quam Jupiter in Creta nasceretur, et flammam

veri fulminis nec Cyclops potuerit imitari, nec ipse
Jupiter non vereri. Quid loquar Martis et Veneris
adultærium deprehensum? et in Ganymedem Jovis
stuprum cælo consecratum? quæ omnia in hoc pro-
dita, ut vitii hominum quædam auctoritas pararetur.
His atque hujusmodi figmentis et mendaciis dul-
coribus corrumpuntur ingenia puerorum, et, hisdem
fabulis inhærentibus, ad usque summæ ætatis robor
adolescunt, et in iisdem opinionibus miseri conse-
nescent, quum sit veritas obvia, sed requirentibus.
Saturnum enim³² principem hujus generis, et examinis
omnes scriptores vetustatis, Græci Romanique, ho-
minem prodiderunt. Scit hoc Nepos et Cassius in
historia, et Thallus ac Diodorus hoc loquuntur. Is
itaque Saturnus, Creta profugus, Italiam, metu filii
sævientis, accesserat, et, Jani susceptus hospitio,
rudes illos homines et agrestes multa docuit, ut
græculus et politus, litteras imprimere, nummos si-

VARIORUM NOTÆ.

cero in *Orat.* 84 : *Elaborata concinnitas.* Heumannus
legit *corroboramus.* LINDNER.

Plurimum quantum. Cellarius et plures alii ediderunt
permirum quantum : quod etiam est in editione Ro-
mana Sed in ms. est *plurimum quantum* : quod recte
defendit Carrioin modo laudato capite. Infra, cap. 40,
iterum occurrit *plurimum quantum* : quod et habet
Romana illa editio. HEUM.

Ipsi sua auctoritate. Cicero de *Nat. Deor.* 1, 16 :
*Nec enim multo absurdiora sunt ea quæ poetarum voci-
bus fusa, ipsa suavitate nocuerunt.* Et Noster, infra :
*His atque hujusmodi figmentis et mendaciis dulcoribus
corrumpuntur ingenia puerorum.* Vide amon legen-
dum sit : *ipsa sua suavitate.* LINDNER.

Laudatum et coronatum. Minucius brevi compendio
retulit quæ longiori hoc sermone dixit Plato lib. III,
de Rep. : *Si quis in urbe nostra voluerit poemata sua
ostentare, venerubimur quidem ipsum ut sacrum, admi-
rabilem et jucundum; dicemus autem non esse fas ut
ejusmodi homo sit in rep. nostra; emittemusque eum
aliam in urbem, effuso in caput ipsius unguento, imposi-
taque corona lænea.* En *laudatum* prius poetam, deinde
coronatum, tum e civitate eiectum ! HEUM.

Sermone. Eleganter *sermonem* pro libro, tractatu,
dialogo, seu historia dici probat R. Benileus ad Ho-
rat. III. *Ode* 8, v. 5, p. 110. Item Cicero lib. IX. *ep.*
8 : *Feci igitur sermonem, inter nos habitum in Cuma-
no, cum esset una Pomponius.* LINDNER.

Loro Veneris. Sic est in ms. Minucii codice, non
cesto Veneris : pro quo in editione Romana vitiose
scriptum est *thoro* : quod et edidit Gronovius. HEUM.
—In cod. reg nitide scriptum est : *thoro.* EDD.

Instituit. Hensingerus, teste Heum., legit *instruit.* D
Nihil muto, et Burmanni illud usurpo, qui, cum in
Quintil. *Instit.* I. 1, c. 4, p. 17, variari in his vocibus
videret; *parum referre*, inquit, *arbitror, quum utraque
lectio facile probari possit.* Alterum fortasse ideo præ-
ferendum, quia sequitur *infelix structor*, non *putave-
rim.* LINDNER.

Illic [Vulcanus]. Dele posterioris verbum, quippe in
ms. non repertum, sed in editione demum Romana.
Omiserunt igitur jure id verbi suis in editionibus Ri-
galtius, Davisius, Gronovius. HEUM.

Cælum et fulmina. Adjecimus copulativam particu-
lam ex ms. reg. HERALD.

In Ganymedem. Usitatus, in *Ganymede*, vel *deleat-
ur in*, ut sensus sit : *quid loquar Ganymedem, Jovis
stuprum*, etc. LINDNER.

Ut vitii hominum. Ita edidit Heraldus, nihil quid-
quam monens de diversa scriptura. Rigaltius vero,
ut *judicis* scripturam esse antiqui exemplaris satis

apertam affirmat. Retinui lectionem Heraldii, quam
etiam habet Sabæus; scilicet,

Quod decuit divos, cur mihi turpe putem?

inquit aliquis verbis Ovidii, *Amor.* II, 8.—Hæc a tiqui
exemplaris scriptura probatur Rigaltio. Etenim, in-
quit, depravato judicio, hominibus male judicanti-
bus, quæ leguntur a diis vitia perpetrata, pro virtu-
tibus habentur. At Gelenius et Cellarius edidere, ut
vitii hominum. Paulo propius accedens ad ms. vestigia
Davisius, legendum putat *uti vitii hom.* Satis bene.
Minus enim placet altera viri eruditii conjec-
tura, legentis in secunda editione, ut *flagitiis homi-
num quædam auctoritas pararetur.* GALLAND.

Corrumpuntur. Systema gentilissimi perquam ac-
commodatum esse corrumpendis moribus, docet Bæ-
lius *Diction.* sub voce JUPITER, lit. D. LINDNER.

Hisdem. In ms. est *hisdem*; illud tamen valet, *iis-
dem.* Videatur Bunem. ad Lactant. de *Mort. Persec.*
XXIII. LINDNER.

Inhærentibus. Sc. in animo. Neque male legeremus
inhærentes. Supra cap. 1, quo *Cæcilium superstitionis
vanitatis etiam nunc inhærentem.* Lactantius, I, 4 :
*Multi enim superstitionibus vanis pertinaciter inhæren-
tes.* LINDNER.

Examinis. *Examen*, pro multitudine, grege, Paca-
tus, Plinius aliique dixerunt. Sic etiam in loco huic
congruo Tertullianus, *Apolog.* cap. 10 : *Satis jam
de Saturno, licet paucis. Etiam Jovem ostendemus tam
hominem quam ex homine, et deinceps totum generis
ipsius examen tam mortale quam senensis sui pater.* Et
hunc locum Minucius ob oculos habuisse videtur.

LINDNER.

Et, Jani. Hæc est verissima lectio et ms. reg. An-
tea, etiam *susceptus hospitio.* HERALD.

Litteras imprimere. Cf. Cyprian. de *Idol. Vanitate*,
cap. 2. Et hinc ariolatus est Pomponius Let. natam
esse in Italia ævo Saturni, typographicam artem,
cui acriter oppugnavit Peutinger *Serm. conv. de Germ.
mirand.* Videtis interea Tullium hæc lib. II, de *Nat.
Deorum*, 37, Balho disputante, disserentem : ... *Cur
non idem putet, si innumerabiles unius et viginti formæ
litterarum vel aureæ vel quales libet, aliquo conjiciun-
tur, posse ex his in terram excussis annales Ennii, ut
deinceps legi possint effici : quod nescio an in uno qui-
dem versu possit tantum vulere fortuna.* Immo ante ævum
Saturnium, si fides doctiss. viro Grotiesend, jam in
Oriente, Babylonicis tegulis testantibus, exstabat
vera ars characteres ex typis æneis imprimendi. Cf.
Lambinet, *Orig. de l'Impr.*, tom. I, p. 359. Prosper
Marchaud, *Hist. de l'Impr.*, pag. 3-5. Portheimann,

gnare, instrumenta conficere. Itaque latebram suam, quod tuto latuisset, vocari maluit Latium, et urbem Saturniam dedit de suo nomine, et Janiculum Janus ad memoriam uterque posteritatis reliquerunt. Homo igitur utique qui fugit, homo utique qui latuit, et pater hominis, et natus ex homine: terræ enim vel [impr. et] cœli filius, quod apud Italos esset ignotis parentibus, proditus; ut in hodiernum inopinato visos, cœlo missos: ignobiles et ignotos, terræ filios nominamus. Ejus filius Joviter Cretæ, excluso parente, regnavit, illic obiit, illic filios habuit; adhuc antrum Jovis visitur, et sepulchrum ejus ostenditur, et ipsis sacris suis humanitatis arguitur.

CAPUT XXIII.

ARGUMENTUM. — *Quamvis ethnici reges suos mortales agnoscant, illos tamen deos fingunt, vel ipsis invisitis; non ad fidem numinis, sed ad honorem emeritæ posteritatis. Atqui verus Deus neque ortum habet neque occasum. Deorum deinde imagines et simulacra Octavius exagitat.*

Otiosum est ire per singulos et totam seriem ge-

VARIORUM NOTÆ.

Essai sur l'Impr., Cicer., ed. Leclerc, t. xxv, p. 528. EDD.

Et urbem Saturniam dedit de suo. Sic est in ms. Fulv. Ursinus primus edidit: urbem Saturniam de suo nomine, ommissa voce dedit. In quibusdam editum est: urbem Saturniam dedit suo nomine, omisso de. Arntzenius ad Aurel. Victor., pro dedit, legendum condidit putabat. Sed docuit Bar. hius ad Stat. III, Theb. 16, dare pro condere accipi solere, ut adeo mutat one opus non sit. Adsunt hic duo verba, dedit et reliquerunt, ex quibus unum absit necesse est. Si posterius deleas, verba sic fluunt: urbem Saturniam dedit de suo nomine, ut Janiculum Janus. Ad memoriam uterque posteritatis. Posterior tamen ratio, qua dedit abest, plures subscriptiores nacta est. LINDNER.

Quod apud Italos. Non item apud Cretenses. Esse ignotis parentibus, est, ignotos parentes habere. Heum. non dubitat hanc esse veram scripturam: quod apud Italos essent ignoti parentes ejus. LINDNER.

Inopinato visos. Barthius ad Statii Theb. x, 752, quia inopinato visi etiam terræ filii vel terra edii dicerentur, lacunam inesse his statuit quorundam, quibus expressis opposito aptior esset inter inopinato visos et ignobiles ignotosque. Sed ita distinguere auctor videtur, ut prioribus speciatim intelligat homines aliqui in parte claros aut præstantes, posterioribus tales, qui, cum obscuro sunt ortu, tum factis virtutibusve se non adeo illustrent. Sic autem cepisse etiam Lactantius videtur, I, 11. Et terræ filiorum appellatio plerumque hominibus vilioribus accommodatur. WOPK.

Adhuc antrum. Lege illic adhuc antrum. HEUM.

CAP. XXIII — Et pejerante. Non incommode rescribi volebat Meursius ut pejerante. . . At, cum correctio hæc non sit necessaria, ei non subscribo. In editione Romani est et pejerante: quod forsitan scriptum pro et perjurante. Vide quod ad Lactantii de Ira, cap. 16, scripsi. HEUM. — Cyprrianus, 2, 5, habet pejerante.

LINDNER.

Et Juba. Numidiæ an Mauritiæ rex fuerit, dubitant. Cellarius Numidiæ regem fuisse probat ex Dione, qui simul testatur tempore civis Pompeiani b li divisum Mauritiæ regnum fuisse, Boccho in citeriore, Bogude in uteriore regnante Interim Lucanus, IV, 672, ejus regnum ad Gaditanum mare extendit. Sed detur hoc fuisse licentiæ poetice; at vero

A neris istius explicare, quum in primis parentibus probata mortalitas in cæteros ipso ordine successio- nis influxerit: nisi forte post mortem deos fingitis, et, pejerante Proculo, deus Romulus, et Juba, Mau- ris volentibus, deus est, et divi cæteri reges, qui consecrantur, non ad fidem numinis, sed ad honorem emeritæ potestatis. Invisitis²³ his denique hoc nomen ad- scribitur: optant in homine perseverare; fieri se deos metuunt, etsi jam senes, nolunt. Ergo nec de mortuis dii sunt, quoniam Deus mori non posset [impr. potes]; nec de natis, quoniam moritur omne quod nascitur, divinum autem id est quod nec ortum habet nec occa- sum. Cur enim, si nati sunt, non hodieque nascuntur? nisi forte jam Jupiter senuit et partus in Junone defecit; et Minerva canuit antequam peperit. An ideo cessavit ista generatio, quoniam nulla hujusmodi fa- bulis præbetur adsensio? Cæterum, si dii creare possent, interire non possent; plures totis [impr. natis] hominibus deos haberemus, ut jam eos nec cœlum contineret, nec aer caperet, nec terra gestaret: unde manifestum est homines illos fuisse quos et natos legimus et mortuos scimus. Quis ergo dubitat horum

expressis verbis Mauritiæ rex vocatur a Floro, IV, 2; et Eutropio, VI, 18. Tacitus item Annal. lib. IV, cap. 5: Jubam, inquit, Mauros ex dono P. R. acce- pisse. Idem Histor., lib. II, 58, famam ait fuisse Al- binum, spreto procuratoris vocabulo, insigne regis et Jubæ nomen, usurpasse. Erat autem Albinus procu- rator Mauritiæ. Quod vero Cellarius addit, vero non esse simile Jubam, ad Thapsam a Casare vic- tum et, desperatis rebus, sibi manus inferentem, a suis facile consecratum fuisse, id nihil, quantum ego video, difficultatis habet, quia Mauri omnes suos sine di- crimine reges pro diis habebant, quocumque mor- tis genere perierunt. Et fortasse hunc præ cæteris elegit, quo absurditas ejus consecrationis magis pa- teret. LINDNER.

Optant in homine perseverare. Heumannus rescribit, optant homines perseverari. Ego nihil mutò. Notæ sunt locutiones hominem induere et ejuere, i. e. humanam naturam: de quibus vid. Bunem, ad Lactant. IV, 10. Et ipse Paulus, I Corinth. I, xv, 53: Δει γάρ το σθαπρόν τούτο ἐδύρασθαι ἀπ' ἀπλων, και τὸ θνήτοι τούτο ἐδύρασθαι ἀ' αμαρτων. Lactant. IV, 25: Ut apparet etiam in ho- mine illum esse cælestem. Ergo, optant in homine per- severare, est, optant diutius manere homines. LINDN.

Et, si jam senes. J. Meursius correxit etsi jam se- nes. Non sunt ergo, etc. Sed nihil opus est ut quid- quam mutemus, nisi quod, duabus voculis in unam compactis, legendum sit, etsi jam senes, nolunt; quo- modo locus fiet integer. DAVIS. — Lego: et, etsi jam senes. HEUM.

Et partus in Junone defecit. Quod eo magis mirum videri poterat, cum mysterium habuit renovandi quoniam virginitatem, lavando se in Canatho, Pe- loponnesi flumine. Pausanias, Pelopones., lib. II, ex- tremo, atque etiam partim afflatu aure, partim tactu floris et lactucæ esu concepit. LINDNER.

Si iii creare possent. Sic recte ms., licet aliter vi- sum Jac. Ouzelio, cui placet creari. Sed vir bonus in animum non revocavit huic verbo gignendi significa- tionem inesse; theologiceque, ut opinor, quam Criticæ peritior, creationem ex nihilo statim somniavit. Ovidius, Metam., lib. VII, 666:

Simul et Pallante creati

Conveniunt.

Et lib. XIII, 22:

imagines consecratas vulgus orare et publice colere? A dum opinio et mens imperitorum artis concinnitate decipitur, auri fulgore præstringitur, argenti nitore et candore eboris hebetatur. Quod si in animum quis inducat tormentis quibus et quibus machinis simulacrum omne formetur, erubescet timere se materiem ab artifice, ut deum faceret, illusam. Deus enim ligneus, rogi fortasse vel infelicis stiptis portio, suspenditur, cæditur, dolatur, runcinatur; et deus aureus, vel argenteus, de immundo vasculo sæpius, ut factum Ægyptio regi, conflatur, tunditur malleis et incudibus figuratur; et lapideus cæditur, scalpitur et ab impurato²⁴ homine lævigatur; nec sentit suæ nativitatis injuriam, ita ut B

nec postea de vestra veneratione culturam: nisi forte nondum deus saxum est, vel lignum, vel argentum. Quando igitur hic nascitur? ecce funditur, fabricatur, sculpsitur; nondum deus est: ecce plumbatur, constructitur, erigitur; nec adhuc deus est: ecce ornatur, consecratur, oratur: tunc postremo deus est quum homo illum voluit et dedicavit.

CAPUT XXIV.

ARGUMENTUM. — *Brevi insuper inductione demonstrat quantum in celebrandis quorundam deorum mysteriis ridiculi, obscæni crudelesque ritus observarentur.*

Quanta vero de diis vestris animalia muta naturaliter judicant? Mures, hirundines, milvi, non sentire

VARIORUM NOTÆ.

Nobilitate potens essem Talamone creatus.

Lucretius, lib. 1, 734 :

Ut vix humana videatur stirpe creatus.

Ac iterum, lib. v. 1012 :

Prolemque ex se videre creatam.

Lactant., *Epist.*, cap. 5 : *Libido.... creandis liberis servi .i.* Plura exempla facile possunt congeri. sed rei notæ non immorabor. DAVIS. — Conferatur etiam Burmannus ad *Plin.* dr. 1, 16 : *Si creavit liberos*; et Torrenius, cum aliis ad *Valer. Max.* vii, 7, *quia non creandorum liberorum causa conjugium intercesserat.*

LINDNER.

Præstringitur. Dion. Lambinus, ad *Lucretii* lib. iii, pag. 411, scribit : *auri fulgore præstringitur*; et ad *Horatii* lib. ii, *Epist.* 1, pag. 234, ait, *ubicumque legitur præstringere, seu præstringere oculos, seu aciem oculorum, legendum præstringere.* Sed hæc sententia nimis est dictatoria. *Lactantius*, lib. ii, cap. 6 : *Horum pulchritudo ac nitor præstringit oculos.* Nonius *Marcellus*, pag. 693, *præstringere obtenebrare.* *Plautus Milite Glor.* :

Præstringat oculorum aciem in acie hostibus.

Locus exiit act. 1, scen. 1, 4 : ubi vir eruditus non modo eundem errorem in notis repetiit, sed et perperam edidit *præstringat aciem*, quod sane perquam est temerarium, cum *Ciceronem*, *Livium* alioque non aliter locutus esse constet; præterquam quod illum versum ita etiam laudet *Apuleius de Deo Socrat.* p. 77, ed. Lugd. DAVIS. — Conferatur etiam *Bunein.* ad *Lactant.* ii, 6. LINDNER.

Tormentis quibus. Lege *tornis quibus*; nam vox *tormentum* notat 1° machinam bellicam, 2° supplicium et cruciatum, 3° funem tensum. Prior ille significatus plane huc non quadrat; alter quidem posset quodammodo applicari, si eo sensu accipias ut simulacra credendo, dolando, runcinando, dolorem pati existimentur; sic etiam tertius ille, cum funibus simulacrum suspenditur, quod tamen uncis inmissis factum potius credo. Sed *torrus* est instrumentum fabrilis quod, auctore *Plinio*, vii, 56, *Theodorus Samius invenit.* LINDNER. — *Lindnerus* legere vult : *tornis quibus*; sensus autem loci et contextui *tormentum* illud aptius videtur et commodius. RUSWUM.

Timere se materiem. Ita edidimus, ms. reg. auctoritatem secuti. Legebatur antea, *Erubescet temere se materiei, ut deum faceret, illusam*; nullo sensu. Quæ autem hoc loco dissentunt a *Minucio*, ea omnia explicata sunt ad *Tertulliani Apolog.* HERALD.

Aureus. Edit. Rom. male, *Deus cereus vel argenteus.* HERALD. — Rescribit *aureus*, sed hæsitanter, *Gatakerus* in *Cinni* sui lib. ii, cap. 19, pag. 371. *Confidentius* ita emendasset si in *Minucii*, cap. 24, legisset, *in auro et argento* (e quo dii sunt ficti) *consecratam* (ab

ethnicis) *esse avaritiam.* Recte idem monet *sæpius* hic esse corrigendum, cum non *sæpius* sed *semel* id fecerit rex ille *Ægyptius.* Itaque pro *sæpius*, vel *legimus*, vel *scimus*, scripsisse putat *Minucium.* Mihi in promptu est correctio faciliior, ideoque verisimilior : *Scilicet*, adhibita verborum traiectione sic scribo : *de immundo vasculo sæpius, ut factum Ægyptio regi.* Video tunc etiam *Jac. Gronovio* ita rescribendum videri. HEUM.

De immundo vasculo, ut sæpius factum Ægyptio regi. *Minucius* ad *Amasidis* facinus respicit, quod narrat *Herodotus* lib. ii, cap. 172, et ex eo *Athenagoras Legat. pro Chr.*, c. p. 23. Aliter hunc locum distinguit *Cotelerius* ad *Clement.* *Hom.* x, cap. 8; aliter legit *Gatakerus Advers. miscell.* l. b. ii, cap. 19, pag. 371, sed absque causa soticæ. DAVIS.

Et incudibus. Scribit et in *incudibus.* MEURS.

Impurato. Recte ms. ita, non *imperito*, quod editio Romana habet, et hinc plures alie. *Loca* *Plauti* quibus idem verbum occurrit, exhibet *Pareus* in *Lexico critico.* *Minuciano* vero loco huic simillimum *Justini* martyris produxit ad hunc locum *Elmenhorstius*, alium *Origenis* *Heraldis.* HEUM.

Nondum deus saxum est. In hisce verbis non modo nullum esse acumen, sed ne sensum quidem, ait *Davinius*, nisi, *divisa* *vocula*, legas : *Nisi forte non, dum deus, saxum est.* Non opu. Sensus est : *Nisi forte saxum, vel lignum, vel argentum nondum deus est, scilicet materia saxi, ligni vel argenti rudis atque inelaborata, nondum est deus, quod as-umit Noster hypothetice.* Inde pergit : *Quando igitur hic nascitur? hoc est, quando igitur saxum, vel lignum, vel argentum fit deus?* LINDNER.

Quum homo illum voluit. Hanc lectionem rite doctissimi *Rigaltius* et *Heraldis* ex ms. vindicaverunt, quæ frustra conjecturis illudicit, jam ab prima editione. Nam *voluit* est *Minucii*, ut contra dixit, *quos per diem negamus, nolimus*; sic in *natali meo versutiam nolo non credo.* Nonne habet ex *Ciceronis* placitissimo libro ii *de Orat.* cap. 6, id præbentis ex *Lucilio*, *Lætium Decimum volo*, quod ille in suo argumento et ante et post intelligit pro arbitratu. GRONOV. — Antea legebatur *ille voluit*, ut edidit *Cellar.* Corrigit *quum homo illum voluit*, *Meurs.*; *cum homo illum, quem Deum esse voluit et dedicavit*, *HEUM.* LINDNER. — *Cum homo illum voluit.* Nempe esse Deum, inquit *Rigaltius*, sanam esse ms. lectionem contendens. *Cellarius*, *cum homo ille voluit Meursius* *vovit.* *Davinius* autem *coluit* : quæ quidem vox, eo iudice, huic loco bene convenit, sive *proletariam adorandi*, sive minus vulgarem *ornandi* significationem recipias. GALLAND.

CAP. XXIV. — *Quanto verius.* In ms. est *quanta vero*, pro quo *quanto verius*, primus rescripsit *Fulv. Ursinus.* LINDNER.

Naturaliter. Non est glossema, sed significare vo-

eos sciunt, norunt; inculcant, insident; ac, nisi abigatis, in ipso dei vestri ore nidificanti. Araneæ vero faciem ejus intexunt, et de ipso capite sua fila suspendunt: vos tergitis, mundatis, eraditis, et illos quos fecistis, protegitis et timetis. Dum unusquisque vestrum non cogitat prius se debere Deum nosse quam colere; dum inconsulte gestiunt parentibus obedire; dum fieri malunt alieni erroris accessio, quam sibi credere; dum nihil ex his quæ timent

A norunt: sic in auro et argento avaritia consecrata est; sic statuarum inanum consignata forma; sic nata Romana superstitio. Quorum ritus si percenseas, ridenda quam multa, [multa] etiam miseranda sunt. Nudi cruda hieme discurrunt; alii incedunt pileati, scuta vetera circumferunt, pelles cædunt mendicantes, vicantes deos ducunt. Quædam fana semel anno adire permittunt, quædam in totum nefas visere; est quo viro non licet, nonnul-

VARIORUM NOTÆ.

luit Noster hoc adverbio, animalia, natura duce, multo verius de diis judicare quam gentiles, rationis usu pollutentes. LINDNER.

Sciunt, norunt. Sic recte ms. ac ita distinguendum ut fecimus; non est enim opus ut Wowerum, Ouzelium, Cellarium aliosque sequamur, quibus placet *sciunt, rodunt*. Viri eru liti memoris esse debuerunt *αυθις* a scriptoribus Africis frequenter conjungi. Arnobius, lib. iii, pag. 106: *Honestius quam vos multo de sui nominis dignitate existimare, credere.* Et pag. 109: *Quantas, inquam, irarum flummas suffunderent, excitarent.* Plura congressimus ad hujus libri cap. 11. DAVIS. — *Norunt* recte rescripsit Woverus, eumque secuti Ouzelium et Cellarium. Nimirum *rodunt* ad mures pertinet; *insultant* (h. e. crebro insiliunt) ad hirundines; *insident* ad milvos. Cæterum totus hic locus ita mihi videtur interponendus ac legendus: *Quanto verius de diis vestris animalia muta judicant! Mures, hirundines, milvi (nam non sentire eos sciunt) rodunt, insultant, insident.* HEUM. — Non potest hac parenthesi opus esse in dictione concisa, quæ sic est supplenda: quia *non sentire eos sciunt*, ideo *rodunt*, etc. Hæc particula subaudiuntur in tali verborum nexu, non ponuntur. Gronovius, *et norunt* defendens, neptum esse ait illud *rodunt*, cum omnes iconographi uno ore affirmant proprium murium esse, qui aliqui d atterunt, et in illis quæ funduntur plumbanturque, falsum. An vero et falsum in illis quæ *e ligno æluntur, fabricantur, scalpuntur?* LINDNER.

Inculcant. Calcant, conculant. Tertullianus de Pænit. cap. 7: *Formidant videri inculcare, quod consecuti sunt.* Idem ad Nat. lib. 1, cap. 10: *Quos Laræ et Penates domestica consecratione perhibetis, domestica licentia inculcatis.* Non igitur necessaria est Woweri et Cellarii conjectura, quibus arripit *insultant*. DAVIS.

Protegitis et timetis. Hoc est, et tamen timetis. Infra, cap. 26: *Regulus auguria servavit et captus est; 28: Vos capita vervecum et immolatis et colitis; 35: Vos adulteria prohibetis et facitis.* Lactant. iv, 2: *Nusquam sapientiam comprehenderunt, et alicubi esse illam necesse est.* Ateoque non erat cur Wopkenius legeret et illos quos facitis et protegitis, timetis. Est quidem sensus ita satis commodus, priori tamen, qui ex lectione recepta efficitur, non modo non antefereendus, sed ne aquirparandus quidem. Absurdum quidem est *ea timere quæ feceris*, ut loquar cum Licentio, *Epitome* xxv, 5: poterat tamen id aliquo modo ferri, modo desinerent, postquam facti sunt, esse in tutela hominum. Jam vero, cum dii continui hominum protectione egeant, eosdem timeri equis ferat? Interim Gentes tam vanæ sunt, ut deos quos fecerunt, protegant, et nihilominus timeant. LINDNER.

Sic in auro... consecrata est. Infra, cap. 25, dixit Noster *sacrilegium consecrare*, ut notavit Nic. Rigaltius; at, ad mentem Fel. cis explicandam, apprimè faciunt verba Lactantii lib. ii, cap. 6: *Imaginum pulchritudo ac nitor præstringit oculos, nec ullum religionem putant, ubicumque illa non fulserint. Itaque sub obtentu deorum avaritia et cupiditas colitur.* DAVIS.

Quorum ritus. Subaudi Romanorum. Videbatur sibi scilicet Minucius non Romana superstitio, sed Roma-

norum superstitio, scripsisse: quod acute observavit Jac. Gronovius. Equidem de hac prudentia criticorum, ut scilicet non corrigunt ea quæ ipsimet auctores peccarunt memoriæ vitio, satis dixi in meo *de Arte Critica* libello, an. 1712 edito, §§ 40-43. HEUM. — Sic cap. 25, *nimirum insquis et nobis justitia Romana auspicate est. Nonne in ortu suo et scelere collecti (sc. Romani) illi justi.* LINDNER.

Ridenda quam multa, [multa] etiam. Nihil opus ut cum Heumanno legamus *quam multa etiam miseranda sunt!* Conf. quæ notavimus supra cap. 4.

LINDNER.

Discurrunt. Ego vero facile agnoscebam sic fuisse scriptum; *discurrunt alii: alii incedunt.* HEUM.

Pelles cædunt. Hæc sede sua mota, et ante tres priores voculas collocanda censent J. Wow. ac Chr. Cellarius, ut de Lupercis intelligantur. At Cl. Cuperus reponit *pellas*; Steph. autem Monachus not. ad Polycarpi epistol., tom. ii, var. Sacr., pag. 566, rescribit *pelles*, sub quo nomine *cymbalu* possint comprehendi. Verum, ut recte vidit Fr. Ad. Lampius in *addendis* ad opus *de Cymbalis vet.* lib. iii, cap. 14., repudianda non est vulgata lectio, nam *pelles* sunt tympana e pellibus confecta. DAVIS.—Phædrus, lib. iii, 20, 7, de Gallis, *Cybelles* sacerdotibus: *Detracta pelle asini, sibi fecerunt tympana.* Hoc præterea observo, inter *pelles* et *cædunt* interjiciendum esse *alii*. Tria enim sacerdotum genera exhibet Minucius, *Lupercos, Salios* (quorum ancilia vocat *scuta vetera*) et *Gallos*. Jam igitur, ita Minucio fluxerit oratio, necesse est: *Nudi cruda hyeme discurrunt alii; alii incedunt pileati et scuta vetera circumferunt: pelles alii cædunt et mendicantes vicatim deos ducunt.* Nec illud non monendum, *mendicantes* non esse nominativum, sed accusativum, et ad deos pertinere. Persuadebit id, credo, Tertullianus, qui in *Apologético* sui cap. 42 ita fatetur: *Non sufficimus ei hominibus et diis vestris mendicantibus opem ferre.* HEUM.

Mendicantes vicatim. Mendam hic latere credit Lac. Gronovius in exitu præfationis suæ ad *Minucium Felicem* an. 1709 editæ. Verum omnino sanissimus est hic locus, nec vereor ne quisquam alius aliter sit existimaturus. HEUM.

Vicantes, eodem sensu ac vicatim, quod vulgo habent impressi. EDD.

Quædam fana semel anno adire. In Cereris et Proserpine fanum apud Arcades feminis *τὸν πάντα ἔστιν ἑσθὸς χρόνος, ὀμνὶ ἑσθὸς χρόνος*, *omni tempore aditus patet*: *οὐ δὲ ἄνθρωποι οὐδὲ πᾶσι ἢ ἀπὸ κατὰ ἑσθὸς ἑσθὸς ἑσθὸς, vicis quotannis dumtaxat semel.* Pausanias Acad. cap. 31. Thebis etiam in dymene, que mater deorum est, sacrarium *μία ἑπὶ ἑσθὸς ἑσθὸς ἑσθὸς τὸ ἑσθὸς ἀνοχθὸς νομίζουσι, tantum uno quotannis die aperire fas fuit.* Idem Bæot. cap. 25. CELL.

In totum [annum] nefas visere. Tale erat Neptuni templum Mantinæ, *ἑσθὸς δὲ ἀνθρώποις οὐτε ποτὲ ἐς αὐτὸ ἦν, οὐτε ἀχρὶ ἡμῶν ἔστιν.* Pausanias Acad. cap. 5. CELLAR.

Quædam viro non licet. Sacra bona Deæ, Cereris et Vestræ. Lact. lib. iii, cap. 20, sect. 4, ubi tres divas has conjungit. De bona Dea separatim Cicero *Arrip-*

la absque⁵⁵ feminis sacra sunt; etiam servo quibusdam A carimonis interesse piaculare flagitium est: alia sacra coronat univira, alia multivira, et magna religione conquiritur quæ plura possit adulteria numerare. Quid? qui sanguine suo libat et vulneribus suis supplicat, non profanus melius esset, quam sic religiosus? aut cui exta sunt obscœna demessa, quomodo Deum violat, qui hoc modo placat, quin, si eunuchos Deus vellet, posset procreare, non facere? Quis non intelligat male sanos, et vanæ et perditæ mentis in ista desipere, et ipsam errantium turbam mutua sibi patrocinia præstare? heic defensio communis furoris est furentium multitudo.

CAPUT XXV.

ARGUMENTUM. — *Dehinc ostendit a Cæcilio perperam B jactitari Romanos qui totius orbis imperio potiti fue-*

runt hujusmodi superstitionibus rite observatis. Atque Romani in ortu suo et scelere collecti et immanitatis terrore creverunt. Igitur Romani non ideo tanti quod religiosi, sed quod impune sacrilegi.

At tamen ista ipsa superstitio Romanis dedit, auxit, fundavit imperium, quum non tam virtute, quam religione et pietate pollerent; nimirum insignis et nobilis justitia Romana ab ipsis imperii nascentis incunabulis auspiciata est. Nonne in ortu suo et scelere collecti, et muniti immanitatis suæ terrore creverunt? nam asylo prima plebs congregata est: confluerant perditæ, facinorosi, incesti, sicarii, proditores: et ut ipse Romulus, imperator et rector, populum suum facinore præcelleret, patricidium fecit. (XXI) Hæc prima sunt auspiciæ religiosæ civitatis. Mox alienas virgines jam desponsatas, jam destinatas, et nonnullas de

VARIORUM NOTÆ.

Resp. cap. 17. De Cerere Catanensi et Ennensi, Ver- rin. vi, cap. 45 et 49. CELLAR.—Ita edidit *Heraldus*, nihil quicquam monens de diversa scriptura exemplaris. *Rigaltius* vero testatur scriptum esse: *Est, quo viro non licet. Quæ lectio, si est vera, explicanda utique ut jubet Wopkenius, qui contra Davi-* sium, qui conjiciebat: *Est quo viro ire non licet, dis-* putans, τὸ visere ἀπὸ κοινοῦ subaudit, quia non tantum visere locum, sed etiam visere ad locum dicunt Latini. Plautus in *Casina* III, 4: *Viso huc, amator si a foro rediit domum, in Rud. v, 1, illam visam huc in Veneris fanum. Lucretius II, 360; et crebrâ revisit ad stabulum. Plura Juretus ad Symmach. IV, epist. 52, et Heinsius ad Ovidii Amor. II, 2 LINDNER.*

Absque feminis sacra. Herculis scilicet, Gellius I, XI, c. 6: Mulieres Herculanis sacrificio obtinent. Causam affert Macrobius Saturn. I, cap. 12. CELLAR.

Servo quibusdam carimonis interesse. Carimonis sacrorum Herculis, cujus rei neglectiorem in Appio et Potiriis punitam tradunt Livius, IX, cap. 29, et Val. Maximus, lib. I, cap. 1, num. 17.

Sacra coronat univira. Tertullianus de Monogam. cap. 17: Fortunæ muliebri coronam non imponit, nisi univira; sicut nec Mari Matula. CELL.

*Qui sanguine suo libat. Ex libero ingenio citavit hæc verba Douglæus *Analect. Sacr. parte I, exc. 102: Qui sanguine suo libat et vulneribus supplicat, profanus forte melius esset quam sic religiosus. LINDNER.**

Non profanus. Non positum est pro nonne: cujus generis exempla multa collegit Gronovius ad Sen. III, de Ira. cap. 33, ad epist. 58 ad Quæst. Nat. I, IV, Præfat. LINDNER.

*Aut cui exta sunt obscœna demessa. Hæc est lectio Rom. edit. et ms. reg. Unde Gelenius efficit testa. Et sine testa Samia Gallos genitalia sibi exsecuisse quidam tradiderunt. (Loca produxit Ramirezius in *Pentecostarchi sui cap. 4. HERM.*) Scripisse tamen Minucium existimo, aut cui execta sunt obscœna, demessa: quod Minucii stylium magis sapit. Lactantius enim non testa solum, sed etiam ferro mes-em istam faciam indicat lib. v, cap. 9: *Qui virilia sua ferro metant; et, quod est sceleratius, ut sint religionis antistes. HERALD.* — Putant quidam testa corrigendum pro exta. Verum non videtur fuisse necessarium h. l. ut, quomodo exsectio illa fieret, ostenderetur. Mallem credere τὸ exta natum ex compendio vocis exsecta, qua voce quis τὸ demessa, quod sequitur, explicaverat, ac propterea delendum esse. Nisi forte putemus, extra honeste vocasse virilia, quod extant, quod Rigaltius putabat, quo casu illud obscœna videretur glossa, nec τὸ exta jungendum. Quia tamen alibi hæc notione usurpata exta videntur, malo prio-*

rem sententiam servare. SCHEFF. — Legit quoque testa Ramirezius in *Pentecost. cap. 4*, ubi pluribus locum istum illustrat. GALLAND.

Quomodo Deum violat. Jac. Perizonius negativam particulam excidisse ratus, emendat: Quomodo non Deum violat; sed hæc viri doctissimi correctione nihil est opus, si ad sententiæ finem admirationis nota pingatur. DAVIS.—Et in hac interpre. a.ione acquiescere debebat Heumannus, non rescribere: *Quam impie Deum violat, qui hoc modo placat! Cicero de Amicit. cap. 2: Quomodo enim, ut alia omittam, mortem filii tulit! LINDNER.*

Procreare non facere. Non posset ante infinit. facere, sed aliud verbum supplendum, v. g. necessæ haberet. Deo adscribitur, quod hominibus debebat. Cæterum infirma admodum est hæc argumentatio. Possemus eodem modo argumentari: Si viros imberbes Deus vellet, posset procreare, non facere. LINDNER.

Et vanæ et perditæ mentis. Scilicet homines, quod etiam subaudiendum erat in male sanos. Heumannus emendat: male sanus et perditas mentes ita desipere. Sed desipere in ista est desipientium istis rebus prodere, ut Latini dicunt desipere intra verba. Potest etiam huic verbo mes-e significato prægnans, qualem annotavit Gronovius esse in verbo alludere. cap. 5, et explicari desipere et prohibi in ista LINDNER.

Heic defensio. Non est cur, vel cum Wopkenio legamus sic defensio, vel cum Heumanno verba, hic defensio... multitudo, ejiciamus. Verba enim coherent et sunt latina, et sententia aliis auctoribus satis trita LIND.

CAP. XXV. — *At tamen. Humanus legi At enim. Ego nihil mut., valet Et tamen. Infra § 43: Et tamen ante eos, Deo dispensante, diu regna tenuerunt Assyrii; cap. 20: At nonnumquam tamen veritatem vel auspiciæ vel oracula tetigere; cap. 35: Et tamen admonentur hominum doctissimorum libris. LINDNER.*

Auspiciata est. I. e. cœpit. Sic § 3, hæc prima sunt auspiciæ religiosæ civitatis. Florus I, 1, 6, iter auspiciaretur et regebat, adhibere piacula. Adeoque retinendum contra Heum., qui delere volebat. LINDNER.

Confluxerant. Scribo, quo fluxerant. MEURS. Sed, ut stylus Nostri in plurimis aliis locis est abruptior, sic nihil usitatus quam voculas ibi vel illuc hoc modo omitti. Videmus hoc ad ista Vellei II, 51, nihil in mora habuit, quominus (illuc) proveniret; et Justin, VII, 1, urbem Edessam... occupavit, revocatusque... regni (ibi) sedem statuit. Aptius præterea hic confluenti quam fluendi verbum est. WOPK.

Sine more rapuit. Alludit ad Virgilianum illud Æn. VIII, 655:

Raptas sine more Sabinas.

Sine more, sine exemplo; quod factum antea non fue-

matrimonio mulierculas, sine more, rapuit, violavit, illisit; et cum earum parentibus, id est cum soceris suis, bellum miscuit, propinquum sanguinem fudit. Quid irreligiosius, quid audacius, quid ipsa sceleris confidentia ²⁰ tutius? Jam finitimos agro pellere; civitates proximas evertere cum templis et altaribus, captos cogere; damnis alienis et suis sceleribus adlescere, cum Romulo, regibus cæteris et postremis ducibus disciplina communis est. Ita quidquid Romani tenent, colunt, possident, audaciæ præda est, templa omnia de manubiis, id est de ruinis urbium, de spoliis deorum, de cædibus sacerdotum. Hoc insultare et illudere est, victis religionibus servire, et captivas eas post victorias adorare. Nam adorare quæ manu

A ceperis, sacrilegium est consecrare, non numina. Toties ergo Romanis impiatum est, quoties triumphatum; tot de diis spolia, quot de gentibus et tropæa. Igitur Romani non ideo tanti, quod religiosi, sed quod impune sacrilegi. Neque enim potuerunt in ipsis bellis deos adjuutores habere, adversus quos arma rapuerunt: et quos postulaverant, detriumphatos colere cœperunt. Quid autem isti dii pro Romanis possunt, qui nihil pro suis adversus eorum arma valuerunt? Romanorum enim vernaculos deos novimus; Romulus, Picus, Tiberinus, et Consus, et Pilumnus, ac Polumnus. Cloacinam Tatius et invenit et coluit; Pavorem Hostilius atque Pallorem; mox a nescio quo Febris dedicata. Hæc alumna urbis istius superstitio,

VARIORUM NOTÆ.

rat, quod inauditum et inusitatum ante: ut contra, B Virgil. *Æn.* IV, 57: *Lactas de more bidentes.* RIGALT.

Id est, cum soceris suis. Hæc verba glossematis suspecta habet Joan. Wowerus; eamque ob causam unicus inclusit Chr. Cellarius. Minus quidem recte, ut opinor: boni quippe auctores eodem modo passim loquuntur. Arnobius lib. VI, pag. 203: *Deos, relictis sedibus propriis, id est celo, non recusare nec fugere habitaculainire terrena* Julius Firmicus de *Error. prof. Relig.* pag. 4: *Quatuor elementa esse principia creaturarum nemo est qui dubitet, id est ignem, aquam, aerem et terram; ubi voces ultimas perperam rejecit* Joan. Wowerus: pari enim more Laetantius *Div. Inst.* lib. II, cap. 12: *Empedocles... quatuor elementa constituit, id est, ignem, aerem, aquam et terram.* Proletarium hoc est apud eos qui operam dant ut oratio sit perspicua, nec ullis ambiguitatibus involuta. DAY. — Cave assentiaris Wowero, hæc verba exterminanti pro glossemate. Habent enim et elegantiam et emphaasin quamdam. Eundem in modum n. 5, scribit Noster: *de manubiis, id est de ruinis urbium.* Sic et cap. 56, *Angelos, id est, ministros et nuntios Dei.* HEUM. — Lampridius in *Severo*, cap. 6: *Cum senatus frequens in curiam, hoc est aedem, Concordiæ... convenisset.* LINDNER. — Verba, *id est cum soceris suis*, ideo hic necessaria sunt, quod iis Romuli scelus magis manifestum redditur. Vim igitur orationis auget. GRUN.

Tutius. Qui meticulosius agit, minus plerumque est tutus, quam qui confidentius, siquidem talis, justitia cause suæ fretus, ita agere creditur. *Tutius* plus dicit quam *audacius*. Sic cap. 29: *Est eis tutius per Jovis genium pejerare.* Infra, n. 11: *Non castitas tutor.*

LINDNER.

Captos cogere. Florus I, 15, 3: *Qua victoria, tantum hominum, tantum agrorum reductum in potestatem, ut in utro plus esset nec ipse posset aestimare qui vice rat.* Hemmannus legit *rapta congerere.* LINDNER.

Et postremis ducibus Lige: *Posthumis.* Wow. — Merito illud *postremis* displicuisse Davisio puto tentanti *posteris.* Minore tamen mutatione etiam conjici posset *post reges.* WOPK. — Non puto mutationem necessariam esse. Neque enim video cur omnes, post reges, Romanorum duces *postremos* dicere minus liceat.

GRUNER.

Impiatum est. Impersonale. *Impiare*, polluere. Apuleius lib. I *Metam.*: *Cruore humano adpersus atque impiatus.* Prudentius *Cathmer.* VI, hymno ante somnum, vers. 35:

At qui coinquinatum
Vitiis cor impiavit.

CELLARIUS. — *Impiatum*, ut Tert. adv. Gnosticos, *viciorum et injuriatum.* WOWER. — Chr. Cellarius edidit a *Romanis.* Sed nihil opus; cap. 25: *Ut factum Ægyptio regi;* cap. 27: *Quæ paulo ante tibi dicta sunt.*

LINDNER.

Et tropæa. Ne dubites et delere. HEUM.

Arma rapuerunt. Arma corripere pro *sumere*, phrasis Floro usu trita; videatur *Index* Freinshemii. LINDN.

Et quos postulaverant. Et quos post *luream detriumphatos*, etc. Sic emendari posse censemus, quod absque ullo sensu legitur in exemplari, *et quos postulaverant.* Apparent pristinae scripturae vestigia: quod *postulaverant*, sed abrasa est littera *d*, et superscripta littera *s*, ab antiqua etiam manu. RIGALT. — Sigis Gelenius, Chr. Cellarius aliique ediderunt *et quos post cladem detriumphatos*; sic etiam Jac. Ouzelius, nisi quod ille *detriumphatos*, unde Jac. Perizonius reposuit *demum detriumphatos*; absque causa quidem sontica: alteram enim vocem adhibet Tert., *Apolog.* cap. 27. Fulv. autem Ursinus multo propius ad ms. vestigia legit *et quos populaverant*; ut mihi mea blanditur conjectura pro qua rescribendum censeo, *et quod postulaverant detriumphatos colere cœperunt.* Justinus 2, 13. *Veluti detriumphatis Spartanis, a civibus excipitur.* DAVIS. — Suspicor, aliquem e modo allatis verbis hic adcripisse in margine *post victorium*, et inde postea factum esse absurdum illud *postulaverant.* Jam igitur sic legi oportet: *et quos detriumphatos*, etc. HEUM. — Ergo hoc verbum accipio de evocatione deorum. Evocare enim deos, nihil est aliud quam *postulare*, ut *deserto populo, a quo adhuc culti essent, ad se transirent dii.* LINDNER. — Legitur in editione Lugdunensi, ex anonymi cujusdam restitutione: *Aut quos præpostere adjoverunt, qui detriumphati colere cœperunt.* An felicior D. Caillau, vel cum, Fulv. Ursinum secutus, afferat illud: *quos populaverant*, vel cum de suo proponat: *prout voverant* (PP. Apostol. t. II, p. 92. 1842), periti judicent. EDD. — Gronovius veteris codicis lectionem, *quod postulaverant*, haud dubie sinceram existimat. Nempè, inquit, in principiis belli, votis in Capitolio nuncupatis, ut ex illo contingeret triumphus, etiam sub sollicitatione numinum transferendorum. Alii aliter. GALLAND.

Picus. Nescio quo errore inductus Cellarius crediderit Picum fuisse Faulni filium, Saturni nepotem, cum locus Virgillii ab ipso citatus aperte testetur Picum Fauno fuisse patrem, non filium. Et ipse, in notis ad *Prudentii* lib. I, in *Synon.* v. 244, scribit Saturni fuisse filium, Fauni patrem. LINDNER.

Polumnus. In exemplari, Tertullianus lib. II ad Nat.: *Item Voluntas. Volumnus et Voleram.* RIGALT. — Malo *Pilumnus ac Picumnus*, quam quod Rigaltius substituit, *Volumnus.* Pilumnus enim et Picumnus, ut ait Servius ad *Æneid.* IX, 4, *fratres fuerunt et dii,*

OUZEL.

Cloacinam... Pavorem... Pallorem... Febris. De cultu horum veterum Romæ nascentis numinum cf. egregiam D. Grejo Disquisitionem in notis ad *Octav.* Edit. Lugdun., p. 261-270. EDD.

Hæc alumna urbis istius superstitio. Id est, hæc sunt numina alumna Romæ urbis. Numina alumna alicujus gentis sunt quæ ab egeducata et enutrita

morbi et malæ valetudines : (xxii) sane et Acca Laurentia, et Flora, meretrices propudiosæ, inter morbos Romanorum et deos computandæ. Isti scilicet adversus cæteros, qui in gentibus colebantur, Romanorum imperium protulerunt. Neque enim²⁷ eos adversum suos homines vel Mars Thracius, vel Jupiter Creticus, vel Juno nunc Argiva, nunc Samia, nunc Pœna; nunc [impr. vel] Diana Taurica, vel mater Idæa, vel Ægyptia illa, non numina, sed portenta, juverunt. Nisi forte apud istos major castitas virginum, aut religio sanctior sacerdotum; quum pene in pluribus virginibus, et quæ inconsultis se viris miscuissent, Vesta sane nesciente, sit incestum vindicatum; in residuis impunitatem fecerit non castitas tutior, sed impudicitia felicior. (xxiii) Ubi autem magis a sacerdotibus, quam inter aras et delubra, conducuntur supra, tractantur lenocinia, adulteria meditantur? frequentius denique in ædituorum cellulis, quam in ipsis lupanaribus, flagrans libido defungitur. Et tamen ante eos, Deo dispensante, diu regna tenuerunt Assyrii, Medi, Persæ, Græci etiam, et Ægyptii, quum Pontifices, et Arvales, et

Salios, et Vestales, et Augures non haberent, nec pullos cavea reclusos, quorum cibo vel fastidio res publica summa regeretur.

CAPUT XXVI.

ARGUMENTUM.— *Ex avium porro auspiciis atque auguriis vibratum leviter a Cæcilio telum contra ipsum Octavianus Reguli, Mancini, Pauli atque Cæsaris exemplo retorquet. Non magis item validam esse petitam ex oraculis argumentationem, altis exemplis demonstrat.*

Jam enim venio ad illa auspicia et auguria Romana, quæ summo labore collecta testatus es, et pœnitenter omissa et observata feliciter. Clodius scilicet, et Flaminius, et Junius ideo exercitus perdidit, quod pullorum solemnissimum tripudium exspectandum non putaverunt? Quid Regulus? nonne auguria servavit, et captus est? Mancinus religionem tenuit, et sub jugum missus est et deditus. Pullos edaces habuit et Paulus apud Cannas: tamen cum maiore reipublicæ parte²⁸ prostratus est. C. Cæsar, ne ante

VARIORUM NOTÆ.

sunt, et opponuntur diis peregrinis, quos aliquis populus suos fecit, assumpto eorum cultu ac religione. Heumannus scribit *almæ urbis istius*. LINDNER.

Acca Laurentia. In editione Romana (et in ms.) est *Laurentia*. Priorem scripturam esse veram contendit J. Fr. Gronovius ad *Livii* 1, 4. HEUM.

Inter morbos Romanorum. Heumannus rescribit: *inter probra Romanorum et deos*. Nihil his opus, si interpongas: *Hæc alumna urbis istius superstatio* (Pavor, Pallor, Febris), morbi (scilicet) et malæ valetudinis sane; et hæc est item *Acca Laurentia et Flora, meretrices propudiosæ*. LINDNER.

Vel Diana Taurica. Sic elidit cum Sigism. Gelenio et Chr. Cellario, ac ita rescribendum conjecit Jac. Perizonius, et quidem verissime. Des. Heraldus, Nic. Rigaltius et Jac. Quæzilius excudii curaverunt *nunc Diana Taurica*, quasi Juno scilicet eo nomine fuerit insignita. DAVIS.—Tam apertum est mendum et causa mendii, ut mirer Jac. Gronovium id propugnare sustinuisse. LINDNER.— *Nunc tamen leg. in ms. Edd.*

Ut quæ. Rescriptum non male pro ms. et quæ. LINDNER.

Vesta sane nesciente. Quæ si dea fuisset, non debebat nescire quæ in templo suo gererentur, et, licet occulta, indicare. Jam vero nunquam per Vestam, semper per homines flagitia earum virginum sunt detecta. Adeoque non erat cur Vestam consciam viderentur, modo homines fallerent, quam vero fallere tam erat facile, ut loquitur Ovidius in loco ab Rigaltio allegato:

Vestæ simulacra feruntur
Virgineas oculis opposuisse manus. LINDNER.

Conducuntur supra. Edit. Rom. *conducuntur*. Wov.—Prorsus ita legendum: non enim supra, sed mulieres stuprandæ, data pecunia, conducuntur: at inter aras viri femineque de stupris paciscuntur et conveniunt. DAVIS.

Adulteria meditantur. Hæc vox, quæ vulgo *deponens* putatur, vim *passivam*, hæc obtinet, ut et alibi, quem modum notavit G. J. Vossius *Anal.* lib. iii, cap. 6, exemplis ab eo prolatis addi possunt sequentia. Cicero *de Arusp. Resp.* pag. 1990: *Nihil non diu consideratum, ac multo ante meditatam*. Ovidius *Metam.* lib. vii, 727:

Meditataque pæne reliqui
Testamenta fide.

Plinius *Paneg.* cap. 3: *Gratioremque existimari, qui delubris eorum puram castamque mentem, quam qui meditationem carmen intulerit*. Latinus Pacatus *Paneg.* xii, cap. 2: *Æstus diu ante meditati, longeque prospecti sunt*. Sic et Rufinus in vers. *Recogn. Clementis* lib. ii, cap. 26. DAVIS.

Respublica summa. Non opus est ut vel *reip. summa* cum Wowero, vel, *res summa* cum Elmenhorstio reponatur. Cicero *pro S. Roscio Amer.* cap. 51: *Quod summa respublica in hujus periculo tentatur*. Hanc locutionem multis stabilivit vir egregius J. Fr. Gronovius ad *Livii* lib. xxvi, cap. 10. DAVIS.

CAP. XXVI.—*Testatus es.* Heraldus, fortasse errore typorum, vitiose exhibet, *testatus est*. LINDNER.

Solemnissimum tripudium est lectio Rom. edit. et ms. reg., pro qua Gelenius elidit *solistimum*. Sed, etsi *solistimum tripudium* prosperum augurium proprie dicitur, quod pueri norunt, fieri tamen potest ut scripserit Minucius *solemnissimum*; quia revera solemnè id erat et usitatum augurium, cum auspicia ex avium volatu ipsius jam Ciceronis tempore in desuetudinem abiissent, quod ipse docet in libris *de Divinatione*. HERALD.—Locum hunc Minucii attulit ac notavit quoque Brissonius libro 1 *de Formulis*, ubi omnem hanc solistimi tripudii disciplinam exsequitur p. 124. Et quamvis Gallicus interpret etiam reddat, *le trépignement solennel des poussins*, tamen nullum tale nec dictum fuit, nec intelligi potest, quum tripudium esset modo unius generis, nempe solistimum, quod idcirco intellexit Minucius, nullum solemnissimum. GRONOV.

Et Paulus apud Cannas: tamen. Distingunt viri docti: et *Paulus, apud Cannas tamen cum*, etc. Sed vix equidem dubito quin sic sit transponenda copula *habuit Paulus, et apud Cannas tamen*, etc. Sic illud et adhibetur in precedentibus: *Quid Regulus? nonne auguria servavit et captus est?* etc. Adde, quod etiam Minucium hoc modo exprimit Cyprianus *de Van. Idol.*: *Missus est: et pullos edaces Paulus habuit, et apud Cannas tamen cæsus est*. YORK.—Hoc ipso permoveor, ut abstinendum ceaseam a correctione non necessaria. Solet enim subinde Cyprianus nonnihil immutare verba Minucii. Sic paulo post pro *eo facilius et navigavit et vicit*, Cyprianus ita: *et eo facilius navigavit et vicit*. HEUM.

Romani populi. In ms. est *cum maiore reipublica parte*. Scriptum fuerat *cum maiore R. P. parte*. Innotuit error. MEYER.

brumam in Africam navigia transmitteret, anguriis et auspiciis retinentibus, sprevit, eo facilius et navigavit et vicit. Quæ vero et quanta de oraculis prosequar? Post mortem Amphiarus ventura respondit, qui proditum iri se ob monile ab uxore nescivit. Tiresias cæcus, futura videbat, qui præsentia non videbat. De Pyrrho Ennius Apollinis Pythii responsa confinxit, quum jam Apollo versus facere desisset: cujus tunc cautum illud et ambiguum defecit oraculum quum et politiores homines et minus creduli esse cœperunt. Et Demosthenes, quod sciret responsa simulata philippicæno (φιλίππικῆν) Pythiam querebatur. At nonnumquam tamen veritatem vel auspicia vel oracula tetigere. Quamquam inter multa mendacia videri possit industriam casus imitatus, aggrediar tamen fontem ipsum erroris et pravitatis, unde omnis caligo ista manavit, et alius eruere et aperire manifestius. Spiritus sunt insinceri, vagi, a cœlesti vigore terrenis labibus et cupiditatibus degravati. Isti igitur spiritus, posteaquam simplicitatem substantiæ suæ, onusti et immersi vitiiis, perdidierunt, ad solatium calamitatis suæ non desinunt perditam jam perdere, et depravati errore pravitatis infundere, et alienati a

A Deo, inductis pravis religionibus a Deo segregare. Eos spiritus³⁹ dæmonas esse poetæ sciunt, philosophi disserunt, Socrates novit, qui, ad nutum et arbitrium adsidentis sibi dæmonis, vel declinabat negotia, vel petebat. Magi quoque non tantum sciunt dæmonas, sed etiam, quidquid miraculi ludunt, per dæmonas faciunt: illis adspirantibus et infundentibus, præstigias edunt, vel, quæ non sunt, videri; vel, quæ sunt, non videri. Eorum magorum et eloquio et negotio primus Sosthenes et verum Deum merita maiestate prosequitur: et Angelos, id est ministros et nuntios Dei, sed veri; ejusque venerationi novit assistere, ut et nutu ipso, et vultu Domini, territi contremiscant. Idem etiam dæmonas prodidit terrenos, vagos, humanitatis iniimicos. Quid Plato, qui invenire Deum negotium credit? nonne et Angelos sine negotio narrat et dæmonas? et in Symposio etiam suo naturam dæmonum exprimere conatur? vult enim esse substantiam inter mortalem immortalemque, id est, inter corpus et spiritum, mediam, terreni ponderis et cœlestis levitatis admixtionem concretam, ex qua monet etiam nos procupidinem amoris, et dicit informari, et labi pectoribus humanis, et sensum movere,

VARIORUM NOTÆ.

C. *Cæsar*. Supple C. *Cæsar*, monitus, ne ante brumam in Africam navigia transmitteret... sprevit monita.

LINDNER.

In Africam navigia transmitteret. Vel omittenda est vox penultima, prout fecit Cicero de Divin. lib. II, cap. 24, quem Minucius excerpit; vel legendum navigio transmitteret: nam in trajiciendi significatione navigia transmittere respicit latinitas. DAVIS.

Eo facilius. Scribo feliciter. HEUM.

Qui proditum iri. Hæc est verissima lectio, quam ms. reg. debemus. Legebatur antea, qui proditus est ipse ob monile ab uxore nescius. HERALD.

Tiresias cæcus. Davisius emolliendum est cæcus censebat. Non minus tamen ingratus est pleonasmus iste, quem illustrabat cap. 16 dicam equidem, ut potero, pro viribus. Et magna vis aliorum exemplorum convansari facillime posset. WORK.

Qui. Necessario post τὸ qui deest τοῦ cæcus ἀντιθετῶν. MEURS.—Hoc viri doctissimi judicium Davisium, nisi fallor, in errorem induxit, ut cæcus deleteret. Sed cæcus non est adjectivum, cum verbo videbat conjungendum, sed epitheton Tiresiæ. Unde liquet, comma ponendum esse non post Tiresias, sed post cæcus.

LINDNER.

Cujus tunc cautum illud. Sc recte ediderat Gelenius. At in edit. Rom., cautum illud, nullo sensu. D HERALD.

Industriam casus imitatus. Hoc repetit Noster e Cicero, qui lib. II de Divin., cap. 21: Potest igitur veritatem casus imitari. Huc et illud Favorini, philosophi, pertinet apud Cellium lib. XIV, cap. 1: Multa tentando nonnumquam imprudenter in veritatem incidunt. HEUM.

Vel petebat. Heumannus mavult gerebat. Ego, si quid mutandum putarem, mallet expediebat, quod habet Cicero lib. XII, Ep. 31. Sed nulla opus mutatione. Simplex petere positum pro composito appetere. En Cicero de Nat. Deor. III, 23. Appetuntur, quæ secundum naturam sunt, declinantur contraria. LINDNER.

Vel, quæ non sunt, videri. Hoc est, ut vel ea, quæ non sunt, videantur. Etiam Nepes verba, quæ ut sequi debebant, construit sequente infinitivo. Loca profert Jo. Joach. Vngnad ad Mill. cap. 7, 1. Heumanno

ita scripsisse Noster videtur: præstigias edunt, ut videantur vel, quæ non sunt, videri. LINDNER.

Et eloquio et negotio. Hæc verba delet Heumannus. Puto nostrum respexisse ad Lucæ XXIV, 19: Ὁς ἔβητο ἀντὶ προφητείας, δινατοῦς ἐν ἑσπῆ καὶ ἰβήσ. LINDNER.

Sosthenes ms. reg.; sic etiam veteres Cypriani editiones; Sostanes cod. Baluz. et Grætionopolit.; Hostanes Pamel. et cod. Turon.; Ostanes, Plin. Apul. Insignis Magnus, Mayorum præcipuus, inquit Augustinus lib. VI de Baptismo contra Donatistas, cap. ult., formam veri Dei negat conspici posse et Angelos veros sedi ejus dicit assistere; quem primus meminit Plinius lib. XXX, c. 4, eumque tradit Xerxi regi ertiarum bellum in Græciam inferenti aduersisse, seminaque magicæ artis sparsisse, orbemque universum, quaqua versatus est, infecisse. Cf. cum Plinio et Augustino loc. citatis. Apul. Apol. p. 449 et 554 ed. ad usum; Tertull. de Anima cap. 57; Tatian. Orat. ad Græcos; Suidas v. ASTRONOMIA; Dion. Laert.; Selden. lib. 5, cap. 11. Proæm. cap. 2; Adv. Jun. Cf. not. in Tert. tom. II, col. 748, sqq. EDD.

Sed veri. Scilicet esse, ejusque venerationi novit assistere. Hostanes ergo tradidit non modo existentiam Angelorum, sed officia etiam. Jam facile erit agnoscere viros eruditos, Ursinum, Davisium et Heumannum, sine causa copulam Quæ ejicere et scribere et Angelos... ejus venerationi n. a. LINDNER.

Etiam dæmonas. Aut dæmonas rescribere gessit Davisius: quæ correctio manifesto falsa. HEUM.

Ex qua monet etiam nos procupidinem amoris. Ita ms. cujus vestigia secutus Rigaltius edidit: ex qua movet etiam in nos p. a. Gelenius et Heraldus: ex qua manare etiam in nos procupidinem amoris dicit, et informari et labi pectoribus humanis. Alii, manet etiam in nos porro cupido amoris. Minus commode. Davisius vero: monet etiam nasci pruriginem amoris; nova enim, inquit, et inaudita vox procupido. Idque sane magis placet. GALLAND.—Davisius, ex qua movet etiam nos per cupidinem amoris. Heumannus, ex qua manent etiam in nos per cupidinem amores. Sed hæc vix sine tautologiæ vitio consistere queunt. Quid enim est affectus fingere et ardorem cupiditatis infundere aliud quam amorem movere? Adeoque retinimus lectionem Heraldii, hoc tantum observato, ut legi veli-

et affectus fingere, et ardorem cupiditatis infundere. A tensus a magis, a philosophis, et a Platone,

CAPUT XXVII.

ARGUMENTUM. — *Quod ut solide præstet, rem alterius et a prima sua origine repetit. Nimirum erroris fons iste: dæmones sub statuis et imaginibus delitescunt, commorantur in fanis, extorum fibras animant, avium volatus gubernant, sortes regunt, oracula fundunt, falsis involuta responsis. Verumtamen hæc non a Deo, sed a se ipsis facta fuisse fateri coguntur, quum a Christianis per Deum verum adjurati ab obsessis corporibus fugantur. Hinc vero Christianos de Proximo fugitant; tantumque gentium in eos excitant odium ut illos ante incipiant odisse, quam nosse, ne cognitos aut incitari possint aut damnare non possint.*

Isti igitur impuri spiritus, dæmones, ut os-

sub statuis et imaginibus consecrati delitescunt, et afflatu suo auctoritatem, quasi præsentis numinis, consequuntur, dum inspirantur interim vatibus, dum fanis immorantur, dum nonnunquam extorum fibras animant, avium volatus gubernant, sortes regunt, oracula efficiunt falsis ploribus involuta. Nam et falluntur et fallunt, ut et nescientes sinceram veritatem, et quam sciunt, in perditionem ⁴⁰ sui non confitentes. Sic a cælo deorsum gravant, et a Deo vero ad materias avocant, vitam turbant, omnes inquietant, irrepentes etiam corporibus occulte, ut spiritus tenues, morbos fingunt, terrent mentes, membra distorquent, ut ad cultum sui cogant: ut nidore altarium, vel hostiis pecudum saginati remissis, quæ constrinxerant curasse videantur. Hi sunt et furentes, quos in pu-

VARIORUM NOTÆ.

mus in eos hoc sensu: Plato vult ex ea terreni ponderis admixtione manare in eos spiritus sive dæmones procupidinem, h. e. *πρόληψιν*, quamdam amoris. Loquitur ex sententia Patrum, qui statuebant Angelos quosdam, mulierum amore captos, cum iis concubuisse. Ne quis ergo miretur angelos, tam impuro am re coinquinatos, hoc inde esse affirmat, quia dæmones non essent spiritus completi, sed substantia quædam inter corpus et spiritum media, et ex ea terreni ponderis admixtione manare in eos procupidinem amoris, quæ esse non posset, si toti essent cælesti levitate concreti. LINDNER.

Illabi. Ita rescripserit critici pro ms. *labi*. LIND.

CAP. XXVII. — *Dæmones.* Ejicio glossema. Nam τὸ dæmones a lectore quodam interpretamenti vicem ad oram notatum, ab aliis postea in textum receptum est. MEURS. — Hanc vocem, tanquam lossema, perperam rejicit Fulv. Ursinus et Jo. Meursius, eosque duces secutus Chr. Cellarius, qui eam prorsus eliminavit. Omnino tamen est retinenda, eoque modo passim loquuntur auctores. Justinus martyr *Apol.* 1, 71, ed. OXON. Ἐκρούσαν διὰ τοῦ ἄλλου προφύτου ἩΣΑΪΟΥ λεγθῆναι. AC *Apol.* 11, 6, πολλοὶ τῶν ἡμετέρων ἀνθρώπων ΤῶΝ ΚΡΗΤΙΑΝῶΝ. Vide et Athenagoram *Legat. pro Christ.* cap. 22, p. 101. DAVIS.

A philosophis. Tollendum, glossema scilicet, inquit Heum. Sed merito locum suum tuetur, quia non solum Magorum et Platonis, sed etiam Socratis § 8, mentio fit. Hoc addo et a Platone explicandum esse per et imprimis. MARC. XVI, 7: Ἐπισκευὴ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ΚΑΙ Πλάτων. Actor. 1, 14: Σὺν γυναιξὶ ΚΑΙ Μαρτίᾳ. LINDN.

Consecrati delitescunt. Cyprianus *de Idolor.* Van. cap. 4, legit *consecratis delitescunt*: cujus codices ad exemplar Minuciaum corrigendos existimavit Jo. Meursius; at Fuv. Ursinus ex Episcopo Carthaginiensi Felicem emendat, et me quidem habet assentientem; statuae enim, ut vini aliquam haberent, certo modo consecrari debuere. Vicina sunt, quæ de talismanibus narrant Orientales. Vide Th. Stanleyum, *Philos. Orient.*, lib. 1, sect. 2, cap. 27, edit. Cleric. DAVIS. — Equidem neutrum ex altero corrigendum puto. Qui enim, nisi dæmones, sub statuis consecrantur. Eodem modo dicere possum: *Venenum sub cibo comestum delitescit*; et: *Venenum sub cibo comesto delitescit* LINDN.

Dum inspirantur... vatibus. Haud dubius lege inspirant. Sic cap. 16: *Magi dæmonibus aspirantibus et infundentibus præstigias edunt.* Lactant. 11, 14, 10: *Magorum ars omnis ac potentia dæmonum aspirationibus constat.* Apuleius *de deo Socratis*, pag. 45: *Dæmones curant vel somniis conformandis, ... vel oscinibus erudiendis, vel vatibus inspirandis.* HEUM. — Ex his locis

simul liquet legendum esse: *dum inspirant interim vates.* Quod si est, non video, qui minus passivum locum habere possit: *dum inspirantur (ab iis) vates.*

LINDNER.

Ut et nescientes. Miror ex tanto interpretum numero neminem vidisse particulas *ut et transponendas esse* Sensus est: *dæmones falluntur et fallunt, et ut nescientes sinceram veritatem*, h. e. ut tales, qui sinceram veritatem nesciunt, adeoque falluntur; *et quam sciunt in perditionem sui, non confitentes*, adeoque fallunt. Dæmonibus adscribant Patres cognitionem non modo non superiorem humanæ, sed ne parem quidem. Augustinus. lib. 1, *contra Acad.* cap. 6: *Ab hujus aeris animalibus quibusdam vilissimis, quos dæmones vocant, nos superari acumine ac subtilitate sensuum posse concedo, ratione autem, nego.* Et alio loco: *Absit ut ista considerans, animus veraciter religiosus et vero Deo subditus, ideo arbitretur dæmones se ipso esse meliores, quod habeant corpora meliora... Sed, sicut his omnibus animalibus ratiocinando et intelligendo meliores sumus, ita etiam dæmonibus bene atque honeste vivendo meliores esse debemus.* Admodum cavere dæmones ne quid in perditionem et turpitudinem sui faciant, colligimus ex isto capite: *Dæmones victi dolore, quod sustinent eloquantur: nec utique in turpitudinem sui, nonnullis præsertim vestrum assistentibus, mentiuntur.* LINDNER.

A cælo deorsum gravant. Indita vitiorum terrena gravitate animum, ne ad Deum elevetur, detrahunt.

CELLAR.

Ad materias avocant. Ita edidit Heraldus, et ita invenisse in ms. regio putatur. Heumannus in ms. *materiam esse (falso) testatur*: quod vero, unde habebat, nescio. Suspicio quod ab Rigaltio. LINDNER.

Omnes inquietant. Sic veteres membranz, ut testatur Nic. Rigaltius. At Cyprianus *de Idol.* Van., pag. 14, legit *somnios inquietant*, cum quo faciunt Meursius, Ouzelii et Cellarius: ac, ut videtur, rectissime, Lactantius, qui ex nostro sua adumbravit, *Div. Instit.* lib. xi, cap. 14: *Qui (dæmones) quoniam sunt spiritus tenues et incomprehensibiles, ... morbos ciunt, somniis animos terrent.* DAVIS.

Remissis quæ constrinxerant. Desinunt lædere, ut curasse videantur. Tertullianus *Apol.* cap. 22. Sic in ms. legebat Cyprianus, non remissus, ut et videre Sigism. Gelenius alique. RIGALTUS.

Hi sunt et furentes, etc. Non voluit Minucius ipsos dæmones significare, sed homines a tetris istis spiritibus obsessos vexatosque. Fortasse prouide legendum: *Hinc sunt et furentes*: quos postea *vates absque templo* vocat Noster; quod, ut vates in templis, sic hi in vicis et plateis insaniebant et rotabantur. Vid. Clement. *Recognit.* lib. v, cap. 13, ac *Homil.* ix, cap. 7,

blicum videtis excurrere; vates et ipsi absque templo sic insanunt, sic bacchantur, sic rotantur. Par et in illis instigatio dæmonis, sed argumentum dispar furoris. De ipsis etiam illa quæ paulo ante tibi dicta sunt, ut Jupiter ludos repeteret ex somnio, ut cum equis Castores viderent, ut cingulum matronæ navicula sequeretur. Hæc omnia sciunt: plerique pars vestrum, ipsos dæmonas de semetipsis confiteri, quoties a nobis et tormentis verborum et orationis incendiis de corporibus exiguntur. Ipse Saturnus, et

A Serapis. et Jupiter, et quidquid dæmonum colitis, victi dolore, quod sunt eloquantur: nec utique in turpitudinem sui, nonnullis præsertim vestrum assistentibus, mentiuntur. Ipsi testibus, esse eos dæmonas, de se verum confidentibus credite. Adjurati enim per Deum verum et solum, inviti miseris corporibus inhorrescunt: et vel exsiliunt statim, vel evanescent gradatim, prout fides patientis adjuvat, aut gratia curantis aspirat. Sic Christianos de proximo fugitant, quos longe in cœtibus per vos lacescebant. Ideo in-

VARIORUM NOTÆ.

nec non Origenem *contra Celsum* lib. viii, pag. 333 sqq.; et Prudentium *Perist.* v. 1053. DAVIS. — *Hi sunt et furentes.* Locus est vexatissimus, cui sic medelam afferro: *Hi* (de quibus adhuc dixi, quorum membra dæmones distorquent) *sunt furentes, quos in publicum videtis excurrere* (intelligit obsessos: sed hi non soli a dæmonibus agitantur); *vates et ipsi in templo* (qui in publicum non excurrunt) *sic insanunt, sic bacchantur, sic rotantur* (eodem modo se gestunt quo obsessi). *Par et in illis instigatio dæmonis* (Vates inspirati etiam a dæmonibus instigantur), *sed argumentum dispar furoris.* In *obsessis* scilicet est, ut, remissis quæ constrinxerant, curasse videantur; in *inspiratis*, ut afflatu suo auctoritatem quasi presentis numinis consequantur, et homines, futurorum curiosos, sibi assuescant. Age, aliorum interpretationes videamus. Heumannus ita: *Qui et ipsi vates sunt, licet in templo calescant, agitante dæmone.* Scemma perelegans; scias vero, lector, interpunctionem hic emendandam esse, statuendumque post *excurrere* comma, post *templo* colon. WORKERUS. — Interpungendum puto: *vates. Et ipsi absque templo... rotantur.* Porro, quia non de dæmonibus ipsis, sed hominibus obsessis loquitur Minucius, legebat Davisius: *Hinc sunt et furentes*, etc. Sed plane de dæmonibus ipsis loqui auctorem existimo, nec alio referri posse ista *et ipsi absque templo*, etc., nihilque usitatus est, quam ut de spiritibus dæmonibus que loquantur auctores, tanquam de hominibus per illos instigatis, *Marc.* iii, 3. Cellarius: Si dæmones, inquit, qui in templis sub statuis delitescunt, et suos agitant, movent sacerdotes, aut hi ab illis moveri simulant, pro diis habentur: æque omnes furiosos, qui extra templa idem rotando et jactando faciunt, pro diis haberi posse. Heraldus: Legendum existimari, *Vates et ipsi in templo.* Nam ejusmodi vatium in templis ipsis agitationes observamus ad Tertulliani *Apolog.* ex Julio Firmico. Grænerus: Interpunctionem solum muto, hunc in modum: *Hi sunt et furentes, quos in publicum videtis excurre; vates et ipsi absque templo: sic insanunt, etc.* LINDNER.

Plerique pars vestrum. Minime placet Rigaltii conjectura, legentis: *Hæc omnia sciunt plerique, pars vestrum ipsorum, dæmonas, etc.* Gelenius, Heraldus et Cellarius ediderunt: *omnia sciunt plerique vestrum.* Male: nam vocem commodam prætermittunt. Omnino rescribendum: *Hæc omnia sciunt pleraque pars vestrum.* Sallustius *Jugurth.* cap. 18: *Africæ pars inferior pleraque a Numidis possessa est.* Sic et Juvenicus *Hist. Evang.* lib. 1, pag. 9:

Istius hic populi partem pleramque reverti
Ad verum suadebit iter.

Nec quisquam constructionem miretur: nam *pars* nomen est multitudinis. Virgilius *Æn.* 1, 212:

Pars in frusta secant

Ovidius *Metam.* 1, 244:

Dicta Jovis pars voce probant.

Vides Ansonium in *Thaete* vi, 27. DAVIS. — Or-

dinaria verborum horum constructio hæc est: *Plerique vestrum sciunt ipsos dæmonas hæc omnia de semetipsis confiteri.* Nec rara est apud optimos scriptores talis duorum commatum implicatio. Cæterum, cum in ms. codice ita exaratum reperitur *plerique pars vestrum* (quod a Gronovio defendi non mirabitur, qui eum novit). Davisius hunc in modum legi jubet: *pleraque pars vestrum.* Verum nimis aspera hinc existit oratio: qualis tribui Minucio nostro non debet. Et fortasse erravit Rigaltius, in ms. ita esse docens. Certe Heraldus, qui eundem codicem suis usurpavit oculis, verbulum *pars* ibi non vidit: nisi forte manifestum mendum indicare noluit. HEUM.

Tormentis verborum. Legebatur antea, et meritis verborum, quæ lectio nihil habebat incommodi. Sed ms. regii lectio, præterquam quod videtur commodior, ad stipulatorem etiam habet Cyprianum, hæc in re Minucii imitatore. Ad Demetrianum: *Quando a nobis adjurantur et torquentur spiritualibus flagris, et verborum tormentis, de obsessis corporibus ejiciuntur.* Lactantius, v, 22: *Sic extorti et cruciati virtute divini numinis exultant.* HERALD.

Ipsi testibus. Teste viro docto in *Miscell. Observ.* 1734, vol. iv, p. 423, in ms. exstat *credite fassis*, quamvis aliquatenus hoc *fassis* deletum sit: et hæc verba: *de se verum confidentibus* solummodo inter versus sunt (utique, sed eadem manu. f. dd.). Unde quidem ille conjectabat, *Ipsi testibus esse eos dæmonas credite fassis.* Sed in tali lectione illud *testibus* longe melius abesset: tautologicum enim nimis, nimisque durum hoc videtur. Malim itaque: *ipsi testibus esse eos dæmonas credite de se verum fassis.* WORK. — *Esse eos dæmonas* Manifestum glossema. HEUM.

Inviti miseris corporibus inhorrescunt. Ita ms. dæmones adjurati in corporibus inhorrescunt. Idem est quod Jacobus ii, 19 dicit: *Και πρῖσσοται.* Et est hic primus fructus exorcismi. Tum vero exsiliunt, idque inviti, ut *Luc.* ix, 59: *Και ἔλατῆς κρῆσει καὶ σαπῆσει αὐτὸν μετὰ ἄλλοις καὶ ΜΟΤΙΣ ἀποχωρεῖ.* Et Noster cap. 12. *invitus, miser, infirmitatis argueris, nec fateris.* LINDNER. — Malim *inviti miseris corporibus inhorrescunt.* Obsessa corpora Cyprianus dixit. Mirum porro legendum visum fuisse viro docto in *Miscell. Obs.* 1. d. *miseri inhorrescunt, e corporibus vel exsiliunt, etc.* Ut enim sensu plano ac facili hic adhibetur phrasid, *corporibus inhorrescere*, sicut in his et *vel exsiliunt, etc.* commodissime subaudiuntur inde vel *ex iis c.* nec tale quid prælegebat Cyprianus iv, 7. WORK. — Legendum hoc modo: *Victi in miseris corporibus inhorrescunt.* HEUM. — Alii legunt, *inhærescunt.* LINDNER.

Et quem metueris, infestare. Jacet prorsus et flaccet oratio, nisi rescribatur: *et quem oderis, infestare;* prout conjecit Joan. Freinshemius ad Curtii lib. x, cap. 8. Quæ quidem emendatio Jac. Gronovio merito probatur. Ad Hieronymum Columnam ad Ennii *Fragm.*, pag. 298, et Janum Gruterum ad *Publii Syri* vs. 37. DAVIS. — Assentior. Origo namque mendii est in propatulo. En prope similem Taciti gnomen in *Vita Agricolaë*, cap. 42: *Proprium humani ingenii est odisse quem læseris.* Prorsus vero similiter, ut Minucius noster loquitur apud Ciceronem lib. ii *de Offi.*,

serti mentibus imperitorum, odium nostri serunt occulte per timorem: "naturale est enim et odisse, quem timeas; et quem metueris, infestare, si possis. Sic occupant animos, et obstruunt pectora, ut ante nos incipiant homines odisse, quam nosse: ne cognitos aut imitari possint, aut damnare non possint.

CAPUT XXVIII.

ARGUMENTUM. — *Neque odium solum, sed nefanda etiam illis inferunt crimina quæ a nemine probari hactenus potuerunt. Sic est negotium dæmonum. Ab ipsis enim rumor falsus et scribitur et fovetur. Invidiosissime autem demonstrat Octavianus Christianos sacrilegii, incestus, stupri, parricidii tam false insimulari, quam certum verumque erat eadem prorsus crimina, aut his omnino similia atque majora ab ipsismet ethnicis reapse committi.*

Quam autem iniquum sit, incognitis et inexploratis, judicare, quod facitis; nobis ipsis pœnitentibus credite: et nos enim idem fecimus, ut eadem vobiscum quondam adhuc cæci et hebetes sentiebamus, quasi Christiani monstra colerent, infantes vorarent, convivia incesta miscerent: nec intelligebamus ab his fabulas istas semper ventilari, et nunquam vel in-

A vestigari, vel probari, nec tanto tempore aliquem existere, qui proderet, non tantum facti veniam, verum etiam iudicii gratiam consecuturum; malum autem adeo non esse, ut Christianus reus nec erubesceret, nec timeret, et unum solummodo, quod non ante fuerit, pœniteret. Nos tamen quum sacrilegos aliquos, et incestos, parricidas etiam, defendendos et tuendos suscipiebamus; hos nec audiendos in totum putabamus: nonnunquam etiam, miserantes eorum, crudeles sæviebamus, ut torqueremus confitentis ad negandum, videlicet ne perirent, excentes in his perversam quæstionem, non quæ verum erueret, sed quæ mendacium cogeret. Et si quis infirmior, malo pressus et victus, Christianum se negasset, favebamus ei, quasi, ejerato nomine, jam omnia facta sua illa negatione purgaret. Agnoscitisne eadem nos sensisse et egisse, "quæ sentitis et geritis? Quum, si ratio, non instigatio dæmonis judicaret, urgendi magis, non ut diffiterentur se Christianos, sed ut de incestis stupris, de impiatis sacris, de infantibus immolatis faterentur. His enim et hujusmodi fabulis iidem dæmones ad execrationis horrorem imperitorum aures adversus nos refererunt. Nec tamen mirum, quum hominum fama, quæ semper insparis mendacis alitur, ostensa

VARIORUM NOTÆ.

cap. 7. Ennius: *Quem metuunt, oderunt: quem quisque odit, perisse expetit.* HEUM.

CAP. XXVIII. — *Quam autem iniquum sit.* Ita optime in ms. regio. Antea legebatur: *Quantum autem vitium sit.* Tangit eam iniquitatem Minucius, quam pluribus exagitat Tertullianus in *Apolog.* HERALD.

Incognitis et inexploratis, scilicet rebus. Plene est apud Ciceronem pro *Cæcin.* 29: *Dum, incognita re, judicare voluisset.* Virgilius *Æneid.* 1, 519: *Sed res animos incognita turbat.* Adeoque non erat cur Lud. Carrio *Emend.* 11, cap. 18 rescriberet *de incognitis*, et Meursius in *incognitis.* LINDN.

Idem fecimus. Sic ms. *Fuimus* impress. EDD. — Scribo, *iidem.* MEURS. — *Scribe idem fecimus.* Præcedit enim *quod fecistis.* WOPK.

Ventilari. Heumannus scribit *venditari*, et sequens et delet. LINDNER.

Iudicii gratiam. Ita ediderat Gelenius optime. At Rom. editio *iudicii.* Male. Gelenii editionem confirmat ms. reg. An autem id est, quod significabat Tertullianus *Apolog.*, cap. 7: *Quis tanta facinora, quum invenisset, celavit aut vendidit ipsos trahens homines? ut vendere eo loro dicat, accepto pretio indicare.* Diximus nobis non liquere. HERALD.

Malum autem. Hoc est: nec intelligebamus malum adeo non esse, ut potius Christianus reus nec erubesceret, etc. Actionibus enim malis inest pudor quidam naturalis conjunctus cum timore. LINDN.

Unum solummodo... pœniteret. Hæc constructio licet insolens possit videri, bonis tamen auctoribus haud ignoratur. Cicero *Tuscul.* lib. v, cap. 28: *Sapientis est enim proprium, nihil quod pœnitere possit, facere.* Idem *de Invent.* lib. 11, pag. 66, *Utrum id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse.* Videsis A. Gellium *Noct. Att.* lib. xiii, cap. 2 DAVIS.

Aliquos. Delendum videtur. *Lactant.* v, 1, 2. HEUM. *Suscipiebamus.* Ex foro verbum. *Suscepit enim clientes.* Servius ad illud *Æneid.* vi. 609:

Et fraus innexa clienti;

Vult, inquit, intelligi prævaricatores qui patroni sunt clientium, quos nunc susceptos vocamus. WOWER.

Miserantes eorum. Misericordia in eos permoti, quo-

rum vitam servare studebamus. Heumannus scribit *miserantes.* LINDN.

Ut torqueremus. Sic ms. At Romana jam in editione rescriptum ut *urgeremus.* Recte. Ac statim, hoc *urgere* usurpat iterum. HEUM.

Videlicet ne perirent. Innuat commodum, quod ex illa negatione ad eos redundare deberet. Etiam chirurgus, miserens ægri, membra amputat, secat, urit, ne videlicet pereat. LINDN.

Malo pressus et victus. Nihil opus ut cum Heumano rescribamus, *dolore oppressus et victus.* Scilicet cogitaverat vir doctus de malo non physico, sed morali. *Malum autem pro pœna et dolore dici omnibus probatur lexicis.* *Premere* vero pro *opprimere* dixit etiam Quinct. *Instit.* Orat. lib. 11, cap. 2, p. m. 407: *Varenus, qui in omnibus publicis malis premebatur: nam et damnatus est.* Cicero *Tuscul.* 2, 17: *Quis autem non miser modo tunc, quum premetur summis doloribus, si in his est summum malum.* LINDN.

Nos sensisse et egisse, quæ sentitis et geritis. Vel cum anonymo Parisiensi propter sequens *geritis* rescribendum est *gessisse*; vel, quod mihi præpaceret, propter antecedens *egisse*, pro *geritis* scribendum *agitis.* HEUM. — Altero ro scilicet opus esset, si non liceret verbum *acquipollens* in locum alterius substituere.

LINDN.

Quum, si ratio, non instigatio dæmonis judicaret urgendi magis. Ms. *urgendi*: male editum erat *arguendi.* Supple *quum urgendi* Christiani erant vel essent CELLAR. — Heumannus rō magis eiecit, quod valet potius, cap. 8, et scribit *urgendum* esset. LINDN.

Nec tamen mirum, cum omnium fama. Si nihil heic omissum est in exemplari, tota perditur ita constituenda est ut aliquis sensus eliciatur: *His enim et hujusmodi fabulis iidem dæmones ad execrationis horrorem imperitorum aures adversus nos refererunt. Nec tamen mirum. Cum hominum fama, quæ semper insparis mendacis alitur, ostensa veritate consumitur, sic est negotium dæmonum; ubi ipsis enim rumor falsus et scribitur et fovetur. Illa autem verba, cum hominum fama, antecipi debent istis, sic est negotium dæmonum.* Ut clausula sic accipiat: *Nec tamen mirum. Sic est negotium dæmonum cum hominum fama, quæ, etc.* Homi-

veritate, consumitur: sic est negotium dæmonum; ab ipsis enim rumor falsus et seritur et fovetur. Inde est quod audire te dicis, caput asini rem nobis esse divinam. Quis tam stultus ut hoc colat? Quis stultior, ut hoc coli credat? nisi quod vos et totos asinos in stabulis, cum vestra vel Epona consecratis: et eosdem asinos cum Iside religiose devoratis: item boum capita et capita vervecum, et immolatis et colitis: de capro etiam et homine mixtos, et leonum et caninum vultus, deos dedicatis. Nonne et Apem bo-

A vem cum Ægyptiis adoratis et pascitis? nec eorum sacra damnatis instituta serpentibus, crocodilis, belluis cæteris, et avibus, et piscibus, quorum aliquem deum si quis occiderit, etiam capite puniunt. Iidem Ægyptii cum plerisque vobiscum non magis Isidem, quam ceptarum acrimonias metuunt: nec Serapidem magis, quam strepitus per pudenda corporis expressos contremiscunt. Etiam ille qui de adoratis sacerdotis virilibus adversum nos fabulatur, tentat in nos⁴⁴ conferre quæ sua sunt. Ista enim im-

VARIORUM NOTÆ.

num intellige, Christianorum. In ms. legitur, *omnium*. RIGALT.—Bene Rigaltius, quum pro *omnium*, reponit *hominum*: sed male, cum id de Christianis intelligi vult, ut jam monuit V. C. Jo. Fr. Gronovius *Observ. in Eccl. script.*, cap. 7, ubi totum hunc locum ita restituendum censet: *Nec tamen mirum, quum hominum fama quæ semper inspersis mendaciis alitur, ostensa veritate consumitur, sit et negotium dæmonum: ab ipsis enim rumor falsus et seritur, et fovetur.* Hoc est, eo interprete: Fama illa, hominum oribus jactata et propagata, quæ semper alitur et crescit mendaciis, quæque veritate potestata evanescit, eadem hominum fama est ipsorum dæmonum negotium et opus: horum est auctoritas et instinctus, illorum ministerium. OZZEL.—*Nec tamen mirum.* Primus huic loco manus medicas attulit Rigaltius, cum pro *omnium*, quod est in ms., reponit *hominum*, scilicet Christianorum, hoc sensu: *Nec tamen mirum. Sic est negotium dæmonum cum hominum fama, quæ, etc.* Propius veritatem attingit J. F. Gronovius in cap. vii *Obs. eccl.* p. 81, qui itidem pro *omnium* rescribit *hominum*, sed maligne sentientium paganorum, sed hominum in universum, quod probat. Cum autem, *pro sic est*, rescribit *sic et*, in eo me non habet consentientem. Arbitror itaque scriptum esse *sic est*. Sequitur enim, in primis apud Terentium *si*, quando præcessit *non mirum est*. Sic *Hecyra* iv, 4, 87: *Non mirum fecit uxor, si hoc ægre tulit.* *Andr.* iv, 1, 27: *Quid istuc tam mirum, si de te exemplum capit.* Sensus est: Si hominum tantum fama esset, quæ de nobis tam nefanda loqueretur, mirari fortasse aliquis posset, qui fieret, ut non aliquando, ostensa veritate, consumeretur. Sed mirandum non est. Est enim negotium dæmonum, a quibus rumor falsus non modo seritur, quod et in hominum fama fieri novimus, sed et fovetur, ne aliquando consumatur. Heumannus rescribit: *Cum communis fama, quæ semper inspersis mendaciis alitur, ostensa veritate consumitur, sit negotium dæmonum.* Gumerus: *Cum omnium fama, quam semper inspersis mendaciis alitur, tam ostensa veritate consumitur, sic esse negotium dæmonum.* LINDNER.

Cum vestra vel Epona scriptum in ms. reg. Ed. Rom. vel *H ppona*. Sane scriptum puto a Minucio, cum vestra Epona, et notatum ab aliquo ad marginem vel *H ppona*. Eponam autem scripsisse veteres, pluribus ostendit Adrianus Turnebus in *Advers.* HERALD.—Non igitur debet ad Gronovius filius, *Vrta* scribere pro *vestra*. Solam enim *Eponam* hic nominatum esse a Minucio, laudatus modo Tertulliani locus, qui ei fuit ob oculos, facile persuadet. Inspice et alterum simillimum locum Tertulliani *Apolog.*, cap. 16. De *Epona* vid. et Tomasini liber de *Donariis*, cap. 4. Non *Eponam*, sed *Equonam* dictam fuisse deam hanc, audacia non ferenda statuit Barthius *Advers.* lib. xvi, cap. 2, et lib. xxxvii, cap. 4. HEUM.—Cum particulae vel effriciam non sentiant interpretes, varæ ingenio indulserunt. Vocula ejus vim deinceps posita decarabunt. Tertullianus *Apolog.* 23, *Quod vel ex pubulis eorum.... intelligi debet.* Terent. *Heaut.* iii, 3, 7: *Vel heri in vino, quam immodestus fuisti!* Cicero *ad Diversos* vii, 15: *Quam sint morosi, qui amant, vel ex hoc intelligi potest.* Forte nemo de integritate loci

dubitasset, si scripsisset Minucius: *vel cum Epona vestra.* Sed iste verborum positus morari nos non debet, quum et supra cap. 11: *Vel ut exemplo crederemus, pro ut vel.* Et ita fere Cicero *de Orat.* ii, 27: *Hæc sunt omnia ingenii vel mediocritas, pro vel ingenium.* CRUSER.—Inscriptionem, quæ de hac Dea Soloduri apud Helvetios legitur, affert Jo. Georg. Keyssler in *Itinerario* epistol. 49, p. 123. LINDNER.—Quæ exstant de dea Stabularia sive in testimoniis veterum, sive in monumentis epigraphicis vel pictis, vel ære fuis, vel numismaticis, disertissime colligit idem jam merito laudatus D. Greppo, in not. ad edit. Lugd., p. 275-288. EDD.

Devotatis. In ms. est *devoratis*, quod locum tueri posset, si quis ostenderet Isidem asinos devorasse vel in sacrificiis asinos fuisse adhibitos, quia sacrificiorum partem sacris operantes comedebant. Quod, quia a nemine, quod sciam, est factum, Meursius rescripsit: *devotatis*, quod est, vel consecrare, vel devotum se asinis et Isidi esse ostendere. HERALDUS: *denotatis*, id est: asinum, Isidis genitum, simul cum Iside religiosa denotatione colitis. NIC. HEINSIUS in *Syll.* epistol. i, iv, p. 260, *adoratis*. WOPKENIUS: *religione decoratis*, i. e. dignamini, cohonestatis. Rigaltius et Heumannus *decoratis*, quia asino, Isidem pretiose ornatam gestanti, circumdata fuerunt minoris pretii ornamenta, et Ovidius *Fast.* vi, 311 et 317, *Coronatos et ornatos* asinos tales memorat. LINDNER.

Boum capita. Non in religionibus externis et Ægyptiis, sed Romanis, unde omnes aras videmus hic capitibus esse obsitas, immo certa velut inter columnas templorum confecta. Sic caput vervecis, aquila, leonis, ad fasces ornandos, bovis ad alia ornamenta cernimus in sepulchro M. Antonii Antii Lupi, apud Bellorum in *Sepulchris*. Etiam tale bovis videtur incusum nummo Sardinorum sub Gordiano apud Erizzum, p. 542. Sed rem Romanam confirmat aspectus monumenti Cæciliæ Metellæ, Cretici filia, quod notum est. GRONOV.

Vultus. Sic est in ms. et explicari potest per appositionem. Nam vultus caninus erat *Anubis*, vel *Cynocephalus*. Vultus leonis erat *Frugifer* ille enjus mentionem facit Arnobius, lib. vi, p. 196, in loco a Cellario citato. Alii legunt, *leonum et canum vultu* (subandi) *mixtos*. Cui emendationi patrocinatur Tertullianus *Apolog.*, cap. 16: *Illi debebant adorare statim biforme numen, quia et canino et leonino capite commixtos, et de capro et de ariete cornutos... deos receperunt.* LINDNER.

Iidem Ægyptii cum plerisque vobiscum. Miror locum hunc tam sæde corruptum voluisse edere, cum editiones aliæ hic bene sese habeant, ut Parisiens. in qua sic legitur: *Cum plerisque vobis, non vobiscum.* SCHEFF.

Streptus per pudenda corporis expressos. Rom. *crepitus*. Petronius tamen *streptum obscænum* dixit. Alex. *Aphrodis.*, lib. 1, Prox. 164, ἀποτορρόη. Rutilia autem hæc superstitio nota ex verbis Catonis apud Festum, *Prohibere comitia.* WOWER.

Contremiscunt. Editio Rom. habet *extremiscunt*. Male. HEUM.

Ista impudicitia, pro ista impudicitia. Paulo infra id in se pessimi facinoris admittunt; cap. 2, 4: id tem

puclitiae eorum forsitan sacra sint, apud quos sexus A
omnis membrs omnibus prostat, apud quos tota im-
pudicitia vocatur urbanitas; q i scortorum licentiae
invident, qui medios viros lambunt, libidinoso ore
inguinibus inhaerescunt: homines malae linguae,
etiainsi tacerent; quos prius tardescit impudicitiae
suae, quam pudescit. Proh nefas! id in se mali faci-
noris admittunt quod nec aetas potest pati mollior,
nec cogi servitus durior.

CAPUT XXIX.

ARGUMENTUM. — *Nec magis verum hominem cruci pro-
pter sua crimina affixum coli; nam eum non modo in-
nocentem, sed Deum etiam esse merito credunt. Contra
vero, ethnici regum in deos a se adscriptorum invocant
numina, ad imagines supplicant, eorumque genios
implorant.*

Hæc et huiusmodi propudia nobis non licet nec au-
dire, etiam pluribus turpe defendere est. Ea enim de
castis fingitis et pudicis quæ fieri non crederemus,
nisi de vobis probaretis. Nam quod religioni nostræ
hominem noxium, et crucem ejus adscribitis, longe
de vicinia veritatis erratis, qui putatis Deum credi, aut
merrisse noxium, aut potuisse terrenum. Nec [impr.
næ] ille miserabilis cujus in homine mortali spes omnis
innititur; totum enim ejus auxilium, cum extincto

homine, finitur. Ægyptii sane hominem sibi quem col-
lant eligunt, illum unum propitiant, illum de omnibus
consulunt, illi victimas cadunt; et ille qui cæteris
deus, sibi certe homo est, velit nolit: nec enim con-
scientiam suam decipit, si fallit alienam. Etiam prin-
cipibus et regibus, non ut magnis et electis viris, sicut
fas est, sed ut de eis [impr. deis], turpiter adulatio falsa
blanditur, quum et præclaro viro honor verius, et
optimo amor dulcius præbeatur. Sic eorum numen
vocat, ad imagines supplicant, genium, id est
dæmonem, ejus implorant: et est eis tutius per
Jovis genium pejerare, quam regis.

Cruces etiam nec colimus, nec optamus. Vos plane
qui ligneos deos consecratis, cruces ligneas, ut deo-
rum vestrorum partes, forsitan adoratis. Nam et si-
gna ipsa et cantabra et vexilla castrorum, quid aliud
quam inauratæ cruces sunt et ornatae? Tropæa vestra
victricia, non tantum simplicis crucis faciem, verum
et affixi hominis imitantur. Signum sane crucis natu-
raliter visimus in navi, quum velis tumentibus vehi-
tur, quum expansis palmulis labitur; et quum erigitur
jugum, crucis signum est, et quum homo, porrectis
manibus, Deum pura mente veneratur. Ita signo crucis
aut ratio naturalis innititur, aut vestra religio for-
matur.

VARIORUM NOTÆ.

poris; 5, 6: id loci. Heumannus impudicitiae tollendum
esse pronuntiat. LINDNER.

Sexus omnis. Deleo omnis, quod facile irrepsit, cum
sequatur omnibus. Cave omnis mutes in feminus. De
utroque enim sexu loquitur auctor noster. HEUM. —
Lactant. vi, 23, 10: Non sufficit sexus a Deo datus,
nisi etiam suum sexum profane ac petulanter illudant.
Idem i, 20, 25: Nulla pudicitia, libidinibus effrenatis
omnem sexum, et omnes corporis partes contaminanti-
bus. LINDNER.

Impudicitia vocatur urbanitas. Similiter Curtius v,
1, 38: Apud matronas et virgines Persarum conatas
habetur vulgaris corporis vilitas. HEUM.

Facinoris. Rigaltius in exemplari mali esse testa-
tur. Heraldus tamen nihil monet. Heumannus neutrum
probatur, et scribit id in se facinoris admittunt. LINDNER.

Nec cogi servitus durior. Ulpianus. Lege 2 Digest.
De his qui sui vel alieni juris sunt, etc.: Si dominus
in servos servierit, vel ad impudicitiam turpemque vio-
lationem compellat: quæ sint partes præsidis, ex re-
scripto divi Pii ad Ælium Marcianum, proconsulem
Bœticæ, manifestabitur, cujus rescripti verba hæc sunt:
Dominorum quidem potestatem in suos servos illi-
batam esse oportet, nec cuiquam hominum suum jus
destrahi, sed dominorum interest ne auxilium contra
savitiam vel famem vel intolerabilem injuriam dene-
getur his qui juste deprecantur. Ideoque cognosce
de querelis eorum qui ex fami. i. Julii Sabini ad sta-
tuam confugerunt: et si vel durius habitos quam
æquum est, vel infami injuria affectos cognoveris,
veniri jubet, ita ut in potestatem domini non rever-
tantur. Vide Leg 44 Cod. Just. de Episcopali Au-
dientia; Senecam lib. iii de Benefic., cap. 20; Pho-
cium, Nomocanon., tit. 13, cap. 22. ELEMEN.

CAP. XXIX. — Deum credi. Construe: aut noxium
meruisse credi Deum, aut terrenum potuisse credi
Deum. LINDNER.

Ægyptii sane. Pro sane rescribi Saitæ vult Jac.
Gronovius. Assentiantur qui volet. HEUM.

Honor verius. Cave cum humano verius deleas, hic
pernecessarium. Dux propositiones uno eodemque
verbo coherent:

Quum ei { præclaro viro honor } verius } præbeatur.
C { optimo amor } dulcius }

LINDNER.

Cruces etiam nec colimus, nec optamus. Non est cur
codicem ms. deseramus, qui refert optamus. Ut enim
crucibus affixi non optabant veteres Christiani, sic
nec eam pœnam subire recusabant, potius quam reli-
gioni suæ nuntium remitterent. Ausonius in Orat.
Matut., v. 75:

Nec timeat mortem bene conscia vita, nec optet

Idem Periandro, v. 3, pag. 290:

Mortem optare malum, timere pejus.

DAVIS. — Lege ornatus. Contra gentes disputat, qui-
bus mox ornatas cruces objicit. GRUNER. l. c. pag.
246. — Cruces nec colimus. Christianis vitio vertebat
Cæcilius quod crucem coleret. Hinc supra, cap. 9,
crucis ligna serulia Christianorum carinonias vocabat.
Et cap. 12 clarius adhuc crucis cultum Christianis
objiciens: Ecce, inquit, vobis jam non adorandæ, sed
subvandæ cruces. Quando igitur Cæcilio hæc objicienti
Minucius respondet, cruces non colimus, de cultu sane
aboluto quem Cæcilianæ objectio præ se ferebat,
ejusmodi verba esse accipienda noscuntur. Perinde
ac si dixisset Minucius: Cruces non ita colimus Chri-
stiani, ut crucibus ipsismet honorem cultumque tri-
buamus; quemadmodum quidem vos ethnici vestra
colitis simulacra. Atque hæc esse auctoris nostri
sententiam, ex his liquet quæ statim subdit, eam ipsam
accusationem in gentiles retorquens: Vos plane qui
ligneos deos consecratis, cruces ligneas, ut deorum
vestrorum partes, forsitan adoratis. Videtur Diar. Erud.
Ital. tom. xxvii, pag. 391 seq; et ad VV. CII. Orsi.
Histor. eccl. lib. vi, § vii; ac Trombellum de cultu SS.
tom. ii, part. III, pag. 375. GALLAND.

Cantabra, vexilla militum. Vide Tertull. ad Nat. 1,
et quæ ibi notantur, et quæ alibi, eodem tomo, D.
Le Nourry disseruit. Edd.

CAPUT XXX.

ARGUMENTUM. — *Impudentissimam quoque esse de potato a Christianis infantis a se occisi sanguine calumniam evincit Octavius. Ethnici vero, inquit, et pueros recens natos crudeliter exponunt et priusquam nascantur, crudeli necant abortu. Christianis homicidium nec videre fas, nec audire.*

Illum jam velim convenire qui initiari nos dicit aut credit de corde infantis et sanguine. Putas posse fieri ut tam molle, tam parvulum corpus fata vulnerum capiat? ut quisquam illum rudem sanguinem novelli, et vixdum hominis cardat, fundat, exhaustiat? Nemo hoc potest credere, nisi qui possit audere. Vos enim video procreatos filios nunc feris et avibus exponere, nunc adstrangulatos misero mortis genere elidere. Sunt quæ in ipsis visceribus, medicaminibus et potis,

A originem futuri hominis extinguant, et parricidium ⁴⁸ faciant antequam pariant. Et hæc utique de deorum vestrorum disciplina descendunt; nam Saturnus filios suos non exposuit, sed voravit. Merito et ei in nonnullis Africæ partibus a parentibus infantes immolabantur, blanditiis et osculo comprimente vagitum, ne flebilis hostia immoletur. Tauris etiam Ponticis et Ægyptio Busiridi ritus fuit hospites immolare, et Mercurio Gallos humanas vel inhumanas victimas cedere: Romani Græcum et Græcam, Gallum et Gallam, sacrificii viventes obruere; hodieque ab ipsis Latiaris Jupiter homicidio colitur; et, quod Saturni filio dignum est, mali et noxii hominis sanguine saginatur. Ipsum credo docuisse sanguinis cedere conjurare Cutilinam. et Vellonam sacrum suum

B haustu humani cruoris imbuere; et comitalem mor-

VARIORUM NOTÆ.

Pura mente. Hæc verba nihil plane ad rem faciunt. Signum crucis homo format, qui, porrectis manibus, Deum veneratur, sive id pura, sive impura mente fiat. LINDNER.

CAP. XXX. — *De cæde.* Deleo de, illatum quippe. HEUM.

Fata vulnerum. Rescribo tanta (id est tot) vulnera. HEUM — Cum Valerius Argon. vi, 652, dixerit *fatale vulnere*, nostrum recte *fata vulnerum* dicere potuisse arbitror LINDNER.

Nemo hoc potest credere. Tertullianus *Apologet.* cap. 9: *Qui ista credis de homine, potes et facere.*

ELMENE.

Rudem sanguinem. Nulla vel minima ratione allata, editor Luglunensis inoffenso pede lectionem quasi deliculam adduxit: *roseum sanguinem!* EDD.

Procreatos. Non inseite Nic. Heinsius *Advers.* lib. III, cap. 2, p. 409, suspicatur unum hic excidisse verbum, atque ita legit: *modo procreatos* HEUM. — *Lactant.* v, 9, 15: *Qui natos ex se pueros aut strangulavit, aut, si nimium pii fuerint, exponant.* LINDNER.

Medicaminibus et potis. Sic legitur in codice regio, non *epotis*, ut in vulgatis plerisque. Utrum autem et *potis* unum idemque sit verbum, videant periti. EDD.

Tauris etiam Ponticis. Heraldus edidit *Pontificis.*

LINDNER

Et Mercurio Gallos. Excidit verbum *constat*, vel simile. Durius enim est cum Wopkenio rescribere *Gallis* atque ritus fuit *ἀπὸ χοροῦ* subaudire. HEUM. — Wopverus in notis ad hæc verba, ut ostendat *Gelis* Z. molxi servos suos immolare, provocat ad Æncæ Gazæ dialogum qui *Theophrastus* inscribitur. Sed, cum nihil tale ibi reperitur, Casp. Barthius in notis ad laudatum dial. p. 125, b, memoria lapsus eum esse credit. LINDNER.

Humanas vel inhumanas victimas. Aut *vel inhumanas* glossena est, aut *vel ponitur pro vel potius.* Sic Cicero *Phil.* II, cap. 12: *Sed stuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite* Item de *Amic.*, cap. 12, *Gracchus regnum occupare conatus est. vel regnavit is quidem paucos dies.* Et lib. IV, ad *Fannii.* Ep. st. 13, extrema: *Sed hæc tu melius omnium* HEUM.

Sacrificii viventes obruere. Edidit Gelenius *sacrificii viventes obruere*; nis autem: *sacrificii*, testante Rigaltio; quæ vera est lectio, subauditur enim *causa*. Terentii *Adelph.* act. IV, sc. IV, 6: *Nec id assentandi magis, quam habeo quod gratum facere existimes.* Apuleius *Apol.*, pag. 187: *Ut obtentu ejus atatura, ipse insimulationis falsæ non plectetur.* Vi le et int. ad Sallustii *Bell. Catil.* cap. 6. DAVIS. — *Sacrificii* Cum in ms. esset *sacrificii*, huic lectioni acquiescebat Davis, subauditio *causa*. Sed ellipsin hanc satis latinam exemplis suis neutiquam videtur probasse. Jac. Gronovius legebat *sacri vice*. Facilis autem mutatio sensusque planus si rescripseris *sacrificii*, vel in *sacrificiis*. Tacitus *Annal.* xv,

47: *Bicipites...partus...in sacrificiis quibus gravidas hostias immolare mos est, reperti.* Paulinus Nol. *Epist.* XI, 7: *Ille per legem iussa sacrificiis animalia mactemus in vitis.* Sic *lustratione, ludis, comitiis*, etc. dicitur de tempore quo talia sunt; quod ex *Observ. Prodig.* cap. 130; Livio II, 36, et aliunde dudum notatum a critici. WOPK. — Mibi videtur ab aliena manu profectum esse hoc verbum, adeoque ejiciendum. Immo, cum in editione Romana (quam etiam Heraldus est secutus) sit *sacrificii*, facile creditur a quopiam adscriptum fuisse hoc verbum in margine ad verbum *Romani*. HEUM. — Mibi perplacet lectio cd. Rom. sic ut *Romani* sit adjectivum. *sacrificii* vero substantivum. Est enim *sacrificus* qui sacra facit. Ovidius *Fastor.* VI:

Martia sacrificio deductum nomen ab Anco. LINDNER.

C *Obruere.* Non est infinitivus, sed præteritum indicativi. HEUM. — In ms. reg. pleraque hujusmodi paradigmata indicantur tantum per abbreviationem *er*, *obruer*, unde in impressis induci solet hoc verbum abbreviatum *ere*, *obruere*. EDD.

Mali et noxii hominis. Hoc est *bestiarum*. Tertullianus *Apologet.* cap. IX: *Ecce in illa religiosissima urbe Æneadarum piorum est Jupiter quidam, quem ludis suis humano prolunat sanguine. Sed bestiarum, inquit, Hoc opinor nimis quam hominis. An hoc turpius, quod mali hominis?* LINDNER.

Bellonam sacrum suum. Sic legitur in exemplari. Sacro Bellonæ tribuit Minucius, quod Tertullianus de sacratis et servientibus Bellonæ dixerat in *Apologet.* RIGALT. — Codicis regii lectionem retinet etiam Silmasius *Exerc. Plin.* p. 150, et *sacrum* pro sacrificio poni confirmat. Equidem viri doctissimi sententiæ non accedo; quum *ἀρτυσιολογίας* reus esset Minucius, si tali modo loqueretur. Omnino enim necessaria videtur hominis mentio, quem cruoris haustus imbuat. Hoc igitur loco *sacer* sacrati potestatem sibi vendicat. Virgilius *Æn.* VI, 484.

Cererique sacrum Polybæten.

Ubi Servius: *Sacrum, sacratum Nomen pro participio.* Prudentius *Perist. Hymn.* XI, 2:

Vidimus, o Christi Valerie sacre.

Nihil igitur opus ut vel *servum* cum Gelenio, vel *sacratum* cum Heraldio reponamus. DAVIS. — *Bellonam sacrum suum haustu.* *Sacrum* ex ms. est vulgo *servum*. Est autem *sacrum*, sacrificium, et omnis sævæ deæ cultus, cui operantes, lacertos et brachia cruentabant. Lucanus, lib. I, vers. 565,

Tum, quos sectis Bellona lacertis
Sæva movet, cecinere deos.

CELLAR.

— Merentur notari quæ vir doctus in *Miscell. Obs.* vol. IV, t. II, p. 221, ad cap. 9 *Ælii Lampridii Commodi*, scribit: *Bellonæ servientes vere cæsecare brachium præcepit studio crudelitatis, Casaubonus*

bum hominis sanguine, id est morbograviore, sanare. A nos dæmonum cotio [impr. coitio vel concio] mentita est, ut gloriam pudicitiae deformis infamiae aversione [impr. adpersione] macularet, ut ante exploratam veritatem homines a nobis, terrore infandae opinionis, averteret: sic de isto⁶⁶ et tuus Fronto, non, ut affirmator, testimonium fecit; sed convicium, ut orator, aspersit. Hæc enim potius de vestris gentibus nata sunt. Jus est apud Persas misceri cum matribus; Ægyptiis et Athenis, cum sororibus legitima connubia: memoria et tragœdiæ vestrae incestis gloriatur, quas vos libenter et legitis et auditis: sic et deos colitis incestos, cum matre, cum filia, cum sorore conjunctos. Merito igitur incestum penes vos sæpe deprehenditur, semper admittitur; etiam nescientes miseri potestis in illicita prouere, dum Venerem promise spargitis, dum B passim liberos seritis, dum etiam domi natos alienae misericordiae frequenter exponitis, necesse est in

CAPUT XXXI.

ARGUMENTUM. — *Ab omni etiam verisimilitudine tam alienum est quod Christianis objicitur, pollutum incesto convivium, quam constat incesti reos revera esse gentiles; Christianorum convivia non tantum pudica, sed et sobria. Tantum denique abest incesti cupido, ut nonnullis rubori sit etiam pudica conjunctio.*

Et de incesto convivio fabulam grandem adversum

VARIORUM NOTÆ.

dicit: Observa vocem *vere*; nam ex illa discimus plerumque ficta et simulata fuisse tantum vulnera Belloniariorum. Bellonarios solitos fuisse revera brachia sua secare, ex mille testimoniis liquet. Sed artificiose sibi levia vulnera dabant, ut dicit Seneca *de Vita beata*, cap. 27. Hoc monstrum miseris illos homines cogebat profunda vulnera corpori inferre. LINDNER.

Non dissimiles. Hoc est: *His Bellonariis non dissimiles et illi qui*, etc. LINDNER.

Nec audire. Dele turpe hoc additamentum. *Nobis*, inquit, *Minucius homicidium nec videre fas*, id est, ne videre quidem. HEUM. — *Lego audere.* Objecerat enim Cæcilius Christianis, quod corde infantis intiantentur. Huic calumniæ respondet Octavius, dicens tantum abesse ut Christianus audeat eadem facere, ut ne eadem quidem videre sibi licitum esse paret. Possem equidem hoc loco constructionem verbi *audere* cum accusativo vindicare, nisi viderem id omnibus jam lexicis esse factum. Addo tantum duo loca, Lactantii *Instit. Div.* vi, 20, 23: *Si homicidium facere nullo modo licet, nec interesse omnino conceditur.* Idem *Epitome* (iv), lxxiii, 4: *Quod si interesse homicidio sceleris conscientia est, et eidem facinori spectator obstrictus est, cui et admissor: ergo et in his gladiatorum cædibus non minus cruore perfunditur, qui spectat, quam ille qui facit.* LINDNER.

Eduium pecorum Edulia pecora vocat, quibus vesci licebat, uti Horatius lib. ii. *Sat.* 4, 43, *edules dixit capreas.* Tertullianus *Apol.* cap. 9, vocat *epulas esculentas*, et Plinius lib. viii, cap. 55, *Esculenta animalia.* HEUM.

CAP. XXXI. — *Coitio.* Ms. *cotio.* Scripserat Minucius *coitio*, id est factio, conspiratio. HERALD. — Rom. ed., teste Heumanno, habet *concio*.

Aversione. Rescribo *adpersione*, vel, ut monachi scribebant, *aspersione*. Ac ita jam emendavit Woverus. Corn. Nepos in *Alcibiade*, cap. 3, 6: *Aspergibatur etiam infamia, quod, etc.* Cicero *Orat. pro Cælio*, cap. 10: *Istius facti non modo suspitione, sed ne infamia quidem, est aspersus.* Similiter Curtius x, 10, 18: *Quos rumor asperserat.* Rursus Cicero *Orat. in Vatinium* cap. ul. imo: *Ne qua ex tua summa indignitate labes illius dignitati aspergitur.* Jac. Gronovius, qui putabat haud dubie scripsisse Minucium *accessione*, haud dubie erravit. HEUM. — Assentior viro doctissimo. Scripserat aliquis *aversione*; quia sequitur verbum *averteteret*. Sed præstat *aspersione*, ob sequens *ut orator aspersit.* LINDNER.

Terrore. Recte, si grammaticorum regulas spectes, ab Heumanno rescribi *terror*, hoc video; an etiam, si mentem auctoris, dubito. Minucius utique scripsit *errore*, et repeti *ἀπὸ δαιμονῶν* voluit dæmonum *coitio*. Nam *coitio* dæmonum *m* avertit homines a Christianis terrore infandae opinionis. Pari scilicet jure dicere

possunt: *dæmonum astutia homines a virtute, terrore difficultatis, avertit. Et, terror difficultatis homines a virtute avertit.* LINDNER.

Tuus Fronto. Ex vocabulo *tuus* Dallæus exsculpere voluit Minucium *corvum* esse Frontonis, contra Bellarminum, qui eundem Tertulliano juniorem esse affirmaverat. Sed fallitur vir cætera doctus. Nam *tuus* non modo *coætaneum*, sed et *conciuem ejusdem religionis assectam*, et quem quis *testem sententiæ suæ probandæ allegat*, significat. LINDNER. — Vides supra annotata ad caput 9. EDD.

Nata sunt. *Lege nota sunt.* HEUM.

Ægyptiis et Athenis. *Lege vel Ægyptiis et Atheniensibus, vel Ægypti et Athenis.* LINDNER.

Memoriæ et tragœdiæ vestrae incestis. *Memoriæ scripta et libri sunt, quibus memoriæ proditur; sive monumenta literarum, ut supra cap. 7: Specta de libris memorias.* Et Gellius lib. iv, cap. 6: *In veteribus memoriis scriptum legimus.* Idem lib. v, cap. 5 in eundem: *In libris veterum memoriarum scriptum est.* Tertullianus *adversus Judæos* cap. 1: *Secundum Scripturarum divinarum memorias populus Judæorum major, id est antiquior, derelicto Deo, idolis servivit.* Non est ergo causæ satis ut cum F. Ursino et Wovero *comœdiæ* sufficiamus. CELLARIUS.

Cum matre. Jovem respicit, cui Juno fuit *et soror et conjux*, ut loquitur Virgilius, *Æn.* i, 51. Sed hoc notum est; illud vero non ita, proletarium regem istum deorum cum matre etiam et filia rem habuisse; quam ob causam tacent interpretes, non enim, ut puto, sceleris magnitudine ad silentium sunt stupefacti. Nos, quod diximus, veterum testimoniis ostendimus. Clemens Alex. *Protrept.* p. 8, D: *Διὸς δὲ μυστηρία καὶ Διὸς πρὸς μητέρα Διήμητραν ἀ-ροδισίαι συμπληκαί.* Athenag. *Legat. pro Christ.* c. 27: *Χρῆν δ' αὐτοῦς. ἰδὸν Δία μεμισηθῆναι ἐκ μητρὸς μὲν Πέρας θυγατρὸς δὲ Κόρης παιδοποιηθῆναι.* Idem cap. 16 memorat *θυγατέρα τοῦ Διὸς ἣν ἐλπίε μητρὸς Πέρας ἡ Διήμητρος ἐπαυδοπολιώσατο.* Rem prolixè narrat et Arnobius lib. v, pag. 170, sq. DAVIS.

Promisce spargitis. Sic ms. lib. et hoc loco et supra cap. 9; nam veteres *promiscus* et *promiscuus* dicebant Gellius lib. xi, cap. 16: *Deterret nos a varia promiscue cogitatione.* Idem lib. ii, cap. 24: *Promiscue indefinitè largiri.* Et lib. vi, cap. 14, *ut promiscue dici solet.* CELLAR.

Dum etiam domi natos... exponitis. Consulatur omnino eruditissimi jurisconsulti Gerardi Noodtii *Julius Paullus*, seu commentarius ad Leg. ix. D. de agnoscendis et alienis liberis. GALLAND. — *Domi natos.* Heraldus male *dominatos.* LINDNER.

In vestros recurrere. Jo. Pricæus ad *Apulei Metam.* lib. vii, pag. 379, rep. *nil incurrere*, quem secutus est Jac. Ouzelius. Sed nihil necesse est, ut eos adjuvamus. DAVIS.

vestros recurrere, in filios inerrare. Sic incesti fabulam neclitit, etiam quum conscientiam non habetis. Ad nos pudorem non facie sed mente præstamus. Unius matrimonii vinculo libenter inhæremus, cupiditate procreandi aut unam scimus, aut nullam. Convivia non tantum pudica colimus, sed et sobria: nec enim indulgemus epulis, aut convivium mero ducimus; sed gravitate hilaritatem temperamus, castro sermone, corpore castiore; plerique inviolati corporis virginitate perpetua fruuntur potius quam gloriantur: tantum denique abest incesti cupido, ut nonnullis rubori sit etiam pudica conjunctio. Nec de ultima statim plebe consistimus, si honores vestros et purpuras recusamus: nec fastidiosi [impr. factiosi] sumus, ⁴⁷ si omnes unum bonum sapimus, eadem congregati quiete qua singuli: nec in angulis garruli, si B

VARIORUM NOTÆ.

In filios inerrare. Viro doctissimo Jac. Perizonio placet in filias inerrare; cui equidem non accedo, cum filii utriusque sexus liberos denotent. Tertullianus, quem Noster describit. *Apolog. cap. ix: In primis filios exponit. . . Alienati generis necesse est quandoque memoriam dissipari. Et semel error impegerit, exinde jam tradux proficiet incesti, serpente genere cum scelere.* Arnobius lib. iv, pag. 137, postquam de Minerva ex capite Jovis nata locutus est, addit: *Ex capite conceptos filios procreat.* Javolenus Digg. lib. i, tit. xvi, 84: *Filii appellatione omnes liberos intelligimus.* Adi et Legg. 116, 121, 201. DAVIS — In filios inerrare. Perizonio tentante, in filias inerrare, alterum inde defendit Davisius, quod filiarum nomine etiam filiarum comprehendi soleant. Id autem ipso jam Perizonius notavit ad *Sanct. Min. iv, 10, 5*, et alii multi. Quare, cum res adeo tralaticia hæc sit, videtur hac emendatione usus vir laudatus, ut orationis concinnior esset varietas, dum recurrere ad feminas, inerrare ad viros referat Minucius. Quem tamen ab hujusmodi *ταυτολογίας* specie, quæ fortitan Periz. offendebat, nequiquam abhorruisse cap. 1, et alibi vidimus. WOPK. — Aut vehementer fallor, aut ita scripserat noster Minucius: *Necesse est vos vestras incurrere in filias, in sorores.* Jam Pricæus rescripserat *incurrere*, secutusque eum Ozellius, qui, et alios scriptores producens ita locutus, emendationem Pricæi satis firmat. HEUM. — Non debuit Pricæus verbum *incurrere*, de furore libidinis ab aliis usuratum, hic tam violentè inferre, quia et Minucius placent interdum verba sic composita, ut hoc *recurrere*, etsi prima syllabæ significatio sit nulla et prorsus intereat, ut supra, *recognoscere*, et paulo post *vera religio reserretur*. Alibi, *refidamus*, ubi etiam *angit* et *remordet oratio*. Cæterum omnino nunc significatio ejus requiritur, e. d. ut dum sic alios vestri sanguinis abigitis, alios retinetis, hi, nescii consanguinitatis, concilient amores inter se, et Venus ita recurrat in vestros reductet; ne et regyret. GRONOV.

Sic incesti fabulam neclitit. Intelligit fabulam OEdipodis, de quo Lactantius vi, 20, 23 *Quæ autem possint vel soleant accidere in utroque sexu vel errorem, quis non intelligit, quis ignorat? Quod vel unius OEdipodis declarat exemplum, duplici scelere confusum.* Poterat dicere, *fabulam agitis*, sed maluit *neclere*, quia supra cap. 9, Cæcilius dixerat: *Nexus infandæ cupiditatis involvunt.* Nimirum a veritate albulit conjectura illa Wow-ri, *fibul. m. neclitit*, quam ut assensum præbere possimus LINDNER. — Albulit et Lugilun. editor cum conjicit: *Labem nacti estis.* EDD

Cupiditate procreandi. Ita omnes editiones et ms. reg. Sententia tamen postulat *cupiditatem* HERALD. — Recte Heraldii correctionem rejecit Jac. Gronovius. Jo. Davisius in contextu expressit *cupiditatem*; in notis

A in dies nostri numerus augetur, non est crimen erroris, sed testimonium laudis. Nam in pulchro genere vivendi et præstat et perseverat suus, et accrescit alienus. Sic nos denique, non notaculo corporis, ut putatis, sed innocentæ ac modestiæ signo facile dignoscimus: sic mutuo, quod doletis, amore diligimus, quoniam odisse non novimus: sic nos, quod invidetis, FRATRES vocamus, ut unius Dei parentis homines, ut consortes fidei, ut spei cohæredes. Vos enim nec invicem agnoscitis, et in mutua odia sævitis: nec fratres vos, nisi sane ad parricidium recognoscitis.

CAPUT XXXII.

ARGUMENTUM. — *Neque dici potest Christianos occultare quod colunt, quoniam nulli delubra, nullasque aras habent. Persuasum siquidem ipsis est non posse Deum ullo templo circumscribi, aut fugi illius simu-*

autem ms. lectionem sanam esse rectius censuit. *Feminea unum, nullam,* pendent ab voce subintelligenda *nulier*, vel simili; æque ac in illis Ovidii *Art. Amat. II, 399*:

Dum fuit Atrides una contentus, et illa
Casta fuit.

Plenius locutus est Plantus *Merc. iv, 6, 8*:

Nam uxor contenta est, quæ bona est, uno viro;
Qui minus vir una uxore contentus siet? GRUNER.

Fastidiosi fere omnes editi et ms. reg. Affirmare tamen audent legendum nec factiosi sumus. Nam accusabantur Christiani vel eo præcipue nomine, quod coalitiones et factiones inirent, quod nec omiserat Cæcilius cap. 8. Biluit nunc criminatorem illam Octavius eodem modo quo Tertullianus in *Apolog.* unde ista sumpta sunt, cap. 39: *Hoc sumus congregati, quod et dispersi. Hoc universi, quod et singuli,* etc. Vide is quæ ibi observabamus. HERALD.

Unum bonum sapimus. Fulv. Ursinus *bonum*, tamquam glossam, respuit. CELLAR. — repetit; scilicet Minucius verba Pauli *Rom. xv, 5*, et *Phil. ii, 2: τὸ εὐδοκῆσαι*, quod ita redditum in versione veteri: *Idem sapiatis.* HEUM.

Nostris numerus. Scribo *noster numerus.* HEUM. — Nihil opus. Sic cap. 32, *Hæstias et victimas Domino offeram, quas in usum mei protulit Cap. 34, Vide adeo quam in solatium nostri resurrectionem futuram omnis natura meditetur.* LINDNER.

Vivendi et præstat et perseverat suus. Emendo sic: *viventibus et perstat suus.* Tæ perstat aliquis in margine fuerat interpretatus per *perseverat.* *A alienus*, id est, is qui nondum erat Christianus. Nunc et liquet quis dicatur *suus.* HEUM.

Non notaculo corporis. Sic libri, verbo insolenti. Glossæ tamen veteres: *NOTACULUM, nota, signum.* Rom. lib. *nota occulta*, ut supra Cæcilius, cap. 9, dixerat: *Occultis se notis et insignibus noscunt.* VOWER et CELLAR.

Mutuo, quod doletis, amore. Non videtur amore tollendum esse. Horatius *Epod. xv, 10*:

Fore hunc anorem mutuum.

Terentius: *Meretrix adolescentem, cujus mutuo amore tenebatur, exclusit.* LINDNER. Quæ modo excitat eo loci Lindnerus verba Terentii, mendose colliguntur e quodam veteri lexicographo, nec nisi cum dubio igitur dantur apud Rob. Steph. *Thesaur.* verb. MUTUUS. EDD.

Ut unius Dei parentis homines. Rejice *Dei* in marginem, e quo translatum fuit in textum. HEUM. — Cellarius edidit *omnes*, quod unde habeat, nescio.

LINDNER.

Ad parricidium. Rigaltius interpretatur ex *Petro-niano Critone* de perditione hominis, qui est in

lacrum. Ubique autem præsens, omnia videt, etiam A
secretiores mentis nostræ cogitationes; ac prope cum
illo et in ejus vivimus sinu.

(xxvi) Putatis autem nos occultare quod colimus, si delubra et aras non habemus? Quod enim simulacrum Deo fingam, quum, si recte existimes, sit Dei homo ipse simulacrum? Templum quod ei exstruam, quum totus hic mundus, ejus opere fabricatus, eum capere non possit? et, quum homo latius maneam, intra unam ardiculam vim tante majestatis includam? Nonne melius in nostra dedicandus est mente, in nostro imo consecrandus est pectore? Hostias et victimas Domino offeram, quas in usum mei protulit, ut rejiciam ei suum munus? ingratum est; quum sit litabilis hostia bonus animus, et pura mens, et sincera sententia. Igitur, qui innocentiam colit, Domino ^{us} supplicat; qui justitiam, Deo libat; qui frau-

dibus abstinet, propitiat Deum; qui hominem periculo surripit, optimam victimam credit. Hæc nostra sacrificia, hæc Dei sacra sunt; sic apud nos religiosior est ille qui ju-tior. At enim, quem colimus Deum, nec ostendimus nec videmus; immo ex hoc Deum credimus, quod eum sentire possumus, videre non possumus. In operibus enim ejus et in mundi omnibus motibus virtutem ejus semper præsentem aspiciamus, quum tonat, fulgurat, fulminat, quum serenat. Nec mireris si Deum non videas: vento et flatibus omnia impelluntur, vibrantur, agitantur; et sub oculos tamen non venit ventus et flatus. In sole adeo, qui videndi omnibus causa est, videre non possumus; radiis acies submovetur, obtutus intuentis hæbetatur: et, si diutius inspicias, omnis visus extinguitur. Quid? ipsum solis artificem, illum luminis fontem possis sustinere, quum te ab ejus fulgoribus avertas, a fulminibus abscondas? Deum oculis

VARIORUM NOTÆ.

semine; Heumannus de Romulo et Remo, Eteocle et Poly-ice. Probo. LINDNER.

CAP. XXXII. — *Latius maneam* Heumannus vult *latius h. beam*, quam sententiam protulit in *Parergis criticis*, A. 1712 editis, p. 47, et in *Miscell. Lips. novis* vol. viii, p. 1, p. 127. Sed inveniuntur lectionem ms. quam exprimentam curavimus. DAVISIUS et WOPKENIUS. — *Latius enim adhibetur de rebus amplis, extensis, sive tales sint latitudine proprie dicta, sive etiam longitudine, quod probat Davisius ad Lactant. Epit. cap. 58, et Ci. eron. de L. g. ii, 1. Manere pro habitare* probat Wopkenius, et probant omnia lexica, et græcum *μῶν*, quod eodem sensu extat Joann. i, 58; *Matth. x, 41*. Sed firmissimum argumentum ducitur ex Cypriano, Minucii epitomatore, qui de *Idol. Vanit. cap. 5: Et cum homo latius maneat*. LINDNER.

Intra. Cellarius vitiose inter. LINDNER.

Nostro imo. Heumannus, qui imo accepit pro *intimo*, delet *nostro*. Ego vero accipio pro adverbio, et confirmor in hac mea conjectura auctoritate ed. Rom. quæ exhibet *immo*. LINDNER.

Hostias... sincera conscientia. Non intellexit Jac. Gronovius mentem Minucii, qui ad hæc scripsit sequentia. Palam alludit ad verba Pauli ex *I Tim. iv, 4: οὐδὲν ἀπόβλητον μετ' εὐχαριστίας λαμβάνομεν*. *Rejicere* h. l. non est reprobare, sed propria significatione accipi, debet. Nam Deo hostias et victimas offerre, idem est ac *rejicere*, i. e. reddere illi inconsiderate velle, quod nobis ipse dedit. Hoc autem *ingratum est*, quia Deus animalia nobis dedit ut iis utamur in gloriam nominis sui, non vero ut iis ad sui ignominiam abutamur: quod faciunt omnino qui Deum victimis indigere, iisque casis placari posse, arbitrantur. GRUNER. — Heumannus *ingratum est*, tanquam manifestum glossema, rejicit. LINDNER.

Cum sit litabilis hostia. Lactantio quoque *victima litabilis* dicta lib. i *Div. Instit. cap. xxi*, id est Deo grata et acceptabilis: et *Epitome cap. 5, victima litabilior*. CELLAR. — Ad sententiam recte Cellarius, non item ad vim vocis. Est *litabilis hostia* qua Deus placari potest. *Litare* enim, pontificiis vox, significat *sacrificio facto placasse numen*, ut Macrobius loquitur *Saturn. iii, 5*. Adde Servium ad *Virg. Æn. ii, 118*. Respicere autem Minucius videtur ad *Psal. l, 18, 19*. GRUNER.

Sincera sententia. Rom. *conscientia*. Wow.

Justitiam. Heraldus vitiose *injustitiam*. LINDNER.

Optimam victimam. Is. Vossius ad *Melam*, iii, 2, emendabat *optimam victimam* (prout etiam Heraldus edidit. LINDNER). Sed præstat omnino alteri lectioni ad hære. Et enim in præcedentibus *supplicare, libare,*

et *propitiare* est idem plene perfecteque facere, quod propriis *supplicationibus*, etc., imperfecte fiebat: sic etiam plane accipiendum hoc *optimam victimam credere*. Et *optimas victimas* Deo gratissimas vulgo habitas quis ignorat? Lactant. vi, 2: *Mactant igitur optimas ut pingues hostias Deo quasi esurienti*. WOPK.— Simili errore apud Lactant. *Epitome cap. 25, 7*, legebatur: *Nun igitur mentis suæ compos videri potest, qui talibus optimas victimas credit?* Sed vindicavit optimas eo loco Pfaffius, Davisius et Bünemannus. LINDNER.

Sub oculis. Lege *sub oculos*. Seneca lib. i. *de Benef., cap. v: Non est beneficium id quod sub oculos venit*. Lactantius iii, 9, 12: *Nec vident amplius, quam quod sub oculos venit*. Idem, lib. vii, 9, 2, eodem, quo Minucius noster, argumento utitur, et simul, quod forte accridisse credo, eadem illa distinctione: *Deus, inquit, facit multa, quorum vis quidem apparet, substantia tamen non videtur, sicut est vox, odor, ventus: ut harum rerum argumento et exemplo etiam Deum, licet sub oculos non veniret, de sua tamen vi et effectu et operibus cerne remus*. HEUM. — Adde eundem lib. vii, 1, 9, cap. 9, 27; cap. 11, 9. LINDNER.

In sole. Ita ms. Heumannus deletam vult præpositionem, et recipit emendationem Gelenii, qui rescribat *solem*. Sed annotavit Gifanius in *Indice Lucret.* hanc præp. sine discrimine vel cum accusandi vel cum auferendi casu jungi. Horat. *Serm. lib. i, Sat. 5, 26*:

Cur in amicorum vitis tam cernis acotum. LINDNER.

Videre. Sic ed. Rom. et ms., et ita edidit Heraldus.

Quid? ipsum. Editio Romana habet, *Quid ipsum*, non interjecto interrogationis signo. Jam sic rescribo *Qui* (i. e. quomodo) *ipsum*. Sic infra cap. 36: *Qui (ms. quis) potest pauper esse, qui non eget?* HEUM.

Fulgoribus. Scribe *fulguribus*. Coniungere solet *fulgura et fulmina*. Ita supra: *Ruidare fulgura, fulmina præmicare*. Et postea: *Cum cælum, et fulmina, et fulgura longe auferant, quam Jupiter in Cretu nascereur*. MEURS. — Cave quidquam mutes. Cætero de *Divin. lib. ii, cap. 19: Tum et fulgores et tonitrua consistere*. Sicenium legendum ex mss. Cantabr. et Victor. non *fulgura*, quod in vulgatis. Iterum cap. 59, ubi versum interpretatur ex *Iliad. l. 256*. Lucretius vi, 755.

Sic fulgorem quoque cernimus ante,

Quam tonitruum accipimus,

Ovidius *Metam. vii, 619*:

Ille notam fulgure dedit, tonitruque secundo,

Videsis Aurelium Victorem capp. 14, 23. DAVIS.

carnalibus vis videre, quum ipsam animam tuam, qua A
vivificaris et loqueris, nec aspicere possis, nec tenere?
(xvii) Sed enim Deus actum hominis ignorat, et, in
cœli constitutus, non potest, aut omnes obire, aut
singulos nosse. Erras, o homo, et falleris. Unde
enim Deus longe est, quum omnia cœlestia terrena-
que, et quæ extra istam orbis provinciã sunt, Deo
cognita, plena sint? Ubique non tantum nobis proxi-
mus, sed infusus est. In sole adeo rursus intende
cœlo adfixus, sed terris omnibus sparsus est; ³⁹ pariter
præsens ubique interest et miscetur omnibus, nus-
quam enim claritudo violatur. Quanto magis Deus,
auctor omnium ac speculator omnium, a quo nullum
potest esse secretum, tenebris interest, interest cog-
itationibus nostris quasi alteris tenebris. Non tantum
sub illo agimus, sed et cum illo, ut prope dixerim, B
vivimus.

VARIORUM NOTÆ.

Nec tenere. Quod, quid ad rem faceret illud tenere,
non videbat Davivius, legebat cernere, aliusque vir
doctus in *Actis Lips.*, octob. 1755, tueri. Tali quidem
Tacitus in *Agric.* cap. 40 : *Viso aspectoque Agrico-
cola.* Et cap. 45 : *Præcipua sub Domitiano misericarum
pars erat, videri et aspicere.* Ubi hanc formam inmer-
ito vexabat Colerus. *Sed tenere, pro comprehendere*
non sollicitandum hic arbutor. Ambrosius *Offic.* 1, 29 :
*Et viderunt Helisæum, quem corripere gestebant, et
videntes tenere non poterant.* Et solet ita hoc cum
verbo videre, tenere conjungi. Paulinus Nol. *Epist.*
xviii, 1 : *Ut... quadam tuæ gratiæ portione fruieremur,
videntes et tenentes eum, quem fides veritatis probavit.*
Paulinus Petroc. v, Martini vi, 4 : *Curnique tuæ sine
carne superstes, cerneris, expeteris, contingeris atque
teneris.* Novatianus de *Trinit.* cap. 11 : *ed enim veri-
tati cæcitas hæreticorum nulla præscribit: nec quoniam
in Christo aliquid tenent, aliquid non tenent, alterum
vident, alterum non vident, eripietur nobis illud, quod
non vident, per illud, quod vident.* Ubi quod prius
videndi et tenendi verbo significatum erat, postea uni
videndi verbo involvitur, quod nempe non multum ista
duo distarent. *Tenere* etiam hinc loco vindicat vir
doctus in *Miscell. Obs.* 1752, vol. 1, pag. 32, eo quod
tenere apud Nostrum idem videatur, quod apud Lac-
tantium de *Vita beata tangere* in his : *Anima idcirco
immortalis est, quia nec tangi potest, nec videri.* WOPK.

Cognita plena sint. Qui hic emendabant : *Deo cuncta
plena sint, vel Deo cognita plene sint,* offensi eo vi-
dentur, quod vox eadem Deo, tam diverso modo,
a nominibus *cognita, plena* dependeat, huiusque res-
pectu in ablativo, illius in dativo casu in elligenda
sit. Sed forma ista satis usitata est. Sic cap. 26 : D
Onusti et immeri vitii; cap. 56, *Qui non eget, qui
non inhiat alieno.* Arnobius lib. 1, p. 25 : *Consenta-
neum, dignum Deo fuerat.* Plinius vii, *Epist.* 25 :
*Ac ne sermonibus quidem malignis aut attendit aut alit-
ur.* Lactant. de *Ira Dei*, c. 4 : *Quid tam dignum, tam
proprium Deo, quam providentia?* Panegy. incerti viii,
22 : *Ut de sideribus et cælo digna et vicina promittant.*
Ausonius *Grat. Act.* cap. 3 : *Non ingratus beneficiis,
sed oppressum.* Ambrosius *Offic.* 1, 21 : *Intercessionibus
non solum credere nos, sed etiam delectari debere.* He-
gesippus 1, 34 : *Non videmus virtutibus, sed delecta-
mur.* Boetius *Consol.* 1, 1 : *Hominumque mentes as-
suefaciunt morbo, non liberant.* Et lib. iii, 4 : *Ut
utentium mentibus virtutes inserant, vitia depellant.*
Dietys *Cret.* lib. v, 8 : *Non se his moveri, neque in-
dignari.* Plura prætermitto sciens. WOPK.

Enim claritudo. Gronovius auctorem scripsisse
putat ejus claritudo. LINDNER.

A quo nullum potest esse secretum. Heumanno hæc
esse vera videntur Minucii verba : *Quanto magis Deus,*

CAPUT XXXIII.

ARGUMENTUM. — *Quod si tamen Deus Judæis nihil
profuisse dicatur, certe judaicorum annalium scrip-
tores testes locupletissimi sunt, illos prius Deum
deservisse, quam ab ipso fuisse desertos.*

Nec nobis de nostra frequentia blandiamur : multi
nobis videmur, sed Deo admodum pauci sumus.
Nos gentes nationesque distinguimus : Deo una
domus est mundus hic totus. Reges tantum regni sui
per officia ministrorum universa novere ; Deo iudi-
ciis opus non est : non in solum oculis ejus, sed
et in sinu vivimus. Sed Judæis nihil profuit quod
unum et ipsi Deum aris atque templis maxima su-
perstitione coluerunt. Ignorantia laboris si, priorum
aut oblitus aut inscius, posteriorum recordaris. Nam
et ipsi Deum nostrum, idem enim omnium Deus est :

*auctor omnium ac speculator omnium, a quo nil ullis
potest esse secretum (h. e. sejunctum) tenebris, inter-
est cogitationibus nostris. Nihil nullo. Quanto magis
Deus tenebris interest, sine ulla claritudinis suæ di-
minutione.* LINDNER.

Sed et cum illo. Ita ms. Ego vero persuasum habeo
Minucium scripsisse *sed cum illo*, quod et repe-
rio in editione Romana. HEUM. — Nihil nullo : cap. 4 :
*In pace etiam non tantum æquatur nequitia melioribus,
sed et colitur.* Cap. 51 : *Convivia non tantum vidua
colimus, sed et sobria.* Ovidius, *Metam.* iv, 530 :
Nescit quid sit amor : Sed et erubuisse decebat. LINDNER.

C *Ut prope dixerim.* Hanc ms. lectionem defendit Wop-
kenius in *Obs. misc. crit.*, t. x, lib. 1, pag. 48 ; ita
tamen, ut postea malit legere ut *propre dixerim.*
Sed mihi quidem neutrum approbavit vir doctissimus.

HEUM.

CAP. XXXIII. — *Blandiamur.* Vel hic vel nunquam
alias videre licet quam sit opus alexæ plenum, emendare
veteres auctores. Notaverat Callarius ad hæc verba : *Ad
objecta cap. 9, respondet.* Quod cum crederet cl.
Heumannus, et emendaret : *blandiamur : multi vobis
videmur,* humani aliquid est passus. Non enim
auctor respicit locum a Callario citatum, sed cap. 10,
ubi Cæcilius providentiam divinam impugnaverat, usus
argumento ab hominum frequentia et multitudine
deducto. Plane ut ille apud Juvenalem *Sat.* 15 :

Si curant igitur cunctos punire nocentes,
Quando ad me venient ?

Jam respondet Octavius, non esse cur homines
sibi de sua frequentia blandiantur, etc. Nam ad cap. 9
respondit jam cap. 31. Conferatur, si placeat, Dispositio
hujus Dialogi, huic editioni præmissa. LINDNER.

Reges tantum. Jo. Meursius emendavit : *Reges stan-
tum regni sui per officia ministrorum diversa novere ;*
sed a ms. lectione discessit vir eruditus, quod
ὀρθῶς non caperet, quæ satis erit manifesta, si ora-
tionem hoc modo distinguas : *Reges tantum regni sui,
per officia ministrorum, universa novere.* Dixit uni-
versa regni sui, pro universis rebus regni sui, vel,
universo regno suo, ut opacu viarum, porrecta cam-
porum, et similia. Tacitus *Hist.* lib. iii, 4 : *Prima
rerum quieti speculabantur.* Et lib. v, 10 : *Cuncta
camporum... victore exercitu tenebat.* Sic alibi pas-
sim. DAVIS. — Assentior viro docto; nam tantum reges, quia
nec singulis in-ervire possunt, per universa distracti,
nec universis sufficere, in singulis occupati, universa
regni sui, per officia ministrorum, noventur; non
vero Deus, cui iudiciis opus non est. LINDNER.

Indiciis. Subaudi aliorum. — HEUM. Nihil opus. *Indi-
cium enim sumitur substantive pro indice.* Lactan-
tius, de *Mort. Persec.* viii, 4 : *Non deerant locuple-*

quamdiu enim eum caste, innoxie religioseque coluerunt, quamdiu præceptis salubribus obtemperaverunt, de paucis innumeri facti, de egentibus divites, de servientibus reges; modici multos, inermi armatos, dum fugiunt insequentes, Dei jussu et elementis aditentibus obruerunt. Scripta eorum relege, vel, si Romanis magis gaudes, ut transeamus veteres, Flavi Josphi vel Antonini Juliani de Judæis require: jam scies nequitia sua hanc eos mernisse fortunam; nec quidquam accidisse quod non sit his, si in contumacia perseverarent, ⁵⁰ ante prædictum. Ita prius eos deseruisse comprehendes, quam esse desertos: nec, ut impie loqueris, cum Deo suo captos, sed a Deo, ut disciplinæ transfugas, deditos.

VARIORUM NOTÆ.

tissimi senatores, qui, subordinatis indiciiis, affectasse B imperium dicerentur. LINDNER.

Quamdiu caste... coluerunt. Ms. teste Meursio, representat quamdiu enim tum caste. Legendum puto: quamdiu eum caste... coluerunt. Nam solent auctores istiusmodi pronomina post participium immittere. Cicero Acad. quæst. lib. IV, cap. 7: Quod si essent falsæ notitiæ (ὁμοίαι; enim notitias appellare tu vid-barè), si igitur essent hæ falsæ. Idem de Fato cap. 16. Sic Cesar lib. III, B. G. cap. 22. Quam in rem multa veterum loca collegit J. F. Gronovius ad Livii xxv, 27; et ad Senecam, de Ira I, 3. DAVIS.

Et elementis. Pessime vero post jussu fixum est comma in omnibus, quas vidi, editionibus, atque ita non licuit cognoscere et significare etiam. Lege: Dei jussu et (id est, etiam) elementis annitentibus. Respicit No ter, præter alias, historiam de Josua, solem et lunam, immo etiam imbres et grandines, nacto veluti conias auxiliatrices. Pro obruerunt, quod haud quadrat huc, scripserim devicerunt. Nec annitentibus satis placet. An forte assistentibus, vel concertantibus scripsit Minucius. HEUM. — Bene de modicis obruerunt, quod Virgilius Æn. II, 424, dixit de multis, Obruimur numero; et Ovidius Fast. I, 488:

Obruit ingentes ista procella viros. LINDNER.

Flavii Josphi, vel Antonii Juliani. In ms. scribitur Flavi Josphi, et abrasæ membranæ superficies ostendit scriptum fuisse Antonii Juliani. RIGALT. — Antonii Juliani, velut rerum Judaicarum scriptoris, præter Nostrum meminit nemo. Rhetoris autem cognominis mentionem aliquoties facit A. Gellius Noct. Att. I, 4, et IX, 4, 15. Sed an is ab hoc Minuciano diversus fuerit, nec ne, mihi non liquet, nostraque nihil interest. Illud φιλαργίαις paulo majoris est momenti, dum quaeritur unde fiat ut Flavius Josephus hoc in loco memoretur. Nam Judæos Romanis & Ἰουδαίαις opponit Noster: ideoque, licet Josephus Romana civitate donatus foret, incommode prorsus hic laudari videtur; siquidem tam natione quam religione fuerit Judæus. Præterea græce scripfit Josephus; nec hominis opera vestem Romanam Minucii tempore induera t. Vide Hieronymum Epist. ad Lucinium xxviii, edit. Victor.; et Cassiodorum Divin. Lect. cap. xvii. Igitur locum sic legerem: Scripta eorum (Judæorum) relege; vel si Romanis magis gaudes, ut transeamus veteres, Antonii Juliani de Judæis require. Nisi fallor, in orationis contextum invasit Flavii Josphi nomen, postquam librarius id oræ sui codici, alleverat. Hoc autem contigit, quia Josephus scriptor esset celeberrimus, et idem cum Juliano tractaret argumentum. DAVIS. — Proponit Lindnerus verba transferre eo modo: Releges ut transeamus veteres vel Flavii Josphi vel si Romanis magis gaudes, Antonii Juliani. F. DD.

His lego sine dubitatione. HEUM.

Comprehendes. Non est quod dubitemus legere deprehendes. HEUM.

CAPUT XXXIV.

ARGUMENTUM. — Nihil autem mirum si mundus hic igne tandem sit absumentus, omnia siquidem quæ initium, eandem et finem habent. Neque a sententia de mundi incendio abhorrent antiqui philosophi. Constat tamen Deum posse hominem quem ex nihilo finxit, ex morte excitare ad vitam. Resurrectionem autem futuram omnis natura meditatur.

Cæterum, de incendio mundi, aut improvisum ignem cadere, aut difficile non credere, vulgaris erroris est. Quis enim sapientium dubitat, quis ignorat, omnia quæ orta sunt, occidere; quæ facta sunt, interire? cælum quoque, cum omnibus quæ cælo continentur, ita, ut cœpisse, desinere? fontium

Cum Deo suo captos. Ita solus Rigaltius, quem sequuntur nonnulli ex posteris, etsi verbum ille unum non proferat cur omiserit verbum esse, quod habent Sabæus, Wowerus, Heraldus, etiam Cellarius, exhibentes cum Deo suo esse captos. Quod moneo, ut inquiratur in eorum GRONOV. — Falsum. F. DD.

CAP XXXIV. — Aut difficile non credere. Id est, difficulter aut plane non credere. In eundem ferme modum et. Grænerus, nisi quod in le aut difficile aut non credere. Ego vero transposui tantum vocibus difficile aut non. Sic cap. 12: Et Deus patitur, dissimulat, (aut) non vult, aut non potest optulari suis. Ita, puto, ms. minima sit injuria qui sic habet: aut difficile non credere. Possumus etiam legere ut difficile, sed præstat prior lectio. Habent quædam editiones: Aut improvisum ignem cadere, aut difficile credere. Rigaltius hoc modo veram lectionem restitui posse arbitratur: Aut improvisum ignem credere, aut difficile non cadere. Boxhornio multo magis placet, si rescribatur: Aut improvisum ignem cadere, aut asserere non credere. Gronovius reponit: Aut improvisum ignem cadere aut dissilire. Minus coarctè auctor ita scripsisse Wopkenio videtur: Cæterum te incendia mundi, aut improvisum ignem cadere difficile aut non credere. Ex Heuman i sententia Minucii verba hæc sunt: Cæterum de incendio mundi non credere, vulgaris erroris est. LINDNER.

Quis ignorat. Ex hypothesis Heumanianam, quam difficile eiecit, hæc etiam verba erant delenda. Difficulter credit, qui dubitat; non credit, qui ignorat. LINDNER.

Ut cœpisse. Ita ms., pro quo in Romana editione cœpisset rescriptum, quum rescribendum sit cœpit esse. HEUM.

Fontium dulcis aqua maria nutrire in vim ignis abiturum. Loci antehac depravatisimi præclaram emendationem suggestit nobis vetus exemplar. Nam sic omnino habet: Fontium dulcis aqua maria nutrire in vim ignis abiturum. Sic autem intelligenda est hæc scriptura: et nutrire abiturum in vim ignis Stoicis constans opinio est. Illa vero quæ sequuntur, quod, consumpto humore, mundus hic omnino ignescat, supervacua sunt et sapientia notulam de margine abreptam. Neque aliud dicunt, quam id quod jam dictum est elegantius: Fontium dulces aquas maria nutrire abiturum in vim ignis; id est, maria non amplius nutriunt fontes aquis dulcibus, sed illud nutrire abibit in vim ignis: nutrimentum illud mutabitur in flammam, ebullient ignei torrentes de scitrigine fontium. RIGALT. — Edidit Gelenius, fontium dulci aqua, marisve nutriri; nec aliter Cellarius; sed, ut mihi videtur, ex ms. Regio belle emendavit Nic. Rigaltius; nec sane rarum est, ut infinitivus pro substantivo ponatur. A. Gellius Noct. Attic. lib. I, cap. 8: Ego, inquit, pœnitere tanti non emo. Arnobius lib. II, pag. 27. Timere ipsum quid sit ignorans. Sic et Sulpicius Severus; H. S. lib. II, cap. 3. Illud porro monendum puto, locum hunc vitiosa adhuc interpunctione laborare, quod

dulcis aqua maria nutrire, in vim ignis abiturum? Stoicis constans opinio est quod, consumpto humore, mundus hic omnis ignescat; et Epicureis, de elementorum conflagratione et mundi ruina, eadem ipsa sententia est. Loquitur Plato partes orbis nunc inundare, dicit nunc alternis vicibus ardescere; et, quum ipsum mundum perpetuum et insolubilem diceret esse fabricatum, addit tamen ipsi artifici, Deo soli et solubilem et esse mortalem. Ita ni il mirum est, si ista moles ab eo quo exstructa est, destruat. Animadvertis philosophos eadem dis-

putare quæ dicimus, non quod nos simus eorum vestigia subsecuti, sed quod illi, de divinis prædicationibus Prophetarum, umbram interpolatæ veritati imitati sint. Sic etiam conditionem renascendi, sapientium clariores, Pythagoras primus, et præcipuus Plato, corrupta et dimidiata fide, tradiderunt: nam, corporibus dissolutis, solas animas volunt et perpetuo manere, et in alia⁵¹ nova corpora sæpius commeare. Addunt istis et illa ad retorquendam veritatem, in pecudes, aves, belluas, hominum animas redire. Non philosophi sane studio, sed mimico vitio digna ista sententia est. Sed

VARIORUM NOTÆ.

cum non animadverteret Nic. Rigaltius, septem voces, tanquam glossemata, perperam eiecit Distingue *Fontium dulces aquas, maria nutrire in vim ignis abiturum?* hæc enim a superioribus pendunt. Tum pergit auctor: *Stoicis constans opinio est quod consumpto humore mundus hic omnis ignescat*; quæ fere verba sunt Ciceronis de *Nat. Deor.* II, 46: *Ex quo eventurum nostri putant id de quo Panætium addubitare dicebant, ut ad extremum omnis mundus ignesceret. quum, humore consumpto, neque terra ali possit, neque remearet aer, cujus ortus, aqua omni exhausta, esse non possit.* Idem lib. III, 14: *Quid enim? non eisdem vobis pleret omnem ignem pastus indigere? nec permanere ullo modo posse, nisi ulatur? Ali autem solem, lunam, reliqua astræ, aquis alia dulcibus, alia marinis?* Lucretius lib. I, 231:

Unde mare, ingenui fontes externaque longe
Flumina suppeditant? Unde æther sidera pascit?

Tria ergo sunt de quibus sapientium nemo dubitat, scilicet: 1^o omnia, et in primis cælum, cœpisse, 2^o aliquando desinere, 3^o interim vero nutrirî. Et his tribus partibus vertitur etiam cardo totius disputationis. Cælum cœpit; ergo est Deus: cælum desinet; ergo datur finis mundi et pœnæ post mortem: cælum nutritur; ergo datur providentia. DAVIS, RIGALTIIUS. — Boxhornius, cujus verba proferuntur ab Ouzelio, sic legit: *Fontium dulces aquas maria nutrire*, etc. Gronovius ita: *Fontium, dulcis aque, maris nutrimen in vim*, etc. Heumannus, verbis in vim ignis nbit, eiecit, legit: *Fontium dulci aqua marisve nutrirî id (i. e. cælum), Stoicis constans*, etc. LINDNER.

Loquitur Plato. Partes orbis nunc inundare dicit. Ita distinguendum erit, si retinenda videatur hæc scriptura vetus. Cæterum, malim notam et familiaritatem Minucio loquendi formam servari, detracto inutili verbo, dicit, in hunc modum: *Loquitur Plato partes orbis nunc inundare, alternis vicibus ardescere.* RIGALTIIUS. — Lenior erit melicibus, si, adlita particula copulante, legamus: *Loquitur Plato, et partes orbis nunc inundare dicit.* Cyprianus de *Unit. Eccl. clesie*: *Loquitur et dicit Scriptura divina.* Hieronymus *adv. Vigilant.* tom. IV, col. 288: *De quibus argumentaris et dicit.* Non aliter passim veteres Ecclesie scriptores. DAVIS. — Multo autem verisimilius est irre, sisse, adeoque exterminari oportere, loquitur. Nunc vero et dicit in docet nunc, eoque confidentius, quod paulo post sequitur diceret. Non est enim credibile eodem verbo his eadem in periodo usum esse tam elegantie studiosum scriptorem. Denique pro inundare, scribo inundari, duce Wopkenio in *Obs. misc. crit.* I, x. lib. I, pag. 49. HEUM.

Deo soli. Rescribo artifici soli, remittens ipsi Deo in marginem. HEUM.

Deo soli, et solubilem, et esse mortalem. Transposita vocula, lege: *Deo soli et solubilem esse, et mortalem.* DAVIS. — *Esse et mortalem.* In ms. est et esse mortalem. Quam scripturam defendit Wopkenius. LINDNER.

Ab eo quo. Defendit hanc scripturam Wopkenius in *Lectionum Tullianarum* lib. I, cap. I, pag. 4, plu-

ribus docens exemplis, posterius a non raro omitti a scriptoribus præstantissimis. HEUMANNUS.

Quæ dicimus. Lego: *Quæ docemus nos non.* Lactantius VII, 25, 1: *Ut docerem, non modo apud nos, verum etiam apud eos ipsos qui nos insectantur, veritatem consignatam teneri quam recusant agnoscere.* HEUM.

Retorquendam. Id est obscurandam, avertendam. Resurrectionem Pythagoras tradidit, sed animæ solum, non etiam corporis, adeoque dimidiata fide; sed, ut veritas magis adhuc retorqueretur, addit animas hominum redire in pecudes, cum dicere debebat in sua corpora. Heumannus Minucium scripsisse existimat: *Addunt et, ad retorquendam feritatem in pecudes, aves, belluas, hominum animas redire.* Ad retorquendam feritatem, id est, ut feritas ad mansuetudinem traducatur, uti Cicero loquitur in *Orat. pro Sextio*, cap. 42. LINDNER.

Mimico vitio digna ista sententia est. Sic est in exemplari. Mimico vitio, hoc est, mimico more, nempe, risu undecumque captandi. Huncce morem Minucius austeritate christiana vitium vocat, et opponit mimicum vitium philosophi studio. Quod in quibusdam editiõibus reperitur, mimi convicio, aptius respondere videatur philosophi studio. Sed recte ait Minucius sententiam istam, animas hominum in pecudum et bestiarum corpora redituras, dignam esse mimico vitio: nam inter alia mimi cæ artis vitia, illud est sane turpissimum, quod sepe mimi pecudum et belluarum formas induunt. Tertullianus *Apol.* cap. 48: *Multis etiam jocis ex otio opus erit, si velimus ad hanc partem lascivire: quis in quam bestiam reformari videatur.* RIGALT. — Frustra laborat Rigaltius, qui hanc lectionem vindicare Minucio studet. Vera omnino scriptura est mimi convicio, quæ exhibetur ab edit. Rom. Elmenb. Wower. Cellar. probaturque Jac. Gronovio. Minucii mens est, sententiam illam de transmigratione animarum non dignam esse, de qua philosophus cogitare diligentius debeat; sed adeo ridiculam, ut vel mimo in theatro delectandorum hominum materiam præbere possit. Opportune heic Elmenhorstius illud Lactamianum VII, 42 attulit.

Sententia deleri hominis ridicula, mimo dignior quam schola fuit. Vox convicii tibi admodum huic loco apta videbitur, si Manucii observationem hgeris ad illa Ciceronis *ad divers.* IX, 16: *Nunc venio ad iocationes tuas, quum tu secundum Oenomaum Accii, non ut olim solebat, Atellanum, sed ut nunc fit, mimum introduxisti.* GRUNER. — Jam dudum viderunt critici (quibus fert suppetias Romana editio, quæ, Heraldo teste, habet inimico vitio, Wowero vero mimi convicio) mimi convicio scripisse Minucium, de quo verbo videas quæ philologi ascripserunt ad *Phædri* I, 6, 5. Adde Ovidii *Metam.* V, 675, et Ciceronis lib. II ad *Q. fratrem Epist.* I, ubi conviciu opponuntur silentio: quod et fit in *Orat. pro Archia*, cap. 6. Idem lib. I ad *Famil.*, epist. 5: *Pompeius, cum pro Milone diceret, clamore convicioque jactatus est.* Et lib. V in *Verrem*: *Erant convivia non illo silentio.... neque eo pudore,.... sed cum maximo clamore atque convicio.* Vides Minucio conviciu mimi non dici seriis contumelias, sed insectationem et irrisionem, magnæ cum clamore fieri solitam. Audi et

ad propositum satis est etiam in hoc sapientes vestros, A in aliquo in modum nobiscum consonare. Cæterum, quis tam stultus aut brutus est ut audeat repugnare hominem a Deo, ut primum potuisse fingi, ita posse de novo reformari? nihil esse post obitum, et ante ortum nihil fuisse; sicut de nihilo nasci licuit, ita de nasci licere reparari? Porro difficilius est id quod non sit incipere, quam id quod fuerit iterare. Tu perire et Deo credis, si quid oculis nostris hebetibus subtrahitur? Corpus omne, sive arescit in pulverem, sive in humorem solvitur, vel in cinerem comprimitur, vel in nidorem tenetur, subducitur nobis; sed Deo, elementorum custodia reservatur. Nec, ut creditis, ullum damnium sepulturæ timemus, sed veterem et meliorem consuetudinem humandi frequentamus. Vide adeo quam, in solatium nostri, resurrectionem futuram B omnis natura meditetur! Sol demergit et nascitur, astra labuntur et redeunt, flores occidunt et reviviscunt, post seniam arbusta frondescunt, semina non nisi corrupta revirescunt: ita corpus in sæculo, ut arboros in hyberno, occultant virorem ariditate mentita. Quid festinas, ut cruda adhuc hyeme reviviscat et redeat? expectandum nobis ⁶⁹ etiam corporis ver est. Nec

ignoro plerosque, conscientia meritorum, nihil se esse post mortem magis optare quam credere: malunt enim exstingui penitus, quam ad supplicia reparari. Quorum error augetur, et in sæculo libertate remissa, et Dei patientia maxima: cujus quanto iudicium tardum, tanto magis justum est.

CAPUT XXXV.

ARGUMENTUM.—*Ostendit deinde Octavius justos piosque homines sempiterna felicitate donandos, injustos vero pœnis afficiendos æternis. Tum luculenter demonstrat multo sanctiores esse Christianorum mores quam ethnicorum.*

Et tamen admonentur homines, doctissimorum [impr. libris] et carminibus poetarum, illius ignei fluminis, et de Stygia palude sæpius ambientis ardoris, quæ cruciatibus æternis præparata, et dæmonum iudiciis et de oraculis Prophetarum cognita tradiderunt. Et ideo apud eos etiam ipse rex Jupiter per torrentes ripas et atram voraginem jurat religiose; destinata enim sibi cum suis cultoribus pœnam, præsciens, perhorrescit. Nec tormentis aut modus ullus, aut terminus. Illic sapiens ignis membra urit et reficit; carpit et nutrit, sicut ignes fulminum corpora tan-

VARIORUM NOTÆ.

Lactantium similiter loquentem lib. vii, 12, 51: *Quæ sententia deliri hominis, quoniam ridicula et mimo dignior quam schola fuit, ne refelli quidem serio debuit.*

HEUM.

Ut primum potuisse fingi: Frustra plane Wowerus substituit ut primum potuit fingi: ut jam olim observavimus in *Lect. Tullianis*. Similis infinitivus est modo in præcedentibus: *Quis ignorat cælum ita, ut cæpisse, desinere: pro cæperit, cap. 33: Ita prius eos deseruisse comprehendet, quam esse desertos: id est, quam deserti sint. Orosius iii, 2: Quicumque nescit, hosce populos ita nunc in theatris consenescere, sicut tunc in castris tabuisse.* Vide lib. v, 1, et alibi passim. WOPK.

Nihil esse post obitum,... fuisse. Hæc verba eiecit Heumannus, ut scilicet auctorem errore liberet, quem crasse Dupinius in *Bibliotheca sua ecclesiastica* criminatur, animas statuentem simul cum corpore morturas. Quæ si vera est via vindicandi Patres ab errandi labe, spes est fore ut proxime Patres ab omni errore immunes compareant. Minucium de corpore solo loqui manifestum est. Hoc Deus primum finxit et de novo reformabit. De nihilo natum esse, quid est aliud, quam ante ortum nihil fuisse? Et, de nihilo post mortem reparari, quid est aliud quam nihil esse post mortem? Hic equalem nihil erroris deprehendo. Loquitur eodem modo quo noster Tertullianus, *Apolog.* cap. 48: *Recogita quid fueris antequam esses; utique nihil; meminisses enim, si quid fuisses. Qui ergo nihil fueras priusquam esses, idem nihil factus, cum esse desisteris. Cur non posses esse rursus de nihilo ejusdem ipsius auctoris voluntate, qui te voluit esse ex nihilo, etc.*

LINDNER.

Corpus omne. Rescribere gestit corpus omnino. WOPKENIUS in *Lect. Tull.* lib. i, cap. 11, pag. 65. Sed ego quidem ei non subscribo. HEUM.

Custodi. Hoc est ex emendatione Woweri. Heraldus procul dubio ex ms. edidit. custodia. LINDNER.

Sol demergit. Lego: *Sol se mergit.* HEUM.

In sæculo. Facile mihi credes, opinor, rescribendum esse in sepulchro. HEUM.

In hyberno. Scilicet tempore. Plene Cæsar de bello *Alex.* cap. 43: *Hyberno tempore anni.* Heumannus scribere mavult ut arbores hybernæ. LINDNER.

Ariditate mentita. Ariditas arborum in hieme non est vera, sed tantum mentita, quia viror non penitus abest, sed tantum occultatur. Plene ita: *Ut arbores in hyberno occultant virorem ariditate mentita: ita corpus in sepulchro occultat vitam, mortalitate mentita.* Heumannus credit scripsisse Minucium: *Ita corpus in sepulchro, ut arbores hibernæ, occultatur, virore ariditatem secuturo.* LINDNER.

Quanto iudicium tardum. Hic magis subintelligendum, non, invito auctore, cum Heumanno, rescribendum. Tacitus *Annal.* lib. iii, cap. 46: *Quanto pecunia dites et voluptatibus opulentos, tanto magis supplendum est imbelles Aduos evincite.* LINDNER.

CAP. XXXV. — *Hominum.* In ms. homines. Et tunc supplendum est virorum. LINDNER.

De Stygia palude. Cur, quæso, Noster igneum flumen suo nomine non exprimit, cum Stygiam paludem eo nomine sit dignatus? Sed res facile potest in recta luce collocari. Voces illæ de Stygia palude pro glossemate sunt habende. Scripserat Minucius: *admonentur homines... illius ignei fluminis* (Pyriphlegetontem significat) *et sæpius ambientis ardoris.* Ne vero lectorem fugeret quis sit ardor ille sæpius ambiens, ad oram libri scripsit notarius, *agi de Stygia palude:* quæ verba, ut fieri solet, in orationis contextum postea sunt recepta. De fluvii inferorum vide Platonis *Phædonem*, p. 400, et Arnobium lib. ii, pag. 52. DAVIS.—Per explanandi formam usitatissimam, *igneum flumen* postea describit ratione cum ortus ipsius, tum figuræ. Non video sane cur cum Davasio trigam istam verborum pro emblemate notarii haberemus, magis quam sequentem *sæpius ambientis ardoris.* WOPK.

Sæpius ambientis. Scripsisse videtur *semper erumpentis.* Cicero lib. vi, in Verrem, cap. 48, ait *ex Ætne vertice ignes erumpere.* HEUM.

Præparata. Subaudi *essæ.* HEUM.

Indiciis. Ed. Rom. *iudiciis.*

Cognita tradiderunt. Hoc est: homines doctissimi et poete cognoverunt dæmonum iudiciis et de oraculis prophetarum hæc cruciatibus æternis esse præparata, et tradiderunt.

Torrentes ripas, hoc est *ardentes.* Virgilius *Æn.* ix, 104:

Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,

gunt, nec absument; sicut ignes Hennei montis et Lesui montis [impr. Ætnæ et Vesuvii montis], et ardentium ubique terrarum flagrant, nec erogantur: ita pœnale illud incendium non damnis ardentium pascitur, sed inexesa corporum laceratione nutritur. Eos autem merito torqueri qui Deum nesciunt, ut impios, ut injustos, nisi profanus, nemo deliberat, cum Parentem omnium et omnium Dominum non minoris sceleris sit ignorare quam ledere. Et quamquam imperitia Dei sufficiat ad pœnam, ita ut notitia prosit ad veniam, tamen, si vobiscum Christiani comparemur, quamvis in nonnullis disciplina nostra minor est, multo tamen vobis meliores deprehendimur. Vos enim adulteria prohibetis, et facitis; nos uxoribus nostris solummodo viri nascimur: vos scelera admissa punitis; apud nos et cogitare, peccare est: vos conscios timetis, nos etiam conscientiam

A solam, sine qua esse non possumus. Denique de vestro numero carcer exæstuat: Christianus ibi nullus, nisi aut reus suæ religionis, aut profugus.

CAPUT XXXVI.

ARGUMENTUM. — *Nec minus perspicue docet fatum nihil aliud esse quam quod fatum est Deus. Mens libera est, et ideo actus hominis, non natiuitas iudicatur. Posthæc manifestissimum facit, exprobatam Christianis pauperiem, non infaniam esse, sed gloriam; et quod corporis mala patiuntur, non esse pœnam, sed militiam.*

Nec de lato quisquam aut solatium captet, aut excuset eventum. Sit sortis fortuna, mens tamen libera est: et ideo actus hominis, non dignitas iudicatur. Quid enim aliud est fatum quam quod de unoquoque nostrum Deus fatum est? qui quum possit præscire materiam, pro meritis et qualitatibus singulorum

VARIORUM NOTÆ.

Per pice, torrentes, atraque voragiae ripas
Annuit. LIND.

Ignes. In ms. *Hennei montis et Lesui montis.* Quæ sunt corrupta et intricata supervacuis interpretamentis. RIGALT. — Nemo dubitet potuisse auctorem scribere: *Ignes Ætnæ montis et Vesuvii montis*, et sæpe, licet notissima sit natura alicujus rei, tamen addi hanc ipsam et nihilominus exprimi. Sed inventior omnino est hæc repetitio et prorsus male cogitata de profectibus legentium. Miror nihil ad hæc notavisse Heraldum, cum, mediam quandam viam eligens, ederet *Ætnæ et Vesuvii montis*. Ceteram ita bis cum exstet hoc substantivum in ms. libro, apparet loco motum esse, et Minucium scripsisse *Ætnæ montis et montis Vesuvii*. Sic enim solet, ut mox *parentem omnium et omnium dominum*. Cap. 5. *Cælum ipsum, et ipsa sidera.* Et aliquoties antea.

GRONOVIVS.

Et quamquam. Nihil moveo in loco sano. Carelius cap. xi, concipere non poterat *Christianos sibi mortuis perpetuam vitam polliceri, idque ut justis; cæteris ut injustis, pœnam sempiternam.* Ad hæc respondet Octavius, 1° *Gentes pœnas sempiternas mereri, qua gentes, quia imperitia Dei sufficiat ad pœnam, si vel maxime vita, cætera honesta, instituitur;* Christianos vero dignos reddi veniam, *qua Christianos, quia notitia Dei, si vel maxime vita non sit absque noxa, prosit ad veniam;* 2° *gentes etiam etiam pœnas sempiternas mereri, qua sceleratas, Christianos vero vitam æternam, quia gentibus multo meliores.* Meursius emendat: *Et quamquam, ut imperitia Dei sufficiat ad pœnam, notitia prosit ad veniam.* Heumannus vero: *Et ut (hoc est, si vel maxime) imperitia Dei sufficiat ad veniam, notitia prosit ad pœnam; tamen: et illustrat ex Lucæ xii, 47. Sed, qui dixerit prodesse ad pœnam, scio neminem.* LIND.

Quamvis in nonnullis. Id est, quamvis nostrorum nonnulli disciplinam nostram minus curiose observant. HERALDUS. — *Lego: disciplina justo minor est.* Pertinet hæc Tertulliani illud *Anolog.* cap. 46: *Sed dicit aliquis etiam de nostris excedere quosdam a regula disciplinæ.* HEUM.

Viri nascimur. Recte hoc verbum timentur Davisius et Jac Gronovius adversus Meursium (credo voluisse scribere *Wocerium*), qui *noscimur* rescribere gestiebat. Nuper tamen Arnzenius ad Plinii *Panegyricum*, et quidem ad cap. 6, pag. 34, ducem secutus Pricæum, rescribendum contendebat *noscimur*. Censet nimium, si *nascimur* scripsisset Minucius, sequi eum negasse peccatum originis, credidisseque nos jam Christianos fuisse, cum egredereur ex utero materno. De hoc iudicio iudicet, qui volet. Ego

quidem tam oculatus non sum, ut vim hujus argumenti persciam. Omnino nascimur scripsisse Minucium doceat, quem ille tam frequenter imitatur, Tertullianus ita in *Apolog.* cap. 46, scribens: *Christianus uxori suæ solus masculus nascitur.* HEUM. — Producit hæc verba Pricæus ad *Lucæ* i, 34; ubi cum Maria usurpat verbum γενέσθω, iudicavit, de eadem ferme re agentem Minucium debuisse scribere *noscimur*, prout sane securus allegat. Nequaquam probabiliter. Alludit enim Octavius ad *I Timoth.* iii, 2: *μᾶλλον γυναικὸς ἀνδρα.* GRONOV.

Aut profugus. *Profugus* h. l. non dicitur is qui a sacris profanis ad Christianam transgreditur, ita enim omnes quodammodo Christiani dici possent *profugi*, qui, antequam veræ religioni nomen profiterentur, fuerunt profani; sed intelliguntur ἀποστάται, qui, jugi a Christo impositi impatientes, in peccata superiora relapsi sunt, eoque ipso Christiani esse desierunt. LIND.

CAP. XXXVI. — *Sit sortis fortunæ.* Ms. Quod quum sensu careat, non dubitavi loco singularis pluralem sicut reponere. *Sunt scilicet fortunæ opus sortis.* Phil.: de creatione Principis: *Sors ad felicitatem, non ad virtutem attingit. Fortunæ et dignitas non iudicantur, quia sunt sortis; mens et actus hominis iudicantur, quia sunt libera.* Gronovius vult: *Sint sortes Fortunæ.* Meursius: *Fortis Fortunæ*, quod *Fors Fortuna* alia erat a *Fortuna*, ædemque habebat trans Tiberim, colebaturque ab iis qui sine arte aliqua vitam tolerabant. Heumannus: *Sit sors fortunæ, h. e.:* Concedo sortem esse opus fortunæ, ac huic deberi quod alius illustri loco et in magni opibus natus est, alius humilis et pauper. LIND.

— *Eventum sit sortis Fortunæ.* Ita ms. Et longe melius illis qui *fortis Fortunæ* legunt. Nullus enim hujus Romanorum deæ hic locus; sed loquitur jam Minucius ex eorum mente qui unicuique suam fortunam ex astrologia ἀποτελεσµατικῆς, sive iudiciaria, assignabant, qua totius hominum vita cursus moderaretur. Hæc dicebatur *Sors Fortunæ*, sive ἡ ἀρίστη τῆς τύχης. De sorte vero Fortunæ videtur Scaliger ad lib. ii Manilii *Astronom.*; Seldenus item *de Dis Syris* syntagm. i, cap. 1, uti et Salmasius *de Annis Climactericis.* OUZELIUS.

Non dignitas iudicatur. Non capio quid luc faciat *dignitas.* Minucius adversus astrologos disputat, qui, pro variis planetarum aspectibus et conjunctionibus, fata nascentium definita fuisse statuerunt. Repono, quod olim et Ferrerio placuit: *Non natiuitas iudicatur.* Paulo post: *In nobis non genitura plectitur, sed ingenii natura punitur.* Videt Petri Fabri *Semestr.* lib. iii, cap. 33. DAVIS.

Materiam. Satis perspicuum est scribi oportere *futura.* HEUM.

etiam fata determinat. Ita in nobis non genitura A plectitur, sed ingenii natura punitur. Ac de fato satis: vel si pauca pro tempore, disputaturi alias et uberius et plenius. Cæterum, quod plerique pauperes dicimur, non est infamia nostra, sed gloria: animus enim, ut luxu solvitur, ita frugalitate firmatur: et tamen, quis potest pauper esse, qui non eget, qui non inhiat alieno, qui Deo dives est? magis pauper ille est qui, quum multa habeat, plura desiderat. Dicam tamen, quemadmodum sentio: nemo tam pauper potest esse, quam natus est. Aves sine ⁵⁴ patrimonio vivunt, et in diem pas-
cua pascuntur: et hæc nobis tamen nata sunt: quæ omnia, si non concupiscimus, possidemus. Igitur, ut qui viam terit, eo felicius quo levior incedit, ita beator in hoc itinere vivendi, qui paupertate se sublevat, non sub divitiarum onere suspirat. Et tamen facultates, si B utiles putaremus, a Deo posceremus: utique indulgere posset aliquantum, cujus est totum. Sed nos contemnere malimus opes quam continere; innocentiam magis cupimus, magis patientiam flagitamus; malimus nos bonos esse quam prodigos. Et, quod corporis humana vitia sentimus et patimur, non est poena, milita est. Fortitudo enim infirmitatibus roboratur, et cala-

mitas sæpius disciplina virtutis est. Vires denique et mentis et corporis sine laboris exercitatione torpes-
cunt: omnes adeo vestri viri fortes, quos in exemplum prædicatis, ærumnis suis incluti floruerunt. Itaque et nobis Deus nec non potest subvenire, nec despicit, quum sit et omnium rector et amator suorum; sed in adversis unumquemque explorat et examinat; ingenium singulorum periculis pensitat; usque ad extremam mortem, voluntatem hominis sciscitatur, nihil sibi posse perire securus. Itaque, ut aurum ignibus, sic nos discriminibus arguimur.

CAPUT XXXVII.

ARGUMENTUM. — *Digna Deo spectacula sunt, pro Christi confessione iniquissime inflicti cruciatus. Quod quidem Octavius luculenter ostendit, comparatione fortissimorum quorundam ethnicorum cum sanctis martyribus instituta. Spectaculis porro et pompis Christianos ideo non interesse declarat, quia ea non minus impia quam crudelia esse certo certius noverant.*

Quam pulchrum spectaculum Deo, quum Christianus cum dolore congregitur, quum adversum minas et supplicia et tormenta componitur; quum strepitum mortis ⁵⁵ et horrorem carnificis irripens inculcat; quum,

VARIORUM NOTÆ.

Genitura. Qua quis est nobilis vel ignobilis, dives vel pauper, etc. LINDX.

Verius et plenius. In ms. scriptum est *verius* quod est *averius*, pro *uberius*, ut cap. 21, *veribus* pro *uberibus*. RIGALT. — Vide notata ad cap. 19: *Proximus et verius*. LINDX. — Licuit Minucio vel Octavio sic agere in hac parte, quum eos ita suspensos abegisset Cæcilius. Cap. 11: *Multa ad hoc suppetunt, ni festinet oratio*. GRONOV.

Qui potest. Pro *quomodo potest*. Romana editio male: *quis potest*. HEUM. — Sic etiam ms. EDD.

Et in diem pascula pascuntur. Corrigo in diem pascula p. Pascula scæminio genere usurpari non insolentis ævo. Glossæ: *Pascula* Πασκα. Νεμζι. Arnobius ad *Psalm.* xxii: *Persectorum ergo ista vox est, quam Ecclesia de Domini passione suscepit. In loco pascula collocata, super aquam refectionis educata.* Item in *Psalm.* cvi. *Statuens eis pastores et pasculas*. MEURS. — *Pecua pascuntur.* Mss.: *Pascula pascuntur*. Scriptum existimo, *pecua*, id est pecora. Prudentius in agone Romani:

Jumenta, pecua, subjugales bestias.

HERALD. — Ms.: *pascula pascuntur*, unde receptam lectionem extulit Des. Heraldus, et, ut mihi quidem videtur, rectissime: *nam pecua et pecuda, ita ut pecora veteres dixerunt, ut exemplis ostendit Nonius Marcellus cap. 2. Hinc Cato apud Gellium N. A. lib. vii, cap. 3. Si quis majorem pecuum numerum habere voluerit. Livius lib. xxxv, cap. 20. In agris passim inundatis pecua ablata.* Vide et Prudentium *Peristeph.* Hymn. v, 333. DAVIS

Quæ omnia. Recte rescripsit Perizonius: *qui omnia.* Videtur Minucius ob oculos habuisse illud Pauli II *Cor.* vi, 10: *Tamquam nihil habentes, et (tamen) omnia possidentes.* HEUMANN. — Energia hæc in τ ἴς quæ omnia non oportet mutari: tamquam esset a iquis qui diceret nobis: *vestra sunt hæc cuncta quæ videtis; qua formula utitur Apuleius lib. ii. Miles.* GRONOV.

Corporis humana vitia. Idem valet ac *corporis humani vitia.* Lucretius lib. ii, pag. 409:

Melilæque fulgens,

Purpura Thessalico concharum tincta cruore

Hoc est, Thessalicarum concharum cruore. Neque

aliter Propertius lib. iv, *Eleg.* viii, 23, et Statius in *Epith. Stellæ et Violantillæ*, v. 491. Pariter etiam soluta orationis scriptores. Novatianus *de Trin.* cap. xxii, al. xvii: *Deum humanam conditionis fragilitatem suscipere non recusavit*, pro humanæ conditionis fragilitate. Cyprianus *de Mortal.* pag. 164, edit. Oxon. *Ad regnorum celestem claritatem*, pro regnorum cælestium claritate. DAVIS.

Nec non potest subvenire. Res ipsa loquitur, scripsisse Minucium: *Nec non prospicit.* HEUM. — Ego vero legendum puto: *Et nobis Deus potest non subvenire, nec despicit* Jerem. xiv, 8: *O Israelitarum spes et servator adverso tempore, cur sis quasi peregrinus in terra, quasique direrens ad pernoctandum viator? Cur sis quasi vir somniculosus, quasi defendere non valens miles?* LINDX.

In adversis. Dele in, quod æque hic abesse debet, ac a sequenti periculis abest. HEUM.

Voluntatem. Quod ut faciat Deus, supplice voce orat Davides *Psalm.* cxxxix, 23. Supra dixerat ingenium singulorum pensitat: nunc addit: *voluntatem* sciscitatur. Heumannus rescribit *virtutem*, quæ etiam est voluntatis et spontaneæ electionis. LINDX.

Nihil sibi posse perire, securus. Hoc est, sciens eos qui veri sunt Christiani, nulla calamitate, nullis tormentis, victum iri, ut a se (Deo) desistant. HEUM.

CAP. XXXVII. — *Irridens, insultat?* Ms. *irripiens inculcat*, unde Gelen us emendavit *irridens inculcat*. Quo sensu hoc verbum adfuit cap. 24, *norunt, inculcant, insident.* Rigaltius tamen, alique recentiores, maluerunt *irridens insultat*, quod notius et probatius est. Jac. Gronovius vero hanc exsculpsit lectionem *implens inculcat*, h. e. in strepitu feralium instrumentorum et horrore carnificis implendo ac satiando occupatus et districtus etiam *inculcat*; quam sententiam vigilantis somnium non immeri o dixit Heumannus, qui tamen, cum legit *exultat*, me non habet assentientem. Nam in exemplari, teste Rigaltio, est *stultat* (non h. l. sed infra. EDD.). Romana vero editio *insultat* aperte exhibet. Quid sit insultare strepitum mortis et horrorem carnificis, docet Prudentius cum aliis locis multis, tum *Peristeph.* ii, 313, sequi et 397-409. LINDX.

Erigit. Imitatur Flavianum lib. 1, 21: *Qui libertatem a dominis in ipsos erazerant.* Firmicus, *Error.* Prof. Rel.

libertatem suam adversus reges et principes erigit, A soli Deo, cujus est, cedit; quum, triumphator et victor, ipsi qui adversum se sententia dixit, stuliat [impr. insultat]! Vicit enim qui quod contendit obinuit. Quis non miles sub oculis imperatoris audacius periculum provocet? nemo enim præmium percipit ante experimentum: et imperator tamen, quod non habet, non dat; non potest propagare vitam, potest honestare militiam. At enim Dei miles nec in dolore deseritur, nec morte finitur. Sic Christianus miser videri potest, non potest inveniri. Vos ipsi calamitosos viros fertis ad cælum, Mucium Scævolum, qui, quum errasset in regem, periisset in hostibus, nisi dexteram perdidisset. Et quot ex nostris non dextram solum, sed totum corpus uri, cremari, sine ullis ejulatibus, pertulerunt, quum dimitti præsertim haberent in sua potestate? B Viros cum Mucio, vel cum Aquilio aut Regulo comparo? Pueri et mulierculæ nostræ cruces et tormenta, feras et omnes suppliciorum terriculas, inspirata patientia doloris, illudunt. Nec intelligitis, o miseri, neminem esse qui, aut sine ratione velit pœnam subire, aut tormenta sine Deo posse sustinere. Nisi forte vos decipit, quod, Deum nescientes, divitiis affluant, honoribus floreat, polleant potestatibus. Miseri! in hoc altius tolluntur, ut decendant altius. Hi enim, ut victi-

mæ, ²⁶ ad supplicium saginantur; ut hostiæ, ad pœnam, coronantur. In hoc adeo quidam imperiis ac dominationibus eriguntur, ut ingenium eorum perditæ mentis licentiæ potestatis libere nudinentur: absque enim notitia Dei, quæ potest esse solida felicitas, quum mors sit somnio similis? antequam tenetur, elabatur. Rex es? et tam times quam timeris; et, quamlibet sis multo comitatu stipatus, ad periculum tamen solus es. Dives es? sed fortunæ male creditur, et magno viatico breve vitæ iter non instruitur, sed oeratur. Fascibus et purpuris gloriaris? vanus error hominis et inanis cultus dignitatis, fulgere purpura, mente sordescere. Nobilitate generosus es? parentes tuos laudas? Omnes tamen pari sorte nascimur; sola virtute distinguimur. Nos igitur qui moribus et pudore censimur, merito malis voluptatibus et pompis vestris et spectaculis abstinemus: quorum et de sacris originem novimus, et noxia blandimenta danamus. Nam in ludis curulibus, quis non horreat populi in se rixantis insaniam? In gladiatorii, homicidii disciplinam? In scenicis etiam non minor furore turpitudine prolixior: nunc enim mimus vel exponit adulteria, vel monstrat; nunc enervis histrio amorem dum fugit, infigit. Idem deos vestros, induendo

VARIORUM NOTÆ.

p. 6: Et tunc, erecta sermonis libertate proclamat.

WORK.

Mucium Scævolum. Lege ut Mucium. HEUM. — Ego vero exridisse aliquot verba augur, ex sequenti paragrapho supplenda: Vos ipsi calamitosos viros fertis ad cælum. Regulum, Aquilium, Mucium Scævolum, qui, etc. LINDNER.

In regem. Scribo in rege. HEUM.

Uri, cremari. Motum est uri suo loco, quod ita pono: Non dexteram solum uri, sed totum corpus cremari. HEUM.

Inspirata. Sic est in ms. Et quamvis Heraldus ex Lactantio v, 13, 12 defendit, tamen *insperata patientia* præferendum esse, nullus dubito. Nam locus quidem Lactantii longe diversus est a nostro. Hic *inspirata patientia* requiritur quia major latronum, hic vero *insperata*, quia talem patientiam de pueris et mulierculis nemo ne quidem sperasset. LINDN.

Ut ingenium eorum. Hic locus mihi semper desperatus est visus, quem sic satis commode, nescio an etiam feliciter, restitui. Semper sibi opponuntur duo contraria: tolluntur et decidunt; saginantur et supplicia patiuntur; coronantur et mactantur; eriguntur et deprimuntur. In ms. est: ut ingenium eorum perditæ mentis licentiæ potestatis libere nudinentur; quæ verba nullum plane sensum fundunt. Ejicio *ingenium eorum*, quod jam vidit (fecit?) Heumannus; *mentis* vero explicio per nominativum pluralem, et *potestatis* per accusativum. *Mentes perditæ licentiæ* sunt milites prætoriani, qui *potestates* sive imperia et magistratus libere nudinabuntur. Hoc vero, nisi sublato antecessore, facere non poterant. Illustre hujus rei exemplum existit, post Perlinaceum, violenta morte, a militibus, sublato, quod respexisse Minucium, qui, Dan. Heinsio teste, ad Senecæ Herculeum Œtræum, his temporibus vixit, quis dubitabit? Profero locum H. rodiani ea de re, qui existat lib. II, cap. 6: Οἱ δὲ στρατιῶται ἀναγαγόντες τοὺς αὐρωνοτάτους ἐκστῶν ἐπὶ τὸ τεῖχος προσειρησσαντο ὄντιον τὴν βασιλείαν· τῷ τε πλῆθὲς ἀργύριον δόσαντε ἔρχεσθαι ἐπιγινώσκον τῶν ἀρχῶν. καὶ δὲ τῶν ἐπιπλῶν αὐτῶν ἀπέειπεν ἀδελῶς εἰς τὴν συνέλευσιν αὐτῶν·..... Τότε δὲ καὶ πρῶτον ὑποδιερθεῖν τὰ τῶν στρατιωτῶν ἡγή, καὶ χρημάτων ἐδιδάχθησαν ἀπληστον καὶ

αἰσχροὺν ἐπιθυμίαν, καταρρόνησιν τε τῆς πρὸς τοὺς ἀρχοντας αἰδοῦς.... τὸ γὰρ μὴ τὴν οὕτως ἀπρεπῆς ἐπὶ χρημασι κηρυχθεῖσαν καὶ παραδείσαν ἀρχῶν εἶναι τὸν κωλύοντα. ἀρχῶν καὶ αἰτίων ἀπρεπτοῦς καὶ ἀπειθοῦς καταστάσεως καὶ ἐς τὰ ἐπιονεῖα ἐγένετο αἰ. τίς φιλοχρηματίας αὐτῆς, καὶ τῆς τῶν ἀρχόντων καταρρονησεως μέχρις αἵματος ὑξέθ. τῆς. Heumannus locum ita emendat: Ut eorum perditæ mentes licentiæ potestatis, severe vindicentur. LINDNER.

Quum mors sit. Ita interpretari hunc locum jam dudum. Et nunc video eandem etiam W. pkenio placuisse interpunctionem, neque miror Heumannum non subscrispsisse, maluit enim rescribere: Quæ non sit somnio similis, et, antequam tenetur, elabatur. LINDNER.

Rex es? Non esse, cur tria illa de quibus supra dixerat, divitias, honores, potestates, aliquem decipiant, ordine nunc evincit auctor. 1° De potestatibus loquitur. Rex es? 2° De divitiis. Dives es? 3° De honoribus. Fascibus et purpuris gloriaris? LINDNER.

Tamen. Non subscibo et Heumanno enim rescribenti. Valet enim sed, quod in eadem structura orationis affuit. LINDNER.

In se. Lege inter se. HEUM. — Vel potius ita interpretare. LINDNER.

Non minor furor; et turpitudine. Ms. reg. furore; fortasse, non minor furor est, turpitudine prolixior. HERALD. — In exemplari legitur furore. Quod minime sperandum est, etsi in eodem ms. supe coalescant hujusmodi syllabæ; Furore turpitudine, pro furor et turpitudine. RICALT.

Histrio amorem dum fugit, infigit. Cyprianus libro de Gratia, pag. 6 (Comelin. Epist. II, cap. 3): Adulterium discitur, dum videtur: et lenocinante ad vitia publicæ auctoritatis malo, quæ pudica fortasse ad spectaculum matrona processerat, de spectaculo refertur impudica. Adhuc deinde morum quanta labe, quæ proborum fomenta, quæ alimenta vitiorum, histronicis gestibus inquinari? CELLAR. — Lactant. VI, 20: Histricum impudicissimi motus, quid aliud, nisi libidines docent et infigunt. ELMENB. — Insigne vero neumen anonymi Parisiensis, infigit rescribentis. Argute videlicet Minucium amorem ait simul fingi, simul figi atque infigi. HEUM.

⁸⁷ supra, suspiria, odia, dedecorat. Idem, simulatis doloribus, lacrymas vestras vanis gestibus et nutibus provocat. Sic homicidium in vero flagitatis, in mendacio fletis.

CAPUT XXXVIII.

ARGUMENTUM. — *Ab Idolothytis quoque iidem abstinent, ne quis eos existimet aut cedere dæmoniis, aut suæ religionis pudere. Non omnem vero florum colorem odoremque aspernuntur. Sparsis enim, solutis ac molli- bus uti solent, ac sertis colla complecti; sed mortui caput coronare, superfluum et inutile censent. Eadem etiam tranquillitate qua vivunt, repeliunt mortuos, coronam æternæ felicitatis certissima spe expectantes. Vera igitur eorum religio, rejectis gentiliū superstitionibus, ab omnibus est suscipienda.*

Quod vero sacrificiorum reliquias et pocula deli-

bata contemnimus, non confessio timoris est, sed veræ libertatis assertio. Nam, etsi omne quod nascitur, ut inviolabile Dei munus, nullo opere corrumpitur, abstinemus tamen, ne quis existimet aut dæmoniis, quibus libatum est, cedere, aut nostræ religionis pudere. Quis autem ille qui dubitat vernis indulgere nos floribus, quin capiamus et rosam veris et liliū, et quidquid aliud in floribus blandi coloris et odoris est? His enim et sparsis utimur molli- bus ac solutis, et sertis colla complectimur. Sane, quod caput non coronamus, ignoscite. Auram boni floris naribus ducere, non occipitio capillive solemus haurire. Nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis exanimi, aut non sentienti facem, aut non sentienti, coronam; quin et beatus non egeat, et miser non gaudeat floribus. At enim nos exsequias adornamus eadem tranquillitate qua

VARIORUM NOTÆ.

Induendo supra. Heumannus re-cribit inducendo, quod verbum est theatri proprium, id quod vel e lexico Fabri cogno-ci licet. Sed ex illo libro simul cog- nosco significationes horum verborum promiscue usurpari. Et quemadmodum dici solet adulationem, diversam, formam mortalem, mores pudicos, personam alicujus, etc. induere; eodem modo licet diis induere supra, suspiria, odia. LINDNER.

In vero... in mendacio. Hoc est, in spectaculis gladiatoriis postulatis, ut alter alterum transfigat: at, cum in scena fit homicidium simulatum, lacrymas effunditis. Similis locus Lactantii v, 20, 12, lectu dignissimus. HEUM.

CAP. XXXVIII — *Inviolabile Dei munus.* Hoc est, donum humano generi a Deo datum, quod non possunt homines violare (id est efficere ut id tangere vel comedere nefas sit). cum id convertunt in victimam, dæmoniis dicantur. Ob oculos habet Noster sententiam quam Apostolus dixit I Cor. x, 25, et viii, 7, et Rom. xiv, 14, ubi docet quocumque cibo Christianis licere vesci, etiam idolothytis, ita tamen ut, si frater adsit qui de libertate hac dubitet, is pro tempore abstinatur. HEUM.

Ne quis existimet. Supplendum nos, non, cum Heumanno, textui inserendum.

Cedere. Lego credere. Sic cap. 40, credere Deo. Ac ita jam correxerat hunc locum Meursius. Credere est formula Christianorum. Deo credere dicuntur Christiani, dæmoniis credere idololatæ. HEUM. — Olim putatum legendum edere, ut Paulus I Cor., x, 20, δαίμονος ἔσθῃ, dæmoniis sacrificat. Jam vero lectionem vulgatam video retinendam. Libertatis enim est non cedere; Christiani, soli Deo cedere, cap. 37. LINDNER.

Capiamus. Stewechius d Apulei Metam lib. x, p. 382. rescribit carpamus. Retert id Davisius, sed non probat; ego vero Stew. assentior. Virgilius Georg iv, 134 :

Vere rosam, atque autumnō carpere poma.

Ac hic ipse locus obversatus fuisse videtur menti Minucii. HEUM.

His et sparsis utimur et sertis. Christiani utebantur floribus sparsis, sertis, solutis, in usum simplicem: eo autem usu et modo qui in sacris gentiliū erat, diligentissime abstinebant. CELLAR. — Apuleius lib. iv Metam: Flores sertis ac soluti; i, 10, pag. 406: Jactis floribus sertis ac solutis. Tertullianus de Corona militis, cap. 5: Flores et inserti et innesi, et liberi et soluti.

ELEMENTA.

Auram boni floris. Tertullianus de Corona, cap. 5: In capite quis sapor floris? Tam contra naturam est, florem capite sectari, quam cibum aure, sonum nare. Et in Apologetici cap. 42, Nos coronam naribus no-

vinus. Viderint, qui per capillum odorantur. HEUM.

Nec mortuos coronamus. Leges xii Tabularum prohibent longas coronas in funeribus, apud Ciceronem de Legib. lib. ii, cap. 24: ergo videntur alias permisisse. Tertullianus de Corona, cap. 10. Quid tam dignam idolo, quam quod et mortuo? nam et mortuorum est ita coronari, quoniam et ipsi idola statim fiunt et habitu et cultu consecrationis. Hanc propter causam abstinebant prisci Christiani coronarum usu in funeribus: si res postea sepulchris injecisse, supra ad cap. 12, notavimus. CELLARIUS.

Quemadmodum tribuatis exanimi, aut non sentienti facem, aut non sentienti coronam. Sic ms.; at Gelenius edidit exanimi aut sentienti facem. Meursius legendum conjicit exanimi, aut non sentienti, ut sentienti, coronam. At Des. Heraldus emendat exanimi, ut non sentienti facem, ut sentienti coronam. Denique et Salmasius Exercit. Plin. p. 965, ed. Paris., scribendum pronunciat, tribuatis aut sentienti facem, aut non sentienti coronam. At vero omnes a scopo aberrarunt. Deleta particula negante, corrigendum exanimi aut non sentienti facem (sax enim nullum usum nisi videnti atque ita sentienti prestat) aut sentienti coronam; rationem subjicit ipse Minucius, cum et beatus non egeat, et miser non gaudeat floribus. Cui igitur bono mortuis, licet sentientibus, apponuntur? DAVIS. — Gutherus lib. iii, de Jure Manium, salva veterum codicum fide, scriptum existimat: aut non sentienti facem, aut non sectanti coronam. Gronovius lectioni ms. insistens, eam ita explicat. aut non sentienti ad tenebras pellendas facem, aut non sentienti ad dulcem afflatum aut odorem coronam. Grumerus hanc auctoritatem sententiam esse ait: Ego vos in hoc quod nimirum mortuos coronatis, magis miror, quemadmodum tribuatis id exanimi (quem necesse est, aut facem sentire, qua cremare soletis; aut non sentire coronam, qua honestare putatis): quam mortuus, si beatus sit, non egeat, si miser, non gaudet floribus. Equidem hujus loci hunc esse sensum semper credidi: non mirum est mortuos a nobis non coronari, quia eos non sentire scimus. At vos, exanimem cur coronatis? Fortasse quia sentit? Cur ergo facem sentienti subjicitis? At non sentit mortuus. Ergo non coronandus. Estque dilemma, cujusmodi Cæcilius supra, cap. 11, attulerat, et ita formari debet: Exanimis aut sentit, aut non sentit: si sentit, cur illi facem subjicitis; si non sentit, cur coronam tribuatis? LINDNER.

At enim nos exsequias adornamus. Ita Heraldus ex regio ms. et Meursius. Vulgo adornamus, quod interpretantur facimus, quia Festus dixerit: Adorare apud antiquos significabat agere. Sed nec ille exemplis probavit, neque, si probasset, certum inde foret. Minu-

vivimus. Nec annectimus arescentem coronam, sed a Deo æternis floribus vividam sustinemus, qui et modesti, Dei nostri liberalitate securi, spem futuræ felicitatis, fide præsentis ejus majestatis animamur. Sic et beati resurgimus, et futuri contemplatione viam vivimus. Froinde ⁸⁰ Socrates, scurra atticus, viderit, nihil se scire confessus, testimonio licet fallacissimi dæmonis gloriosus · Arcesilas quoque et Carneades, et Pyrrho, et omnis Academicorum multitudo deliberet: Simonides etiam, in perpetuum, comprehendendi nec [vulg. comperendinet;] Philosophorum supercilia contemnimus, quos corruptores et adulteros novimus et tyrannos; et semper adversus sua vitia facundos. Nos, non habitu, sapientiam, sed mente, præferimus: non eloquimur magna, sed vivimus: gloriatur nos consecutos; quod illi, summa intentione, quæsierunt, nec invenire potuerunt. Quid ingrati sumus? quid nobis invidemur, si veritas Divinitatis, nostri temporis ætate, maturuit? Fruamur bono nostro, et recti sententiam temperemus: cohibeatur superstitio, impietas expietur, vera religio reservetur.

CAPUT XXXIX.

ARGUMENTUM. — *Hæc porro quam perorasset Octavius,*

cum *ἔπαυτο*, quam cum Latinis suæ et superioris ætatis, quanta nota est, loqui maluisse. CELLAR.

Spem futuræ felicitatis. Hoc est, ad spem futuræ felicitatis animamur securi, qui majestatem ejus præsentem credimus. Sic Claudianus in *Rapt. v. 386*: *Animare ad crimina*. Olim ita emendabam: *sustinemus quiete: modesti, Dei nostri liberalitate; securi, spe futuræ felicitatis; animati, fide præsentis ejus majestatis*. Rigaltius edidit: *sustinemus, quieti, modesti, Dei nostri liberalitate securi, spem futuræ felicitatis de præsentis ejus majestatis animamur*. Heumannus ita scriptam fuisse a Minucio scribit: *Qui de potestate Dei nostri et liberalitate securi ad spem futuræ felicitatis fide præsentis ejus majestatis animamur*. LINDNER.

Nostri temporis ætate. Locutio est bene latina. Propertius lib. 1, Eleg. iv, 7:

Et quascumque tulit formosi temporis axis.

Ubi vide Janum Broukhusium. Sulp. Severus *Vit. B. Martini* cap. 20, *Ut est nostrorum ætas temporum*. Arnobius lib. II, pag. 58: *Anteacti temporis decurrerit ævitate*. E contra in temporibus ætatis suæ dixit A. Gellius lib. ix, cap. 4. DAVIS. — Recte illud, *nostri temporis ætate*, defendit et Davisius; sed, quod *maturuit* mutat in *innoierit*, id dubito an præter necessitatem faciat. Satis enim concinne revelatio Evangelica, sive veritas divinitatis *maturuisse* circa illa tempora dicitur, quatenus tum demum, non prius aut serius, apte in lucem mitti Deo visa fuerit. Sic res *maturescere*, vel *matura fieri* dicitur, quæ tempus sibi destinatum vel congruum jam pertingit. Quinetii. Epist. ad Tryphonem: *Nam ipse eos (libros) nondum opinabar satis maturuisse*. Conferatur Cicero *Catilin. Or. I, cap. 13*: *Omnium scelerum ac veteris furoris et audaciæ maturitas in nostri consulatus tempore erupit*. Metaphora ducta videtur de frugibus, suo se tempore exhibentibus. WOPK.

Temperemus. Ut neque in superstitionem, qua quis omnia credit, neque in impietatem, qua quis nihil credit, degeneret. Et hæc media via dicitur vera religio. Heumannus rescribit: *Recte sententibus obtemperemus*. LINDNER.

Reseruetur. Heumannus rescribit *restauratur*. Sed *reseruetur*, idem est quod *servetur*, et solet Noster

Minucius et Cæcilius aliquando ad silentium stupefacti intentos vultus tenebant. Et Minucius quidem in Octavii admirationem raptus conticuit, apud se tacitus illu evolvens quæ audierat.

Quum Octavius perorasset, aliquamdiu nos, ad silentium stupefacti, intentos vultus tenebamus: et, quod ad me est, magnitudine admirationis evanui, quod ex quæ facilius est sentire quam dicere, et argumentis et exemplis et lectionum auctoritatibus adornasset; et quod malevolos iisdem illis, quibus armantur, philosophorum telis retudisset; ostendisset etiam veritatem, non tantummodo facilem, sed et favorabilem.

CAPUT XL.

ARGUMENTUM. — *Cæcilius vero exclamavit se ab Octavio victum, nunc erroris esse victorem christianamque religionem jam tum profiteri; dilata interim in diem crastinum pleniore fidei mysteriorum institutione.*

Dum isthæc igitur apud me tacitus revolve, Cæcilius erupit: Ego Octavio meo plurimum quantum eadem tranquillitate qua vivimus, sed et mihi gratulor,

VARIORUM NOTÆ.

composita cum syllaba re simplicium notione adhibere. LINDNER.

CAP. XXXIX. — *Intentos vultus tenebamus*. Ita est in ms. et recte quidem. Cæsar lib. VII. B. G. cap. 80: *Omnium militum intenti animi pugnæ eventum expectabant*. Joan. quidem Meursius reponit *intenti vultus tenebamus*; emque in suis editt. sequuntur Ouzellius, Cellarius et Gronovius. Et sane Virgilius *Æn. II, 4*, dixit:

Conticuere omnes intentique ora tenebant.

Ubi Servius ait: *tenebant, habebant, ut sit figura, et intelligamus, ora intenta habebant*. Haud igitur culpandus est Minucius, quod magis tritam loquendi rationem adhibeat. DAVIS. — *Intenti vultus tenebamus*. Ms. Meursio teste, *intentos* non male. Sed videtur noster poeta principis vocem expressisse, principio II Æneid.

Conticuere omnes, intentique ora tenebant.

CELLAR. — Erret Meursius necesse est, cum nec Hera dum, nec Rigaltium, qui ms. illum codicem inspexerunt testem habeat. HEUM.

Quod ad me est. Non nisi barbarus ita dixerit pro quod ad me attinet. Nec tamen est *ejicio*, sed in *ex* muto. *Ex magnitudine admirationis evanui*, inquit Minucius. Jam quod ad me alibi quidem locorum, quod sciam, non occurrit, est tamen satis perspicuum: ac æque breviter *de me pro ad me quod attinet*, dicere consuevit Cicero in *Epistolis*. HRUMAN. — Dixit Cicero: *Quod ad Cæsarum, scilicet attinet*, lib. VIII. *Ep. I, 8*; ad quem locum conferatur Curtius. LINDNER.

Evanui. Dura dictio et nova. Facile tamen intelligitur nostrum Minucium ita locutum esse, pro *ecstasi quadam correptus sum*, sive ut Lactantius I, 4, 3, loquitur, *emota mea mens erat*, vel, ut Apuleius, lib. V, p. 166, ed. Francof. an 1621, ait: *Extra terminum mentis meæ positus eram*. HEUM.

CAP. XL. — *Cæcilius erupit*. Non expectans arbitri sententiam, inopinato dixit nec se continere diutius, novæ mentis affectu concitatus, potuit. Vide cap. 16. CELLAR. — Romana editio habet *sic erupit*. Jure vero rejicitur hæc adjectio: ac supra quoque cap. 16, simpliciter dicitur *erupit*. HEUM.

Plurimum quantum. Post hæc verba in editione Ro-

nec exspecto sententiam. Vicimus, et ita ut improbe A usurpo victoriam: nam, ut ille mei victor est, ita ego triumphator erroris.³⁹ Itaque, quod pertineat ad summam quæstionis, et de providentiæ fateor, et Deo cedo, et de sectæ, jam nostræ, sinceritate consentio. etiam nunc tamen aliqua consubsidunt non obstrepentia veritati, sed perfectæ institutioni necessaria: de quibus crastino, quod jam sol occasui declivis est, ut de toto, congruentius, promptius requiremus.

CAPUT XLI.

ARGUMENTUM. — *Postremo læti omnes, hilaresque discedunt: Cæcilius, quod crediderit; Octavius, quod*

VARIORUM NOTÆ.

mana ista sunt adjecta: *eadem tranquillitate qua vivimus*; quæ in ms. non reperiuntur. Sunt vero errore typographi huc translata e cap. 38, ubi leguntur eadem. Deleri itaque ea jam jussit Heraldus. HEUM. — Errat et ipse Heumannus; nam quatuor has voces legimus in reg. cod. EDD.

Et ita, ut improbe usurpo victoriam. Vulgg. *et ita, ut improbus.* Nos autem ms. lectionem retinimus. Petrus Scriverius rescripsit: *Vicimus eia, ut improbe usurpo victoriam.* Jac. autem Gronovius ingeniose respondebat: *vicimus et ita haud improbe*: cui quidem emendationi lubens assentiret, nisi quod vox *ita* plane videatur otiosa. Mihi placet: *Vicimus, et haud improbe usurpo victoriam.* DAVIS.—Heumannus in *Dissert. Syllog.* tom. I. part. II, pag. 483, *Vicimus. Et ita, nec improbe, usurpo victoriam* GALLAND. — *Haud improbe.* In unico libro patet istud *ita* ut scriptum esse, quia librarius neglexit iterationem vocalis primæ, quum deberet reponere *ita aut* prout reor in exemplo quo utebatur, scriptum fuisse, quod, dictante alio et lenius proferente, ille posuit pro *ita haud*. Sic enim patere opinor scriptum fuisse ab Minucio: *ἡμῶν enim ἰππῶν* respicit et in medium transit hoc iurum. GRONOV. — Legendum omnino sic: *Vicimus. Et ita, nec improbe, usurpo victoriam.* HEUM.

Quod pertineat. Scribo *quod pertinet.* HEUM.

Deo cedo. Alii volunt *Deo credo*; sed retinimus exemplaris lectionem, quæ recta est. Noster supra cap. 38: *Ne quis existimet aut dæmonia, quibus libatum est credere*: ubi perperam videm Joan. Meursius rescribit *credere*. Prudentius *Perist.* Hymn. x, 960.

Probatis cede jam miraculis.

Rursus in Symmach. lib II, vers. 5.

Diximus et nostro Romam jam cedere Christo.

Sic et *confessæ credere veritati* dixit Arnobius lib. VI, p. 197. DAVIS.

Consubsidunt. Verbum illatum, immeritoque insertum Fabri lexico. Abjicio *con*, et subsequenti *non* factum, quod justo citius scriptum delere noluit li-

vicerit; Minucius autem, quod ille crediderit et hic vicerit.

At ego, inquam, prolixius omnium nostrum vice gaudeo, quod etiam Octavius mihi vicerit, quum maxima judicandi mihi invidia detracta sit. Nec tamen possum meritum ejus verborum laudibus repensare. Testimonium et hominis et unius infirmum est. Habet Dei munus eximium, a quo et inspiratus oravit, et obtinuit adjutus.

Post hæc læti hilaresque discessimus, Cæcilius, quod crediderit: Octavius, gaudere quod vicerit: ego, et quod hic crediderit, et hic vicerit.

Brarius. Optimum vero sensum habet *subsidunt*. In vase enim *subsidere* dicitur id quod liquor habet turbidum, et hinc gravissimum. *Subsidunt*, inquit, *aliqua*, h. e. in imo pectoris adhuc resident et remanent. Dicit igitur Cæcilius superesse in sua mente deliberationes aliquot, quæ non quidem eam vim habent, ut de veritate religionis christianæ dubitare cogatur, quas tamen tolli cupiat, ut sua veritatis cognitio fiat perfectior HEUM.

Ut de toto. Deleo *ut*, rescribo *die toto*: nec sine voluptate nunc video etiam sic rescripsisse anonymum Parisiensem. HEUM. — *Ut de toto*, i. e. ut de materia integra justæ disputationis argumentum suppeditante. Ut non est conjunctio, sed adverb. simil. LINDNER.

Promptius. Dele verbum hoc, tanquam diversam scripturam, e margine in textum receptam ab indocto librario. HEUM.

CAP. XLI.—*Omnium nostrum vice.* Rescribi oportet *vicem* Curtius VII, 2, 5: *Mæstus non suam vicem, sed fratrum.* Et in ejusdem libri cap. 11, 20, *Vicem eorum sollicitus.* Idem 10, 5, 21, de rebus Sysigambii: *Illam suam, illa neptum vicem sebat.* Livium quoque sapius ita loqui, et apud hunc etiam *vicem* ab indoctis librariis in vice mutatum fuisse, docet te Gronovius pater, ad Livii l. b. I, cap. 9 et 25. HEUM.

Et inspiratus. Et abesse commode potest. LINDNER.

Octavius gaudere quod vicerit. Quibusdam libris insertum est hoc modo: *Octavius gaudere quod vicerit.* Sed si cæpit subaudiatur, tamen id reundabit, in læti hilaresque anxia expressum. CELL.—*Octavius gaudere.* Vel ultima vox cum Fulv. Ursino prorsus est expungenda; vel, verbis transpositis, legendum: *Cæcilius, quod crediderit, gaudere: Octavius, quod vicerit.* Hoc ultro latebuntur elegantiarum latinarum peritiores. DAVIS.

Et quod hic. Perbreve attentione opus est ut videas clarissime ita scribendum: *Quod et hic crediderit.* HEUM.

INDEX CAPITUM DIALOGI OCTAVIUS INSCRÏPTI,

MARCI MINUCHII FELICIS

ARGUMENTUM.

In hoc dialogo Cæcilius inducitur ethnicis superstitionibus addictus, qui patrium et avitum deorum cultum a nemine deserendum, variis rationibus probare conatur: neque ulli esse anxie de regione inquirendum; sed antiquam retinendam, novam repudiandam. Contra vero Octavius, qui, in ipso illo cultu rejecto, christianæ professioni nomen cum Minucio Felice dederat, omnia Cæcilius argumenta sic funditus evertit, tantisque rationum momentis christianæ religionis veritatem demonstrat, ut Cæcilius, gravissima disputatione fractus ac plane convictus, veram religionem læto gratantique animo fuerit amplexatus. Ac primum quidem Cæcilius sermonem pro deorum cultu exposuit auctor. Deinde vero Octavii responsionem ad singula orationis Cæciliæ membra subinfert.

CAP. I. Ab ipso Dialogi exordio narrat Minucius, quam jucunda eorum quæ sibi cum Octavio

dum apud se Romæ ageret contigerant, ac potissimum hujusce disputationis recor-